Leonas Gudaitis

PERMAINŲ VĖJAI

LIETUVIŲ LITERATŪRINĖ SPAUDA
1923—1927 METAIS

VILNIUS 1986

83.3L1
Gu 33

Recenzavo filol. m. kand. K. Doveika
ist. m. kand. M. Tamošiūnas

G $\frac{4603010201-275}{M852(08)-86}$ 5--86

PRATARMĖ

1923—1927 metais Lietuvoje stiprėjo klasių kova. Naudodamasi liaudies masių nacionaliniais siekimais, buržuazija stengėsi plėsti savo įtaką ir atitraukti darbo žmones nuo revoliucinio judėjimo. Buržuazinės partijos kurį laiką valdė kraštą parlamentiniais metodais, tačiau jie pasirodė nepajėgūs išlaikyti režimo. 1926 m. gruodžio 17 d. įvykęs karinis fašistinis valstybės perversmas sužlugdė buržuazinę demokratiją[1].

Tuo laiku lietuvių literatūroje susipynė sudėtingi idėjiniai ir estetiniai prieštaravimai. Savo patvarumą išbandė tikros ir abejotinos kūrybos vertybės, patekusios į „Keturių vėjų" sūkurį. Neišvengta natūraliam augimui būtinų nuostolių — išlaužų, išvartų — kaip per audrą. Rados staigių meno suvokimo permainų, kurioms padėjo įsigalėti ne vien triukšmingi avangardizmo eksperimentai, bet ir ankstesnių neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo krypčių plėtotė.

Tarybiniame lietuvių literatūros moksle plačių apžvalgų ir komparatyvinių studijų susilaukė „Keturių vėjų" sąjūdis ir keturvėjininkų kūryba[2]. Kiti literatūros žurnalai bemaž netyrinėti.

---

[1] Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919—1926 metais.— V., 1978, p. 224—225.

[2] Lietuvių literatūros istorija.— V., 1961, t. 3, d. 1, p. 423—437; *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje.— V., 1974, p. 181—263; *Žėkaitė J.* Impresionizmas ir ekspresionizmas lietuvių prozoje.— LK 14, 1977, p. 78—97; *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas.— V., 1983, p. 120—124 ir kt.

Per menkai pažįstama visuomeninė politinė spauda, kurioje, vykstant atkakliai idėjų kovai ir nuomonių mūšiams, stiprėjo publicistika, gausėjo grožinės literatūros ir kritikos, buvo minimi įvairūs jubiliejai, spausdinami vertimai. Lietuvių rašytojai mėgino reikštis ir kitomis kalbomis Lietuvoje ėjusiuose, dabar retai teprisimenamuose periodiniuose leidiniuose.

„Permainų vėjai" — tai autoriaus paskelbtų 1904—1923 metų lietuvių literatūrinės spaudos tyrinėjimų (pirmoji knyga — „Platėjantys akiračiai", 1977, antroji — „Laiko balsai", 1985) tąsa, bet ją galima laikyti ir atskira studija. Čia nagrinėjami 1923—1927 metų periodiniai ir vienkartiniai leidiniai. Siekiama to paties tikslo: sudominti filologus, žurnalistus, bibliografus, istorikus periodikoje, archyvuose aptiktais, iš amžininkų sužinotais faktais bei reiškiniais, veikusiais literatūros procesą, estetinės minties raidą, atskirų rašytojų kūrybą. Studijoje susumuotos pirmojo lietuvių literatūrinės spaudos vystymosi etapo, nusidriekusio trimis nevienodais tarpsniais nuo spaudos draudimo panaikinimo iki 1927 m. pabaigos, išdavos. Sudaryta visose trijose knygose paminėtų ar nagrinėtų spaudos ir literatūrinio gyvenimo faktų rodyklė.

„Permainų vėjų" rankraštį padėjo gerinti plunksnos draugų filol. m. dr. prof. J. Girdzijausko, rašytojo A. Žirgulio ir leidyklos recenzentų filol. m. kand. K. Doveikos, istor. m. kand. doc. M. Tamošiūno reiklumas. Jis skatina peržengti su tolydžio sunkėjančia lietuvių literatūrinės spaudos tyrinėjimų našta šio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio slenkstį.

Nauji žodžio gaminiai

...tik savo jėgomis pasitikėdami, eisime senuosius meno stuobrius laužti. <...> Šalin gražumynai!

KETURI VĖJAI

IŠPUOLIS

Jaunų lietuvių literatų ekspresionistiniai šūkiai 1921 metų spaudoje pranašavo neišvengiamą susidūrimą su daugiaveidžiu avangardizmu. Šį pavojų ūmai pajuto A. Jakštas, visada stovėjęs „pastovių vertybių" sargyboje. Straipsnyje „Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje"[1] gausiai pažėręs vokiečių ekspresionistų ir šveicarų dadaistų programinių teiginių ir tame fone parodęs „klasinės kovos bardo" Butkų Juzės norus rinkinyje „Žemės liepsna" — revoliucijos būdu pakeisti visuomenės tvarką, sunaikinti poezijos ritmą bei rimą,— jis pasmerkė tradicijų niekinimą: „Kas „naujoviškumą" stato savo kūrybos tikslu, tas neranda nei grožio, nei tikro, kiekvienam naujam talentui įgimto naujoviškumo, o gauna tenkintis tikro naujoviškumo erzacu bei parodija".

Nepalankiai ekspresionistinius Ed. Bukelskio (F. Kiršos) ir S. Šemerio eiliuotus bandymus „Sekmojoje dienoje" sutiko V. Mykolaitis-Putinas, nors ir neatmetė paties ekspresionizmo — dvasingumo siekiančios meno krypties. Jo straipsnis vadinosi „Naujo Parnaso belaukiant"[2]. Tačiau avangardistinis „parnasas", kuriam visai netiko šis vardas, nesiprašė laukiamas. Kaip ir kituose kraštuose, avangardizmas su triukšmu brovėsi į literatū-

---

[1] Draugija, 1921, Nr 3—4, p. 93—112.

[2] Lietuvių balsas, 1921, lapkričio 8—9.

rą, meną ir jaukė tai, kas buvo per šimtmečius nusistovėję, priimta laikyti šventa ir neliečiama.

Meno naujovių ieškojimais jaunus lietuvių literatus užkrėtė K. Binkis, 1920 m. pradžioje išvažiavęs į Berlyną. Klausydamasis universitete literatūros ir filosofijos paskaitų, vartydamas vokiečių spaudą ir stebėdamas menininkų nuotaikas, jis per kelis mėnesius nepaprastai praplėtė savo akiratį. Rudenį K. Binkis nutarė važiuoti ne į Berlyną, bet keltis į Raudonosios Armijos grąžintą Vilnių. „Aš einu ten, kur mane siela šaukia, o ji tebešaukia prie vieno tikslo ir veda prie jo artimiausiuoju keliu",— verždamasis į kūrybos darbą, rašė poetas būsimai žmonai[3]. Kaip prisiminė J. Petrėnas[4], tomis dienomis savo bičiuliams K. Binkis pasiūlė steigti naujovišką literatūros žurnalą. Susižavėjus Vilniaus įkūrimo legenda, kilo mintis leidinį pavadinti „Geležinis vilkas". Tačiau netrukus buržuazinė Lenkija atplėšė Vilniaus kraštą. Būsimo žurnalo idėja ilgą laiką liko pleventi be vardo[5].

1922 m. sausio pabaigoje spauda informavo:

Kaune netrukus pradės eiti naujas meno laikraštis vardu *„Keturi vėjai"*. Eis jis tuo tarpu neperiodiniai. Redaguos poetas *Kazys Binkis*, artimiausiai bendradarbiaujant jauniausiosios mūsų literatūros atstovams rašytojams *Petrui Taruliui, Saliui Šemeriui* ir kitiems.

„Keturi vėjai" bus tad kaip ir *naujausiosios literatūros organas*, kurioje jau aiškiai pradeda reikštis *ekspresionistinės kryptys*.

Laikraštis bus paveiksluotas tapytojų *A. Galdiko, V. Jomanto* ir kitų[6].

---

[3] K. Binkio 1920 rugsėjo 17 laiškas Pr. Adamonytei — LKLIR, f. 45—108.

[4] Rankraštinį J. Petrėno palikimą iš JAV parvežė jo duktė Ilona Petrėnaitė-Budnikienė. (*Kazakevičius V.* J. Petrėno literatūriniai archyvai — į Lietuvą.— Gimtasis kraštas, 1983, liepos 28.) Spaudoje dar neskelbti rašytojo atsiminimai apie „Keturis vėjus" saugomi LKLIR, f. 1—5969, 5970, 5971. (Toliau vartojama santrumpa: Iš J. Petrėno atsiminimų.)

[5] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 11, 5970, l. 9.

[6] Cit. iš: Lietuva, 1922, sausio 29; pirmiau informacija išsp.: Karys, 1922, sausio 25, Nr 4, p. 45.

Šioje informacijoje pirmąkart užfiksuotas leidinio pavadinimas, nurodyta ekspresionistinė pakraipa, neperiodiška leidyba ir pagrindiniai autoriai, iš kurių nepasireiškė tik Miuncheno dailės akademijos studentas V. Jomantas, nors ir buvo kalbinamas bendradarbiauti[7].

Lietuvių meno kūrėjų draugijos archyve radus šios informacijos mašinraščio nuorašą[8], padaryta skubota išvada, kad „Keturis vėjus" buvo nusprendusi leisti LMKD Literatų sekcija[9]; tai jau tapo lietuvių literatūros mokslo faktu[10]. Tačiau pats tekstas neleidžia taip teigti. Informaciją parašė L. Gira, LMKD reikalų vedėjas. Jis užsiėmė ne vien draugijos veiklos propagavimu, bet ir rankiojo, vertė, kompiliavo žinias iš kitų šaltinių, užsienio spaudos puslapių „Eltos" meno kronikai. LMKD archyve nepavyko aptikti duomenų, kad 1921 m. pabaigoje ar 1922 m. pradžioje būtų svarstomas meno žurnalo steigimo klausimas; tokio leidinio reikalingumą ėmė aiškinti K. Binkis 1922 m. vidury[11], tapęs draugijos valdybos sekretoriumi[12]. Lietuvių meno kūrėjų draugija, nepajėgusi toliau leisti savo žurnaliuko „Menas", nė už ką nebūtų sutikusi finansuoti neaiškaus profilio žurnalo.

Nėra abejonių, kad apie „Keturių vėjų" rengimą L. Gira sužinojo iš K. Binkio (kurį laiką abu gyveno tame pačiame name Maironio g. 19). Siunčiamą „Eltai" informacijos tekstą

---

7 Iš 1969 lapkričio 4 pokalbio su S. Šmerausku-Šemeriu.

8 MACBR, f. 45—85, l. 7.

9 *Valiuškevičiūtė A.* Lietuvių meno kūrėjų draugija.— Kn.: Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. V., 1975, p. 175.

10 *Žėkaitė J.* Impresionizmas ir ekspresionizmas lietuvių prozoje.— LK 14, p. 80.

11 MACBR, f. 45—198. Žinutės apie rengiamą LMKD meno žurnalą pasirodė tik metų pabaigoje: Lietuva, 1922, gruodžio 24; Lietuvos žinios, gruodžio 28.

12 Lietuvos laisvė, 1922, birželio 15.

K. Binkis ar J. Petrėnas tikriausiai perskaitė: buvo pakeista skaitytojams nieko nesakanti Petrėno pavardė Petro Tarulio slapyvardžiu ir perredaguotas pasakymas „jauniems mūsų literatūros atstovams" į „jauniausiosios mūsų literatūros atstovams".

1922 m. vasario viduryje pasirodė žurnalo kvieslys — aštuonių didoko formato puslapių leidinys „KETURIŲ VĖJŲ PRANAŠAS"[13]. Jame nepažymėta išleidimo data, bet ją patvirtina K. Binkio straipsnis „Vasaris vėjas" ir skaičiumi „16" pavadintas S. Šemerio eilėraštis. Vadinasi, išpuoliui buvo pasirinktos ketvirtosios buržuazinės „nepriklausomybės" metinės. Sunku pasakyti, ar tai turėjo kokios įtakos leidinio pavadinimui. Galbūt skaičiaus „4" simbolika šiuo atveju atsitiktinė kaip ir kiti dalykai: keturi „Pranašo" lapai, keturi žurnalo numeriai ir ketvirtasis — „jubiliejinis". Tačiau antraštės ironija šventei verta didesnio dėmesio negu spėliojimai, ar leidinio pavadinimas sietinas su V. Hugo poezijos rinkiniu „Quatre vents de l'esprit" (1881)[14], B. Kelermano romane „Lapkričio devintoji" minima aukštuma „Les quatre vents"[15], prancūziška knygų leidykla „4 vents", ar su lietuvišku Keturvėjų kaimu[16]. Užsienio literatūroje galima rasti ir daugiau sykių pavartotą „Keturių vėjų" vardą[17], bet jis įdomus tik tiek, kad patvirtina šios metaforos bendrumą ir dažnumą įvairiose kalbose.

Dėl žurnalo pavadinimo kelis mėnesius vyko karšti ginčai. J. Petrėnas priešgyniavo: „Savo esmėje tai visai nemoderniška,

---

[13] Jis vadintas „Keturių vėjų" priešnumeriu (Lietuva, 1922, vasario 16) ir meno vienadieniu raštu (Karys, 1922, Nr 7, p. 86).

[14] Iš 1982 gegužės 10 pokalbio su A. Šimėnu.

[15] *Šemerys S.* Kazys Binkis.— LK 14, p. 515.

[16] *Žlabys J.* Atsiminimai apie poetą Kazį Binkį.— Ten pat, p. 494.

[17] Žr. Dž. Golsvorčio apsakymų rinkinį „From the Four Winds" (1897) ar S. Naginsko verstos H. Longfelou „Hiavatos giesmės" skyrių „Keturi vėjai" (Nepriklausomoji Lietuva, 1919, gruodžio 4—13), kurį K. Binkis tikriausiai skaitė.

atsiduoda praeitim. Vėjai pučia šen, pučia ten, o mums, sakiau, moderniniam amžiuje reikia daug taiklesnio, tikslingumą pabrėžiančio vardo". Tačiau K. Binkis atkakliai laikėsi savo nuomonės, traukdamas vis naujus argumentus, o galiausiai ėmė skausmingu balsu šaukti: „Kaip tu gali nejausti šio vardo grožio. Atsimink, net Šventam rašte pasakyta: „Ir ateis laikai, ir pakils keturi vėjai, ir pradės pūsti iš visų pusių". Nusijuokęs iš šio aiškinimo, J. Petrėnas nusileido K. Binkiui[18].

Antraštės mįslę padeda atspėti K. Binkio straipsnis „Keturių vėjų" pirmajame numeryje: tai lietuviškas vėjas, šiaušiantis šiaudų stogus, kilnojantis supuvusias gegnes; „Pranašo" vėjūkštis sukėlęs tokį ermyderį, kad lig šiol nenutyla kaminų koncertas. Vėliau K. Binkis šitaip charakterizavo savo sumanytą žurnalą: „Prieš 10 metų toks viesulas buvo užėjęs, visi „Keturi vėjai". Ir išnešiojo visas dulkes ir visus spalius iš visų palėpių. Visas literatūros landšaftas pasikeitė po šios kelis metus siautusios audros"[19]. Vadinasi, „Keturi vėjai" — tai viesulo, audros sinonimas. O jau čia prieiname prie pagrindinio stimulo, kuris paskatino rinktis panašų leidinio vardą,— vokiečių ekspresionistų žurnalo „Der Sturm" („Audra", 1910—1932). K. Binkio eilėraštis „Vėjavaikis" buvo pirmasis poeto žingsnis šia linkme.

„Keturių vėjų pranaše" išspausdintas nedidukas K. Binkio programinis pareiškimas[20] pradėjo vis ilgėjančių ir skardėjančių literatūrinių manifestų madą. Šiame pareiškime, kurį, vaikydamasi originalumo ir ironiškai šmaikštaudama, pasirašė „Keturių vėjų" kurija", metaforiškai išreikšti dar gana abstraktūs

---

[18] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 12.

[19] *Binkis K.* Mes ir jūs: Vertimas iš lenkiško „Wiadomości Literackie" Nr 12.— Literatūros naujienos, 1934, Nr 1, p. 3.

[20] Programinio pareiškimo (manifesto) autorystę patvirtino S. Šmerauskas-Šemerys 1969 rugpjūčio 26 laiške šios knygos autoriui.

„jaunų iškeltagalvių, nenuoramų ir vėjavaikių" reikalavimai gyvenimui bei kūrybai: paskelbus kovą senatvei, vertelgystei ir apsnūdimui, skambiu žodžiu atjauninti žmonių dvasią ir akinančia dinamiško meno šviesa nutvieksti niūrią dabartį; didinti naujojo meno kūrėjų gretas, kurios, remdamosi giliomis liaudies kūrybos tradicijomis, garsintų Baltijos pajūrį.

„Keturių vėjų pranašui" J. Petrėnas parinko[21] A. Juškos užrašytą lietuvių liaudies sutartinę „Čiuto, lingo, čiutela" — įdomų garsažodžių žaismo pavyzdį.

Daugiaprasmiu siaubo vaizdu stebinantį „Keturių vėjų pranašo" viršelį, kuriame tarp iškraipyto ir aptrūkinėjusio antraštės šrifto gali įžiūrėti, ką tik nori,— gamtos gaivalų siautėjimą, fantastinės pabaisos šėlimą, paskutinį skęstančio šauksmą ar ligonio kliedesį, sapno košmarą,— nupiešė poeto bičiulis A. Galdikas, daręs įspūdį „gruboko ekscentriko, mėgstančio svaidytis ne visuomet apgalvotais žodžiais"[22]. Impulsyviai A. Galdiko natūrai buvo artima ekspresionistinė vaizdavimo maniera. Jo piešinį „Keturių vėjų pranašo" viršelyje pajuokė A. Jakštas[23] ir J. Tumas[24].

Į naujojo meno viltį — jaunuosius K. Binkis kreipėsi eilėraščiu, prasidedančiu šiandien lyg ir egzotiškai skambančiais Rytų tautų sveikinimo žodžiais, o anuomet — prabangių vokiškų cigarečių pavadinimu — „Salem Aleikum!" Poetas ketino labdaros baliui „Metropolyje" pateikti pritrenkiantį fantą — cigarečių dėžutės formato eilėraščių rinkinėlį, bet parašė tik šį kūrinį[25]. Vokiečių ekspresionizmo mokinio eilėraštyje pasigirdo per-

---

[21] Iš 1969 rugpjūčio 27 — rugsėjo 2 pokalbių su A. Šimėnu.

[22] *Šimėnas A.* Žvilgsnis į praeitį [rankr.], 1972, t. 2, p. 19.—LKLIR, f. 11—233.

[23] Draugija, 1922, Nr 3—4, p. 157.

[24] Tėvynės balsas, 1922, kovo 4—5.

[25] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 8—9.

dirbtos, tačiau atpažįstamos V. Majakovskio „Įsakymo meno armijai" ir kitų įsakmių jo posmų komandos: išeiti į gatvę, nukloti ją plakatais, paneigti vienatvę, prisitaikėliškumą, Jericho garsu pakartoti sveikinimą visai Lietuvai. Jokios konkretesnės programos, išskyrus maištingos jaunystės pareiškimus, čia nėra.

Kitame eilėraštyje „Gatvės išsišiepė iškabas" K. Binkis vėlgi bylojo majakovskiškomis frazėmis ir intonacijomis, šįsyk reikšdamas panieką sočia buitimi patenkintai miesčionijai, kurios „kaip mėšlo rinka priversta". Šičia poetas — ateinančių šimtmečių agitatorius, žmogus be Šventojo rašto, jo dvasia „raudonomis aguonoms pražydus". Baigiamojoje eilėraščio dalyje pilvočiams pranašaujamas antrasis tvanas, t. y. pasaulinė revoliucija. Kartu su V. Majakovskio eilėraščių forma poetas perėmė ir jų turinį. Tai ne vienintelis toks atvejis keturvėjininkų kūrybinėje praktikoje.

J. Petrėno sudomintas poetu, kuris prieš karą ragino išmesti A. Puškiną iš šių dienų laivo, K. Binkis susižavėjęs skaitė novatorišką knygą „Все сочиненное Владимиром Маяковским" (1919), neleidžiančią daryti tokių tiesmukų išvadų. Ją studijavo ir S. Šemerys, kuris tada išvertė eilėraštį „Broliai rašytojai!"[26].

Tuo laiku V. Majakovskio kūryba buvo vertinama labai prieštaringai. Kai A. Regratis (tikr. pavardė K. Šlaitas), paveiktas rusų poeto, lietuviškame Maskvos laikraštyje „Raudonoji vėliava" paskelbė eilėraščių, anoniminis kritikas pasipiktino: „Proletarų poetai, toliau nuo Majakovskių ir kitų išsigimusių buržuazijos „dainių"! <...> daugiau sekti patį darbininkų gyvenimą, jų kovą"[27]. K. Binkis pajuto, kad V. Majakovskio dva-

---

[26] *Šemerys S.* Kazys Binkis.— LK 14, p. 515.

[27] *Nepoetas.* Ne tais keliais einat: Mūsų poėtoms.— Komunistas, 1921, Nr 8, p. 159.

sia geriau atliepia jo sumanymams ir naujiems ieškojimams negu vokiečių ekspresionistai, bet nematė, kuo futurizmas esmingiau skiriasi nuo ekspresionizmo, ir dar neatsisakė ekspresionisto vardo.

Iš V. Majakovskio keturvėjininkai pasiskolino neigimo patosą. „Mums negalėjo nepaveikti Majakovskio beatodairinis ir kraštutinai griežtas praeities formų ir idėjų atmetimas. Ką nors naujo ir vertingo sukurti, mums atrodė, yra galima tik einant šiuo keliu, kai atmetamas bet koks kompromisas, atsiskyrus nuo praeities, kai atsisakoma gyventi tuo pačiu, kuo gyveno praeities kartos, kai nebelieka jokios progos sekti ir pamėgdžioti nors ir didelius, bet praeityje tik reikšmingus kūrinius",— prisiminė J. Petrėnas[28].

Gausiai rašantis Karo mokyklos lektorius J. Balčiūnas-Švaistas džiaugėsi, kad K. Binkis „visad, nors ir ekspresionistinėj kūryboj, palieka turiningas, grakštus ir jautrus grožei bei estetikai — ko labai kol kas trūksta Saliui Šemeriui"[29], o M. Vaitkus naujuosius poeto ieškojimus vadino bjauriu absurdu: „Ir klausi nuliūdęs: kas gi tai? ar iškrypimas tiktai, ar talentas taip greitai išdegė?!"[30]

Kaip žinoma, nuo 1919 metų K. Binkis artimai bendradarbiavo su „aušrininkais". „Keturių vėjų pranašo" straipsnyje „Vasaris vėjas" ryškios eserinės poeto nuotaikos. Ironiškam straipsnio tonui jei ir turėjo kokio poveikio ekspresionizmo dvasia, tai iš lietuviškos tikrovės imtus faktus ir metaforizuotą išraišką sunku gretinti su bet kokiais „izmais".

Buržuazijos valdomos Lietuvos nepriklausomybę K. Binkis pavadino bušmėnišku fetišu. Į vieną krūvą jis atžariai vertė nelygintinus daiktus ir reiškinius: „nepriklausomybės galvą ir

---

28 Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5970, l. 4.
29 Karys, 1922, Nr 8, p. 98.
30 Ganytojas, 1922, Nr 3, p. 83.

apie šimtą pusgalvių", „nepriklausomus" milicininkus, bankus, šmugelį, sarkastiškai šaipėsi iš valdžios atstovų. K. Binkis ieškojo dvasinių atsilikimo požymių, kuriuos nulėmęs ilgaamžis vergavimas svetimiesiems. Jis parodė pasibaisėtiną vyriausybės nesirūpinimą kultūros reikalais: mokyklos be langų, pusė jaunų žmonių — analfabetai, Kaune įsteigta 400 smuklių, bet nėra vietos surinktiems lietuvių tautosakos lobiams, M. K. Čiurlionio dailei.

J. Tumas pripažino, kad „Binkio straipsnis „Vasaris vėjas" tikrai pučia smarkiai: gali džiovinti"[31]. Ir M. Vaitkus rado „įdomių bei teisingų minčių su druska bei pipirais, vikrių posakių"[32]. Tačiau šią įtaigą subanalino „Keturių vėjų pranašo" pabaigoje įdėti du eiliuoti jo feljetonėliai, pasirašyti slapyraidžiu X[33]. „Fonografas Laisvės alėjoj" tuos pačius dalykus pateikė atmestinai, užgožtus įvairiakalbio žargono. Perdėm rimtam susidūrimui su ekspresionizmu pasirengusius skaitytojus galėjo tik nuvilti tokios lėkštybės, kaip: „Pana Valerija / Pataikė kakta į adveriją" ar „Roza vianet ot moroza, / Ciocia Roza[34] nikogda". Vaizdų ir kalbų mišrainė čia tarytum atkeliavusi iš „Ragučio" karikatūros „Kaunas vėliausiuoju Babilonijos metu"[35].

Kelis nedidelius eiliuotus kūrinius atsiuntė Berlyne studijuojantis Butkų Juzė, eserinių Lietuvos leidinių bendradarbis, dviejų poezijos knygų autorius, ankstesnis ekspresionistas negu kiti Lietuvos poetai. Priklausydamas tenykštei Lietuvos socialistų studentų draugijai, prieš metus jis nesėkmingai orga-

---

[31] Tėvynės balsas, 1922, kovo 4—5.

[32] Ganytojas, 1922, Nr 3, p. 83.

[33] S. Šmerauskas 1969 rugpjūčio 26 laiške ir A. Šimėnas 1969 rugpjūčio 27 — rugsėjo 2 pokalbiuose eilėraščių autoriumi laiko K. Binkį. Jo autorystę patvirtino ir J. Petrėnas rankraštiniuose atsiminimuose.

[34] J. Žlabio nuomone, čia pašiepta viešnamio dama.

[35] Ragutis, 1921, Nr 3, p. 8.

nizavo socialistinės dvasios almanachą, kuris, be kita ko, būtų davęs „naujosios poezijos, beletristikos ir kitų naujojo meno kūrinių pavyzdžių", taip pat nušvietęs „naujosios literatūros kilimą ir krypsnį"[36]. K. Binkis buvo nepatenkintas Butkų Juzės kūryba[37] ir „Keturių vėjų pranaše" tarsi debiutantui atstatė tikrą jo vardą bei pavardę — Juozas Butkus.

Butkų Juzės eilėraščiai sukėlė klerikalinės kritikos pyktį: dar niekas Lietuvoje taip vulgariai nesityčiojo iš dievo. Poetas kvietė „brolį dievą" tamsoj paulioti, ragino dėl pasaulio vargų, įsilaužus į dangų, „dievui miegančiam grūmoti", grasino įgelsiąs jam nuodų geluoniu. „Jei taip naujų pranašų elgiamasi su dievu, tai apie poeziją nėra kas nei besakyti",— tūžo A. Jakštas.— „Keturių vėjų pranašas" turi pretenzijų sukurti naują lietuviškąją dailę, bet <...> jos vietą užima vien špygų rodymas senajai dailei. Ši pramoga visai pritinka kaimo kiauliaganiams"[38].

Butkų Juzės „Rubajatus" A. Jakštas per klaidą priskyrė S. Šemeriui, ir tai savoje recenzijoje pakartojo M. Vaitkus, išgėdydamas niekuo dėtą autorių, kad jis spjaudo į lubas ir nesibjauri, kai viskas krinta atgal ant veido[39]. Dėl klaidos M. Vaitkus viešai atsiprašė... J. Tysliavos[40]. Ilgainiui paaiškėjo, kad vietoj originaliosios kūrybos „Keturių vėjų pranašui" Butkų Juzė išvertė vokiečių ekspresionisto Klabundo (A. Henškės) kūrinių[41].

---

[36] VVUBR, F 620—208.

[37] Butkų Juzės knygą „Žemės liepsna" K. Binkis vadino mėšlu auksiniuose rėmuose.— Iš 1980 vasario 19 pokalbio su J. Žlabiu.

[38] Draugija, 1922, Nr 3—4, p. 156.

[39] Ganytojas, 1922, Nr 3, p. 83.

[40] Ten pat, Nr 12, p. 359—360.

[41] Tai pažymėjo K. Boruta 1935 sausio 6 laiške žmonai.— VRBR, f. 10—368.

Kariuomenės spaudos bendradarbis J. Petrėnas (P. Tarulis) „Keturių vėjų pranašui" davė humoristinį vaizdelį „Peizažas", sudėliotą iš gana pinklių prozopopėjų[42]. Skaitytojas turi kantriai narplioti jų prasmę, kol sužino, kad vežiką autorius pasiryžęs iškelti aukščiau už ministrą.

Binkis turėjo nuojautą kūrybinėms individualybėms pastebėti. Jis ėmėsi globoti ne tik J. Petrėną, bet ir atvykusį į Kauną S. Šmerauską-Šemerį, įžvelgdamas jame rašytojo ekspresionisto gaivalą. K. Binkis rūpinosi jo studijomis[43] ir džiaugėsi kūrybos pažanga. Be redaguojamos „Sekmosios dienos", S. Šemerys kaip karo valdininkas bendradarbiavo kariuomenės žurnaluose „Atspindžiuose" ir „Karyje" — spausdino avangardistinės dvasios eilėraščius. 1921 m. vasarą 32-ajame „Kario" numeryje paskelbtas „Savarankiškumo maršas" yra V. Majakovskio „Kairiojo maršo" imitacija.

V. Majakovskio intonacijos ataidi ir „Keturių vėjų pranaše" išspausdintame S. Šemerio eilėraštyje „16", prasidedančiame žodžiais „Kaunas šiandie girtas", nors šiaip jau čia vyrauja „Sekmojoje dienoje" išryškėjęs ekspresionistinis braižas: „Giesmės gatvėjasi. / Giesmės aikštėjasi. / Giesmiuojasi lūpų trimitai..." ir pan. Eilėraštis baigiamas dadaistiškų žodžių žaismu „Ryti rykavimų ruoniam", kuriuo autorius norėjo metaforiškai pasakyti „Valio!"[44]

Eilėraščiu „Vėlė be vietos" S. Šemerys sumanė pašiurpinti skaitytojus po bodleriškas miesto kloakas klajojančių griaučių

---

42 S. Šmerauskas 1969 rugpjūčio 26 laiške knygos autoriui spėjo, kad J. Petrėnas parašė ir teatrinio gyvenimo repliką, išspausdintą be parašo.

43 1921 kovo 21 laiške iš Leipcigo K. Binkis rašė L. Girai: „Beje, žinote, ar nepakalbėtumėt su p. Bizausku dėl Šmerausko (Jasulaičio), jis, zenkis, nori mokytis, bet norėtų, kad ir stipendiją nors pirmiems porai semestrų gautų".— LKLIR, f. 13—1232, l. 2.

44 Iš 1980 vasario 25 pokalbio su S. Šmerausku.

nuotykiais. Šitam kosminių mostų kūriniui davė akstiną J. Basanavičiaus knyga „Iš gyvenimo vėlių bei velnių" (1903)[45].

Kosmoso erdvės su pretenzija visuomeniškai ir literatūriškai aktualinamos ironiškame S. Šemerio prozos vaizdelyje. Padidinęs save iki Žemės masto, autorius šoka su ja erotišką šokį, kol tyčia sugadina įspūdį vulgariu bučiniu: „Kas tokio, kad ir kraujuotas tavo, Žeme, snukis? <...> Kas nori, tesijuokia!" Tačiau kritikai kliuvo ne tai, o daugelio kraštų avangardistams būdingas savęs gyrimas: „Bravo, Saly! Valio, Šemery!"[46]

S. Šemerys taip pat išvertė du publicistikos gabalėlius: miesčioniją smerkiančią rusų ekspresionisto A. Remizovo miniatiūrą „Apie žmogų ir kiaulę" bei susmulkėjusios buržuazinės kultūros kritiko, herojiškų charakterių kūrėjo R. Rolano mintis apie praeities meną. Šių pirmą kartą į lietuvių kalbą verčiamų rašytojų teiginiai tarytum iliustravo keturvėjininkų principus[47]. „Gyvenimas negalima rišti su mirtimi, o praeities menas daugiau kaip trim ketvirtadaliais negyvas <...>, jo įtaka gali būt net žalinga",— autoritetingai tvirtino R. Rolanas.

Laukto skandalo „Keturių vėjų pranašas" nesukėlė, bet jis gerokai sujudino visuomeninę ir kultūrinę aplinką. Tai buvo pirmasis organizuotas jaunų rašytojų išpuolis prieš religiją, vyriausybę, miesčionišką gyvenseną ir nusistovėjusius estetinius kriterijus. Tai smarkiausiai atakavo ir kitų kraštų avangardistai.

„Keturių vėjų pranašo" ideologija buvo artima eseriškam dvasios anarchizmui, bet eserų, kaip ir socialdemokratų, spauda šį leidinį nutylėjo. Jis sukėlė ant kojų klerikalus. Iš pra-

---

[45] Iš 1980 kovo 14 pokalbio su S. Šmerausku.

[46] Trimitas, 1922, Nr 10, p. 27. Plačiau žr.: *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje, p. 252.

[47] Netrukus lietuviškai buvo perteiktas A. Remizovo kūrinys „Šuns dalis" (vertė Jr. Gr.).— Lietuvos žinios, 1922, rugsėjo 24.

džių palankiai į ekspresionizmą ir futurizmą žiūrėjęs J. Tumas („Tikrasis futurizmas taip ir lieka ateities mįslė, dar neatminta")[48] tautininkų laikraštyje parėmė K. Binkį, o S. Šemerio ir P. Tarulio kūrinius vadino pamišėlių kliedėjimais[49]. Kalbėdamas liaudininkų jaunimo vardu, Jonas Strimaitis (J. Kalvelis) priekaištavo, kad K. Binkio ir S. Šemerio naujenybių neįmanoma suprasti[50]. Komunistinės spaudos bendradarbis griežtai pareiškė, kad keturvėjininkų menas paženklintas dekadanso žyme; jis „pirm laiko nesveika spalva jau žiba ir ima vysti"[51]. Grožiniai „Keturių vėjų pranašo" kūriniai susilaukė eiliuotų parodijų[52].

Leidinys įsigijo ir simpatikų, kurių nuomonę išreiškė J. Balčiūnas-Švaistas: norint suprasti „naujas kūrybos pajėgas, ieškančias nepramintų kelių bei nenublukusių vertybių, reik atidžiai sakinys po sakinio skleisti jo eilutes"[53].

„Keturių vėjų pranašą" palankiai sutiko V. Bičiūnas, vėlesnis žurnalo kritikas. Tai neturėtų stebinti. Pirmojo pasaulinio karo metu Kazanės meno mokyklos studentas V. Bičiūnas, atostogaudamas Žagarėje, mokė gydytojo M. Kuprevičiaus vaikus, rašė dramos kūrinius ir dalyvavo saviveikloje. Jis žavėjosi futuristais: buvo atsivežęs Maskvoje prašmatniai išleistą knygą

---

48 *Vaižgantas.* Lietuvių Meno Apžvalgos Paroda. Dailininkas Antanas Žmuidzinavičius.— Tauta, 1920, liepos 9.

49 Tėvynės balsas, 1922, kovo 4—5.

50 Jaunimas, 1922, Nr 5, p. 1—2, Nr 6, p. 3—4. Slapyvardį atskleidė J. Būtėnas.

51 *P[ovilas] A[ušrotas-Valaitis Z.].* Julius Janonis.— Naujoji gadynė, 1922, gruodis, p. 6.

52 *Aiškūnas [Tumas J.].* Keturiems vėjams ataūžiant.— Tėvynės balsas, 1922, balandžio 9; *Nakas.* Šiupinį atsiminus.— Lietuvos žinios, 1922, birželio 4.

53 Karys, 1922, Nr 8, p. 97.

„Футуризм" (1914), aiškino miestelio jaunimui V. Kamenskio rinkinio „Танго с коровами. Железобетонные поэмы" (1914) novatoriškumą. Jo aiškinimai veikė moksleivį J. Žlabį, kuris M. Kuprevičiaus skolinamuose rusų laikraščiuose ėmė žvejoti medžiagą apie naujausius meno ieškojimus ir siuntinėjamas žinutes lietuvių spaudai pasirašinėti Genijum[54]. 1918 m. V. Bičiūnas kažkur skaitė referatą „Apie futurizmą", padarydamas išvadą, kad tai yra „savaimingas jėgos viešpatavimo ir nepriklausymo nuo sentimentaliosios „estetikos" menas"[55]. Ankstyvojoje tapyboje V. Bičiūnas smarkiai deformavo atkuriamus objektus. Jis buvo parašęs ekspresionistinių prozos vaizdų, kuriuos ketino išleisti atskira knyga[56].

„Skaitymuose" V. Bičiūnas pareiškė: „Keturių vėjų pranašas" „mėgina atskleisti naują kultūros pažangos lapą, kurį skaitydami turėtume mokytis naujos mintijimo ir pajautų abėcėlės"[57]. Jis pabrėžė, kad tiktai šiam leidiniui pasirodžius, „pradedama jausti tūla esminė diferenciacija, nauja kryptis, nesuderinamoji ir nesutaikomoji su visomis iki šiol buvusiomis ir besireiškiančiomis kryptimis"[58].

Išplatinus „Keturių vėjų pranašą", K. Binkis patikrino jo poveikį. Ką tik atidaryto Lietuvos universiteto didžiojoje salėje kovo 4 d. jis skaitė paskaitą „Aktyvios dvasios menas (apie ekspresionizmą literatūroje)", kurios paprašė studentų socialistų kuopa[59]. Sprendžiant iš J. Petrėno informacijos, K. Binkis

---

[54] Iš 1970 vasario 22 ir 1980 vasario 19 pokalbių su J. Žlabiu.

[55] Реферат о футуризме (рефлекс), 28 февраля 1918 г.— VVUBR, F 242, p. 351.

[56] Sekmoji diena, 1921, Nr 29, p. 7.

[57] Skaitymai, 1922, kn. 15, p. 112—113.

[58] *Vaišnora T.* Mūsų meno kultūros pradmenys.— Kn.: Kūrybos keliais. K., 1923, p. 7—8.

[59] Lietuva, 1922, kovo 4.

buvo užsimojęs parodyti meno ieškojimus Vokietijoje, Prancūzijoje ir Rusijoje: „Kartu su lektorium auditorija turėjo permesti akim simbolizmo išsivystymo laikotarpį, jo nuslūgimą, toliau sekantį impresionizmą ir pagaliau paskutinių metų srovių: futurizmo, imažinizmo, ekspresionizmo ir t. t. atsiradimą". Jaunuoliams buvo nelengva susigaudyti gausiose ir sudėtingose naujovėse, todėl, pasibaigus paskaitai, jie pradėjo K. Binkį klausinėti, pradėjo lyg ir diskusijas, skųsdamiesi naujųjų kūrinių nesuprantamumu[60].

Nutuokiantis apie avangardizmą, bet priešiškai jam nusiteikęs „Trimito" recenzentas pateikė kitokį paskaitos vaizdą:

Visa paskaita buvo nupasakojimas rusų porevoliucinės literatūros tipo, kur prelegentas visą laiką demonstravo savo numylėtąjį žirgelį — rusų ekspresionistų vadą Majakovskį. Tik gale kiek palietė ir vokiečių ekspresionistus, susispietusius apie savo žurnalą „Sturm". Pagaliau lyg norėjo pereiti prie Lietuvos „futuristų", tačiau lyg pabūgęs labai atsargiai išreiškė neva pasveikinimą kažkokių naujų menininkų vardu ir, paskaitęs to paties Salio Šemerio kūrinių kvintesenciją su daugybe tuščių frazių ir šūkčiojimų „pokšt! triokšt! bumpt! pumpt!", pasisakė norįs jam paploti, tačiau kadangi iš klausytojų niekas nepadėjo, tai ir susilaikė. Po paskaitos turėjo būti diskusijų. Buvo įteikta eilė paklausimų raštu. Bet, matyt, prelegentas paklausimų bus pats pabūgęs, nes, į pirmąjį šiek tiek bandęs atsakyti, pareiškė dėl priežasties varduvių nebegalįs ilgiau trukti. Girdėti, žadama rengti literatūros mitingas, kur būsiąs kviečiamas prelegentas atsakyti į dar neatsakytuosius klausimus[61].

Ne taip jau buvo paprasta išaiškinti publikai tokius dalykus, kurie ir pačiam K. Binkiui dar nebuvo labai aiškūs. Kaip pastebėjo recenzentas, ir rusų futurizmą, ir vokiečių ekspresionizmą poetas vadino ekspresionizmo vardu, o S. Šemerio „Ba-

---

[60] *Brundalas [Petrėnas J.].* Paskaita apie naująjį meną.— Karys, 1922, Nr 11, p. 132.

[61] *Kriška.* Futuristai pareina.— Trimitas, 1922, Nr 10, p. 27—28.

ladę", kuri pasirodė pirmajame „Keturių vėjų" numeryje, buvo labiau linkęs laikyti futuristiniu kūriniu, nors pats autorius būtų prieštaravęs tokiai sampratai[62]. K. Binkis ir kiti keturvėjininkai visą laiką painiojo šias sąvokas ir neieškojo pavadinimo kuriamai lietuviškai avangardizmo krypčiai, kurioje pynėsi ir ekspresionizmo, ir futurizmo elementai.

Kad savo paskaitoje poetas įsijautęs kalbėjo apie naująjį meną („Ekspresionizmas, ši baisinga ir gigantiška būsimų literatūros dienų maišatis,— švenčiausia kūryba") ir daugiausia rėmėsi V. Majakovskiu, liudija E. Škliaro informacija „Эхо" dienraštyje. Iš jos papildomai sužinome, kad K. Binkis su pasigėrėjimu citavo ir būdingiausio imažinizmo atstovo V. Šerševičiaus eilėraštį[63]. Perskaitęs E. Škliaro informaciją, Berlyne apsigyvenęs F. Kirša šitaip charakterizavo K. Binkį: „Tas žmogus, nebūdamas artojas, iš smėlio virvę suka. Aš abejoju, bet gal dievas duos, gal jis naują pasaulį ras"[64].

Šis susitikimas su skaitytojais K. Binkį ir jo bičiulius paskatino po kiekvieno „Keturių vėjų" numerio pasirodymo rengti panašius literatūros vakarus.

„Keturių vėjų pranaše" paskelbta, kad pirmasis žurnalo numeris išeis po mėnesio, kovo 15 d. Tą dieną Kauno miesto ir apskrities viršininkui K. Binkis tik įteikė pareiškimą: pranešė nuo balandžio 1 d. leisiąs ir redaguosiąs mėnesinį meno ir literatūros žurnalą „Keturi vėjai"; redakcija ir administracija būsianti Maironio g. 19, leidinį spausdinsianti Valstybės spaustuvė. Kovo 27 d. P. Binkienė atsiėmė redaktoriui išduotą pažymėjimą[65]. Balandžio pirmąją K. Binkis padėjo J. Pajaujui ir

---

[62] Plg. eilėraščio „Reliatybė" žodžius: „Tevadina mus ir futuristais,/ Te ir spjaudo mus viešai..."— Naujoji banga, 1923, Nr 1, p. 2.
[63] Эхо, 1922, 8 марта.
[64] F. Kiršos 1922 kovo 18 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—760, l. 6.
[65] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 68, l. 1—2.

M. Bagdonui išleisti vienkartinį satyros laikraštį „Kultuvė"[66], ilgainiui tapusį tradiciniu.

1922 m. rudenį prasidėjo keturvėjininkų sueigos — „paldieninkai", kuriuose buvo laikomasi tam tikro ritualo: iš pradžių skaitoma kūryba, paskui diskutuojama, kalbant eilės tvarka pagal dalyvių amžių. Tai buvo uždara studija, į kurią nekviesti nepateko. Kad ir kaip K. Binkio buto kaimynas L. Gira prašėsi priimamas,— nieko neišėjo[67]. Jis tik per sieną girdėjo, kaip spalio 30 d. pas K. Binkį susirinkę J. Petrėnas, P. Morkus, A. Galdikas ir A. Sutkus „labai linksmai tarėsi" leisti „Keturis vėjus"[68].

1923 m. vasario 7 d. „Lietuvos žiniose" buvo įdėta kandi žinutė, kad „pernai vasario mėnesį išėjęs ekspresionistų futuristų žurnalas „Keturi vėjai" rengiasi išeiti antrukart (jis, rodos, ar ne „Penkiais vėjais" jau vadinsis?)"[69] Žinutės autorius pataikė į skaudžiausią keturvėjininkų vietą: jie garsiai gyrėsi meno reformomis, bet neturėjo kur plačiau jų išdėstyti.

ATSPARŲ BEIEŠKANT

1

1923 m. kovo vidury Kaune pasirodė meno metraštis „KŪRYBOS KELIAIS"[1]. Jo redaktoriumi pažymėtas K. Puida, leidėju — menininkų kooperatyvas „Gairės". Palyginus su J. Rin-

---

[66] LKLIR, f. 13—1794, l. 7. Šis laikraštis K. Binkį vadino tautiniu ekspresionistu.

[67] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 21.

[68] LKLIR, f. 13—1794, l. 46.

[69] Pasirodžius „Keturių vėjų" pirmajam numeriui, K. Būga ironizavo: „Kodėl keturi, o ne devyni vėjai?"— *Šemerys S.* Kazimieras Būga [rankr.].— Knygos autoriaus išrašas.

[1] Laisvė, 1923, kovo 14; Lietuva, 1923, kovo 17.

kevičiaus leistais ir L. Giros redaguotais metraščiais almanachais „Švyturys" (1911—1912), kuriuose informacinę kultūrinę medžiagą persvėrė grožinė kūryba, tai aiškesnio profilio leidinys, skirtas įvairių meno sričių apžvalgoms. 1912 m. K. Puida buvo nepatenkintas literatūrinio gyvenimo nušvietimu „Švyturyje" ir siūlė L. Girai pasidalyti antrosios almanacho knygos redakcija[2]. Dabar jis galėjo įvykdyti ankstesnius sumanymus, kuriuos, be kita ko, papildė 1922 m. pavasarį pasirašyta su Švietimo ministerija, bet nutrūkusi sutartis penkerius metus leisti LMKD metraščius[3]. Skubiai išleisti meno metraštį ir imtis kitų kultūros darbų K. Puidą ir kelis jo bičiulius paskatino įžeistos ambicijos, pašalinus juos iš Lietuvių meno kūrėjų draugijos, ir noras įrodyti savo vertę.

K. Puida niekada nestokojo iniciatyvos. 1920 m. sugrįžęs su šeima iš Čeliabinsko, jis mėgino pragyventi iš vertimų, rengė komercinius informacinius leidinius („Paroda", „Lietuvos paštas", 1922 ir kt.), tarp kurių rimčiausias buvo Centralinio statistikos biuro metraštis „Visa Lietuva" (1922, 1923); jų redaktorius ir leidėjas skelbėsi esąs inžinierius[4]. Matydamas didėjantį knygos poreikį visuomenėje, 1922 m. K. Puida įsteigė „Vaivos" leidyklą, kuriai priklausė J. Lapėnas, J. Pakalka ir A. Sutkus, talkino V. Bičiūnas[5]. 1923 m. V. Bičiūnas pasitraukė iš politinės veiklos ir atsidėjo kūrybos darbui, žurnalistikai. Markės smukimo metais nemaža dalis leidinių, ypač paklausą turintys vadovėliai, buvo sparčiai ir prieinama kaina spausdinami Vokietijoje. „Vaiva" išleido O. Puidienės, J. Tysliavos origi-

---

[2] K. Puidos 1912 kovo 4 laiškas L. Girai.— LK 14, p. 423.

[3] MACBR, f. 45—137. Žr.: LB, p. 144.

[4] 1921 m. „Laisvėje" K. Puida rašė apie geležinkelių ūkį (vasario 26 ir kovo 19 nr.). Šiaip jau į technikos sritį nesigilino. Manoma, kad jis dangstėsi savo mirusio brolio inžinieriaus diplomu.

[5] A. Braziulio 1969 kovo 3 laiškas A. Griciui.— LTSR CVLMA, f. 190, ap. 2, b. 120.

naliosios kūrybos knygų, J. Tumo paskaitų, A. Griciaus, K. Karklio vertimų. Tad „Gairių" kooperatyvas išdygo ne plynoje vietoje.

Kas formaliai ir kas faktiškai priklausė šiai menininkų grupei, nelengva nustatyti. Aišku viena, kad jos nariai, bent jau iš pradžių, buvo LMKD boikotuojami vilkolakininkai, kurie savojo Tautos teatro labui išstūmė draugiją iš jos būsto. 1922 m. pabaigoje LMKD visuotinis susirinkimas atskleidė šių asmenų paskubom sudarytų trijų korporacijų fiktyvumą: „jos visos susideda iš tų pačių narių — Vilkolakis — Bičiūnas, Sutkus, Jomantas, Levinsonas ir gal Puida su Puidiene, „Gairės" — Puida, Puidienė, Bičiūnas, Sutkus, šv. Luko cechas — Jomantas, Levinsonas, Bičiūnas"[6].

„Gairių" kooperatyvas gavo lėšų iš kelių bankų, akcinių bendrovių, laikraščių administracijų[7] už metraštyje įdėtas reklamas, kurioms paaukota kone trečdalis spaudinio. Kooperatyvo įstatai, numatantys „kelti medžiaginę ir dvasinę narių gerovę", buvo įregistruoti 1923 m. pavasarį Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijoje. Norintiems tapti „Gairių" nariais nustatytas 10 lt stojamasis mokestis ir 200 lt pajus[8].

Redakcijai nepaskelbus įvadinio žodžio, kaip įprasta tokiuose leidiniuose, apie „Gairių" kooperatyvo metraščio tikslus skaitytojai galėjo spręsti tik iš konkrečios medžiagos. Daugiau kaip šešiasdešimties puslapių leidinio programą atstojo pretenzingas V. Bičiūno straipsnis „Mūsų meno kultūros pradmenys", pasirašytas Tado Vaišnoros slapyvardžiu. Bandantiems išsiaiškinti estetinius autoriaus kriterijus straipsnis pasirodė sunkiai suprantamas dėl „filosofiškų galvojimų, kurie šaltu prakaitu apipila skaitytoją"[9]; ieškantys pirmiausia gyvenimo aktualijų ir

---

[6—7] MACBR, f. 96—25, f. 189—1309.

[8] Lietuvos žinos, 1923, balandžio 26.

[9] *J. L[aurinaitis].* „Kūrybos keliais".— Atspindžiai, 1923, Nr 3, p. 62.

palaikantys vilkolakininkų pusę konflikte su LMKD atkreipė dėmesį į „žemišką" straipsnio turinį — nepasitenkinimą menininkų draugija[10].

Negirdėtų tiesų V. Bičiūnas-Tadas Vaišnora nepasakė. Remdamasis pasaulinio meno pavyzdžiais, jis įrodinėjo idealistinėje sociologijoje paplitusią tezę, kad visuomenėje egzistuoja kūrėjai (intelektai), masės (visuomenė) ir meno tarpininkai, kurie tenkina kasdieninius kultūros poreikius. V. Bičiūnas teigė, kad iš dieviškos malonės šaltinio plaukianti dvasinė pažanga bet kurioje srityje neįmanoma be kūrybos pradmens; juo jis stipresnis, juo menas įtaigesnis. Tautiškumas slypįs pačioje menininko sieloje, jo neapima nei tautodailė, nei folkloras.

V. Bičiūnas išskyrė tris lietuvių kūrėjų sąmonėjimo tarpsnius. „Pirmajame bare" susispietę norintys išreikšti savo sielos gelmes, bet jie nespėję, o gal dar nesugebėję teoriškai pagrįsti meno pasaulėjautos. „Dainavos" almanachas parodęs atbudimo pastangas, slėpiningas kūrėjų vidaus galias. Įsteigta speciali menininkų organizacija turėjusi kilstelėti lietuvių meną į trečiąją kultūros evoliucijos pakopą. Deja, ši draugija nepareiškusi savitos kūrybinės iniciatyvos, ji „teužsiėmė meno įstaigų administravimu ir kitų šalia josios nuveiktų darbų registravimu", „virto institucija, prisegančia bet kam ir už bet ką „menininko" etiketę".

Šiuose žodžiuose daug tiesos. Tačiau pagrindinę LMKD neveiklumo priežastį, susijusią su jos materialiniu silpnumu, buvęs draugijos reikalų vedėjas nutylėjo. Prisidengus slapyvardžiu, jam buvo patogiau abstrakčiai samprotauti apie draugijos skaldytojų grupelę ir vaizduoti ją atstumtaisiais, apšmeižtaisiais, bet tikraisiais kūrėjais. „Suvalstybintieji menininkai"

---

[10] *Alfonsas Gelmė [Brazilulis A.].* „Kūrybos kelius" pasiskaičius.— Krašto balsas, 1923, balandžio 25.

atseit pabūgę naujų židinių, kūrybos varžytynių ir todėl pradėję kovoti prieš veikliuosius — „nesuvalstybintuosius". Jausdami savo pranašumą, pastarieji iš kūrybos ilgesio imą ant savo nesutvirtėjusių pečių lietuvių kultūros ugdymo naštą.

V. Bičiūnas pritarė norintiems leidinio, kuris turėtų aiškesnį veidą už valdinius „Skaitymus". Todėl jis sveikino nesuderinamą su visomis lig šiol buvusiomis pakraipomis „Keturių vėjų pranašą", pagrįstai apgailestaudamas, kad iškėlusieji naujovių vėliavą apsnūdo, patekę į LMKD rejestrą.

Metraštyje „Kūrybos keliais" išspausdinta nevienodo brandumo straipsnių apie pagrindinių meno šakų būklę Lietuvoje iki 1923 metų: aptarta poezija, proza (rašo V. Bičiūnas), dramaturgija (A. Šmulkštys-Paparonis), opera, drama (O. Pleirytė-Puidienė), muzika (J. Žilevičius), plačiai apibūdintas Vilkolakio teatras (A. Sutkus). Lietuvių laikraščiai, prisiminę prieškario tradiciją, jau buvo pradėję sekti atskirų meno sričių, ypač literatūros, raidą per metus[11], tačiau tokio įvairiapusio žvilgsnio į menininkų gyvenimą dar nebuvo jokiame leidinyje. Literatūros istorijos požiūriu reikšmingiausi V. Bičiūno ir Paparonio straipsniai, kuriuose apibūdinti grožinės literatūros poslinkiai po Pirmojo pasaulinio karo.

Remdamasis „Pirmojo baro" kritikos tradicija, V. Bičiūnas laisvu esejiniu stiliumi stengėsi ne vien parodyti lietuvių poezijos ir prozos kelią, bet ir išryškinti savo, literatūros vertintojo, individualybę. Lietuvių poezija jam — saulės ir meilės kūdikis, „visų pasaulio vėjų kedenama žolelė", kurią menkai teskatino augti nacionalinio atgimimo sąjūdis. Maironinė poezija konstrastuojanti su jaunųjų kūryba kaip šešėlis su šviesa: „Ten tradicija ir senovės atdūsys. Čia — naujas, gyvas jaunojo

[11] Žr.: *Vaižgantas.* Pernykštė dailioji mūsų literatūra.— Lietuva, 1921, sausio 21; *Jakštas A.* Mūsų literatūra 1920 metais.— Laisvė, 1921, sausio 1; *Sutkus A.* Meno gyvenimas.— Ten pat, vasario 24.

ūpo pokylis. Ten žengta kitų pramintais kūrybos keliais. Čion — bandoma rasti savas žodis, kuris suskambėtų savo dvasios garsu". V. Bičiūnas parėmė Vaižganto nuomonę, kad Maironio poemoje „Per skausmus į garbę" maža tėra poezijos, o poemą „Mūsų vargai" pavadino neišlaikančia veik jokios kritikos.

Bundančios dvasios galią V. Bičiūnas iliustravo simbolistinių B. Sruogos, A. Lasto, peizažinių K. Binkio eilėraščių citatomis, kūrybinį jaunųjų nerimą siejo su religinių mistinių pradų ieškojimais. Kritikas bandė smerkti lietuvių poezijoje visuotinės idealų krizės ženklus, bet vis dėlto aukščiau už J. Janonio ir Butkų Juzės socialinius posmus įvertino B. Sruogos filosofiškas psalmes, kuriose atskambą F. Ničės ir A. Šopenhauerio pesimizmo atgarsiai. Karo verpetuose gimę patriotiniai motyvai apie Lietuvos atgimimą, V. Bičiūno teigimu, nebežadina poetų įkvėpimo, ir veltui M. Kemšis reikalauja, kad rašytojai vaizduotų prozinę, jeigu ne blogesnę, realybę. Lietuvių poezija išklydo iš samanotos lūšnelės, joje aidi daugelio pasaulinių meno krypčių garsai — nuo pseudopoetinio sentimentalumo iki ekspresionistinių šūkavimų, tačiau poetams neleidžia išaugti gilesnio ir ryškesnio individualumo stoka.

Esejiškai V. Bičiūnas kalba ir apie lietuvių prozą. Įsileidęs į padrikus samprotavimus apie sunkias kaip erškėčiai kultūrinio gyvenimo sąlygas ir gają lyg rūta literatūrą, jis tik straipsnio pabaigoje išvardija išėjusias prozininkų knygas ir konstatuoja, kad „beletristinis menas viena savo dalimi glaudžiasi prie nykaus sentimentalizmo (Lazdynų Pelėda), kitu šonu atsiremia į romantinį vizionizmą (Krėvė) ir viduriu yra realistiniai paprastas, tiek paprastas, kad <...> tūlų rašytojų veikalai tėra gryna tikrumos fotografija..."

V. Bičiūnas kelia daug problemų: jį jaudina ir rašytojų susiskaldymas, ir nenormalūs santykiai su leidėjais, lenkų ir rusų literatūrinių tradicijų persvara, nacionalinio dvasingumo trū-

kumas. Kritikas atmeta primityvią tautiškumo sampratą, siejamą su juostomis, siuviniais, tautinėmis vėliavomis ir alegorijomis. Rašytojas privaląs jausti tautą, visuomenę iki pasąmonės akstinų, „būti liaudies kūrybinės galios seismografu, kurs turi veikti ne mechaniniai, bet psichiniai instinktyviai". Taigi V. Bičiūnas bando įtvirtinti XX a. pradžios modernistinėje literatūros kritikoje atsiradusį požiūrį, kuris vėliau įsigali.

Paparonis metraštyje „Kūrybos keliais" aptarė istorines ir visuomenines dramas, pasirodžiusias „Skaitymuose" ir išleistas atskiromis knygomis. Jis sąžiningai atpasakojo siužetus ir vienu kitu sakiniu apibūdino ryškesnius charakterius.

Iš O. Puidienės ir muziko J. Žilevičiaus straipsnių iškilo teatro ir muzikinio gyvenimo vaizdas, paįvairintas scenos veikalų pastatymų ir aktorių portretų įklijomis. Jokiame kitame leidinyje šios meno šakos nesusilaukė tokios atidos. Vilkolakio kūrėjas ir vaidila A. Sutkus itin išsamiai išaiškino įvairiai žiūrovų suprantamo pirmojo lietuviško satyros teatro pobūdį. Straipsnio autorius ne pirmąsyk pasireiškė kaip plataus akiračio scenos meno teoretikas ir praktikas. Tačiau niekur kitur jis taip stipriai neatskleidė antiburžuazinių savo teatro nuotaikų. A. Sutkus parėmė K. Binkio ironiją „Keturių vėjų pranaše" apie „nepriklausomybės darymą" minkštuose salonuose, ministerijų kabinetuose ir panašiose vietose. Vilkolakis, anot jo, „įžengė gyvenimo angon kaip tik tuo metu, kada visi tie ponai įniršusiai pradeda prekiauti Lietuvos valstybingumu, demokratingumu ir visuomenės pasitikėjimu". Tačiau šis teatras nemėginąs pakeisti santvarkos, jis ne sprogdintojas, o tik atsarginis šovinys, „kuris, laikas nuo laiko pats vienas sprogdamas, apsaugoja nuo visuotino baisaus sprogimo, kuriam pamato reikia ieškoti ne Vilkolakio vaidinimuose, bet valdžios viršūnėse ir tuose rūmuose, kurie sostinėje vadinami valdžios įstaigomis".

Taigi metraštyje pareikšta kategoriškų minčių apie visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Jos ne vienu atveju kirtosi su oficialia nuomone, nusistovėjusia tradicija. Pagrindinėmis estetikos tendencijomis, kurias nulėmė V. Bičiūno straipsniai, „Kūrybos keliais" buvo modernistinės pakraipos leidinys. Ir turiniui, ir stiliui trūko koreguojančios rankos. „Apie kūrybą kalbama nekūrybine kalba,— grybštelėjo metraščio recenzentas kalbininkas J. Laurinaitis.— Redaktoriaus darbo visai nematyti: kiekvienas rašinys turi savo kalbą ir rašybą"[12].

Pirmas mėginimas išsamiau apibūdinti meno būklę po karo buvo tarytum įžanga tos pačios grupės žmonių lygia greta pradėtam leisti prabangiam dvimėnesiniam meno ir literatūros žurnalui „GAIRĖS" (1923—1924), spausdinamam Berlyne.

K. Puida, lietuvių literatūrinės spaudos iniciatorius, prieš Pirmąjį pasaulinį karą ieškodamas tos idėjos bendrininkų, 1912 m. siūlė organizuojančiam „Vaivorykštę" L. Girai įsteigti „Аполлон" tipo žurnalą ir jį tvarkyti kolektyviai. Dailės kritiko S. Makovskio redaguojamas leidinys, ėjęs Peterburge nuo 1909 iki 1917 m., K. Puidą žavėjo savo išvaizda — dideliu formatu, geru popieriumi, patraukliu viršeliu, gausiomis dailės darbų reprodukcijomis, nepriekaištinga spaudos technika — ir medžiagos pateikimu. Dukart per metus „Аполлон" prenumeratoriams siuntinėjamas rusų meninio gyvenimo metraštis davė mintį išleisti panašų lietuvių meno metraštį „Kūrybos keliais". Pagal „Аполлон" žurnalo profilį K. Puida pabandė tvarkyti „Gaires"[13]; į tai atkreipė dėmesį Lietuvos rusų spauda[14]. Kai kuriais formos elementais (užsklandomis, kiekviename numeryje vis kitam dailininkui skirtomis įklijomis) „Gairės" priminė Ber-

---

[12] Atspindžiai, 1923, Nr 3, p. 62.
[13] Žr.: PA, p. 204.
[14] *Lietuvis.* Среди журналов.— Эхо, 1923, 23 декабря.

lyne leidžiamą rusų emigrantų žurnalą „Сполохи" („Blyksniai").

Susirašinėdamas su L. Gira 1912 m. pradžioje, K. Puida siūlė pagrindinę vietą „Vaivorykštėje" skirti dailės kritikai bei teorijai. Svarbi žurnalo dalis, jo nuomone, turėjo būti užsienio literatūrų apžvalgos su paslėpta mintimi „atitraukti skaitančioji visuomenė nuo svetimų dievų mūsų pačių rankomis". Beletristiką K. Puida laikė vien „redakcijinio portfelio" dalyku. Naujas knygas jis rekomendavo aptarti ne atskiromis recenzijomis, o apžvalginiais straipsniais. Šiuos „Аполлон" žurnalo sužadintus sumanymus K. Puida po dešimtmečio realizavo „Gairėse" ir „Krivulėje". Tuose leidiniuose neįgyvendintą kritikos formą — laiškais apžvelgti atskirų tautų literatūras — jis pritaikė 1930 m. pirmajame pusmetyje savo redaguojamuose „Gaisuose".

„Gairės" pasirodė pavėluotai — 1923 m. balandžio mėnesį[15], bet iki metų galo išėjo visi 6 numeriai. 1924 metais „Gairių" kaina pakilo, bet periodiškumas sutriko ir pablogėjo turinys; išleidus du numerius be mėnesių nuorodos, vidurvasary žurnalą teko sustabdyti. Tuo laiku ir kitoms lietuviškoms leidykloms spausdinti knygas Vokietijoje jau buvo nuostolinga. Žurnalo neišgelbėjo nė naujų narių verbavimas į „Gairių" kooperatyvą. K. Puida buvo įsiskolinęs ne tik valdžios įstaigoms, akcinėms bendrovėms, kurių skelbimus spausdino žurnale, bet ir privatiems asmenims[16]. „Spaktyva" šaipėsi iš rašytojo, kuris „studijuoja savo parašą vekselių blankuose"[17].

„Gairių" bendradarbių būrys buvo negausus: maždaug 15 nuolatinių ir antra tiek — atsitiktinių autorių. Nors čia buvo tik keli dailės, teatro, muzikos specialistai, K. Puida ryžosi me-

---

[15] Lietuva, 1923, balandžio 6.

[16] Žr. P. Klimo 1926 liepos 26 ir 1929 birželio 10 laiškus J. Tumui.— VVUBR, F 331—33, 100.

[17] Spaktyva, 1926, Nr 4—5, p. 9.

no reikalus žurnale padaryti vyraujančius. Kaip vėliau pažymėjo artimiausias talkininkas V. Bičiūnas, svarbiausias „Gairių" uždavinys buvo „apimti ir atvaizdinti visas mūsų meno gyvenimo šakas"[18]. V. Bičiūnas reiškėsi ne tik kaip beletristas ir literatūros kritikas T. Vaišnora (T. V.), bet ir kaip dailėtyrininkas bei teatrologas, pasirašinėjantis Pr. Daugiu, Spector, L. Straigiu. Apie teatrą rašė ir O. Pleirytė-Puidienė. Scenos veikalų recenzentus pliekė B. Sruoga (A. Zaranka). Prisidengęs Muciaus slapyvardžiu, jis kritikavo ir pačias „Gaires". Be jo, atskirus žurnalo numerius anotavo ar recenzavo A. Braziulis (G. Vidmantas), A. Jakštas, V. Soblys, S. Šemerys (Salmanasaras El. Šmergarbas), Z. Kuzmickis (K-kis).

„Gairių" komplektą sudaro 526 ištisai numeruoti puslapiai (378+148). Du penktadaliai skirti grožinei literatūrai, bet jos lyginamasis svoris tarp kitų publikacijų nėra žymus. Originaliosios kūrybos tolydžio mažėjo, ir jos spragos buvo lopomos vertimais. Redakcija ieškojo modernistinės pakraipos, ypač simbolistinių, kūrinių, buvo nusiteikusi prieš avangardizmą, kuris, kad ir teoriškai žurnale neigiamas, darė poveikį autoriams.

K. Puida, O. Pleirytė-Puidienė, Paparonis išspausdino keletą prozos kūrinių. K. Puida pateikė flirto apysakaitę „Kaukės" apie buities plaštakę, kurios sieloje aistros apsvaigintas veikėjas mėgina įžvelgti kontrastą sužvėrėjusiai aplinkai. Apysakos „Vien aidai pasakys..." trečiojoje dalyje (pirmosios dvi paskelbtos „Skaitymuose") šis autorius vaizdavo genialaus kompozitoriaus Vizgirdos koncertą, kuris sukelia klausytojams pašėlusias emocijas ir sunkiai susargdina patį menininką. V. Bičiūnas gėrėjosi asociatyvia vaizdavimo jėga, bet kritiškai atsiliepė apie žurnalo šefo „čiurlioniškas" vizijas, atskleistas be

---

[18] *Bičiūnas* V. Iliustracija ir spauda [rankr.].— VVUBR, F 252—2.

savitos koncepcijos, nesaikingais palyginimais, alegorijomis, simboliais[19].

O. Puidienė (Vaidilutė) apsakyme „Griuvėsiai" iš ciklo „Audroms siaučiant" užsimojo realistiškai parodyti karo tragizmą, bet sukurpė tik melodramatišką istoriją apie dviejų vyrų žmoną ir jų vaikų motiną; atsiradus pirmajam vyrui, kuris, manyta, žuvęs, išmintingoji moteris atsisako abiejų, tapdama jiems seserimi.

Per du „Gairių" numerius eina „Kunigo dienynas". Intymų dvasininko dienoraštį, keliantį opias socialines, moralines ir pasaulėžiūros problemas, parašė Paparonis, tačiau jis išdrįso pasirašyti tik medžiagos skelbėju, o tariamą autorių pažymėjo slapyraidžiais *N. N.* Dienoraštyje jaunas literatas trokšta laisvės, laimės ir neapkenčia „vidurio kelio", kuriuo jam tenka paklusniai šliaužti. Visa jo esybė šaukiasi meilės. Kamuojamas prieštaringų minčių, jis ieško pateisinimo tauriems kunigo ir moters santykiams. Jaunuolis netiki, kad meilę, duodančią žmogui milžino jėgą, galima taip nuslopinti, kaip tai parodyta H. Ibseno dramoje „Junas Gabrielis Borkmanas". Atsiranda nedrąsių abejonių katekizmo dogmomis. Dienoraščio autoriaus manymu, egoistiška siekti savo dvasios išganymo, atsižadant netgi artimiausių bičiulių. Jam gėda dėl dvasininkų atitrūkimo nuo liaudies, jų poniško elgetavimo, tokio tikybos aiškinimo, kuris žmones paverčia vergais. Realius kunigo išgyvenimus rodantį rašinį neabejotinai skaitė tolimas A. Šmulkščio-Paparonio giminaitis V. Mykolaitis-Putinas, kurio eilėraščių išspausdinta tuose pačiuose „Gairių" numeriuose. Jis negalėjo nepritarti Paparonio mintims apie dvasininko ir poeto pašaukimų nesiderinimą.

---

[19] *Bičiūnas V.* Aleksandras Kazys Puida — rašytojas.— Gaisai, 1931, Nr 3, p. 229—230.

„Gairių" prozą papildo dramos. V. Krėvė pateikė dvi ištraukas iš teberašomos misterijos „Nemirtingieji" („Likimo keliais"), kurios pirmoji dalis buvo išspausdinta 1921 m. „Skaitymuose"[20]. Toje skaitytinėje dramoje dar vyrauja romantinio idealizmo kupini „tautos dvasios" ieškojimai, tačiau rašytojo žvilgsnis į tikrovę griežtėja. Tai rodo Vinco Višvilio ir kaimiečių susidūrimas su dvaro tarnais ir kunigu panaikinus baudžiavą. Kaimiečiai mato, kad „kunigai ir vyskupai visuomet su ponais", bet nepajėgia išsivaduoti iš lenkomaniškų dvasininkijos ir dvarininkijos pinklių, suprasti, kas yra laisvė.

V. Bičiūnas dramatizuotose alegoriškose „Idilijose", išpintose liaudies dainų posakiais, kalbėjo apie žmogaus gyvenimo menkystę, jo troškimų praeinamybę ir mirties visuotinumą. Šioms pseudoliaudiškoms variacijoms A. Jakštas atleido už dekadentizmo prieskonį ir buvo linkęs jas laikyti vienu labiausiai nusisekusių rašinių — bent jau nenuobodžiu skaityti[21]. „Idilijas" autoriaus akyse išgyrė ir V. Krėvė, siūlydamasis tarpininkauti Švietimo ministerijoje, jeigu jis sumanytų leisti tokių kūrinių knygą, bet buvo pastebėta, kad „Skaitymų" redaktorius gudrauja, norėdamas išlaikyti savo žurnale reikalingą bendradarbį[22].

Su negausia ir netolygios vertės „Gairių" originaliąja beletristika konkuravo atsitiktiniai vertimai. Istorikas, Užsienio reikalų ministerijos bendradarbis I. Jonynas žurnale paskelbė A. Dode kūrinį, priklausantį apybraižų, atsiminimų ir apsakymų ciklui „Laiškai iš mano malūno". Keturi šio ciklo kūriniai

---

[20] Tolesnį „Nemirtingųjų" tęsinį V. Krėvė paskelbė „Tautos vaire", 1924, Nr 24—27.

[21] *Jakštas A.* „Gairės".— Draugija, 1923, Nr 3—4, p. 133.

[22] V. Bičiūno 1923 liepos 12 laiškas N. Bičiūnienei.— VVUBR, F 199—130.

neseniai pasirodė „Lietuvoje"[23]. Viduramžiško fablio „Popiežiaus mulė" dienraščio redakcija tikriausiai nenorėjo spausdinti dėl antiklerikalinių minčių.

A. Sutkus iš turimo rankraščio sunkiu stiliumi išvertė simbolistinį L. Andrejevo dramos kūrinį „Requiem", rodantį aktoriaus gyvenimo žaismės beprasmybę.

Iš Berlyne 1921 m. išleisto K. Miuncerio apsakymų rinkinio „Leidenschaft" K. Puida „Gairėms" parinko dvi noveles — „Bevardis" ir „Aistra". Apibūdindamas autorių, vertėjas pabrėžė jo kūrybos ekspresyvumą, charakterių plastiką, pro romantikos šydą prasiskverbiančią prigimties jėgą. Ir iš tiesų K. Miuncerio vaizduojamus aktorius valdo aistros, nenormalūs impulsai, veikėjų svajonės ir vizijos nurungia tikrovę. Gyvas ir permainingas pasakojimas nepatenkintam autoriaus modernizmu A. Jakštui atrodė nuobodus, dirbtinis[24]. Vėliau K. Puida išvertė visą K. Miuncerio apsakymų knygą.

Pradedanti vertėja A. Kasakaitytė pateikė vokiečių rašytojo Hermano (vardas nenurodytas) apsakymą „Sudie ir sveikas...", kur Pirmojo pasaulinio karo kraupumą netikėtai nušviečia skaidrūs mirštančio kario regėjimai. Lyg susitarę „Gairių" vertėjai pasirinko mirtį vaizduojančius kūrinius, ir jau vien tai sumenkino šią subtilią temą.

Stipriausia „Gairių" poezijos atrama buvo Vokietijoje studijuoją V. Mykolaitis-Putinas, F. Kirša ir B. Sruoga. Fribūre apgynęs filosofijos mokslų daktaro disertaciją V. Mykolaitis specializavosi Miuncheno universitete. Pirmiesiems trims „Gairių" numeriams jis davė eilėraščius „Gedulas", „Skriski, are", „Džiaukis, žeme", „Ant gęstančio laužo", „Pavasario žemė", kuriuos pagal meniškumą derėjo spausdinti pačioje žurnalo pradžioje,

[23] Lietuva, 1923, kovo 30, balandžio 22, 29.
[24] Draugija, 1923, Nr 3—4, p. 133.

bet jie buvo nustumti toliau. Simbolistiniais vaizdais poetas perteikė slėpiningų erdvių pojūtį, nuostabą dėl gyvybinių žemės galių ir gilų liūdesį nesulaukiant laimės. Tuo laiku Putinas parašė ir eiliuotą prologą V. Bičiūno pjesei „Gedimino sapnas"[25].

Laisvu klausytoju Berlyne tebestudijuojantis F. Kirša eilėraštyje „Vienuma" „Pelenų" stiliumi bylojo apie sunkią dvasios gėlą. Keturiolika jo „Miražo sonetų" išaugo iš tokių ūkanotų meditacijų, kad pro jas neprasišviečia aiškesnė ciklo prasmė. Autorius „paties savęs nesusivaiko",— replikavo V. Soblys[26]. Blyškus turinys čia nesiderina su aiškumą ir darnumą mėgstančia soneto forma. Antraisiais „Gairių" ėjimo metais V. Bičiūnas įtraukė F. Kiršą į žurnalo leidybą kaip medžiagos ruošėją ir techninį redaktorių.

F. Kiršai tarpininkaujant „Gairėse" ėmė bendradarbiauti bebaigiąs Miuncheno universitetą B. Sruoga. Jam V. Bičiūnas ištiesė draugystės ranką, pamiršęs ankstesnius nesutarimus ir poeto inspiruotą karikatūrą „Ragutyje"[27]. Žurnale išspausdintas tik vienas originalus B. Sruogos eiliuotas kūrinys „Alpių vėjais". Tačiau poetas lietuviškai atkūrė garsųjį vokiečių romantiko Novalio lyrikos ciklą „Himnai nakčiai"[28] (1—3, 5—6 dalis), kuriame skamba mistinių tolių ilgesys, ir išvertė iš originalo čekų rašytojo O. Bžezinos „Vigilijas" — įkvėptą maldą žodžiui.

Po romantinį ar simbolistinį eilėraštį „Gairėse" išspausdino P. Vaičiūnas, J. Papečkys-Rainis, M. Gustaitis. Šis poetas siuntė žurnalui dar du eiliuotus kūrinius[29], bet jie ten nepasirodė.

---

[25] *Žiburias [Strimaitis Just.].* Tautos Teatro atidarymas.— Lietuva, 1923, lapkričio 10.

[26] Tautos vairas, 1924, Nr 14, p. 14.

[27] F. Kiršos 1923 sausio 18 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—760, l. 1.

[28] B. Sruogos 1923 kovo 21 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, F262—68.

[29] M. Gustaičio 1923 gegužės 5 ir 29 laiškai V. Bičiūnui.— Ten pat, E 199—36, 37.

Dar neišaiškinta, kas išvertė devynis vertėjo nepasirašytus F. Petrarkos „Sonetus į Laurą".[30] Penktojo soneto fonetinius vertimo atitikmenis iliustruoja greta itališkas originalas.

Stambiausias poetinis „Gairių" kūrinys — R. Tagorės „Gitandžali". K. Vairas-Račkauskas jį išvertė, deja, gana nesklandžia proza.

„Gairių" redakcija ieškojo naujų literatūros jėgų ir pradedančiųjų poetų eiles spausdino pirmoje vietoje. Dešimties sruogiškai skambančių eilėraščių ciklu „Mėlynasis karvelėlis", pasirašytu pavarde, debiutavo K. Boruta. Nors jis netrukus pakrypo į avangardizmą, bet naujausi eksperimentai, kaip pažymėjo kritika, ilgą laiką atsiliko nuo „Gairėse" pasiekto meniškumo[31].

Poete ketino tapti V. Bičiūno žmona Natalija, jau paskelbusi pluoštą eilių 1921 m. žurnale „Moteris"[32]. „Gairės" prasidėjo skambiu, nors ne itin originaliu jos eilėraščiu „Tyliai, ramiai užmigs jausmai", po kuriuo, A. Jakšto nuomone, būtų pasirašęs ir Maironis[33]. Sušmėžavusi „Krivulėje" ir kai kuriuose kituose leidiniuose, greitai N. Bičiūnienė dingo iš literatūros akiračių.

Panašaus likimo literatas buvo Pranas Morkus, Kauno miesto ir apskrities viršininkas, labiau už savo postą vertinęs kūrybą. Dar 1918 m. iš Kasiulkų kaimo (Kėdainių apskr.) jis atsiuntė L. Girai 74 puslapių eilėraščių sąsiuvinį, norėdamas išleisti savo rinkinį[34], bet rankraštis liko poeto archyve[35]. Neįgudusius P. Morkaus eiliavimus jau ir tada buvo galima parodyti kuriame nors leidinyje. Poezijos bandymų sąsiuvinyje kaitaliojosi prisiskaitytas romantinis graudulys su gaivališkomis dekla-

---

[30] Dėmesį atkreipia kruopštus filologinis tekstų parengimas, gausūs archaizmai ir naujadarai.

[31] Lietuva, 1925, spalio 12.

[32] Moteris, 1921, Nr 8, p. 10, Nr 9, p. 6, Nr 12, p. 5.

[33] Draugija, 1923, Nr 3—4, p. 132.

[34] P. Morkaus 1918 gruodžio 29 laiškas L. Girai.— VRBR, f. 7—569, l. 1.

[35] VVUBR, D 640.

racijomis: džiaugtis oru, saule, meile, žadinti miegančius „pirmeivybės galingais aidais".

„Gairėse" išspausdintuose penkiuose eilėraščiuose P. Morkus — jaunystės dainius, atsinaujinusio K. Binkio mokinys, bandąs apvaldyti sinkopį. Tarytum rungtyniaudamas su savo mokytoju, jis stengiasi kuo intymiau ir vaizdingiau atskleisti gimtojo kaimo aplinką, kandžiai ironizuoja miesčionis. A. Jakštas pasipiktino, kad ateinantis į literatūrą jaunuolis nori būti „pats sau dievas ir kalifas"[36]. Veikiai P. Morkaus eilėraščių pasirodė „Krivulėje" ir „Keturiuose vėjuose" su dar raiškesniais naujoviškumo požymiais.

Netikėtos buvo ir J. Tysliavos eilės. Iš simbolizmo besivaduojantis „Žaltvykslių" autorius buitiškai suprozino savo nuotaikas pajūry („padanges kaip kočėlai <...> mintys iškočėjo"), o eilėraštyje „Pieniška daina" it indų maldininkas išgarbino savo laimės karvę. Žurnalo kritikai tai pavadino piemens darbu[37] ir piemeniškomis eilėmis[38]. Jie dar nenujautė, kad čia poetas šokiruoja skaitytojus.

Realiai gyvenimą vaizduojančių kūrinių „Gairėse" nedaug ir tie patys neįtaigūs. Modernistinį ir į avangardizmą linkstantį tikrovės atspindėjimą žurnale įdomiai apibūdino „Laisvės" recenzentas: „autorių ne paprastom akim žiūrima pasaulin, bet pro tam tikrą siaurą plyšelį, todėl viskas atrodo gan savotiškai, nepaprastai, lyg tos fotografijos, traukiamos nuo aeroplanų: viskas aukštyn kojom. Vietoje priprastų vaizdų pasidaro kažin kokie ruožai, taškai, vietoje perspektyvos ir kontūrų — plikos

---

36 Draugija, 1923, Nr 3—4, p. 132—133.

37 *Bk.* „Gairės".— Laisvė, 1923, gegužės 13.

38 *Mucius [Sruoga B.].* Mūsų iliustruoti žurnalai.— Klaipėdos žinios, 1924, birželio 15.

schemos, sausi bruožai. Tiesa, tarp tų schematiškų raizginių visgi pasitaiko gilesnių minčių ir turtingesnio rašto..."[39]

Teorinė ir kritinė žurnalo dalis įvairesnė už literatūrinę. O. Pleirytės-Puidienės, V. Bičiūno ir Vydūno straipsniais mėginta išjudinti estetinę mintį. A. Jakštas buvo patenkintas „rimtai, vyriškai, be nereikalingų digresijų" parašytu O. Puidienės straipsniu „Meno ir kūrybos pradai"[40], tačiau dažnos nelietuviškos konstrukcijos rodo, kad tai — geriausiu atveju — kompiliacinis vertimas. Straipsnyje iš idealistinių pozicijų abstraktokai aiškinama meno ir menininko prigimtis: „atsiranda žmonių, kurie praregi sielos akimis; žmonių, kurie pergyvena tai, ką pergyvena siela; ties kuriais atsivaizduoja svajonė apie gyvenimą".

V. Bičiūnas plačioje studijoje „Meno kultūra" savarankiškiau ir konkrečiau visuotinės istorijos fone nagrinėjo kūrybos problematiką, įrodinėjo tautiškumo svarbą. Jo išvados irgi buvo idealistinės: „Principas ir pagrindas kiekvienos meno kultūros yra žmogaus dvasia ir kiekvienos tautinės kultūros — tautos dvasia. Iš pavienių tos tautos kūrėjų dvasios veiksnių susidaro bendrosios visai tautos kūrybai vadinamos tautinės žymės". Antrojoje straipsnio dalyje savo teiginius V. Bičiūnas parėmė lietuviškais pavyzdžiais, skatindamas menininkus kūrybiškai naudotis liaudies meno lobiais. Jis pabrėžė savitą lietuvių dievdirbių senųjų skulptūrų primityvumą, stebėdamasis, kodėl Europos dailininkai, „ypač orientalistai ekspresionistai ir suprematistai", nepasinaudoja jų plastika. Ši pastaba turėjo patikti keturvėjininkams, ruošiantiems pirmąjį savo žurnalo numerį.

„Gairėse" išspausdintos trys Vydūno paskaitos, skaitytos Tautos teatre. Meno esmės, kultūros pažangos problemos čia

---

39 Laisvė, 1923, gegužės 13.
40 Draugija, 1923, Nr 3—4, p. 133.

siejamos su dorovės ugdymo uždaviniais. Vydūnas rekomendavo lietuviškajam teatrui rinktis tik kilnaus turinio dramas. „Gairių" recenzentas V. Soblys teisingai pastebėjo, kad šios paskaitos ne tiek atskleidžia dalyko esmę, kiek paties rašytojo idealus[41].

Teatro estetikos problemos nagrinėjamos A. Sutkaus straipsniuose „Keli vaidybos ugimo momentai" ir „Dekoratyvinis pradas vaidyboje". Juose netiesiogiai atsispindi „Gairių" ir Tautos teatro kova su natūralizmu.

Lietuvių literatūros istorijai „Gairėse" skirtas vienintelis M. Biržiškos (M. B-kos) straipsnis „Iš pirmųjų Antano Baranausko poezijos bandymų", kuris siejasi su 1918 m. „Liuosojoje valandoje" šio autoriaus skelbtomis „Anykščių šilelio" dainiaus kūrybos publikacijomis.

Jokiame kitame lietuviškame leidinyje nebuvo parodyta tokio dėmesio užsienio šalių, ypač Vakarų Europos, literatūroms. Šiam darbui redakcija pasitelkė užsieniečių, rusų emigrantų. Su tęsiniais spausdinami jų straipsniai iš dalies atstojo trūkstamą originalią medžiagą.

Prozininkė A. Damanskaja aptarė naujosios vokiečių literatūros bruožus, ilgiau apsistodama ties ekspresionistais (vertime jie pavadinti impresionistais), ir plačiai supažindino su pasaulinio garso rašytojo R. Rolano kūryba. Londone apsigyvenusio istoriko ir publicisto Dioneo (I. Šklovskio) straipsnis „Šių dienų Ispanijos literatūra ir gyvenimas" ėjo per penkis numerius ir liko nebaigtas spausdinti. Ištęsta, nors ir gyva, istorinė medžiaga įgriso ne tik skaitytojams, bet ir V. Jocaičiui, kuris ją inkognito vertė iš sunkiai įskaitomo rankraščio[42].

---

[41] Tautos vairas, 1924, Nr 14, p. 15.

[42] Iš 1969 spalio 1 pokalbio su V. Jocaičiu.

1923 m. vidury į Kauną atvyko italų žurnalistas Dž. Salvatoris, pramokęs lietuviškai ir jau nemažai rašęs apie Lietuvą Italijos laikraščiuose. Kartu su savo bičiuliu P. Kalpoku jis važinėjo po respubliką, ilsėjosi Palangoje[43], mokė O. Dubeneckienę-Kalpokienę italų kalbos[44]. D-ras *P. M.* (P. Mačiulis)[45] iš itališko rankraščio parengė „Gairėms" jo straipsnį „Senieji ir naujieji italų literatūros krypsniai", kuriame konkrečiai parodyti XX a. pradžios ieškojimai, itin iškeltas B. Kročės vaidmuo ugdant įvairių pakraipų literatūrą ir nuosaikiai įvertintas futurizmas, autoriaus teigimu, sudaręs galimybę atsiskleisti jauniems rašytojams ir padovanojęs menui ironiją.

Berlyne ką tik buvo išėjęs J. Aichenvaldo „Rusų rašytojų siluetų" III tomo naujas leidimas, iš kurio „Gairėse" sutrumpintai išverstas straipsnis „Jurgis Baltrušaitis". Su japonų literatūra supažindino verstinė L. Vinklerio apžvalga.

K. Puida pasiūlė trečiakursiui studentui E. Viskantai parašyti straipsnį 100-osioms Dž. Bairono mirties metinėms. Pasitaręs su anglų kalbos ir literatūros katedros docentu P. Augustaičiu, E. Viskanta susirado bibliotekoje pilną Bairono raštų rinkinį rusų kalba ir parengė tris kompiliacijas: „Lietuvai"[46], „Krivulei"[47] ir „Gairėms". Tai buvo jo literatūrinis debiutas[48]. Pastarąjį rašinį F. Kirša vertino tik trejetu, nes jame neatskleistas Bairono vidus[49]. A. Franso sukakčiai F. Kirša paruošė išplėstinę informaciją, pasirašytą Orbio slapyvardžiu[50].

---

[43] Эхо, 1923, 23 июля, 25 августа.
[44] Iš 1981 rugpjūčio 2 pokalbio su R. Kalpoku.
[45] Pavardę atskleidė R. Kalpokas.
[46] V. Lordo Bairono mirtis.— Lietuva, 1924, vasario 29.
[47] *Viskanta E.* Lordas Baironas.— Krivulė, 1924, Nr 5, p. 5—10.
[48] Iš 1978 vasario 20 pokalbio su E. Viskanta.
[49] F. Kiršos 1924 gegužės 1 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145—23.
[50] Ten pat, l. 21.

„Gairės" turėjo platų knygų recenzijų skyrių, kuriame įvertinta daugiau kaip dvidešimt naujų leidinių. Iš pradžių norėta aptarti ne vien lietuviškas, bet ir užsienio knygas, tačiau tik pirmajame numeryje pasirodė antraštė „Germanica" su dviem K. Puidos anotacijomis. Vieninteliu recenzentu likęs V. Bičiūnas (T. V.) apsiribojo originaliąja ir verstine literatūra, meno leidiniais lietuvių kalba.

Daugeliu atvejų V. Bičiūnas ne pirmasis tarė žodį apie nagrinėjamas knygas, tačiau jis stengėsi išlikti savarankiškas ir siekė, kad kritika būtų kritiška. V. Bičiūno nepatenkino vyresniosios kartos literatų A. Sabaliausko ir P. Penkaičio kūryba. Primityviuose pirmojo eiliavimuose, kuriuos jau buvo išjuokęs L. Gira, jis atrado V. Šekspyro ir A. Puškino sekimų. Aptardamas kitados J. Tumo išgirto P. Penkaičio raštų I tomą, kritikas suabejojo kilniais visuomeniniais rašinių akstinais ir parodė, kad šiam autoriui, fiksuojančiam miesčioniškus plepalus, svarbesnis natūralistinis faktų „tikrumas" negu meniniai apibendrinimai.

Ir jaunųjų knygose V. Bičiūnas atkakliai ieškojo trūkumų. Išpeikęs K. Žitkaus-Vinco Stonio „Ašarėlių" naivumą ir sentimentalumą, liaudies dainų perfrazavimus, jis nedrįso kaip A. Jakštas patarti debiutantui apgiedoti „plieniškus darbus"[51], nors visa recenzijos logika vedė ta linkme. Apraminti įsismarkavusius kritikus ir apginti jauno kūrėjo teisę kalbėti savo balsu bandė J. Tumas[52], bet veikiai V. Mykolaitis, atskleidęs V. Stonio eilėraščių įtakas[53], savo sugestyviais teiginiais dar labiau sustiprino skaitytojams įspūdį, kad tai be galo silpnas debiutas, ir pakirto jautraus literato pasitikėjimą savo jėgomis.

---

[51] Klaipėdos žinios, 1924, birželio 15.
[52] Lietuvis, 1925, Nr 9, p. 14.
[53] Židinys, 1924, Nr 1, p. 65—71.

V. Bičiūnas sukritikavo be mokslinio pagrindo, vien pasikliaujant savo skoniu, K. Binkio parengtą lietuvių liaudies dainų rinkinį ir K. Šimonio pieštas iliustracijas. Ne vienam žinančiam menininkų konfliktą Lietuvių meno kūrėjų draugijoje pasirodė, kad čia V. Bičiūnas suveda asmenines sąskaitas su rinkinio parengėju — pagrindiniu savo priešininku. Just. Strimaitis išreiškė apgailestavimą dėl kritiko kraštutinumų[54].

Priekabus V. Bičiūnas buvo ir tiems autoriams, kuriems asmeniškai simpatizavo. Detaliai išnagrinėjęs V. Krėvės „Šarūną" — istorinį foną, charakterius, pastebėjęs, kad kūrinys „nėra tautiniai patriotingas, nors autorius kai kur pirštu prikišamai norėtų tą patriotingumą parodyti ir įtikinti", V. Bičiūnas pasakė tik vieną kitą komplimentą stiliui, o plačiausiai kalbėjo apie veikalo trūkumus: ištęstumą, besaikį dainų terpimą, nenatūralius dialogus.

V. Bičiūnas būgštavo, kad kritikų pagyrimai nepakenktų J. Tysliavai ir kad būdingiausi poeto ypatumai pirmajame rinkinyje „Žaltvykslės" — „išklydimas pasaulin, vidaus pakrikimas ir skendimas gyvenimo liūne" — neapnuodytų talento. Džiaugdamasis antrosios jo knygos „Traukinys" ekspresyvumu ir pastangomis priartėti prie dabarties, V. Bičiūnas linkėjo J. Tysliavai keliauti „į laisvėjančias saulės padanges", taigi nejučia pritarė keturvėjiškiems jo kūrybos poslinkiams.

Palankiai sutikęs „Keturių vėjų pranašą", netrukus kritikas griežtai nusistatė prieš avangardistinius eksperimentus mene. Jis prisipažino, kad V. Mykolaičio recenzija[55] padėjusi geriau suvokti J. Savickio „Šventadienio sonetus". Tačiau V. Bičiūnas bandė savaip aiškinti šio rašytojo noveles: jų formą apibūdino kaip ultradisonansinius kontrastus, pagrįstus paradoksalių

[54] *Glotnelis A.* Dvejopos poezijos albumas.— Lietuva, 1924, liepos 9.
[55] Krašto balsas, 1923, vasario 15.

vaizdų analogija. J. Savickio ekspresyvumas ir subjektyvi ekspansija pakenkusi kūrinių psichologizmui. Dėdamasis nežinąs, kas tas *T. V.*, „Skaitymų" straipsnyje B. Sruoga replikavo V. Bičiūnui, kad be subjektyvios ekspansijos neįmanoma jokia kūryba[56].

Butkų Juzės V. Bičiūnas nelaikė ekspresionistu. Bičiulei studentei skirtame eilėraščių rinkinėlyje „Paparčio žiedas"[57] kritikas įžiūrėjo poeto „sukrikščionėjimą", maldingą nusižeminimą prieš visatos grožį ir vien tik teigiamai vertino naujuosius jo kūrinius.

Krikščioniška pasaulėjauta, ypač jos mistinis pradas, V. Bičiūnui buvo tokia pat svarbi kūrybos vertingumo sąlyga kaip ir A. Jakštui, nors jųdviejų estetinės pažiūros skyrėsi. A. Jakšto „Mūsų naujosios literatūros" I tomo recenzijoje V. Bičiūnas suabejojo „Draugijos" kritiko formuluote, kad „kiekvienas grožis yra visada Amžinojo Logoso atspindys",— ši nuomonė, jo teigimu, atkeliavusi per atgyvenusią savo amžių scholastiką. Pagrindinio poezijos uždavinio aiškinimą — „skaistinti visus žmones, rodyti jiems ateities idealus, vesti į tai, ko dar nėra, bet kas turi būti" — V. Bičiūnas laikė atitrūkusiu nuo žemės. Jis pabrėžė, kad „idealingieji principai" A. Jakšto neišgelbsti nuo šališkumo: kartais kritikas giriąs silpnus dalykus ir visuomet pliekiąs tai, kas jam atrodo „dekadentiška".

Pasaulėžiūrinės ir visuomeninės V. Bičiūno simpatijos bei antipatijos ryškiausiai atsiskleidė vertimų recenzijose. Jis išgyrė M. Gustaičio verstą „Anhelį" kaip J. Slovackio religinio atsinaujinimo vaisių, ir, nepatenkintas laisvamanišku Voltero

[56] *Sruoga B.* Keletas minčių Jurgio Savickio „Šventadienio Sonetus" paskaičius.— Skaitymai, 1923, kn. 24, p. 154.

[57] Butkų Juzės 1922 gegužės 19 laiškas S. Lukauskaitei.— LKLIR, f. 50—9, l. 3.

„Kandidu", teigė, kad prancūzų rašytojo „anekdotai apie jėzuitus, inkviziciją etc. turi agitacinio pobūdžio, bet ne literatūrinės meno vertės"; kaip prieš karą J. Purickis, taip dabar V. Bičiūnas tamsybiškai pasmerkė A. Čechovą. Šis „skandalingojo rusų dvasios dekadanso" ideologas su „nuodijančia melancholija" nujautęs revoliuciją. Jei ir atsirastų panašumo tarp A. Čechovo piešiamos visuomenės ir Lietuvos gyvenimo epizodų, „privalėtume ne tik negilinti sopančios žaizdos, bet stengtis ją numarinti". V. Bičiūno nepakantumą kitaip manantiems išugdė klerikalinė aplinka ir politinė veikla krikščioniškoje seimo frakcijoje. Tos savybės, kuriomis piktinosi liberalesni žmonės[58], trukdė plačiau aprėpti ir įvairiau suprasti meno pasaulį.

Antraisiais „Gairių" ėjimo metais pasirodė „Keturi vėjai". Į avangardizmo išpuolį „Gairės" atsakė staigia ir stipria kaip jokiame kitame leidinyje kontrataka — V. Bičiūno (pasirašyta pavarde) ir B. Sruogos (Pad. Kas.) straipsniais. Jų teiginius teks ne kartą prisiminti aptariant „Keturių vėjų" žurnalą.

„Gairėse" buvo kultūros gyvenimo aktualijų skyrius „Darbai ir dienos". Daugiausia jam rašė V. Bičiūnas. Jis recenzavo teatro spektaklius, dailės parodas, pristatė A. Varno, P. Rimšos, P. Kalpoko kūrybą. Polemiškai palietė ir vieną kitą literatūrinio gyvenimo reiškinį. 1923 m. su iškilmėmis Biržuose buvo atidengtas paminklas S. Dagiliui[59] — pirmasis kuklus monumentas po karo lietuvių literatūros veikėjui. Priminęs užmirštus žymesnius rašytojus, V. Bičiūnas pareiškė: „Konrado Valenrodo" vertėjas įamžintas ne todėl, kad jis šito vertas, bet dėl to, kad jis — M. Yčo dėdė. „Ne orangutango tragedija" V. Bičiūnas išdrįso pavadinti pirmąjį autorinį lietuvių poeto

---

[58] *Tumas J.* Publicistika apie priešus.— Saulėtekis, 1919, liepos 6; *V[aižgantas].* Ką jie yra nuveikę? — Darbas, 1920, kovo 3.

[59] Lietuva, 1923, rugsėjo 14.

vakarą — P. Būdvyčio „poezokoncertą", beje, susilaukusį kritikos ir „Lietuvos žiniose"[60].

O. Puidienė „Gairėse" pakėlė balsą prieš mėgėjiškas teatro recenzijas periodikoje ir užkliudė Vaižgantą, labiausiai giriantį atlikėjus. Jos mintis pratęsė B. Sruoga, kuris, gindamas Tautos teatrą, pareiškė rimtų priekaištų spaudai ir tokiems pripažintiems recenzentams kaip L. Gira ir V. Jocaitis. Muzikos istorijos klausimais rašė ir koncertus vertino muzikologai A. Presas, V. Žadeika, perėmę šį barą iš J. Žilevičiaus, kuris pasireiškė tik pirmajame žurnalo numeryje. A. Presas (jo straipsnius vertė A. Gricius)[61] parodė dvasininkijos kovą prieš bažnytinės muzikos modernizmą, pasižymintį neribotu dramatizmu ir žemiška aistra.

„Gairės" buvo vienas iš nedaugelio anuometinių žurnalų, turinčių savitą išvaizdą. Ją suformavo trys dailininkai. Pirmųjų metų „Gairėms" V. Jomantas nupiešė kuklų viršelį, V. Bičiūnas — titulinę antraštę su liaudies meno skulptūrėlėmis ir numerio atsklandą — mitologinę šv. Jurgio kovą su slibinu[62]. Antraisiais metais žurnalą gobė puošnesnis, bet grafiškai derantis prie V. Jomanto braižo V. Bičiūno viršelis[63]. Piešimo mokytojas šiaulietis G. Bagdonavičius, skatinamas honoraro[64], kūrė kruopščias, preciziškas užsklandas bei vinjetes su realistiniais kaimo aplinkos vaizdais[65]. Reklamas apipavidalinti padėjo J. Le-

---

[60] *Ūks L.* Pr. Budvyčio poezo koncertas.— Lietuvos žinios, 1923, birželio 9.

[61] Iš 1969 gruodžio 2 pokalbio su A. Gricium.

[62] Lietuva, 1923, balandžio 28.

[63] *Korsakaitė I.* Grafika.— Kn.: XX a. lietuvių dailės istorija. V., 1982, t. 1, p. 224.

[64] G. Bagdonavičiaus 1923 ir 1924 metų laiškai V. Bičiūnui.— MACBR, f. 189—239, VVUBR, F 262, 265.

[65] *Sidaravičius J.* Gerardas Bagdonavičius.— V., 1977, p. 18.

vinsonas[66]. Piešiniai ir liaudies meno nuotraukos (K. Šimonis iškėlė iš užmaršties V. Svirskio kryžius) ne visada tiko moderniai miestietiškai žurnalo tematikai.

Beveik kiekviename „Gairių" numeryje parodų progomis pristatomi Lietuvos dailininkai, pasidavę didesniam ar mažesniam modernizmo poveikiui; vienspalvės įklijos kreidiniame popieriuje supažindino visuomenę su A. Varno, P. Rimšos, P. Kalpoko, K. Sklėriaus-Šklėrio, J. Zikaro, O. Dubeneckienės, O. Jenerio kūriniais.

Solidi „Gairių" išvaizda pridengė daugelį vidaus, ypač turinio, trūkumų, tačiau negalėjo paslėpti apmaudžių smulkmenų. Recenzentai priekaištavo žurnalui dėl korektūros ir kalbos klaidų. Pirmąsias dar buvo galima iš bėdos pateisinti leidybos sąlygomis (medžiagą rinko vokiečiai, „Gairės" neturėjo atskiro korektoriaus), tuo tarpu šiurkščios kalbos klaidos, apie kurias S. Dabušis rengėsi rašyti ištisą traktatą[67], rodė žemą lingvistinės kultūros lygį.

K. Puida, apsikrovęs gausybe pašalinių darbų, labiausiai rūpinosi finansų reikalais ir užsakinėjo medžiagą — daugiausia verstinę. V. Bičiūnas atkakliau už K. Puidą ieškojo bendradarbių, rūpinosi žymiausių rašytojų telkimu. Per F. Kiršą į „Gaires" V. Bičiūnas įtraukė B. Sruogą. Laiške šiam rašytojui, jau apsigyvenusiam Klaipėdoje, jis pageidavo, kad žurnale pasirodytų K. Binkio eilėraščių („Binkis prieš mane dėl Lemenkudros kaip šuo prieš katiną. Tik aš labai norėčiau, kad tie kvaili santykiai kuo greičiau likviduotųsi"). V. Bičiūnas džiaugėsi Putino palankumu „Gairėms", ketino retkarčiais kaip „desertą" pateikti žurnalo gerbėjo J. Savickio kūrinių. Apgailestavo neišjudinęs Šatrijos Raganos („jos apysakaitės geresnės už visų kitų mūsų apysakininkų blevyzgus") ir nepaveikęs I. Šeiniaus, kuris

---

66 Lietuva, 1923, spalio 17.
67 *Soblys V.* „Gairės", 1924, Nr 1.— Tautos vairas, 1924, Nr 14, p. 15.

atsisakęs bendradarbiauti, „motyvuodamas „rašyba" ir dar kažkuo"[68].

Pradėjus leisti „Gaires", F. Kirša neatsistebėjo V. Bičiūno ir K. Puidos dvasiniu atgimimu. Jų kuopa tada gyveno troškimu sukurti kažkokią srovę, panašią į „Pirmąjį barą" ir „Dainavą". V. Bičiūnas norėjo nusipurtyti praeities apnašas ir pakilti virš bet kokių intrigų. „Nežeminkime kitų, bet išaukštinkime ligi savęs... Taigi kupinas didelės vilties išdrįstu stoti akivaizdoje visuomeninio ir draugų teismo už visa, ką gera ar bloga padariau..." — rašė jis F. Kiršai[69].

F. Kirša buvo rūstus V. Bičiūno teisėjas. Jis nesutiko su pastarojo išvedžiojimais, kad vilkolakininkų konfliktas su Lietuvių meno kūrėjų draugija išreiškęs jaunųjų kovą prieš senuosius. „Apie valdiškus menininkus visiems gerai žinoma, tai žmonės, kurie niekuo nesiskiria nuo šmugeliuojančių departamento direktorių. <...> Tiems menininkams galima tik ranką paduoti kaip kiekvienam juodžiausiam žmogui ir eiti prie savo darbo. O juos turi užmušti ne gatvės barškalai, bet meno ekstazė, kurios jiems neįveikti",— teigė F. Kirša[70]. Palankus „Aidų aidužių" įvertinimas „Skaitymuose", priešingas V. Krėvei (M. Kemšiui), suartino knygos autorių su recenzentu V. Bičiūnu taip, kad jie vienas kitam tapo visiškai artimi. Savo bendrais sumanymais jie dalijosi su B. Sruoga, kurį, kaip ir F. Kiršą, V. Bičiūnas bandė įtraukti į „Gairių" kooperatyvą.

K. Puidos priprašytas F. Kirša 1924 m. pradžioje apsiėmė Berlyne techniškai tvarkyti jo leidžiamus spaudinius ir tuojau pasidygėjo skelbimais. „Visai mano nežinota, kad čia reikės ko-

---

[68] V. Bičiūno 1924 balandžio 23 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 52—726, l. 4.

[69] F. Kiršos 1923 sausio 18 laiškas B. Sruogai.— Ten pat, f. 53—760, l. 1.

[70] F. Kiršos 1923 sausio 11 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145—1.

reguoti cinamonai, ananasai, cikorijos, cinas, konservai etc.",— gailavo jis savo dienoraštyje. Per F. Kiršos rankas ėjo „Gairės" ir „Krivulė"[71]. „Gairių" 1-ojo numerio kalbą jis patvarkė tik korektūrose, o 2-ojo perskaitė ir rankraščius.

F. Kirša matė, kad „dėl vidaus gerinimo reikalinga didesnio darbo ir vadžių tampymo. Be vivisekcijos vidaus turinio „Gairių" neatgimdysi"[72]. Pertvarkyti žurnalą buvo neįmanoma, nes redakcijoje nebuvo sutarimo. V. Bičiūnas, „užverstas darbu iki ausų"[73], purkštavo prieš K. Puidos vadovavimą. Nepaisant gražių pažadų dvasiškai atsinaujinti ir nesismulkinti, V. Bičiūno charakteris liko toks pat nepakenčiamas. Dėl savitarpio intrigų „Gairėse" kentėjo bendras darbas. Atsidūręs tarp dviejų vadovų, žurnalas faktiškai ėjo be redaktoriaus. Neatsitiktinai antrasis numeris buvo sudurstytas iš vertimų ir kompiliacijų. Šį trūkumą iškėlė žurnalistas A. Braziulis[74].

Gaudamas dvejopus — K. Puidos ir V. Bičiūno — nurodymus, F. Kirša tarpais nežinojo, katro klausyti. Trečiajam, jau neišėjusiam „Gairių" numeriui, kuris turėjo būti išspausdintas iki gegužės 15 d., trūko medžiagos, o tuo pat metu buvo ruošiamas ketvirtasis, skirtas teatrui. F. Kirša skundėsi neapdorota žaliava — A. Sutkaus sunkia kalba išverstu F. Komisarževskio straipsniu ir netikusiu A. Lunačiarskio straipsnio vertimu. Jis tiesiog pasibaisėjo kažkurio lietuvių autoriaus straipsniu apie teatralus „Kultūrinis barbarizmas" — tikru žvalgybos protokolu. F. Kirša palaikė V. Bičiūno sumanymą parašyti straipsnį apie L. Girą, tik nepritarė nuogirdų („lūpinės literatūros") naudojimui. V. Bičiūno inspiruotas F. Kirša pasiūlė K. Puidai

[71] VRBR, f. 35—29, l. 52—53.
[72] VVUBR, E 145—18, 19.
[73] V. Bičiūno 1924 balandžio 23 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—726, l. 2.
[74] *Vidmantas G.* „Gairės", Nr 2.— Trimitas, 1924, Nr 197, p. 32.

atmesti amoralų A. Tulio apsakymą „Nelaiku gimusi", ir šis paklausė. Vietoj Dioneo ir kitų duoneliautojų straipsnių techninis redaktorius patarė įvesti informacijų skyrių „apie užsienio literatūros ir meno burbulus ir žiedus", pats sutikdamas jį tvarkyti. Po Berlyno redakcijas ir leidyklas F. Kirša ieškojo „Gairėms" reprodukcijų ir klišių[75]. Anksčiau šiame darbe talkino buvęs Vilkolakio aktorius, režisierius ir dailininkas J. Levinsonas, kurį V. Bičiūnas kalbino grįžti į Kauną[76].

Literatūrinei „Gairių" problematikai pagilinti F. Kirša siūlė kiekviename numeryje turėti centrą, apie kurį suktųsi pagrindinė medžiagos masė: Dž. Bairono mirties metinėms derėtų skirti pusę numerio, A. Franso sukakčiai — keliolika lapų, Dantės jubiliejui — ištisą numerį. Šitaip būtų galima paminėti ir lietuvių rašytojus, lenkų kalba apie Lietuvą rašiusius poetus[77]. Toks pasiūlymas V. Bičiūnui atrodė „nabašnikinis"[78]. Ir vis dėlto jis vertė susimąstyti apie tolesnį darbą. Paskutinį 1924 m. numerį nutarta skirti V. Kudirkai. Teatro „sonderheftui" (numeriui) V. Bičiūnas prašė B. Sruogą perdirbti „Naujienose" išspausdinto straipsnio dalį apie Vilkolakį ir parašyti apie A. Tairovo teatrą[79]. Vydūnas pareiškė, kad „Gairės" taikytos „labai mažam žmonių skaičiui, ne plačiajai visuomenei"[80]. V. Bičiūnas norėjo žurnalą daryti populiaresnį, bet abejojo, ar verta to siekti[81].

---

[75] VVUBR, E 145—19, 21, 25, 29.

[76] J. Levinsono-Benari 1923 rugsėjo 26 ir 1924 sausio 24 laiškai V. Bičiūnui.— MACBR, f. 189—248, l. 1—2.

[77] VVUBR, E 145—20.

[78] V. Bičiūno 1924 balandžio 23 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—726, l. 1.

[79] Ten pat, l. 3—4.

[80] Darbymetis, 1924, Nr 8, p. 64.

[81] V. Bičiūno 1924 balandžio 23 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—726, l. 4.

1924 m. balandžio pabaigoje V. Bičiūno ir K. Puidos trintis redakcijoje išaugo į atvirą konfliktą. Tam buvo objektyvių priežasčių: V. Bičiūno nepatenkino alga ir honorarai „Gairėse". K. Puida ir A. Sutkus jo nepriėmė akcininku į Tautos teatrą. Vilkolakio dekoratorius, vodevilių rašytojas ir lektorius neturėjo iš ko gyventi[82]. „Bičiūniškai arogantiškai" pareikalavau raštu iš Puidos „Gairių" ataskaitos. Ir turiu konstatuoti, kad „puidovščina" „Gairėse" greit turės galutinai pasibaigti. <...>Tuo tarpu dar susilaikiau nuo patarimo, kad išmestų iš sekančio „Gairių" Nr Puidos, kaip redaktoriaus, parašą. Pagaliau ne mano tai teisė (nors norą turiu didelį) davinėti jam tokius patarimus. Taigi — visa krypsta link galutino ir griežto persitvarkymo „Gairių",— V. Bičiūnas informavo B. Sruogą[83]. Jis pats nesiveržė į redaktorius — jau kuris laikas agitavo F. Kiršą perimti „Gaires", bet šis purtėsi — siūlė jas perkelti iš Berlyno į Klaipėdą B. Sruogai arba į Kauną — V. Bičiūnui[84], sutiko būti tik redakcijos nariu[85]. Šių pareigų nenorėjo imtis ir „Klaipėdos žiniose" darbais perkrautas B. Sruoga.

Kuluaruose veikdamas, V. Bičiūnas reiškė savo bendrijos pageidavimus. Pašlijus redakcijai, V. Jomanto sumanymu[86] Kaune svarstyta, kaip racionaliau pertvarkyti visas vilkolakininkų korporacijas, kad kiekvienas turėtų atskirą darbo barą: K. Puida rūpintųsi finansais, V. Bičiūnas — Vilkolakio repertuaru, A. Sutkus — Tautos teatru, o F. Kirša ir B. Sruoga redaguotų „Gaires" bei kitus jų leidinius[87].

---

[82] F. Kiršos laiškas [b. d.] B. Sruogai.— Ten pat, f. 53—763, l. 2.
[83] V. Bičiūno 1924 balandžio 27 laiškas B. Sruogai.— Ten pat, l. 5.
[84] F. Kiršos 1924 balandžio 9 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145. l. 20.
[85] F. Kiršos 1924 balandžio 4 laiškas V. Bičiūnui.— Ten pat, l. 19.
[86] F. Kiršos 1924 gegužės 1 laiškas V. Bičiūnui.— Ten pat, l. 24.
[87] V. Bičiūno 1924 balandžio 23 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—726, l. 1.

F. Kirša nuo seno garsėjo rūpestingu rankraščių ruošimu (anot V. Bičiūno, „koštuviniais sugebėjimais"). 1924 m. pradžioje poetą bandė parsivilioti į Lietuvą keli laikraščiai, tarp jų „Kultuvė". K. Puida anksčiau už V. Bičiūną siūlė jam imtis „Gairių" redagavimo, o žinodamas, kad greitai nutrauks „Krivulės" spausdinimą Berlyne ir taps jos leidėju, kvietė F. Kiršą grįžti į Kauną redaguoti šio žurnalo[88]. F. Kirša jau rengėsi visam laikui atsisveikinti su Berlynu, bet dėl „Gairių" techninio tvarkymo sutiko dar ten pabūti.

Prieš metus F. Kirša su baigiančiu Miunchene studijas B. Sruoga ketino leisti literatūros žurnalą Klaipėdoje[89]. Tos minties juodu atsisakė, nenorėdami pražudyti „Gairių". Kai B. Sruoga priminė bičiuliui ankstesnį sumanymą, F. Kirša prisipažino visą laiką svajojąs apie rimtą leidinį, bet bijąs, kad tai bus pirmas ir paskutinis numeris, kaip įprasta menininkų nemėgstančioje Lietuvoje[90].

Birželio pradžioje „su naujo gero žurnalo mintimi J. Baltrušaitis nešiojosi Berlyne ir kapitalų žadėjo daug rasti"[91], o F. Kirša tebetikėjo „Gairių" prisikėlimu. Per kitus išgirdęs, kad savo redaguojamus žurnalus K. Puida perkeliąs į Kauną, F. Kirša parašė jam kelis laiškus, į kuriuos gavo labai miglotus atsakymus: vieną — iš užsienio įvežamoms knygoms reikės mokėti didelį muitą, 4 litus už kilogramą, tad „Gaires" teks laidoti[92], kitą — „Gairės" turinčios leidimą nemokėti muito[93]. Tuo metu G. Hakebeilio spaustuvė sustabdė visus K. Puidos spaudinius — už juos leidėjas buvo neatsilyginęs. Įstrigo ir trečiajam „Gairių" numeriui surinkti du straipsniai. Nesulaukęs algos, F. Kir-

[88—89] F. Kiršos 1924 gegužės 1 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145—23, 24.

[90] F. Kiršos laiškas [b. d.] B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—763, l. 2.

[91] F. Kiršos 1924 birželio 5 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145—29.

[92] F. Kiršos laiškas [b. d.] B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—763, l. 1.

ša suprato esąs gražiais pažadais apdumtas „belitės svajonės" žmonių[94].

„Gairės" buvo nuostolingas leidinys. Jį išlaikyti ir dar materialiai paremti kai kuriuos autorius padėjo visa kita K. Puidos leidybinė veikla, kol ji buvo pajaminga. Dėl šio žurnalo žlugimo oficialusis redaktorius ir leidėjas sielojosi daugiau negu jo kolegos. 1929 m. pabaigoje gavęs iš „Mūsų rytojaus" redaktoriaus A. Bružo 3 tūkstančius litų paramos[95], K. Puida paskelbė anonsą atgaivinsiąs „Gaires"[96], bet po Naujų metų pasirodęs meno ir literatūros žurnalas buvo pavadintas „Gaisai".

2

Lygia greta su „Gairėmis" nuo 1923 m. liepos mėnesio K. Puida redagavo iliustruotą mėnesinį žurnalą „Krivulė". Jis išaugo iš literato karininko P. Rusecko iniciatyva įsteigto buržuazinės kariuomenės leidinio „ŠEŠĖLIAI" (1920), kuris spausdino nuotraukas. Užteko A. Jakštui šyptelėti, kad „šešėliai" — „tamsiosios vietos, taikomos alegoriškai gyvenimui, reiškia dažniausiai jo neigiamąsias puses"[1], ir po dviejų numerių pavadinimas buvo pakeistas į „ATSPINDŽIUS". Šis mėnesinis žurnaliukas neturėjo pasisekimo. Naujasis redaktorius kalbininkas J. Laurinaitis padidino leidinį ir pavertė jį iliustruotu kultūros žurnalu.

93—94 F. Kiršos 1924 birželio 27 laiškas V. Bičiūnui.— VVUBR, E 145—31.

95 Lietuvos aidas, 1929, gruodžio 23.

96 Iš 1969 liepos 26 pokalbio su A. Bružu.

1 Draugija, 1920, Nr 5—6, p. 218.

„Atspindžiuose" pasirodė A. Vienuolio vaizdelis „Bermontininkai", V. Biržiškos (Smt.) alegorija „Senasis ąžuolas"[2], F. Kiršos, B. Buivydaitės, P. Būdvyčio eilių. Lietuvių liaudies nuotaikas atitiko P. Vaičiūno eilėraštis „Mes be Vilniaus nenurimsim!", bet valdantieji sluoksniai jį greitai įtraukė į savo politikos tarnybą ir nudėvėjo. J. Tumas skelbė lietuvių literatūros tyrinėjimus, B. Sruoga (Padegėlis Kasmatė) aiškino, kaip suprasti meno veikalą. Aktyviai reiškėsi į avangardizmą palinkę S. Šmerauskas (S. Jasulaitis, S. Šemerys) ir J. Tysliava, suerzinęs skaitytojus eilėraščiu „Gyvatė ir mano širdis"[3]. Jie padėjo J. Laurinaičiui (El., L.) užpildyti nedidelį recenzijų skyrių; S. Šemerys tenai pasirašinėjo keistais ir juokingais Algirdo Šmergarbo, Selmo Šmergarbo ir Salmanasaro El. Šmergarbo slapyvardžiais[4].

1923 m. pavasarį „Atspindžius" perėmė „Elta". Teįstengusi išleisti vos vieną numerį, ji sutiko skirti 500 litų mėnesinę dotaciją K. Puidai[5], kad jis žurnalą redaguotų kaip telegramų agentūros leidinį. Nepatrauklios išvaizdos, lyginant su „Gairėmis", 32 ir 40 didelio formato puslapių žurnalui K. Puida parinko naują vardą — „KRIVULĖ", ėmė jį spausdinti Berlyne, o nuo 1924 m. vidurio susigrąžino į Kauną ir tapo savarankišku jo leidėju.

„Krivulė" taikėsi prie vidutinio skaitytojo, kuriam pakanka intriguojančio vertimo ir pikantiškos nuotraukos. Grožinę prozą vertė pats redaktorius nepasirašinėdamas. Kiekviename numeryje buvo spausdinama ir originaliosios kūrybos. Žurnalo nelenkė Putinas ir P. Vaičiūnas. Vienas kitas kūrinys ir vienas

---

[2] Kūrinio autorystė nustatyta pagal V. Biržiškos autografą „Atspindžių" žurnalo komplekte.— KPIB, Fž 33.

[3] *Ne-Juozas Tysliava.* Kas čia? [Parodija].— Lietuvos žinios, 1923, liepos 11; *Pilypas.* Atspindžiai, 1923, Nr 5.— Trimitas, 1923, Nr 146, p. 32.

[4] Iš 1969 balandžio 18 pokalbio su S. Šmerausku.

[5] Trimitas, 1923, Nr 149, p. 4.

kitas autorius suaugo su „Krivule". Per jos skiltis perėjo O. Puidienės (Vaidilutės) romano „Tėviškė" I dalis, išspausdinta ir atskirai kaip žurnalo leidinys. A. Griciaus apsakymai („Tėvų tėvai" ir kt.) atvedė pasižymėjusį humoristą į „rimtosios" prozos barą. Kartu su „Keturių vėjų" pirmuoju numeriu, net ankstėliau, „Krivulėje" atsirado V. Bičiūno apsakymas „Vilkas", kuriame nežinančius šio literato evoliucijos stebino ekspresionistiškai pašiurusi stilistika. Tai buvo laiko balsas. Avangardizmo tonai atsiliepė ir poezijoje — P. Morkaus sinkopiuose, J. Žengės garsažaismiuose („Pavasario kalvis").

K. Puida bandė ugdyti jaunus literatus. Apie 30 eilėraščių žurnale paskelbė L. Skabeika, liberalinės periodikos augintinis. Eilėraščiu apie mirtį 1925 m. debiutavo A. Vaičiulaitis; jo parengtus vokiečių poezijos klasikų vertimus K. Puida atmetė[6]. Posilpniais eiliavimais „Krivulėje" į viešumą prasimušė B. Laucevičiaus-Vargšo brolis S. Laucevičius (S. Laucius). Kai savo pavarde ėmė pasirašinėti A. Vilutis, redaktorius pareiškė: „Malonėtumėm gauti didesnį pluoštą, gal ką pasirinktumėm. Šios nepaprastai sukapotos. Ir slapyvardė keista"[7]. K. Puida menkino šį autorių, neįtardamas, kad jis sėkmingai bendradarbiauja keistesniu Miško Dievaičio pseudonimu „Krivulėje" ir kitur. Su nepasitikėjimu jis žiūrėjo ir į B. Brazdžionio pavardę: patarinėjo gausiai rašančiam vaikinui „neskubėti spausdintis"[8] — ir tuo pat metu publikavo jo eilėraščius su garsėjančiu Jaunojo Vaidevučio slapyvardžiu.

Į „Krivulę" K. Puida neįsileido kitur jau spausdinamų K. Korsako (K. Gelvainio) eilėraščių[9]. Redaktorius vėsino J. Šimkų (Nėlį): „Poezija nepakenčia tuščios, be turinio šnekos. Joje viskas turi būti standu ir tampru: mintis mintį vyti, vaizdas vaiz-

6—7 Krivulė, 1925, Nr 2, p. 69.
8 Ten pat, 1924, Nr 11, p. 29, 1925, Nr 2, p. 69.
9 Ten pat, 1925, Nr 6, p. 152, Nr 11, p. 252, Nr 16, p. 304.

dą gimdyti — ir visa tai 2—4 eilutėse. T[amst]ą pavergė nūdieniai Kiršos, Santvarai ir tolygiai daugiakalbiai, žodžių burtams pasidavę jaunieji poetai. <...> Šiandien turim daugiau poetų negu skaitytojų. Mėgink prozos"[10].

1924 m. pradžioje K. Puida paskelbė konkursą baladei „tautiniai legendariniais ar istoriniais motyvais", nustatydamas dvi premijas (I—200 lt, II—100 lt)[11]. Tai buvo rimčiausias literatūros konkursas anų dienų periodikoje. Deja, sulaukta tik trijų silpnų kūrinių, iš kurių vienas (Kažin. „Mergaitė ir Vilkas") išspausdintas ir premijuotas[12], neišdrįsus viešai atskleisti autorystės.

„Krivulės" skyrių „Knygos lobis" apsiėmė tvarkyti V. Bičiūnas, tikėdamasis įkurti recenzento L. Straigio kritikos mokyklą. Pirmajame numeryje jis aptarė kritikos ir recenzijos skirtumus: „Jei kritiką galima vadinti analitiniu meno ar literatūros kūrybos atvaizdu, tai recenzija turi turėti sintetinių metmenų vardą. Kritikui privalu eiti nuo dalinumo prie visumos; recenzentas gi turi užduotį iš visumos pagauti tipingiausią, ryškiausią. Kritika auklėja patį meną; recenzija tik apibūdina".

V. Bičiūnas tvirtino, kad nėra sunkesnės srities už 20 eilučių recenziją: ji turi būti lakoniška, aiški, „santarmi" — suvokiama jeigu ne mintimi, tai ūpu. Maždaug tokio dydžio rašinukais jis ir norėjo apsiriboti. Kritiko *credo* — vertinti meną visuomenės ir kultūros požiūriu, laikytis turinio ir formos vienovės principo, — įsivyravus formos ieškojimų kraštutinumams, siekė atstatyti literatūros pusiausvyrą.

---

[10] K. Puidos 1925 rugpjūčio 1 laiškas J. Šimkui. — LKLIR, f. 1—4595, l. 1.
[11] Krivulė, 1924, Nr 1, p. 30.
[12] Ten pat, Nr 8, p. 5.

Spaudos naujienas „Krivulėje" V. Bičiūnas-L. Straigis aptarinėjo tik nepilnus metus, kol dirbo „Gairėse", paskiau užleido vietą atsitiktiniams apžvalgininkams. Per tą laiką jis bakstelėjo A. Jakštui už kritikos raštus, bandė užstoti nuo B. Sruogos pagiežos Butkų Juzės poetinius sugebėjimus, atkartojo pareikštas „Gairėse" pastabas K. Binkio ir K. Šimonio „Dainų" rinkiniui, pėrė ne iš originalo verstas „Teatro bibliotekos" serijos knygeles. V. Bičiūno rašiniai turėjo reikšmės įtvirtinant žurnaluose trumpos recenzijos žanrą, nors svarbesni tie darbai, kuriais jis peržengė 20 eilučių apimtį, pvz., J. Slovackio dramos „Lila Veneda" vertimo recenzija.

„Krivulė" iš pradžių buvo tokia populiari, kad pirmųjų trijų numerių tiražą reikėjo kartoti[13]. 1924 metais žurnalas neteko daug skaitytojų dėl padidintos kainos. 1925-aisiais ėmus „Krivulę" spausdinti Kaune ir leisti dukart per mėnesį, „bepinigė pasiutusi"[14] privertė didybės pilną K. Puidą nusilenkti valdžios oficiozo „Lietuva" redaktoriui J. Purickiui. Šis sutiko paremti „Krivulę", jeigu ji taps savaitiniu laikraščio priedu. J. Purickis „Lietuvos" skaitytojams aiškino, kad iniciatyva kilusi iš dienraščio vadovybės: „Priedui redaguoti mes pakvietėme prityrusį šioje srity vyrą, „Krivulės" redaktorių, nenuilstamą spaudos darbuotoją p. inž. K. Puidą. Vyriausiojo redaktoriaus prižiūrimas, p. Puida redaguos mūsų priedą. P. Puida taip myli savo „Krivulę", kad būtinai norėjo tuo vardu pakrikštyti ir mūsų priedą. Mes, gerbdami šitą pietizmą ir iš esmės nieko prieš tokį pavadinimą neturėdami, juoba kad „Krivulė", savo nors ne per ilgu gyvavimo metu, mokėjo įsigyti gerą vardą, sutikom su šituo"[15]. Savo ruožtu K. Puida irgi gudravo: „Nuo kovo m. šių metų „Krivulė" buvo pradėjusi eiti

---

[13] Lietuva, 1923, lapkričio 28.

[14] K. Puidos laiškas [b. d.] V. Bičiūnui.— VVUBR, F 262—87.

[15] Į mūsų skaitytojus.— Lietuva, 1925, liepos 31.

du kartu per mėnesį, ir šitas trumpas laikotarpis parodė, kad, norėdama būti aktuali, ji turėtų eiti dar dažniau. Todėl pradedant rugpjūčio mėnesiu (Nr 13) „Krivulė" eis kas savaitę 8 puslapių didumo. Redakcija drįsta manyti, kad, stengdamos tarnauti savo skaitytojams, ji susilauks moralės ir materialinės paramos, kad ilgainiui žurnalas galėtų tobulėti ir išaugti savaitiniu iliustruotu žurnalu bent 16 puslapių didumo..."[16] Nedaug kas tepastebėjo, kad iki 1925 metų galo ėjo dviejų variantų „Krivulė": iliustruotas žurnalas su seniau pradėtos spausdinti Vaidilutės „Tėviškės" tęsiniais ir iliustruotas „Lietuvos" priedas — su kitokia literatūros medžiaga toje vietoje.

„ŽENGTE MARŠ!"

1

„Keturių vėjų" žurnalui įsteigti neužteko gerų norų ir leidybos galimybių — visų pirma reikėjo suburti autorius ir turėti pakankamai medžiagos. Tam tikslui nuo 1922 m. rudens K. Binkis savo bute Maironio g. 19, o vėliau ir kitur pradėjo rengti literatūros sueigas — „paldieninkus". Šitie bohemiški jaunų literatų kūrybos svarstymai ir pašnekesiai[1], vykę ne tik pirmadieniais, bet ir kitomis dienomis, apaugo romantiškais atsiminimais ir beletrizuotais aprašymais, kurie gruboką kovą su romantizmo bei simbolizmo apraiškomis ir siūlymus kitaip įp-

---

[16] Krivulė, 1925, Nr 13, p. 275.

[1] *J. Žg. [Žengė].* Kas buvo Keturių Vėjų paldienikai.— Jaunoji Lietuva, 1939, Nr 6—7, p. 377—384.

rasminti tikrovę vaizduoja kaip mažne visas avangardizmo teorijas išnarpliojusių žmonių disputus. Iš rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų leidinių „paldieninkų" lankytojai dar tik mokėsi meno naujovių. Didžiausią paklausą turėjo legaliais ir nelegaliais keliais gaunama tarybinė spauda. Susirinkimuose buvo susipažįstama ne vien su ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo, imažinizmo ir kitų triukšmingų krypčių teorija bei praktika, bet ir ieškoma sektinų pavyzdžių lietuvių tautosakoje, literatūros klasikų ir dabarties rašytojų, menininkų kūryboje. „Paldieninkų" pastangos kuo tampriau tarp savęs susirišt ir bendra grandine žengti į meno ateitį",— pažymėjo J. Petrėnas[2].

K. Binkio vadovaujamas sambūris ėmė reikštis yrant Lietuvių meno kūrėjų draugijai, tačiau jis nesirengė jos pakeisti, papildyti ar varyti priešišką veiklą. Jis neišaugo į atskirą organizaciją kaip Amerikoje įkurtas proletarinių rašytojų futuristų būrelis[3], kurį padėjo sutelkti nuo 1923 m. kovo mėnesio laikraštyje „Русский голос" D. Burliuko redaguojamas puslapis „Literatūrinis ketvirtadienis". Šis laikraštis pasiekdavo ir Kauną (vėliau D. Burliukas rašinėjo straipsnius dienraščiui „Эхо").

Keičiantis „paldieninkų" lankytojams, šiandien nebeįmanoma nustatyti, kiek buvo pastovių dalyvių, bandžiusių vadintis broliais. „Keturių vėjų" judėjimo simpatikas B. Melngailis, 1923 m. pabaigoje Rygoje skaitydamas paskaitą apie naująją lietuvių poeziją, pažymėjo, kad apie K. Binkį spiečiasi kai kurie literatai, iš jų „įžymesni Morkus, Juozas Tysliava, Žengė, Salys Šemerys ir kt."[4] Galima suabejoti, kodėl taip iškeltas pirmajame „Keturių vėjų" numeryje nieko neišspausdinęs J. Žlabys-Žengė, bet tai tikriausiai neperdėta: spaudai buvo parengti eilėraščiai „Anykščių šilelis" (vėlesnės poemos trumpas varia-

---

[2] Keturi vėjai, 1924, Nr 1, p. 64.
[3] Русский голос, 1923, 23 августа.
[4] Rygos balsas, 1923, gruodžio 15.

ntas) ir „Mergička", kuriuos dar 1922 m. „Kario" redakcija perdavė J. Petrėnui[5]. Šis juos pametė kartu su kitais portfelyje nešiotais rankraščiais[6]. Taigi žurnalo organizavimo pradžia buvo nelinksma.

Dabar jau įmanoma detaliai atkurti „Keturių vėjų" pirmojo numerio priešistorę. Ji susijusi su J. A. Herbačiausko veikla.

1923 m. rugpjūčio mėnesį atvykęs iš Lenkijos ir apsigyvenęs Laisvės alėjoje, privačiame „Kęstučio" viešbutyje J. A. Herbačiauskas laukė pažadėtos vietos universitete ir vis prašinėjo valdžios atstovų kitokio darbo. Primiršto rašytojo dejonės paveikė Miunchene studijuojantį B. Sruogą, jo kvietėją į tėvynę, ir šis pasiuntė raginantį laišką Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakulteto profesoriui V. Krėvei-Mickevičiui. „Kiek jis bus mokslui naudingas — aš nežinau,— rašė B. Sruoga apie J. A. Herbačiauską,— bet jisai savo pašėlusiu temperamentu, savo apsvaigimu <...> išjudins iš smegenų sukempėjimo Lietuvos visuomenę"[7].

Kad susipažintų su lietuvių inteligentija ir atskleistų savo interesus, J. A. Herbačiauskas ėmė skaityti viešas paskaitas.

Rugsėjo 7-ąją Baltosios Gulbės (Rotušės) salėje būrys Kauno inteligentų klausėsi J. A. Herbačiausko paskaitos „Dvasia be vietos". Temą pasiūlė K. Binkis, o J. Tysliava pripiešė reklamų, kurias išstatė visų Kauno knygynų vitrinose[8]. Publika buvo palankiai nusiteikusi prelegentui. Kol jis kalbėjo apie literatūros ir mitologijos demonizmą, kol įtikinėjo, kad A. Mickevičius buvęs tikras vėlių filosofas, visiems atrodė gražu, poetiška. Tačiau po kurio laiko susirinkusieji pradėjo žvalgytis

[5] Žr. atsakymą autoriui: Karys, 1922, Nr 39, p. 471.
[6] Iš 1980 sausio 5 pokalbio su J. Žlabiu.
[7] LKLIR, f. 51—176.
[8] Vienybė, 1962, balandžio 6.

vieni į kitus: paskaitininkas ėmė dėstyti „autentiškuosius vaidinimosi faktus". Valdžios oficiozo reporteris šitaip atpasakojo J. A. Herbačiausko žodžius: „Kriminalinės aukos, ypač pasikorę, sukubizmas ir inkubizmas, kabala, astrologija, vampyrai, gimstą iš kunigų gaspadinių abortų, kas dažniausiai klebonijose atsitinką, visi vienuolynai, kuriuose viešpataująs demono garbinimas kaipo askezos tragedija; diplomatų suerzinti kapai, kurių dvasios imą kelti maištą prieš gyvųjų kvailybę ir nedorybę ir padarysią galų gale tvarką; priemonės, kaip apsisaugoti nuo astralinių utėlių vampyrų dūrimu diciniais; seniai palaidoti nabašninkai, kurie atkasus rasti purvinais batais ir reikėję nudurti, kad nebesivaidintų... Susidarė vėl miš-maš, kad net koktu ir sarmata darėsi, jog tai kalba Lietuvos universiteto būsimasis lektorius". Su paskaitininku mėgino ginčytis J. Tumas, tačiau į jo kontrargumentą, kad mokslas nepripažįsta vaidinimosi faktų ir kad juos sisteminti — tiesiog šarlataniška, J. A. Herbačiauskas užsigavęs atrėžė: „Žmogui, kurs nieko neišmano, neatsakoma". Tą repliką palydėjo homeriškas publikos juokas[9].

Valstiečių liaudininkų sąjungos dienraštis „Lietuvos žinios" suteikė J. A. Herbačiauskui tribūną atsakyti į krikščionių demokratų rankose esančios „Lietuvos" priekaištus. Liaudininkams atsirado graži proga pažaisti antiklerikalinį žaidimą savo politinių priešininkų pykčiui. J. A. Herbačiauskas šmaikščiai atsikirto paskaitos recenzentui: „Šventųjų žyvatuose" yra atspausdinta tūkstančiai dar baisesnių „stebuklų", negu aš esmi užrašęs, o vienok kunigai tuos „žyvatus" laiko ne už šantažą, o už rimtą bažnyčios mokslą. <...> Leista kunigėliams kvailinti „dūšeles", tebūna ir man tai leista"[10]. Tačiau „Lietuvos ži-

---

[9] Lietuva, 1923, rugsėjo 13.
[10] Lietuvos žinios, 1923, rugsėjo 16.

nių" liberalams buvo nepatogu, kad J. A. Herbačiauskas ėmėsi kritikuoti religijos dogmas, ir išbraukė jo žodžius: „O visi tie stebuklai su Panelėmis Švenčiausiomis, kuriuos taip gerbia katalikijos kunigai Tumai, ar ne šantažas? O galų gale ar moksliškai nurodyta V. Kristaus iš numirusių prisikėlimo paslaptis?"[11] Okultizmo apologiją jie paliko. Savo atsakyme J. A. Herbačiauskas rekomendavo J. Tumui susipažinti su naujausiais kabalistų, magijos mokovų, demonologų veikalais.

Spalio 14 d. anuomet garsiuose Liaudies namuose J. A. Herbačiauskas skaitė dar griausmingesnę paskaitą „Pasaulio civilizacijos žlugimas". „Lietuvos" dienraščio recenzentas *Žb.* (Just. Strimaitis) pasijuokė iš keistos paskaitininko laisvamanybės ir dvasinio atsinaujinimo šūkių: „Senąją pasaulio tvarką, religiją ir senuosius autoritetus reikia griauti, o jų vieton duoti naujus autoritetus ir naują religiją"[12].

Valdžios oficiozo kritika J. A. Herbačiausko pavardę bematant išpopuliarino. To jis ir siekė. Liberalinės inteligentijos sluoksniuose jis rengėsi žymiai didesnei kultūros misijai negu paskaitos.

Dar 1923 m. rugsėjo vidury „Lietuvos" skaitytojų dėmesį atkreipė žinutė: „Netrukus pradės eiti naujas neperiodinis meno žurnalas „Grįžulio ratai". Laikraštį redaguos J. A. Herbačiauskas ir Juozas Tysliava"[13]. Įdomus atrodė pats redaktorių duetas: prisiekęs misticizmo bei okultizmo gynėjas ir prijaučiantis futurizmui jaunikaitis. Koks tai turėtų būti leidinys?

Žurnalo pavadinimas skambėjo romantiškai ir drauge jam netrūko rupaus liaudiško konkretumo. Įspūdingiausias žvaigždynas, kurio septynios šviesiausios žvaigždės primena vežimą, kėlė įvairiausių literatūrinių bei tautosakinių asociacijų. Nepa-

[11] MACBR, f. 54—863.
[12] Lietuva, 1923, spalio 20.
[13] Ten pat, 1923, rugsėjo 18; t. p. žr.: Эхо, 1923, 17 сентября.

vyko rasti bendravardžių žurnalų kaimyninėse literatūrose, bet visai galimas daiktas, kad jų būta. Prieš dvejus metus, 1921-aisiais, „Grįžulio ratų" antraštę ironizavo A. Vienuolis „Skaitymuose" išspausdintame feljetone „Redaktoriaus laimė". Sunku nustatyti, iš kur tas vardas atkeliavo, tačiau neabejotina, kad jo pasirinkimui turėjo reikšmės J. A. Herbačiausko polinkis į astrologiją.

Medžiagą „Grįžulio ratams" rinko J. Tysliava, tuo laiku dirbęs Lietuvos telegramų agentūroje „Elta". Jo paprašytas, du eilėraščius žurnalui atnešė J. Žlabys-Žengė. Gana abejingo naujam leidiniui autoriaus akivaizdoje J. Tysliava pradėjo dailinti eilėraščių rašyseną. Reikėjo suprasti, kad jie tuojau keliaus į spaustuvę. J. Žlabiui atrodė, kad „Grįžulio ratai" palaikys įsivyravusią literatūroje simbolizmo kryptį[14].

„Grįžulio ratų" sumanymu J. Tysliava sudomino ir savo bičiulį studentą Salį Šmerauską-Šemerį. Jį nusivedė pas J. A. Herbačiauską į viešbutį Laisvės alėjoje. Ten J. Tysliava deklamavo savo eilėraščius, o S. Šemerys perskaitė poemą „Mano milžino daina", kurią parašė paveiktas V. Majakovskio kūrybos.

Tą maždaug 400—500 eilučių laisvos ritmikos, rimuotą kūrinį sudarė prologas, devynios dainos, prasidedančios žodžiais „Aš — milžinas, gigantas", ir epilogas. Poemos herojus žingsniuoja kilometriniais žingsniais kaip Guliveris, iškėlęs galvą virš debesų, vartydamas telefono stulpus. Jis gesina kulkosvaidžių ugnis ir tildo „goseres patrankų" — neša naujoms valstybėms taiką. Šiame pasaulyje milžinui per ankšta. Priėjęs „beprotybės krantą", jis išgeria acto esencijos ir nuplaukia į kosmosą. Dangaus skliautuose jis gėrisi aistriomis karalienėmis Elena, Kleopatra, Katerina. Bet jos nublanksta prieš dievo motiną Mariją — ją tiesiog „seilės ryte ryja". Išgirdęs dviprasmišką

[14] Iš 1980 vasario 5 pokalbio su J. Žlabiu.

Marijos garbinimą, Jehova prapliumpa keiksmais ir galiūną, kuriam neužtenka žemės mergų, išvaro iš dangaus. Hiperbolizuoto herojaus didybė išgaruoja su jo pagiriomis.

J. A. Herbačiauskas kvatodamas gyrė šventvagišką literato drąsą. „Mano milžino dainą" S. Šemerys siūlė „Keturiems vėjams", bet žurnalo redaktorius J. Petrėnas pasakė: „Nepatogu tokią „pochabščiną" [blevyzgas] spausdinti"[15].

Rankraštiniuose S. Šemerio atsiminimuose teigiama, kad „Grįžulio ratų" sumanymas kilęs apie 1925 metus, sutrikus „Keturių vėjų" leidybai, o iniciatorių grupelei priklausę keturvėjininkai A. Rimydis, J. Žengė, J. Tysliava ir jis pats[16]. Bet 1925 metais J. A. Herbačiauskas jau gyveno ne viešbutyje, o nuomojo butą Gedimino gatvėje, taigi „Mano milžino dainą" S. Šemerys jam skaitė anksčiau. J. Žlabys-Žengė neprisimena, kad 1925 metais dar būtų buvusi svarstoma „Grįžulio ratų" idėja. 1923 metais ji gimė ir buvo palaidota.

„Grįžulio ratais" siekta aplenkti „Keturių vėjų" pirmąjį numerį. Negana to — žurnalo sumanytojas J. A. Herbačiauskas norėjo užkirsti kelią avangardizmui ir tapti jaunimo neoromantinio sąjūdžio lyderiu. Jis šaipėsi iš keturvėjininkų pretenzijų vadintis vieninteliais naujojo meno atstovais ir pateisino tik K. Binkį, kuris jam atrodė „labai artimas mūsų liaudies primityvams"[17]. Keturvėjininkai juokėsi iš J. A. Herbačiausko pažiūrų ir elgesio, tačiau kol nebuvo išryškėję esminių prieštaravimų, jį stengėsi patraukti į savo pusę kaip lietuviškojo modernizmo pirmtaką. „Gabiją" (1907) ir „Erškėčių vainiką" (1908)

---

[15] Iš 1979 rugpjūčio 8 ir 1980 vasario 14 pokalbių su S. Šmerausku. Antrojo pasaulinio karo liepsnose kūrinys žuvo. Šios knygos autoriaus prašymu literatūros istorijos reikalui S. Šemerys atkūrė 240 poemos eilučių. Jų ištraukų skelbta kn.: Žurnalistika-81.— V., 1983, p. 120.

[16] Žr.: *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje, p. 189.

[17] Studentas, 1928, Nr 5, p. 4.

jie laikė „Keturių vėjų" prologu, o J. A. Herbačiauską norėjo turėti kaip naujosios krypties pranašą — šventąjį Joną[18].

Suartinti priešingus polius — neoromantizmą ir avangardizmą — bandė J. Tysliava, geriausias J. A. Herbačiausko bičiulis. Į savo suredaguotą suvalkiečių poezijos antologiją „Sūduva" (1924) jis įdėjo du J. A. Herbačiausko eiliuotus kūrinius: „Radijo pasikalbėjimas su tėvyne" ir fragmentą „Erdvės balsai". Stipria veiksmo dinamika ir formos ekspresija jie nesiskyrė nuo keturvėjininkų eilių. Neatsitiktinai vienas aktyviausių „Keturių vėjų" sąjūdžio dalyvių A. Šimėnas anuo metu pabrėžė, kad J. A. Herbačiausko stilius — „puikiausias automobiliškai aeroplaniško moderniškumo pavyzdys"[19]. Ir vis dėlto į šiuolaikinės civilizacijos išjudintą kosmoso verpetą, nuo kurio keturvėjininkai plėšė paslapties skraistę, „Sūduvoje" išspausdintuose kūriniuose autorius įsuko šmėklas, vampyrus ir kitus savo pamėgtus mistinio pasaulio sutvėrimus.

Keturvėjininkai, pabandę prisidėti prie „Grįžulio ratų" ir parodę kūrybinę iniciatyvą, sumaišė J. A. Herbačiauskui planus. Tai išryškėjo iš jo atviro laiško „Lietuvos žiniose" 1923 m. spalio 17 d. J. A. Herbačiauskas su įprastu jam aplombu pareiškė nieko bendra neturįs su „Grįžulio ratų" redakcija ir neatsakąs už jos veiklą. Jis norėjęs sukurti meno leidinį, kuris sužadintų dabartinių baudžiauninkų sielose heroizmą, prabiltų savitai „egzotingos asmenybės *balsu,* o ne svetimo praskambėjusio, balon nuskendusio balso *aidu".* Į vieną mišrainę sumaišęs krikščionybę ir laisvamanybę, futurizmą ir klasicizmą, dadaizmą ir viso pasaulio idiotizmą, J. A. Herbačiauskas apgailestavo per daug pasikliovęs apleista, menininkų aukų alkana Lietuvos meno dirva. Jis deklaravo meilę meno religijai ir prie-

---

[18] Iš 1969 lapkričio 4 pokalbio su S. Šmerausku.
[19] 7 meno dienos, 1929, Nr 42, p. 8.

šiškumą jo „sektantizmui", smerkė trukdančius dirbti intrigantus. Užuot nušvietęs padėtį, J. A. Herbačiauskas savo miglotais posakiais ją užtemdė.

Tačiau veikiai „Lietuvos žiniose" pasirodė santūrus J. Tysliavos atsakymas, kuris atskleidė pagrindinį prieštaravimą organizuojant „Grįžulio ratus": „J. A. Herbačiauskas tarėsi su dviem ar trim literatais", anaiptol neatstovaujančiais visam lietuvių meno pasauliui, ir tarp jų „atsirado pažiūrų į meną skirtumas". Niekas žurnalo iš redaktoriaus nepaveržęs ir jokių intrigų nekėlęs. J. Tysliava buvęs tik J. A. Herbačiausko bendradarbis, o dabar, jam atsisakius žurnalą redaguoti, šiuo leidiniu nebesirūpinsiąs[20].

Dar aiškiau konflikto esmę atskleidė L. Gira anoniminėje „Vairo" apžvalgoje: J. A. Herbačiauskas buvo sumanęs leisti žurnalą kartu su „jauniausiųjų" būreliu — „paldieninkiečiais"[21]. J. Tysliava ir jo pakviesti bendradarbiauti „Grįžulio ratuose" S. Šemerys bei J. Žengė 1923 m. pabaigoje iš tiesų uoliai lankėsi K. Binkio rengiamuose literatūriniuose pirmadieniuose. Šią grupę ir J. A. Herbačiauskas, ir daugumas kitų lietuvių rašytojų laikė sektantiška, žalinga nacionalinei kultūrai. Minėtoje apžvalgoje džiaugiamasi, kad prieš pusantrų metų išgarsintas „Keturių vėjų" žurnalas neišeina, o „mūsų ekspresionizmas, vos tik gimęs, jau laidojamas". Tokie pareiškimai, be abejo, kurstė „paldieninkiečių" priešiškumą literatūriniam „senimui" ir ryžtą įrodyti savo jėgą.

Spalio 20 d. J. Petrėnas informavo būsimu leidiniu susidomėjusį B. Sruogą: „Grįžulio ratai" (taip liepia rašyti ir Būga) iširo. Herbačiauskas išsiskyrė vienas. Bendrai jam, pasakysiu, nesiseka. Žodžiu, žmogus gailisi jau, kad važiavo į Lietuvą.

---

[20] Lietuvos žinios, 1923, spalio 20.

[21] Vairas, 1923, Nr 6, p. 22.

Kiek aš suspėjau jį pažinti, man išrodo jis pats visame kame daugiausia kaltas. Per didelis mūsų mažutei Lietuvai originalas. Be to, ir nepažįsta vietos sąlygų. Su juo tarp Binkio ir kai kurių kitų išėjo ne visai malonus incidentas. Jo atbalsiai spaudoje turbūt jau pažįstami"[22].

Kaip iširo „Grįžulio ratai", po daugelio metų prisiminė J. Tysliava[23]. Kai kurios jo atsiminimų detalės netikslios, bet esmė atkurta įtikinamai ir vaizdingai. Pasirodo, J. Tysliava buvo pasirašęs „Grįžulio ratų" leidybos sutartį su Klaipėdos „Ryto" bendrovės prezidentu J. Stikliorium, išleidusiu pirmąjį jo eilėraščių rinkinį. Kai medžiaga žurnalui jau buvo įpusėta ruošti ir A. Galdikas parengė viršelio projektą, K. Binkis ėmė priekaištauti, kad jie negalį išleisti „Keturių vėjų", o J. Tysliava norįs su J. A. Herbačiausku „Grįžulio ratais" padangėmis važinėti. J. Petrėnas įrodinėjo, jog J. A. Herbačiauskas pridarysiąs ne mažiau nemalonumų negu su paskaita apie dvasią be vietos, ir patarė, metus jį, leisti „Keturis vėjus". J. Tysliava sutiko su bičiulių nuomone. Tolesnį atsiminimų tekstą verta pacituoti ištisai:

— Gerai, Petrėnai, bet judu su Binkiu turėsite Herbačiauskui pranešti, kad vietoj Grįžulio Ratų bus leidžiami Keturi Vėjai. Iš savo pusės aš tuojau parašysiu Stikloriui į Klaipėdą, pranešdamas, kad mes pakeitėme žurnalo vardą...

Kai kitą dieną sutartu laiku pas mane atėjo Binkis su Petrėnu, Herbačiauskas jau laukė, nors dar ir nežinojo, kokią staigmeną mes, trys sąmokslininkai, jam buvome paruošę.

— Žinai, profesoriau, mes galų gale nutarėme leisti Keturis Vėjus,— diplomatiškai, bet gana kategoriškai pradėjo Kazys Binkis.

— Ką gi, matot, geriausia būtų, matot, kad kiekvienas iš mūsų galėtume leisti po laikraštį,— ne be sarkazmo atsiliepė Herbačiauskas.

---

22 LKLIR, f. 53—830, l. 1.

23 Juozas Tysliava apie keturvėjininkus.— Vienybė, 1962, balandžio 6.

— Kodėl nė, profesoriau,— įsiterpė Petrėnas,— Vydūnas jau seniai savo laikraštį leidžia.

Herbačiauskui tuojau buvo aišku, kad šio sąmokslo dalyvis esu ir aš, dar tik prieš porą dienų su juo taręsis apie Grįžulio Ratų žurnalo turinį ir t. t. To, matyt, nesitikėdamas Herbačiauskas staiga atsistojo, suėmė pirštų galais savo rankogalius ir, porą kartų pabraukęs atlapus, pažiūrėjo į mane pilnomis ašarų akimis, nė sudie nepasakęs, išėjo. Man kaip šeimininkui tai nebuvo malonu. Laimei, tai įvyko „Eltoje", kurioje tada dirbau.

„Grįžulio ratų" idėjos žlugimas nuaidėjo ironiškais aidais. „Lietuvos" feljetonistas Šrapna (slapyvardis) šaipėsi: „Jei nededa tavo raštų rimtesniosios, jaunųjų skoniui nepriaugusios redakcijos — tai sugalvok naują laikraštį, pvz., „Keturi siuvėjai", kurie poezijai naujus rūbus naujomis madomis pasiūtų, arba „Girgždantys ratai", kurie naują muziką poetams padūduotų ir įkvėpimo duotų"[24]. 1924 metų „Kultuvė" kaip balandžio pirmosios pokštą pateikė anonsą: J. A. Herbačiauskas skaitysiąs paskaitą apie literatūrą ir muilą, be to, antrąkart demonstruosiąs, kaip apvirto „Grįžulio ratai"[25]. Šio žurnalo nesėkmę satyrinis Vilkolakio teatras panaudojo linksmam priežodžiui: „Kad jums Grįžulio ratai kely subyrėtų!"[26]

2

J. Tysliavai pakeitus kompaniją ir ištaisius pasirašytoje su J. Stikliorium sutartyje leidinio vardą, vietoj „Grįžulio ratų" Klaipėdos „Ryto" bendrovės spaustuvei buvo atiduotas „Keturių vėjų" pirmasis numeris. Šiek tiek pinigų jam J. Petrėnas

---

[24] Lietuva, 1923, lapkričio 18.
[25] Kultuvė, 1924, balandžio 1.
[26] *Sutkus A.* Vilkolakio teatras.— V., 1969, p. 145.

surinko už skelbimus[1], o likusias išlaidas, matyt, padengė bendrovė, tikėdamasi geros žurnalo apyvartos.

Pirmąjį „Keturių vėjų" numerį suredagavo J. Petrėnas. Žurnalo iniciatorius K. Binkis paskelbė tik vieną straipsnį, šmaikščiu žodžiu linkintį sėkmės „paldieninkų" broliams. Jis išspausdintas numerio pabaigoje, o turinyje nė nepažymėta autoriaus pavardė. J. Tysliavos žodžiais, „pačią didžiausią audrą sukėlusio pirmojo Keturių Vėjų numerio atveju K. Binkis laikėsi gana pasyviai ir net nuošaliai. Nenuostabu, kad redaktoriui Juozui Petrėnui <...> reikėjo apie poros mėnesių laiko, kol jam pavyko įkalbėti Binkį parašyti „Laišką apie gegnes, spalius, vėjus, poeziją, poetus ir kitokius daiktus", kuris savo turiniu yra greičiau „tėviškas", bet šiaip jau, net publicistiniu požiūriu, gana silpnokas dalykas"[2]. J. Petrėnas teigia, kad „tuo metu Binkis susiraizgė Stolypino dvaro Kalnaberžio krūmuose"[3], nors iš tikrųjų jis užpirko išparceliuoto dvaro centrą išėjus numeriui, 1924 m. pavasarį[4].

Kodėl K. Binkis pasidarė gana abejingas žurnalui? Profesionalo kelią pasirinkusiam rašytojui bendradarbiauti tokiame leidinyje, kuris negalėjo mokėti honoraro, buvo nuostolinga. 1923 m. poetas pasinėrė į vertimus: tapo pagrindiniu vertelgiškos „Niolos" bendrovės vaikiškų knygų vertėju, apsiėmė šiai bendrovei sudaryti rusų — lietuvių kalbų žodyną[5], „Эхо" leidyklai rengė lietuviškas pasaulinės klasikos veikalų adaptacijas[6], Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai pateikė dvi

[1] Pas „Keturių vėjų" žurnalo administratorę S. Jazbutytę-Petrėnienę A. Šimėnui teko matyti šio žurnalo pirmojo numerio egzempliorių su pažymėtomis skelbimų kainomis.— Iš 1979 gruodžio 4 pokalbio.
[2] Vienybė, 1962, balandžio 6.
[3] Ten pat, 1961, gruodžio 1.— Kalnaberžis — tikra forma: Kalnaberžė.
[4] Rytas, 1924, gegužės 9.
[5] LKLIR, f. 13—1795, l. 42.
[6] Эхо, 1923, 2 декабря.

A. Puškino „mažąsias dramas", L. Girai sakė išvertęs Kalidasos „Šiakuntalą" ir ėmęsis „Fausto"[7]. Kelias leidyklas vertimais ir originaliais rašiniais atakavo ir J. Petrėnas, bet jis sutiko būti „Keturių vėjų" redaktorium. Šalia materialinių išskaičiavimų K. Binkį šaldė tai, kad neseniai su „Niolos" firmos ženklu Berlyne išspausdintame eilėraščių rinkinyje „100 pavasarių", kurio neapmokėtą tiražą sulaikė leidėjai, poetas jau buvo išsakęs esmingiausius savo poezijos motyvus.

K. Binkis tvarkė literatūros skyrių 1923 m. sausio mėnesį pradėtame leisti socialdemokratinio jaunimo žurnale „NAUJOJI BANGA"[8], kurio teišėjo vienas numeris. Leidimą šiam atsimetusio nuo „aušrininkų" jaunimo žurnalui išrūpino Vokietijoje tapybą ir architektūrą studijuojantis V. Švipas, savo profesoriaus abstrakcionizmo pradininko V. Kandinskio vilos formuotojas[9], ir perdavė redagavimą Lietuvos universiteto studentui P. Janeliūnui[10]. Ideologiniuose žurnalo straipsniuose šis gabus literatas marksistiškai akcentavo meno sąsajas su materialinėmis gyvenimo sąlygomis, rodė menininkų priklausymą nuo buržuazijos, ragino juos drauge su darbininkais politiškai lavintis ir kovoti dėl ekonominio išsivadavimo. Pažymėjęs visuomenės kultūrinę socialinę krizę, P. Janeliūnas džiaugėsi, kad skaldomi sutrūniję estetikos pamatai:

Ekspresionizmas veržias į akademijas, muziejus...

Paskutinių laikų naujosios meno srovės: futurizmas, kubizmas ir kt. galutinai susprogdino akademinio meno įstatymus. <...>

Juntame ateinant naują gadynę. Tik gyvieji numirėliai to nenujaučia. Toji gadynė bus socialistinė.

---

[7] Skaitymai, 1923, kn. 24, p. 177.

[8] *Petrulis J.* Ketvirtį amžiaus pažinau K. Binkį [rankr.].— LKLIR, f. 45—284, l. 16.

[9] Keturi vėjai, 1926, Nr 3, p. 14.

[10] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 77, l. 1—3.

Raidėmis V. Š. pasirašytame straipsnyje V. Švipas, nenurodydamas šaltinio, kaip savus dėstė K. Edšmido ekspresionizmo manifesto teiginius.

Į žurnalo literatūros skyrių K. Binkis ėmė telkti „paldienininkų" dalyvius. Medžiagą padėjo organizuoti J. Tysliava. Jam S. Šemerys perdavė eilėraštį „Reliatybė"[11], kurio strofa „Yr doros vainikas ir paleistuvybėj, / Yr gražumo dailė ir purvuos, / Rasis melo ir gražiausioje teisybėj, / O kai kas ir aromatą smarvėje suuos" sukėlė klerikalų ir liaudininkų spaudos patyčias. J. Tysliava eilėraštyje „Pavasario agitatorius" nelygiai sulaužytomis eilutėmis nuvertino atbundančios žemės romantiką ir kartu šaipėsi iš bažnytinės atributikos, užkabinėjo šventuosius. J. Petrėnas (P. Tarulis) nupiešė žurnalui antraštę ir išspausdino erotišką apsakymą „Marytė — jaunamartė", kuriame panaudota drastiškų avangardistinės stilistikos priemonių. Pradedančiajam kritikui J. Griniui tai atrodė „jauno beletristo pornografiški-dekadentiški užrašai". Ir kitus kūrinius jis vadino purvais ir kliedėjimais, išskyrus J. Petrulio eilėraščių ciklą[12], į kurį pateko „Skaitymų" redaktoriaus L. Giros atmestas kūrinys[13]. „Lietuvos žinių" kritikui kaip tik ir užkliuvo L. Giros mėgintos taisyti eilutės[14]. Šiuos eilėraščius „Naujojoje bangoje" J. Petrulis norėjo paskelbti Činaro slapyvardžiu, bet K. Binkis nesutiko. Jis nusistebėjo savo kraštiečio A. Jakubėno slapyvardžiu Kaušiškis. Praleidęs jo impresiją su parašu *A. J.*, redakcijos atsakyme pradedančiajam literatui K. Binkis išdrožė: „Taisyklė: jei po rašiniu nesinori dėti pavardės, verčiau jo visai nespausdinti".

---

[11] Iš 1979 rugpjūčio 8 pokalbio su S. Šmerausku.

[12] Ateitis, 1923, Nr 2, p. 118.

[13] Žr.: LB, p. 210.

[14] *Santakiškis.* „Naująją Bangą" paskaičius.— Lietuvos žinios, 1923, sausio 29.

Įdomu, kad jis nepublikavo gautų A. Rimydžio eilėraščių. „Sveikintinas Draugo užsimojimas, tik formos atžvilgiu reiktų dar kiek padirbėti. Eiles pasiliekam atsargai",— rašė K. Binkis autoriui[15]. A. Rimydis 1922 m. debiutavo „Žiežirboje" santrumpa *A. R-dis* pasirašytu ketureiliu[16], tris jo eilėraščius jau buvo išspausdinęs „Krašto balsas"[17], o atsiųstas su pesimistišku prierašu eiles atmetęs „Trimitas"[18]. K. Binkis, sprendžiant iš jo laiško, pajuto avangardistines autoriaus potencijas.

„KETURIŲ VĖJŲ" PIRMASIS NUMERIS, didelio formato 65 puslapių iliustruotas spaudinys su neįprastos išvaizdos viršeliu, žadėtas išleisti Naujųjų metų išvakarėse[19], pasirodė 1924 m. sausio mėnesį. Ši data pažymėta ir tituliniame puslapyje. Tai, kad „Keturi vėjai" eis neperiodiškai, informuota tik „Krivulės" reklamoje[20]. Tenai išvardyta dešimt žurnalo bendradarbių. Tiek jų ir tebuvo. Ne visų indėlis vienodai reikšmingas ir gausus. Išsiaiškinus vertimų priklausomumą, galima konstatuoti, kad stropiausiai pasidarbavo J. Petrėnas ir S. Šemerys, užpildydami du trečdalius numerio — po 21 puslapį.

Nekartojant to, ką apie „Keturių vėjų" sąjudį pasakė kiti tarybiniai lietuvių literatūros tyrinėtojai, telieka susitelkti į mažiau liestus klausimus — kūrinių genezę, autorystę, žurnalo leidybą, jo visuomeninę recepciją („Keturi vėjai" kaip joks kitas ano meto literatūrinis leidinys svarbus dėl savo poveikio tolesnei lietuvių literatūros raidai) — ar įsiterpti ten, kur esama spragų.

---

15 Naujoji banga, 1923, Nr 1, p. 32.

16 Žiežirba, 1922, Nr 3, p. 3.

17 *Rimydis A.* Rudens pasaka.— Krašto balsas, 1922, lapkričio 3.

18 „Nebūk, draugas, toks pesimistas; taip blogai nemanome pasielgti su sveiko eilutėmis, kaip spėji, kadangi kai kurios jų visai pakenčiamos. Mėginki daugiau".— Trimitas, 1922, Nr 10, p. 32.

19 Lietuva, Lietuvos žinios, 1923, gruodžio 20.

20 Krivulė, 1924, Nr 1, virš. p. 3.

„Keturi vėjai" prasideda manifestu „Žengte marš!", kuriame išdėstyti žurnalo siekimai, nurodyti jo draugai ir priešai. Šį dokumentą parengė J. Petrėnas, naudodamasis žurnalo „Леф" programa — tai rodo ne vien panašios mintys, bet ir panašios paantraštės. Po to manifestas buvo kolektyviai nagrinėjamas ir taisomas[21]. Sunku įsivaizduoti, kad, dedant leidiniui teorinius pamatus, nebūtų įsijungęs K. Binkis[22]. Jo ir kitų bendradarbių indėlį galėjo labiau konkretizuoti J. Petrėno atsiminimai, tačiau žurnalo redaktorius per ilgai atidėliojo jų rašymą[23].

Metaforiškai lakūs ir šmaikštūs „Keturių vėjų" manifesto teiginiai daug kartų gvildenti mokslo leidiniuose, populiariuose straipsniuose ir mokyklų vadovėliuose, tad pakaks priminti pagrindines tezes. Keturvėjininkai pajudino apkerpėjusius „senelius" — vyresniosios kartos rašytojus ir paskelbė nesutaikomą kovą tautiniam romantizmui, simbolizmui ir estetizmui, įgrisusiems poetiniams kanonams, miesčioniškam skoniui, visam Lietuvos kultūrinio gyvenimo siaurumui. Paneigę pasitikėjimą įkvėpimu, save jie vadino žodžio darbininkais, kuriems „liaudies kūrinių primitingas prastumas" padės ugdyti ateities meną. „Štai ir dabar leidžiam seniai pribrendusį, taip pribren-

---

[21] „Manifestą „Žengte marš!" parašė berods vienas Petrėnas, mes tik kai ką pataisėme, patikslinome",— prisiminė S. Šmerauskas 1969 liepos 26. „Manifesto apmatus parašė J. Petrėnas. Po to jį visi daug kartų taisėme, redagavome",— patvirtino A. Šimėnas 1969 rugpjūčio 27.

[22] „Pirmo numerio įžanginį straipsnį rašė Petrėnas ir Binkis, vienas kitą papildydami. Įmantresni ir drastiškesni posakiai (apie karvės maurojimą ir pan.) priklauso Petrėnui",— teigė J. Žlabys 1971 kovo 28.

[23] Iš 1983 kovo 13 pokalbio su I. Petrėnaite-Budnikiene. 1975 sausio 8 laiške S. ir R. Samulevičiams J. Petrėnas prisipažino: „Kas tada dėjos ir kaip viskas klostėsi, jau sunku šiandien atstatyti. Ypatingai jeigu reikia vadovautis tik senais pageltusiais popieriukais. Pasakotojai irgi ne visi aiškiai atsimena. Mano didžiausias noras parašyti kaip tik iš anų laikų atsiminimus. Bet šiandien dar jaučiu, jog nebaigiau kitų darbų..."— Knygos autoriaus išrašas.

dusį, kad sprogtinai jis lekia, laikraštį. Čia bus nė galutino ir neklaidingo tobulumo pavyzdžiai, bet tik praeito kelio biržės". Žurnalas kito ir įvairėjo, tačiau jo linkmė iš esmės atitiko programinius postulatus.

Viena grandine mėginančių rikiuotis keturvėjininkų bendruosius grožinės kūrybos bruožus ir individualius požymius rodo gal ir paviršutiniškas, bet šiuo atveju nepakeičiamas lyginimo matas — kūrinių motyvai; jų kaita ryškiausiai atspindi idėjinę žurnalo raidą.

Trokštantys išlieti savo energiją jauni žmonės pirmajame numeryje garbina judėjimą, skelbia iššūkį senatvei ir juokiasi iš mirties. Šiuos motyvus poezijoje savičiausiai išreiškia J. Tysliava ir P. Morkus. Jų kūriniai itin artimi žurnalui savo dinamizmu.

Veržliais asonansiniais ketureiliais J. Tysliava sukūrė apibendrintą prabėgančio it garvežys gyvenimo paveikslą. Šio eilėraščio naujoves gerai pajuto V. Bičiūnas. Analizuodamas „Žemės garvežį", jis rašė: „Čia tau futuristiniai rifmos, kuriose teatsiliepia ne paskutiniai, bet priešpaskutiniai skiemens: „švilpia"—„kilpų", „džimi"—„negimę", o kartais niekas neatsiliepia. Rasi čion „mielų akmenų" ir „degančių liktarnų" ir kitokių banaliukų. <...> Jausti ir mintis, ir vaizdo bendrumo prasmė. Tik visa sulamdyta, sukreveizota. Štai it Marko Šagalo paveiksluose „dangaus karvės" lekia, ten vėl ekspresionistingasai žabalumas: „Saulę matom ir nematom"[24].

Dar neatitolusiame nuo simbolizmo eilėraštyje „Rudenio radiograma" rimtą turinį J. Tysliava perteikė trumpų eilučių skambesiu. Jauną literatą T. Tilvytį šis „visiškai kito tipo eilėraštis" pašiurpino „kaip gedulingas Šopeno maršas, deja, sukeliąs ne gailestį, o tarytum protestą visokiai mirčiai". „Šiuo ei-

---

[24] Gairės, 1924, Nr 1, p. 66.

lėraščiu Juozas Tysliava padarė tokį šuolį, kad aš apstulbau; jis man supainiojo visas kortas,— rašo T. Tilvytis atsiminimuose.— Po švelniausios lyrikos apie gėles, mylimąją ir motiną jis smogė tokia ekspresija, tokia simfonija, kad aš nesusigaudydamas visiškai mečiau ilguosius ciklus apie saulę ir žvaigždes ir uždariau savo dainų skrynelę. Nusivylęs savo talentu, aš išėjau ieškoti kitų mūzų..."[25]

Ir vis dėlto nebus perdėta pasakius, kad greta K. Binkio bene pajėgiausias keturvėjininkų poetas „Keturiuose vėjuose" tiek pat mažai teatsiskleidė, kiek ir jo mokytojas. Vėlesniuose numeriuose J. Tysliava ne tik nebendradarbiavo, bet ir nesidomėjo, kaip atrodo pats žurnalas ir kas jį redaguoja[26].

P. Morkus dviejuose tradicinės sandaros eilėraščiuose gėrėjosi kaimo pabaldos ir mergišiaus šėliojimais. Šis nespėjęs susiformuoti poetas buvo vienas iš tų žurnalo autorių, kurie skatino lietuvių literatūroje atpalaiduoti instinktus. Patekęs į keturvėjininkų tarpą su K. Binkio protekcija, P. Morkus vis neprisirengė išleisti savo eilėraščių rinkinuko „Mostai"[27].

Pasakojamosios kalbos intonacijomis, sustiprintomis ekspresyviu verlibru ir sinkopiu, Butkų Juzė, A. Šimėnas ir A. Rimydis savo eiliuotuose kūriniuose kovojo už gyvenimo aktyvumą. A. Šimėnas eilėraštyje „Laidotuvės" ir A. Rimydis laisvomis eilėmis sumestoje protokoliškoje poemėlėje stengėsi skaitytojams sukelti šleikštulį natūralistiniais lavonų vaizdiniais. Butkų Juzė vėl atkreipė į save dėmesį, prikibdamas prie Kristaus ir „rėksnės Magdalenos". Keturvėjininkai vieni iš pirmųjų Lietu-

---

[25] *Tilvytis T.* Grįžęs į gimtinę pelenais [rankr.].— LTSR CVLMA, f. 153, ap. 1, b. 91, l. 44.

[26] Savo atsiminimuose J. Tysliava rašo: „O kai jau vėl Kazio Binkio redaguojami [?!] Keturi Vėjai pradėjo eiti (iš viso dar trys numeriai), jie, kaip ir „Pranašas", buvo tik „keturių lapų" [?!].— Vienybė, 1962, balandžio 6.

[27] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 22.

voje suprato, kad kritika tuo didesnę reklamą daro autoriui, kuo stipriau jį pliekia. Ko kito, jeigu ne jų patyčių, galėjo susilaukti V. Bičiūnas, rimtai apkaltinęs minėtus literatus nemokėjimu eiliuoti, šiurpiu pesimizmu, šaltu abejingumu, baimės atrofija?[28]

Antiklerikališkai nusistatęs A. Šimėnas ragino kurti laimę sunkiu darbu; jo eilėraštis „Plytos" priartėjo prie proletarinės poezijos. Tai ne atsitiktinis reiškinys jo kūryboje: jaunas autorius jau buvo parengęs kovingų eilių rinkinį „Lokomotyvai", kurį J. Petrėnas 1923 m. vasarą ar rudenį bandė išleisti Berlyne[29]. Nedidelė šių kūrinių dalis išspausdinta eserinėje spaudoje — „Rytojuje", „Drauge", „Naujojoje Lietuvoje", „Aušrinėje" (ciklas „Golgota" — grynai keturvėjiškas!)[30]

Ekspresionistinei literatūros krypčiai pirmajame „Keturių vėjų" numeryje priskirtini atnaujinusio studijas Lietuvos universitete — įstojusio į filologijos skyrių S. Šemerio kūriniai. Žurnalo pradžioje išspausdinta trijų dalių baladė (skaičius VIII — korektūros klaida) šokiravo ištiktukų, karo lauko komandų ir šūkių pertekliumi, turinčiu sužadinti tikrą, ne butaforinį kautynių įspūdį. Pasipiktinęs mišraine, kuria keturvėjininkai buvo labai patenkinti, B. Sruoga aiškino, kad teorinis tokių eilėraščių principas yra visai geras, bet jis neteisingai suprastas ir dar neteisingiau panaudotas[31].

Šis trankus kūrinys gimė romantiškomis aplinkybėmis — 1920 metų vasarą pasiklausius Varšuvos konservatorijos profesoriaus I. Prielgausko skambinamo F. Šopeno „Karo maršo" („man iš galvos nėjo to kūrinio motyvai. „Tram ta tam! Tram ta tam!" Tą naktį buvo sukurta mano „Baladė" apie Pirmąjį pasaulinį

[28] Gairės, 1924, Nr 1, p. 67.
[29] *Iš 1979 gruodžio 4 pokalbio su A. Šimėnu.*
[30] Aušrinė, 1923, Nr 1, p. 1.
[31] Gairės, 1924, Nr 2, p. 104.

karą")[32]. Meninės išraiškos priemonių internacionalinės tematikos kūriniui autorius ieškojęs lietuvių tautosakoje[33].

J. Petrėno užsakymu S. Šemerys parašė „Mirties mirtį". Mūsų literatūros moksle ji laikoma prozos kūriniu, nors tai pirmoji ir bene vienintelė lietuvių literatūroje ekspresionistinė drama. Ji parašyta lyg ir proziniu tekstu: veikėjų replikos eina viena po kitos toje pačioje eilutėje, tik scenos atskirtos paantraštėmis. Žurnalo „Леф" pirmajame numeryje išspausdintas panašios struktūros vertimas iš vokiečių kalbos — K. Vitfogelio 7 telefoninių pašnekesių tragedija. S. Šemerį paveikusi vokiečių kairiojo sparno ekspresionisto L. Rubinerio dramaturgija[34]. Šis kūrinys pratęsė „Baladės" tematiką, išryškindamas autoriaus antimilitarizmą: nusiaubusi visą pasaulį, žūsta pati mirtis. V. Bičiūnas nesistengė aiškintis keistų alegorijų (Mirtis, Maras, Sifilis ir kt.) idėjinės prasmės ir kūrinio naujumo, bet įsileido į subjektyvią naujadarų analizę ir veltui iš S. Šemerio eksperimento laukė realistiniam menui būdingos įtaigos[35].

S. Šemerys per trumpą laiką spėjo išbandyti visus pagrindinius ekspresionizmo žanrus: poeziją, prozą, dramaturgiją, eseistiką. Jis parengė Esceeha slapyvardžiu (*Sch*, vokiečių *Š*,— pirmoji S. Šmerausko pavardės raidė) pasirašytą kompiliaciją „Apie naujus daiktus", kuriai medžiagą iš Berlyne I. Erenburgo redaguojamo žurnalo „Вещь" parinko J. Petrėnas. Straipsnyje aptarti tokie „naujojo meno" principai, kaip darbas, aiškumas, organizacija, pabrėžta konstruktyvizmo reikšmė, priklausoma nuo industrijos lygio, būtinumas ne tik griauti, bet ir kurti, iškelti futurizmo ir kubizmo nuopelnai, pažerta minčių apie

---

[32] *Šemerys S.* Ignas Prialgauskas.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.
[33] *Šemerys S.* Atsiminimai.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.
[34] Iš 1969 liepos 26 pokalbio su S. Šmerausku.
[35] Gairės, 1924, Nr 1, p. 72—73.

internacionalizmo pranašumus, informuota apie pasaulinius kairiųjų menininkų kongresus.

Iš vokiško almanacho S. Šemerys išvertė dadaizmo pradininko T. Caros (Tzara) minčių, iš rusų kalbos — čiliečių ultraistinės (kitaip dar vadinamos kreasionistine) poezijos atstovo V. Huidobro du eilėraščius, o iš lenkų kalbos — tenykštės avangardistų grupės vadovo ir teoretiko, „Zwrotnica" („Iešmas") žurnalo redaktoriaus T. Peiperio straipsnio ištrauką apie ultraistinę meno kryptį, pasireiškusią ispaniškai kalbančiuose kraštuose. Savo literatūrine pavarde S. Šemerys pasirašė V. Majakovskio eilėraščio „Broliai rašytojai!" vertimą — pirmąjį bandymą perteikti jo poeziją lietuvių kalba. Šis vertimas T. Tilvyčiui „atvėrė naujus galimumus ir parodė žurnalo bei keturvėjininkų kilmę"[36]. Pirmąjį žurnalo numerį su dedikacija „Brangiam draugui ir mokytojui Vladimirui Majakovskiui", kurį pasirašė „Keturių vėjų" brolijos dalyviai, J. Petrėnas pasiuntė į Maskvą[37].

Žurnale J. Švaistas sukompiliavo rašinį iš žurnalo „Леф" pirmajame numeryje išspausdinto G. Vinokuro straipsnio „Futuristai — kalbos statytojai". J. Švaistas buvo „Keturių vėjų" pakeleivis, bet futurizmo ir ekspresionizmo pamokos turėjo didelę įtaką jo prozos stilistikai.

Kaip matome, keturvėjininkai pateikė platų ir įvairų avangardistinio meno vaizdą, kuriame žurnalo autorių ieškojimai įgijo savitą prasmę.

Jaunus lietuvių literatus taip staigiai užgriuvo gausūs pasaulinio meno naujovių klodai, kad nebuvo kada jų patyrinėti, kritiškai įvertinti, net išrūšiuoti. Tai, ką gavo, jie skubėjo perduoti kitiems. Ryškiausias pavyzdys — P. Tarulio literatūrinė publicistika „Nuovakarių skiauterys". Autorius pademonstravo

---

[36] T. Tilvyčio atsakymai į anketą [rankr.].— LTSR CVLMA, f. 153, ap. 1, b. 90, l. 52.

[37] *Šimėnas A.* Vl. Majakovskij.— 7 meno dienos, 1930, Nr 55, p. 12.

sugebėjimą parašyti intriguojantį kūrinį „iš nieko". Čia dairomasi į pasaulį iš provincialios Kauno Viešosios aikštės lyg ir be jokio tikslo, pasitelkus laikraščių skiautes, kino filmų afišas, istorijos reminiscencijas, vaizduotę. Tarytum rusų „ničevokas" P. Tarulis stengėsi išaukštinti žodį ir paneigti prasmę: „Žodžiams artimas chaosas! Ten jų gimtinė! Ir iš ten sena prasmės ranka juos išgraibo! <...> Tačiau džiugu, kada žodis išsprunka iš pasenusių prasmės rieškučių ir laisvas pats sau spindi, skamba ir aplinkui skrieja!"

Su žodžiais savo rašinyje P. Tarulis eksperimentavo kaip joks kitas lietuvių rašytojas: ryškino juos skirtingais šriftais, skiemenavo ir retino raides, naudojo įvairias grafines priemones — reklamą, diagramą, scheminį piešinį, išskaičiavimus. Vizualinių įmantrybių pasimokyta iš M. Kaulio kūrinio „Леф" žurnalo antrajame numeryje ir kitų publikacijų. Poskyris „Žodžių žvėrynas" („Aparatai preparatai ratai / Dalbos gungos kuokos buožės / ir buržujai...") labiau palaidas negu V. Kamenskio „Žonglierius" („Згара—амба / Шар-шор-шур-шир")[38]. „Jokios prasmės ir jokios sentencijos! Tai šių žodžių linksmas tikslas. Laisvi ir nežaboti. Piliečiai, vėpsokit!"

Nepaisant P. Tarulio pastangų atriboti žodį nuo jo turinio, šiame bene labiausiai sujauktame ir neaiškiame lietuvių literatūros kūrinyje V. Galinis ir J. Žėkaitė užčiuopė pažangias idėjines autoriaus pozicijas: čia vis dėlto jaučiama gyvenamojo meto atmosfera, stipriai išreikštos antimiesčioniškos ir antikapitalistinės nuotaikos, pritariama revoliuciniams visuomenės perversmams[39].

---

[38] Леф, 1923, № 1, с. 45.

[39] *Galinis V.* Naujos kryptys lietuvių literatūroje, p. 231—232; *Žėkaitė J.* Impresionizmas ir ekspresionizmas lietuvių prozoje.— LK 14, p. 85—88.

„Keturi vėjai" atsigręžė į liaudies kūrybą. Tai išskirtinis reiškinys pasauliniame avangardizmo fone: maksimalių naujovių ieškotojai priešinosi viskam, kas siejosi su praeitimi. J. Petrėnas aiškino: „Mes tyrinėjom dainas, pasakas, o ypatingai mįsles, kuriose briliantais žibėjo žmonių taiklusis žodis"[40]. „Keturių vėjų" pirmajame numeryje įdėti „žodžio meno gaminiai" — mįslės stebina netikėta žodžių daryba, garsiniais efektais ir riebiomis dviprasmybėmis, kuriomis labiausiai pasipiktino „Ryto" recenzentas[41].

Kodėl tie jaunuoliai buvo linkę blevyzgas kelti į meno rangą?

„Paldienininkai" daug ko mokė, tik ne delikataus elgesio. Jų lankytojai raitėsi iš juoko, klausydamiesi Kajetono Aleknavičiaus keturpėdžiais chorėjais svaidomų K. Binkio ir J. Petrėno eiliuotų „pochabščinų", kurių patys autoriai neužrašinėjo ir kitiems nepatarė užrašinėti. Ir vis dėlto toje aplinkoje ilgainiui atsirado pornografinių tekstų, tarp jų nesveiką susidomėjimą sukėlusi vieno jauniausių keturvėjininkų „poema". Tautosakoje aptinkami obsceniški dalykai buvo ir rimtai nagrinėjami. Populiari jų tarpe buvo smulkioji tautosaka, tad kolektyviai surinktų mįslių puslapį publikai padirginti J. Petrėnas paruošė nesunkiai. Mįslės žurnale pateiktos ir kaip tautosakos iliustracija, ir kaip studijuotinas objektas. Šitai suprantant aiškesni tampa kai kurie vėlesnės keturvėjininkų poezijos motyvai.

Žurnale kritiškai įvertintas K. Binkio indėlis į naujausiąją lietuvių poeziją: P. Janeliūnas pirmasis ir vienintelis recenzavo skaitytojų nepasiekusį eilėraščių rinkinį „100 pavasarių" (1923). Recenzijoje K. Binkis pavadintas revoliuciniu poetu futuristu ir visiškai nesiejamas su ekspresionizmu, apie kurį P. Ja-

---

[40] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 6.
[41] X. X. „Keturi vėjai".— Rytas, 1924, vasario 16.

neliūnas, kaip matėme, turėjo nuovoką. Pavyzdžiais parodęs V. Majakovskio sekimus K. Binkio kūryboje, kritikas vaizdingai apibendrino, kad „mūsų futuristus treniravo rusų futuristai". Jis gėrėjosi pakitusia poeto pasaulėjauta, jo antiestetizmu ir įžvalgiai pastebėjo nuosprūdžius į „pasenusį romantizmą". Kaip įdomius kalbos reiškinius kritikas iškėlė „paldienininkams" rašytus kūrinius „Augnelijų ariją" ir „Poetų maršą".

V. Majakovskis visiems keturvėjininkams buvo gyvas stabas. Jį tiesiog fetišizavo A. Rimydis, nešiodamas margą rusvų atspalvių šaliką su apskrudusiomis skylutėmis („Tai, egi, Majakovskio šalė! <...> paties Majakovskio išdeginta rūkant cigaretes!" — aiškino jaunas literatas bičiuliams). Bene P. Morkus pirmasis pavadino K. Binkį lietuviškuoju Majakovskiu[42]. Tačiau P. Janeliūno mesta keturvėjininkų ir K. Binkio kaip rusų futurizmo mokinių charakteristika pernelyg susiaurino, taigi ir sumenkino, jų mokyklą. P. Janeliūno straipsnį J. Petrėnas paskelbė žurnale „negailestingo chirurgo nuotaikos apimtas", nepaisydamas žinomų savo nuostabaus bičiulio ambicijų. K. Binkis „liko korektiškas, nors ankstyvesniųjų šiltų santykių jau nebuvo"[43].

Pirmieji žurnalą aptarė Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos nariai vasario 7 d. pasikalbėjime[44]. Kovo 14 d. Vilkolakio klube buvo surengta vieša paskaita „Keturi vėjai" ir ekspresionizmas"[45]. Prelegentas V. Bičiūnas suintrigavo klausytojus pranešimu, kurio pagrindą sudarė „Gairėms" parengtas straipsnis[46]. Po to buvo perskaitytas „Gairių" redakcijai atsiųstas *P. K.*

---

[42] J. Žlabio atsiminimai apie V. Majakovskio įtaką Lietuvoje.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.

[43] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5969, l. 14.

[44] Lietuva, 1924, vasario 8.

[45] Ten pat, kovo 13.

[46] Žr.: *P. J.* „Keturius Vėjus" ir ekspresionizmą stabas ištiko.— Ten pat, balandžio 12.

(B. Sruogos) straipsnis apie „Keturis vėjus". Iki 12 val. nakties virė tokie debatai, kokių Lietuvoje dar nebuvo: A. Sutkus sveikino ekspresionistų judėjimą, J. A. Herbačiauskas keturvėjininkų raštus vadino šiukšlėmis, kurias sudegins dangaus ugnis, J. Petrėnas gynė eksperimentus, žadančius gerą kūrybos derlių[47].

Skaitydamas Vilkolakio klube uždaras paskaitas apie meną ir dalyvaudamas diskusijose, J. A. Herbačiauskas ir toliau kritikavo „Keturis vėjus". Kovo 25 d. jis susirėmė su žurnalo štabu — J. Petrėnu, J. Tysliava, A. Rimydžiu. J. A. Herbačiauskas neigė keturvėjininkų kūrybos meniškumą, sakydamas, kad ji tėra „blogiausias svetimų futuristinių kūrinių pamėgdžiojimas". Joje nėra „nieko savito ir artimo lietuvių dvasiai, ir apskritai tai esąs beprasmis, beformis ir amoralis blevyzgojimas". Buvo laukiama, kad keturvėjininkai atsikirs J. A. Herbačiauskui ir viešai išdėstys savo pažiūras, bet tie vyrai, „Klaipėdos žinių" korespondento žodžiais, „po paskaitos nieko kito nesurado, kaip demonstratyviai pabėgti iš salės". J. Petrėnas tepaaiškino, kad jie stovį tarp futuristų ir ekspresionistų ir kad save aiškiau parodysią kituose leidiniuose[48].

Po viso to balandžio 8-ąją lyg niekuo dėtas J. A. Herbačiauskas su keturvėjininkais dalyvavo Lietuvos universitete „Kultūros" būrelio surengtame literatūros vakare. Ten jis pirmumo teise skaitė dramos Klaipėdos klausimu ištrauką, kurios veikėjai buvo pavadinti prostitucijos srities terminais[49]. „Lietuvos žinių" apžvalgininkas pastebėjo, kad „šis kūrinys išėjo silpnutis, bet tvirtas necenzūriniais išsireiškimais, kurių čia minėti trūksta drąsos"[50].

---

[47] Эхо, 1924, 22 марта.
[48] Klaipėdos žinios, 1924, kovo 29.
[49] Lietuva, 1924, balandžio 12.
[50] Lietuvos žinios, 1924, balandžio 12.

Vakaro metu J. Petrėnas po savo paskaitos apie „naująjį meną" ir jo uždavinius susikivirčijo su V. Bičiūnu. Šis atsikeršijo „Keturių vėjų" redaktoriui provokuojančiu straipsniu „Literatinis „komsomolas": jame tvirtino pranešėją teigus, kad keturvėjininkai atstovaują socialistiniam menui ir socialistinei kultūrai ir kad jų uždavinys — „auklėti naują žmogų — socialistinės valstybės pilietį"[51]. J. Petrėnas atitaisė iškraipytas jo mintis: šitaip jis apibūdinęs žurnalo „Леф" futuristus. Tačiau nekyla abejonių, kad J. Petrėnas simpatizavo ne tik „Леф" kūrybiniams ieškojimams, bet ir ideologinei linkmei. Savo atsakyme jis gynė V. Majakovskį nuo šmeižikiškų V. Bičiūno kaltinimų taikstymusi carizmui, iškeldamas poemos „Karas ir pasaulis" antimilitarizmą. J. Petrėnas dar kartą pabrėžė, kad „Keturi vėjai" nėra nei futuristų, nei ekspresionistų organas ir kad žurnalo autoriai trokšta „kurti šiai epochai atitinkamus kūrinius"[52].

E. Škliaras ir V. Gustainis oficiozo „Lietuva" skaitytojus dar 1922 m. supažindino su ekspresionizmu[53]. Išėjus „Keturių vėjų" pirmajam numeriui, nutraukęs Heidelberge ir Paryžiuje įpusėtas filosofijos ir sociologijos studijas ir pradėjęs Kaune verstis žurnalistika V. Gustainis[54] išspausdino straipsnį „Primitingumas ir mašinizmas nėra kultūros žmonių menas!" Straipsnio autorius miglotai kartojo savo profesorių mintis (dėl painių samprotavimų žurnalistų sluoksniuose jam greitai prilipo „kaimiško filosofo" pravardė)[55], paskelbdamas išvadą, kad ekspresionizmas ir futurizmas siekia „nuneigti meno vertybes, jas sumaišyti,

---

[51] Klaipėdos žinios, 1924, balandžio 20.
[52] Ten pat, gegužės 8.
[53] Lietuva, 1922, lapkričio 5, gruodžio 24.
[54] *Gustainis* V. Lietuvių spauda ir jos darbuotojai 1917—1940 m. [rankr.].— LKLIR, f. 11—147, l. 25—27.
[55] Iš 1969 balandžio 2 pokalbio su V. Jocaičiu.

žmonių galvose sukelti absoliutinio vertybių reliatyvizmo chaosą, užginčyti individualią žmogaus reikšmę, išgriauti tradicijas, kad ant tų griuvėsių galėtų atsistoti kolektyvės visuomenės nauja tvarka — socialistinė ir komunistinė ne tik medžiaginiuose žmonių santykiuose, bet ir dvasios reikaluose"[56].

Tautininkų ideologas I. Tamošaitis (I. Didžiulis) keturvėjininkus išvadino rusų futurizmo kopijuotojais, kurie „nori griauti dogmas, kurstyti žmogaus psichiką ir stumti ją tyčiotis iš visokeriopų kanonų ir absoliutinių vertybių, arba, su Majakovskiu betariant, dinamitu išsprogdinti visa, kas sena"[57]. „Ryto" kritikas X. X. piktinosi, kad „žurnale eina vieno rašytojo su kitu lenktynės, kuris bjauriau apibjauros grožį, kuris gyvenimo atmatas gudriau išaukštins ir jas savo sielos turiu papers, — šit kur dykavidurių arbūzų pasididžiavimas"[58]. „Ateities" recenzentui „Keturių vėjų" kompanija atrodė kaip „mieste sužvėrėjęs girtas proletariatas", noriąs „perlaužti visai pasaulio gyvenimą ir pastatyti naujais pamatais. <...> Ne vien senosios meno taisyklės, ne vien doriniai nusistatymai pjaunami, pjaunama net loginė tvarka, einama prie beprasmio eiliavimo". Recenzentas kvietė jaunimą kovoti ne tiek su futuristų eilėmis, kiek su revoliucinėmis nuotaikomis, kurios jas pagimdė[59].

Vertinant „Keturių vėjų" pirmąjį numerį, vyravo neigiama nuomonė apie žurnalą, bet jau gausėjo norinčių išsiaiškinti, kodėl futurizmas (taip dabar dažniausiai vadinama naujoji pakraipa) traukia lietuvių menininkus. Ginčai dėl „Keturių vėjų" stimuliavo skirtingų ideologinių ir estetinių pažiūrų kovą.

---

[56] Lietuva, 1924, balandžio 26.
[57] Tautos vairas, 1924, Nr 4, p. 17.
[58] Rytas, 1924, vasario 16.
[59] Ateitis, 1924, Nr 2, p. 117—118.

Liberaliniuose leidiniuose nebuvo aiškaus nusistatymo dėl žurnalo. „Lietuvos žinių" spaudos apžvalgininkas *K.*, matuodamas literatūrą suprantamumo matu, „Keturis vėjus" laikė rimtesniu leidiniu už „Keturių vėjų pranašą"[60]. „Lietuvos ūkininko" priede „Jaunime" kilo diskusija apie „naująją literatūrą". A. Braziulis (G. Vydmantas), neminėdamas „Keturių vėjų" vardo, su pašaipa pakomentavo kai kuriuos programinius žurnalo teiginius[61]. Futurizmo šoko ginti jaunas poetas L. Skabeika. Lietuvių literatūroje jis įsitvirtino simbolistiniais posmais, tačiau ankstyvieji kūrybos bandymai „Aušrinėje" pažadinti „Keturių vėjų" ir proletarinės poezijos revoliucingų nuotaikų. Straipsnyje „Dar apie futurizmą" L. Skabeika pabrėžė: futurizmas — tai ne atskirų asmenų išmonė, jis atsirado, „kad patį gyvenimą organizuotų, o ne išlepusioms širdims sacharininti". Jaunas literatas pritarė „Keturių vėjų" manifeste pareikštam norui mindyti „poetinio darželio gėlynus". L. Skabeika nesutiko su raidiškai suprantamu keturvėjininkų pasakymu apie įkvėpimą: „Pasitikėjimas „visagaliu" įkvėpimu būtų nuodėmė prieš meną,— pareiškė poetas.— Tačiau dar nereiškia, kad jis visai atmetamas. Jis, kaip ūpo, dvasios aukščiau pakilimas — paliekama. Bet jis nėra vienintelis faktorius menininko darbe"[62].

Toks pat kovingas „Aušrinės" ir liberalinių leidinių bendradarbis V. Montvila atsiuntė „Jaunimui" raidėmis *V. M.* pasirašytą straipsnį „Na, dar apie futurizmą", bet jis nukeliavo į redakcijos archyvą. Poetas įtikinėjo, kad „lietuviai nemėgsta tokio triukšmo, kokį kelia futurizmas, atsibeldęs iš didelių miestų, kuriuose iš vieno staugia fabrikai, švilpia tramvajai, dunda automobiliai... <...> Jis mūsų tautai yra svetimas ir <...>

60 Lietuvos žinios, 1924, kovo 13.
61 Jaunimas, 1924, Nr 15, p. 4—6.
62 Ten pat, Nr 25—26, p. 2—4.

jai nieko negali duoti"[63]. Vadinasi, V. Montvilai „Keturi vėjai" nepadarė tiesioginio poveikio kaip L. Skabeikai.

Priešingai V. Montvilai, jo bičiulis K. Boruta (K. Lino) „Aušrinėje" „Keturis vėjus" iškėlė į meno revoliucijos aukštumas[64]. Taigi „aušrininkai" solidarizavosi su jų konferenciją pasveikinusia žurnalo redakcija[65] ir pagerbė tenykščius autorius — eserinių leidinių bendradarbius. Čia nevertėtų ieškoti artimos ideologinės giminystės: „Keturių vėjų" ir „Aušrinės" literatus siejo tik bendras kovos ūpas, dvasios maišto nuotaikos.

Komunistinė lietuvių spauda vadovavosi proletariato kovos šūkiais ir smulkiaburžuazinės inteligentijos maištavimo dar nelaikė potencialia revoliucine jėga. Todėl būtina istoriškai suprasti Smolenske leisto „Kibirkšties" žurnalo nepakantumą „Keturiems vėjams". Nurašęs futurizmą į kultūros nuostolius, Z. Angarietis (M. Beržas) lietuviškus jo sekėjus vadino tuščiaviduriais. *At. An.* santrumpa pasirašiusio P. Vilūno pastangas paskatinti antiburžuazinį žurnalo kryptingumą ir parodyti P. Tarulio „Nuovakarių skiauterio" revoliucinę dvasią Z. Angarietis (B. Michailovskis) pasmerkė kaip idealistines dėl „Keturių vėjų" priskyrimo proletarinei literatūrai. Tokią žurnalo linkmę P. Vilūnas, matyt, patikėjo, perskaitęs jame P. Janeliūno pateiktą kairuolišką charakteristiką. „Šis rėkavimas, mėtymas drąsių frazių, įsivaizduotas revoliucingumas primena nervingo žmogaus tipą",— teigė Lezgyno slapyvardžiu prisidengęs V. Viedrinaitis[66]. Lietuvių avangardistams buvo pasakyta nemažai tiesos, bet negalima sutikti su „Kibirkšties" redakcijos išvada: „Mes gi „Keturiuos vėjuos" matom vien kontrrevoliucinę bangą prieš proletarinę ideologiją". Tolydžio vis užgaulesnės ke-

[63] MACBR, f. 51—7, l. 1—5.
[64] Aušrinė, 1924, Nr 1, p. 15.
[65] Ten pat, p. 13.
[66] Kibirkštis, 1924, Nr 3, p. 21—22, Nr 4, p. 28—32, 47—48.

turvėjininkų, ypač K. Binkio, charakteristikos[67] kliudė žurnalui kairėti.

Platų straipsnį apie „Keturių vėjų" pirmąjį numerį pažangiame JAV lietuvių darbininkų laikraštyje „Laisvė" paskelbė B. Pranskus[68]. Jis taip pat neigiamai vertino smulkiaburžuazinę žurnalo ideologiją, „miesto gatvių inteligentijos" („bohemos") kūrybą, bet rado priimtinų darbininkų klasei dalykų (buržuazinės poezijos kritika manifesto deklaracijose, A. Šimėno eilėraštis „Plytos") ir pasigedo savitos K. Binkio lyrikos. „Mes „Keturis vėjus" sveikintume, — pažymėjo B. Pranskus,— jei jie iš tikrųjų praktikoj, o ne tik šūkavimais duotų rimtos, atsakančios kad ir ne marksistinės (iš kur iš jų norėti marksizmo!) kritikos visos senosios literatūros, iš vienos pusės, ir — iš antros — bent savo kūrinių forma, technika duotų ką nors nauja, verta, plačioms masėms įmanoma".

Literatūriniai leidiniai, palaikantys romantizmą ir simbolizmą, „Keturis vėjus" sutiko kaip pavojingą literatūros priešą. 1924 metų „Gairėse" žurnalą puolė jau ne sykį dėl to minėti V. Bičiūnas ir B. Sruoga[69]. Nenutuokiantiems apie ekspresionizmą ir futurizmą skaitytojams jų kritika padėjo geriau suprasti „Keturių vėjų" problematiką, pajusti meninės išraiškos ypatumus. Demonstruodamas gerą ekspresionizmo bei futurizmo supratimą ir nepalankios šioms meno kryptims konjunktūros pažinimą Tarybų Rusijoje, V. Bičiūnas iš „estetinio rekruto", anot jo paties betariant, pozicijų pliekė žurnalo programą ir grožinę kūrybą. „Keturi vėjai" jam atrodė tik „didelis ir apgailėtinas nesusipratimas". Simbolizmo gynėjas B. Sruoga buvo linkęs

[67] Ten pat, 1925, Nr 6—7, p. 44—45, 51, Nr 9, p. 26—27.
[68] *Žalionis V.* „Keturi Vėjai" Arba Lietuviški Futūristai.— Laisvė, 1924, birželio 2, 3.
[69] Gairės, 1924, Nr 1, p. 63—74, Nr 2, p. 98—105.

sveikinti lietuvių avangardistus už jų gerus norus reformuoti meną, tačiau „jaunų talentingų vėjavaikių" kūryboje nematė jokių esminių naujovių, tik nebrandžius svaičiojimus ir „nešimą šiukšlių iš kaimynų sąšlavyno". B. Sruogos straipsnyje buvo rusų avangardizmą ir pačią rusų tautą užgaunančių posakių, kuriais pasipiktinęs F. Kirša laiške savo bičiuliui išdrožė, kad „rusų plasnojančią dvasią mes turim gerbti <...> ir pasiimti kristalų — verta"[70]. Replikavusiam spaudoje J. Tumui B. Sruoga išsigynė nerašęs to straipsnio[71].

1925 metais „Baro" žurnale „Keturis vėjus" išjuokė J. Tumas ir J. A. Herbačiauskas[72].

Iš rašytojų simbolistų, kuriuos keturvėjininkai sukėlė prieš save, V. Mykolaitis-Putinas pirmasis pastebėjo pozityvų žurnalo vaidmenį įvairinant lietuvių eilėdarą: „Iš tiesų mūsų poezijoj vis labiau pasireiškia rimų ubagystė. Tik 4-vėjininkams jų žodynas leidžia dar naujų surasti"[73]. Aptardamas naująsias literatūros kryptis, jaunas kritikas K. Korsakas futurizmą iliustravo verstine „Keturių vėjų" medžiaga, o ekspresionizmui priskyrė Butkų Juzės ir J. Tysliavos kūrybą. Jis padarė logišką išvadą: *„Nūdieninės literatūros kryptis pagimdė gyvenimas,* o kas kyla iš gyvenimo, tas visuomet turi rimto pagrindo egzistuoti"[74].

„Keturių vėjų" pasirodymo laukė satyrikai. A. Jakštas savo redaguojamame „Garnyje", prisidengęs slapyvardžiais Penktasis vėjas, Eserijos Poezokalvis Plikarietis Raudonasis, Mikis-Plikis, keliskart taikliai apšaudė „šemeringus ir tysliavingus" poe-

---

70 F. Kiršos laiškas [b. d.] B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—763, l. 2.
71 B. Sruogos laiškas [b. d.] J. Tumui.— VVUBR, F 25—1.
72 Baras, 1925, kn. 1, p. 56, kn. 8, p. 48—49, 52.
73 Židinys, 1924, Nr 1, p. 71.
74 Kultūra, 1926, Nr 5—6, p. 277.

tus, parodijavo jų eilėraščius ir žurnalo manifestą[75]. Ne itin skoningu feljetonu K. Jasiukaitis (P. Butėnas) užsipuolė P. Tarulį[76]. Literatas S. Laucius šlubuojančiomis eilėmis mėgino apspardyti visus paeiliui pirmojo numerio autorius[77], o netrukus, sekdamas K. Binkio „Salem Aleikum!", ragino bendraamžius: „Jaunieji! Vainikuokitės naujais žygiais!"[78]

Antrąjį „Keturių vėjų" numerį ketinta išleisti 1924 m. gegužės mėnesį[79], tačiau sumanymas nusistūmė į rudenį. Rugsėjo pabaigoje visuomenei pranešta, kad šis numeris spausdinamas Kaune ir bus taip pat iliustruotas. Kartu paskelbta apie „Keturių vėjų" bendrovę knygoms leisti: „Numatoma serija 12 knygučių, kurių pirmosios bus Salio Šemerio eilėraščiai — „Granata krūtinėje", Petro Tarulio apysaka „Trejos Devynerės", Juozo Tysliavos eilėraščiai „4 ratai", prof. J. A. Herbačiausko literatūros ir meno kritika *[sic!]* ir kitų autorių kūriniai. Taip pat numanoma patiekti mūsų visuomenei verstinės naujosios poezijos: prancūzų, anglų, vokiečių, rusų, lenkų ir kt. vadinamųjų aktyvistų, dadaistų, imažinistų, ekspresionistų ir futuristų". Žurnalo numerį veikiausiai norėta išleisti spalio pradžioje, nes tam laikui numatytas keturvėjininkų literatūros vakaras[80].

Spalio mėnesį pasirodžiusi pirmoji fiktyvios „Keturių vėjų" leidyklos knyga, paties S. Šemerio lėšomis, bet bičiulių pastangomis išspausdintas eilėraščių rinkinukas „Granata krūtinėj", sukėlė didesnę kritikos vėtrą negu pirmasis žurnalo numeris. S. Šemerio eilėraščiai buvo tapatinami su „Keturiais vėjais".

---

[75] Garnys, 1924, Nr 3, p. 7—8, Nr 12, p. 3; 1925, Nr 1, p. 3.
[76] Klaipėdos žinios, 1924, spalio 24.
[77—78] Krivulė, 1924, Nr 11, p. 29, 1925, Nr 2, p. 49.
[79] Lietuvos žinios, 1924, balandžio 30.
[80] Lietuva, 1924, rugsėjo 26.

Esant tokiai situacijai, antrasis žurnalo numeris vargu ar būtų padaręs stipresnį įspūdį.

Tuo metu K. Binkis ūkininkavo Kalnaberžėje. Trūkdamas pinigų, Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijai jis mėgino prakišti pomaironinės lietuvių poezijos antologiją „Amžiai ir dienos", kurioje šalia kitų buvo įdėjęs J. Butkaus (Butkų Juzės) ir S. Šemerio eilių, bet J. Tumas leidyklos vidaus recenzijoje ją atmetė kaip mažai besiskiriančią nuo L. Giros antologijos „Cit, paklausykit!"[81] Ėmęs bendradarbiauti „Spaktyvoje", eilėraštį „Smulkus patapo aprašymas" K. Binkis paskelbė slapyvardžiu Fu Turistas[82].

1929 m. socialdemokratinio žurnalo „Mūsų frontas" redakcija, atsakydama į skaitytojo klausimą, kada pasirodys „Keturių vėjų" antrasis numeris, pranešė: „Keturi Vėjai" turėjo išeiti vasario 16 d., bet, neišėjus tada, buvo atidėta gegužės m. 1 d. (taip bent buvo skelbiama), o dabar, kiek girdėt, rudeniui atidėta. Redakcija betgi mano, kad bus atidėliojama ir toliau, nes intrigos, kad ir „moderniškos", dažniausiai einančios iš „K. V." štabo, ir „truputį" daugiau negu intrigos... juk nėra tvirtas bet kokio darbo pagrindas"[83]. Iš atsakymo galima spėti, kad keturvėjininkų vadovai K. Binkis ir J. Petrėnas nesutarė tarpusavy ir pykosi su „Mūsų fronto" redaktoriumi P. Janeliūnu, kuris buvo nepatenkintas „Keturių vėjų" pakraipa[84], bet vis dėlto laikė žurnalą „proletarų gaminiu"[85].

---

[81] J. Tumo 1925 sausio 21 recenzija.— VVUBR, F 334—25. Šią antologiją, pavadintą „Mūsų žemė", 1928 m. išleido „Švyturio" bendrovė; K. Binkis pasirašė K. Papiliečio slapyvardžiu.

[82] Spaktyva, 1926, Nr 1, p. 5.

[83] Mūsų frontas, 1925, Nr 2, p. 16.

[84] Laiške išvykusiam į Lijoną studijuoti A. Šimėnui P. Janeliūnas apmaudavo dėl „Keturių vėjų" žurnalo.— *Šimėnas A.* Žvilgsnis į praeitį [rankr.], d. 2, p. 19.

[85] *Čiučelis P.* Laisva tribūna.— Lietuvos žinios, 1925, vasario 15.

Nesutarimai beveik trejus metus užvilkino antrojo numerio pasirodymą, tačiau ir tuo „tuščiu" laiku „Keturių vėjų" vardas nedingo iš literatūrinės apyvartos: žurnalą visuomenei priminė naujos keturvėjininkų J. Tysliavos, A. Rimydžio knygos ir pakartotas K. Binkio „100 pavasarių" leidimas, kuris susilaukė vien teigiamų recenzijų. Net A. Jakštas, kuris plačioje naujosios lietuvių literatūros apžvalgoje visus keturvėjininkus nedvejodamas priskyrė dekadentizmui, pagarbiai atsiliepė apie talentingus K. Binkio „išdykavimus"[86].

[86] *Jakštas A.* Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoj.— Židinys, 1926, Nr 10, p. 132—156.

Tradicijų santarvė ir kova

Visur pradai, pradai, bet niekur bokšto nėra, nors fantazijoj milijonai bokštų.

FAUSTAS KIRŠA

BOKŠTŲ ILGESYS

1

„Gairės" ir „Keturi vėjai" nepatenkino daugelio lietuvių menininkų, suskaldė juos į nesutaikomas estetines stovyklas, bet tai buvo reikalingi leidiniai, kurie laiku užpildė kultūrinio gyvenimo spragą suštojus „Skaitymams" ir davė naujų impulsų meno raidai. Subankrutavus „Gairėms", nebeliko jokio specialaus literatūros ir meno organo. Lietuvių menininkai pajuto, kad tokio žurnalo trūkumas — „gyva žaizda kultūros augime"[1]. Neišaiškinta jaunų literatų grupė apsiskelbė leidžianti Kaune „naują literatūros laikraštį" „Mes"[2], bet tuo viskas ir baigėsi.

Žinodami leidimo sunkumus ir netikėtumus, menininkai nesiryžo steigti naujo žurnalo. Pagal oficialią versiją, juos išjudino klerikalinės spaudos bendradarbis, 1922 m. redagavęs „Laisvę", švietimo ministras L. Bistras, kuris pažadėjo 25 tūkst. litų paskolos ir davė šiek tiek avanso[3]. Tačiau labiau įtikina V. Krėvės žodžiai viename literatūros vakare: Švietimo ministerija rengėsi subsidijuoti keletą pasižymėjusių literatų, bet šie atsi-

---

[1] Švietimo darbas, 1924, Nr 10, p. 980.
[2] Lietuva, Rytas, 1925, sausio 17, Lietuvos žinios, sausio 18.
[3] *Sruoga B.* Dailiosios literatūros reikalas Lietuvoj.— Baras, 1925, kn. 9—10, p. 147.

sakė paramos, pageidaudami paskirti tas lėšas literatūros žurnalui leisti; ministerija pažadėjo pašalpą iki Naujųjų metų spaudos darbui apmokėti, o kitos išlaidos turėjo būti padengtos už parduotus žurnalo numerius[4].

1924 m. lapkričio 15 d. J. Tumas, M. Vaitkus, V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, P. Vaičiūnas ir F. Kirša sudarė pasitikėjimo bendrovę „Dainava", turinčią tikslą „leisti mėnesinį literatūros, meno ir kritikos žurnalą, pavadinimu „Baras", o taipogi ir kitus literatūros, meno ir jų istorijos originalius ir iš kitų kalbų verstus veikalus". Kiekvienas bendrovės narys įnešė po 400 lt ir pasižadėjo ateityje pridėti tiek, kiek bus reikalinga[5]. Lapkričio 27 d. „Dainavos" bendrovės pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius ir sekretorius F. Kirša parašė Kauno miesto ir apskrities viršininkui pareiškimą, kuriame pranešė, kad 1924 metais pradeda leisti mėnesinį žurnalą „BARAS", o jo atsakinguoju redaktoriumi pakviestas F. Kirša, gyvenąs Maironio g. 20. Žurnalas bus spausdinamas „Švyturio" bendrovės spaustuvėje, redakcija ir administracija — Švietimo ministerijoje, „Tautos ir žodžio" redakcijoje. Lapkričio 29 d. Spaudos skyrius išrašė redaktoriui pažymėjimą, kad leisti ir redaguoti „Barą" kliūčių nėra[6].

Žurnalas turėjo išeiti gruodžio mėnesį[7], tačiau tik 1925 m. sausio mėnesį F. Kirša pradėjo rūpintis jo leidyba. Redaktoriaus alga buvo pagrindinis jo pragyvenimo šaltinis. Savo dienoraštyje jis įrašė: „Baras" gimė dėl to, kad jam gimti daug padėjo kun. dr. J. Steponavičius"[8]. Šis asmuo, vėliau išleidęs pa-

---

[4] *Vidmantas A. [Braziulis A.].* Mūsų dailiosios literatūros vargai.— Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

[5] Pasitikėjimo bendrovės sutartis.— LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 136, l. 3.

[6] Ten pat, l. 4.

[7] Lietuvis, 1924, Nr 3, p. 16.

[8] VRBR, f. 35—29, l. 55.

rapsichologijos knygų, žurnale nesireiškė,— jo parama veikiausiai susijusi su leidinio finansavimu. Matyt, Švietimo ministerijos avanso pradžiai nepakako. Tai, be kita ko, patvirtina ir pirmajame numeryje įdėti skelbimai.

„Baras" ėjo nuo 1925 m. sausio iki lapkričio mėnesio didelio formato 80 puslapių knygomis, kurios lygia greta buvo vadinamos ir numeriais. Pirma knyga buvo pusantro karto, o paskutinė, jungtinė 9—10,— dvigubai storesnė. Visas rinkinys sudaro 856 puslapius, įskaitant nenumeruotus skelbimus.

Medžiagą žurnalui F. Kirša užsakinėjo Konrado kavinėje, kurioje apie 12 val. būriuodavosi menininkai, daugiausia literatai[9].

„Baro" redaktorius norėjo, kad žurnalas turėtų aiškesnį literatūrinį veidą negu „Vaivorykštė", „Skaitymai" ar „Gairės". Trumpame „Redakcijos pasiteisinime" pabrėžta leidinio orientacija į bendravardžius pirmtakus — netesėjusius periodiškai eiti almanachus „Pirmasai baras" ir „Dainava". Žurnalo pakraipa čia nesukonkretinta, tik iškeltas uždavinys ugdyti literatūrines jėgas tol, kol pats gyvenimas ims jas skaidyti. Tarytum nepastebėjusi „Keturių vėjų" grupės atsiskyrimo, redakcija skatino skirtingų meno tradicijų sandraugą, bet labiausiai pritarė tokiai linkmei, kuri išsikristalizuotų „iš lietuvių kūrybinės potencijos", o nebūtų perimta „beždžionės teisėmis" iš svetur.

„Redakcijos pasiteisinimą" papildė atskiras lapelis pirmoje žurnalo knygoje — „Dainavos" pirmininko ir „Baro" redaktoriaus kreipimasis į skaitytojus. Jame pažymėta, kad žurnalas atsiribosiąs nuo „politinio sūkurio" ir deramai atspindėsiąs lietuvių literatūrą, muziką, architektūrą, teatrą. Tai nereikėtų laikyti apolitiškumo deklaravimu: norint suspiesti įvairių pažiūrų menininkus, teko bent jau teoriškai atsisakyti aštrių ideo-

---

[9] Iš 1969 rugsėjo 11 pokalbio su P. Galaune.

loginių problemų, kurios kiršintų autorius ir trukdytų rasti bendrą kalbą.

Kreipimesi reikšmingai užsiminta apie „visą eilę žymių Europos rašytojų", pakviestų žemyno meno būklei trumpai nušviesti. Žurnale gal ir norėta autentiškiausia forma pateikti tai, ką buvo sumanęs F. Kirša, dirbdamas „Gairėse". Tačiau gražų pažadą redakcija atsiminė tik paskutinėje „Baro" knygoje: ten atsirado meno kronika, surankiota iš užsienio spaudos. Žurnalo vadovai pabrėžė, kad „Barą" leidžia patys menininkai. Jie apeliavo į skaitytojų protą ir širdį, ragindami užsisakyti leidinį, be kurio negalės apsieiti joks šviesuolis, ir tuo įrašyti savo vardą į aktyviųjų kultūros darbuotojų istoriją.

Žurnalą sumanyta taip tvarkyti, kad jis atrodytų kaip „Pirmojo baro" tęsinys. Iš ano almanacho buvo perimta priešantraštinio lapo antraštė ir simbolinis piešinys — varantys barą pjovėjai. „Barą" apipavidalino tas pats dailininkas — A. Varnas. Jis nupiešė naują viršelį, kuriame pagoniškas aukuras su aukotojų siluetais simbolizuoja meno auką, o spinduliuojančių „čiurlioniškų" kalnų grandinė — amžiną aukštumų ilgesį. Senove dvelkianti žurnalo išvaizda neatitiko laiko dvasios. A. Jakštas išpeikė nepatrauklų viršelį[10]. Nuo ketvirtos knygos redakcija atsisakė visų A. Varno grafikos darbų. Viršelio užrašas buvo sukomponuotas konstruktyvistiškai — spaustuvės šriftais, siaurėjančiu žemyn trikampiu. Ar tai tik nebus žurnale pradėjusio bendradarbiauti J. Petrėno išmonė?

Kitas panašus bruožas, kuris krito į akis varčiusiems „Pirmąjį barą", buvo nekrologinės pradžios. Almanache pagerbtas jaunas filosofas R. Bytautas, čia — 1924 m. gruodžio 1 d. miręs K. Būga. Platų K. Būgos filologinį akiratį iliustravo ištrauka iš „Lietuvių kalbos žodyno" apie inteligentijos indėlį į liaudies

---

[10] Rytas, 1925, sausio 28.

šnekamąją kalbą. Esejiniais rašiniais su didžiuoju kalbininku atsisveikino „Baro" vadovai: B. Sruoga dėkojo už sakrališkai nuskaidrintą žodį, F. Kirša — už dvasios žygį, V. Krėvė dėl tautos didvyrio mirties rūsčiai kaltino sumaterialėjusią visuomenę ir nesudariusią jam žmoniškų gyvenimo sąlygų vyriausybę, A. Varnas smerkė genijaus syvais mintančius bedvasius kalbos susintojus.

Su „Pirmuoju baru" žurnalą siejo ir kai kurie rašybos ypatumai, ypač *in* vartojimas vietoj *į*. Veikiausiai dėl skambumo literatūrinės kalbos priesagą — *auja* F. Kirša keitė savo gimtojoje tarmėje įsigalėjusia priesaga — *auna* (studentauna, viešpatauna). Tokiai rašybai nepritarė J. Jablonskis[11], bet ja buvo patenkintas diletantiškas kalbos naujovių ieškotojas „Švietimo darbo" redaktorius A. Vireliūnas, su kuriuo bendravo „Baro" žurnalo redaktorius[12]. „Baro" rašybos patrauktas, į literatūrinę spaudą sugrįžo I. Šeinius.

Reikšmingiausiai žurnalą su prieškariniu almanachu siejo tas pats autorių branduolys. Jame nebuvo tik „Pirmojo baro" redaktoriaus S. Šilingo, jau tapusio politiniu veikėju, ir K. Binkio, kuris dėl apgailėtinų neliteratūrinių aplinkybių privengė redakcijos, nors jo pavardė visą laiką figūravo reklaminiame bendradarbių sąraše.

Pirmasis šiame sąraše įrašytas J. Baltrušaitis. Spaudoje jau buvo užfiksuota lietuviška jo kūrybos eilutė: „Motina žemė, kryžiais nustatyta..."[13] 1924 m. spalio mėnesį J. Baltrušaitis sakė L. Girai įpusėjęs lietuvių kalba eiliuotą dramą[14]. Poetas dar nesiryžo „Bare" skelbti to, ką buvo parašęs lietuviškai. Tuo me-

---

[11] Švietimo darbas, 1926, Nr 1, p. 46—47.

[12] *Kirša F.* A. a. Antanas Vireliūnas.— Baras, 1925, kn. 8, p. 77.

[13] *Ruseckas.* Pirmasai baigusių aukštuosius kar. kursus karininkų ir kursantų suvažiavimas.— Lietuva, 1923, liepos 21.

[14] LKLIR, f. 13—1796, l. 88.

tu jis labiau orientavosi į dramaturgiją. Jau sustojus „Barui", J. Baltrušaitis buvo pradėjęs perkurti eilėmis V. Krėvės „Šarūną"[15]. Tik 1927 m. pabaigoje jis debiutavo lietuvių spaudoje lyriniu eilėraščiu su visuomenine potekste[16].

„Baras" buvo nepalankiai nusiteikęs Valstybės teatro atžvilgiu, todėl jame nebendradarbiavo šio teatro direktorius L. Gira. Konkurentų žurnalui nieko nerašė „Krivulės" redaktorius K. Puida ir O. Puidienė. Liko nuošaly Šatrijos Ragana ir Vydūnas. Trūko viso būrio pagarsėjusių realistinės demokratinės pakraipos autorių (Lazdynų Pelėdos, Jovaro, Bitės, K. Jasiukaičio ir kt.), kuriuos patenkino didesnių meninių reikalavimų nekelianti visuomeninė politinė spauda. Tokiai padėčiai esant, į literatūros priešakį išėjo modernistinio sparno rašytojai.

Iš žurnale pasireiškusių 43 autorių tik 13 buvo ne literatūros sričių atstovai, bet ir iš jų 2 (A. Varnas ir K. Šimonis) pateikė literatūros rašinių. Savo ruožtu literatai nemažai rašė apie teatrą.

Daugiau kaip pusę pirmosios knygos užėmė 1924 metų meno apžvalgos. Ši žurnalo dalis pratęsė metraštyje „Kūrybos keliais" pradėtą apžvalginį lietuvių kultūros vertinimą. J. Tumas apžvelgė grožinę literatūrą, M. Biržiška — literatūros istorijos darbus, V. Biržiška — bibliografijas. Keliais aspektais aptarti teatrų reikalai — repertuaras (M. Vaitkus), vaidyba (V. Bičiūnas, V. Žadeika), dekoracijos (V. Didžiokas), žvilgtelta į Klaipėdos ir provincijos muzikinį gyvenimą (J. Žilevičius). P. Galaunė panagrinėjo dailės parodas ir knygos meną, V. Dubeneckis pasamprotavo apie architektūrą. Atskiriems straipsniams trūko gilesnių apibendrinimų, bet vienoje vietoje sukaupti gausūs faktai patys savaime bylojo. „Baro" apžvalgos aprėpė platesnes ir

---

[15] A. Olekos-Žilinsko 1926 rugpjūčio 27 laiškas B. Sruogai.— VVUBR, F 610—66.

[16] *Baltrušaitis J.* Ilgu širdžiai.— Lietuva, 1927, gruodžio 23.

įvairesnes meno lankas negu K. Puidos redaguotas metraštis „Kūrybos keliais".

„Baras" sukėlė didesnį literatų susidomėjimą negu „Gairės": čia išspausdinta vertingesnių originaliosios literatūros kūrinių ir nuodugnesnių, aštresnių kritikos straipsnių, parašytų ne vieno universalo, koks buvo V. Bičiūnas, o kelių ryškių asmenybių. Žurnalą ir jo medžiagą plačiai komentavo skirtingų pakraipų buržuazinė ir smulkiaburžuazinė spauda.

Eiliuotos kūrybos žurnale išspausdino dešimt jau žinomų poetų. Maironis ir M. Gustaitis „Bare" tęsė senas lietuviškojo romantizmo tradicijas. M. Gustaitis iš rengiamo spaudai sonetų rinkinio „Varpeliai" (1925) parinko keturis kūrinius apie Vilniaus, Trakų „auksinę senovę". Maironis eilėraštyje „Ant Punės (Margio) kalno" sielojosi dėl susmulkėjusių žmonių, nemokančių gerbti praeities didvyrių. Recenzuodamas „Barą", studentas A. Venclova parankiojo eilėraščio nesklandumų ir padarė užgaulią išvadą, dėl kurios paskui labai apgailestavo[17], kad naujieji poeto kūriniai „jau nebeatitinka mūsų dienų *gyvenimo* ir *meno* reikalavimams. Maironis nuseno"[18]. Kritikos debiutantui Maironis atsakė tebelaikąs save romantiku, „kuriam Mickevičius, Puškinas, Getė palieka net formos žvilgsniu nepeiktini pavyzdžiai. Dabartiniai *gyvenimo* ir *meno* (suprask, kritiko) reikalavimai tuo nepasitenkina..."[19] Šiuose jo žodžiuose pasigirdo nuoskauda dėl dažno jaunųjų literatų priekabiavimo. Pats „Baro" redaktorius F. Kirša iš aukšto žiūrėjo į lietuvių poezijos klasiką. 1924 m. jis pareiškė: „Aš tvirčiausiai tikiu, kad Donelaitis yra daug lietuviškesnis už Maironį"[20].

---

[17] Žr.: *Venclova A.* Jaunystės atradimas.— V., 1966, p. 18.
[18] Lietuvis, 1925, Nr 34, p. 12.
[19] Ten pat, Nr 35, p. 16.
[20] *Kirša F.* Pavojingi užrašai.— Klaipėdos žinios, 1924, rugpjūčio 17.

„Baro" poezijoje vyrauja simbolistinės tendencijos. Gilindamiesi į savo vidų, poetai transformuoja tikrovę. Vienų autorių (M. Vaitkaus, J. Mikuckio, P. Vaičiūno) eilėse introspekcija tiktai paįvairina ir atitinkamai nuspalvina vaizdą, kitų (Putino, F. Kiršos, A. Lasto, S. Santvaro) poezijos akiratyje pastebimai keičia objektų proporcijas ir santykius.

J. Mikuckio eilės skambėjo egzaltuotai ir banaliai. P. Vaičiūno eilėraščiai kolegoms atrodė kaltiniai, nors kai kurie „Bare" išspausdinti kūriniai gana įtaigiai atskleidė intymiąją jo pasaulėjautos pusę ir išreiškė visuomeninius idealus. Klerikalinės „Žvaigždės" žurnalo redaktorius M. Vaitkus paskelbė aštuonis eiliuotus fragmentus iš rašomo romano. Poetas kunigas sentimentaliai prabilo apie meilę: minėjo kažkokią savo kaltę ir mylimosios tyrumą, laimės ilgesį ir atsisveikinimo gėlą. M. Vaitkus turėjo konkrečią įkvėpėją, aktorę U. Babickaitę-Baye, kuriai rašinėjo dviprasmius laiškus[21]. V. Jocaitis, pacitavęs kelias strofas, stebėjosi, „kaip negailestingai autorius kartojas ir kaip jam sunku yra gyvą jausmą išreikšti"[22].

A. Lastą redaktorius palaikė labiau negu kitus poetus. Deja, iš dešimties rimto turinio eilėraščių „Bare" tik porą galima skaityti be šypsenos. Kitus sudarkė ekspresionistiškai šiurkščių vaizdų simbolinimo kraštutinybės. Skurdo, prostitucijos, varinių grotų akivaizdoje „raudoni vėjai" poetą traukė į „šalį aušringų rytų". A. Lasto plunksną vedžiojo tos pačios opozicinės nuotaikos, kaip ir rašant antiburžuazinę poemą „Lietuvos knygnešio likimas" (1925), bet jos ir čia, ir ten nuslopo po neskoningomis stilistikos apnašomis. Socialiniu požiūriu aštriausia žurnalo poezija susilaukė vien pašaipių replikų. Recenzentai nesuprato F. Kiršos „Helios" — iškilmingo himno saulei, perkrauto

---

[21] VRBR, f. 12—601, 602.

[22] Lietuva, 1925, vasario 14—16.

Biblijos ir literatūros įvaizdžiais, visokių muzikos instrumentų pavadinimais, kuriais norėta sukelti galingą muzikinį įspūdį. Vieną įdomesnių „Baro" kūrinių — S. Santvaro eilėraštį „Indijos pakrantėse" sugadino Indijai nebūdingas kiparisų įvaizdis. „Pasaulį išvažinėjo ir geografijon neužsuko",— replikavo B. Sruoga[23].

Didžiausių minties gilumų „Bare" pasiekė V. Mykolaičio-Putino poezija, tačiau ji liko deramai neįvertinta. Perskaitęs maištingą poemą „Vergas", A. Jakštas apgailestavo, kad autorius pasidavė sruogiškam simbolizmui[24]. Tragiškųjų „Pesimizmo himnų" reikšmę literatūrai ir pačiam poetui geriausiai pajuto jaunimas. A. Venclova pastebėjo, kad, nusivylęs „visu tuo, kas jam buvo šventa ir brangu", Putinas sustojo „kryžkelėje tarp savo pareigų reikalaujamo formalizmo varžtų bei tarp gyvenimo"[25].

Romantinius ir simbolistinius „Baro" poetų kūrinius ženklino niūrios nuotaikos, nepasitenkinimas savimi ir aplinka.

Penktajame „Baro" numeryje pasirodė J. Tysliavos eilėraščių ir P. Tarulio apsakymas. Kaip tai atsitiko? Nerasdami galimybių leisti „Keturis vėjus", šio žurnalo autoriai nematė nieko smerktino bendradarbiauti kituose leidiniuose. Jie prisijungė prie neseniai apspjaudytų „estetų", kurie „Bare" jau buvo pasmerkę savo literatūrinių priešininkų „chuliganišką drąsą"[26]. Nors keturvėjininkai triukšmavo apie principus, bet patys nepasižymėjo principingumu. 1925 m. balandžio 11 d. F. Kirša džiūgaudamas parašė B. Sruogai: „Antra naujiena — J. Tysliava atėjo į Kanosą [nusižemino]. Jis atėjo pas mane ir pranešė, kad jam

---

[23] *B. S[ruoga]*. A. Rimydis. Mano Vedos.— Baras, 1925, kn. 6, p. 57.
[24] Rytas, 1925, sausio 28.
[25] Lietuvos žinios, 1925, lapkričio 15.
[26] Baras, 1925, kn. 1, p. 56.

„Baras" tinka ir jis nori duoti eilių. Kas jau padaryta. Pr. Morkus juokias, kad Keturi Vėjai Baran suvaryti..."[27]

Išleidęs trečiąjį eilėraščių rinkinį „Nemuno rankose", J. Tysliava skelbėsi esąs futuristas[28], nors nemaža kūrinių buvo perspausdinta iš pirmųjų dviejų knygų[29]. „Bare" rinkinį „Nemuno rankose" išpeikė J. Tumas („eilutės seklios, autoriui regimai trūksta gilesnio išsilavinimo ir žinių; daug prozingų posmų <...>, rimai dažnai visai netikę...")[30]. Ir vis dėlto jauno poeto ambicijas nustelbė noras reikštis spaudoje.

J. Tysliavos eilėraščiai „Perkūnsargis", „Keturkampis" ir „4 ratai" neabejotinai buvo taikyti „Keturiems vėjams". „Ryto" recenzentas pasipiktinęs stebėjosi, kaip kubizmą peršantis „Keturkampis" pateko į „Barą", kuris „viename numery ant Salio Šemerio „kūrybos" lieja tulžį, o kitame numery tokios pat vertės Tysliavos dalykus kiša net į pirmuosius puslapius"[31]. „Keturkampis", kaip ir „Perkūnsargis", nebūtų papuošę ir „Keturių vėjų". Tuo tarpu žaismingas eilėraštis „4 ratai" galėjo susilaukti sėkmės bet kuriame lietuvių žurnale.

J. Tysliava bendradarbiavo „Bare" iki galo. Eilėraščiuose „Pasaulio jūra", „Mano dainos", „Rudens žinia" jis, tarytum užmiršęs „Keturių vėjų" pamokas, siekė vaizdų ir jausmų harmonijos, bet kūrinių ekspresija ir kai kurie rimai primena avangardizmo mokyklą. Ciklas „Suomija", pagrįstas garsiniais kartojimais, liejosi kaip daina. Grakštūs ir nerūpestingi J. Tysliavos kūriniai praskaidrino „Baro" poezijos dulsvumą.

---

27 LKLIR, f. 53—763, l. 1.

28 *Lino K. [Boruta K.].* J. Tysliava. Nemuno rankose.— Aušrinė, 1924, Nr 3, p. 14.

29 Rytas, 1924, gegužės 18.

30 Baras, 1925, kn. 1, p. 57.

31 *J. Vyt.* Naujos knygos.— Rytas, 1925, birželio 3.

Vienas pirmųjų užmezgęs literatūrinius ryšius su šiaurės kaimynais J. Tysliava išvertė esto H. Visnapu (Visnapuu) eilėraštį „Ene!" Šis kūrinys ir dar 1919 m. A. Lasto lietuviškai atkurta K. Balmonto „Lopšinė" buvo vieninteliai naujosios poezijos vertimai žurnale. „Baro" vertėjai krypo į senuosius klasikus. M. Gustaitis čia, kaip ir kituose leidiniuose, vertė K. Horacijų, P. Ovidijų, M. K. Sarbievijų. Skrupulingas vertėjo tikslumas po senovei kaustė natūralią frazę ir skaitytojams jau ėmė įgristi[32]. M. Gustaitis taip pat išvertė nebe pirmą kartą į lietuvių kalbą verčiamą[33] A. Franso novelę „Fra Džiovani". Autorius šaipėsi iš vienuolyno beprasmybės, o vertėjas ironijos, matyt, nepajuto. A. Jakštas davė M. Lermontovo „Debesėlių", M. Gustaitis — J. Slovackio eilėraščio vertimą. F. Kirša nepalyginti gyviau už M. Gustaitį atkūrė prieš karą pastarojo filologiškai tiksliai perteiktą A. Mickevičiaus sonetą „Baidarai"[34].

„Baro" prozoje ir dramaturgijoje galima atsekti įvairių literatūros krypčių poveikį. Realizmui atstovauja romantinių bruožų turinti Maironio drama, A. Vienuolio apysaka ir A. Griciaus apsakymai, impresionizmui — I. Šeiniaus, A. Giedriaus, K. Šimonio, P. Čiurlionio, neoromantizmui — V. Krėvės, M. Vaitkaus, J. A. Herbačiausko, avangardizmui — J. Savickio ir P. Tarulio kūriniai. Toks skirstymas yra sąlyginis, jis neturėtų suskaldyti šio nedidelio publikacijų pluošto, o tik išryškinti skirtingų tradicijų santarvę.

Penkių veiksmų Maironio istorinė drama „Vytautas pas kryžiuočius" buvo rašyta specialiai teatrui ir žurnale pradėta publikuoti kartu su premjera vasario mėnesį. Įspūdį menkino tai, kad kūrinys buvo spausdinamas tęsiniais — atskirais veiks-

---

32 Lietuvis, 1925, Nr 34, p. 12.

33 Lietuvos žinios, 1925, vasario 15.

34 Plg.: *Mickevičius A.* Krimo sonetai lietuvių ir lenkų kalbom / vertė ir išaiškino M. Gustaitis.— V., 1909, p. 32—33.

mais[35]. V. Jocaitis sukritikavo spektaklį ir patį veikalą, kuris „turi labai jau primitingus dramatizmo pradmenis, nukrypsta nuo istorinės ir psichologinės teisybės"[36]. „Baro" recenzentai, atsipirkinėdami bereikšmiais komplimentais, vengė išsamiau pagvildenti šią iliustratyviausią Maironio dramą[37].

Žurnale įdėta A. Vienuolio apysakos „Vėžys" pabaiga. Per „Baro" skiltis perleidus visą kūrinį, skaitytojams būtų likęs reljefiškas feodalinės Lietuvos dvarininkijos žlugimo paveikslas. Apysakos gale pavaizduoti naivūs grafo Vladislovo atgailavimai dėl lietuvių liaudžiai padarytų skriaudų dvelkė sentimentalizmu, o deklaratyvūs žemės reformos epizodai ir simbolinis finalas apie trąšius augmenėlius ant nenaudingos padermės kapų — pigoka publicistika.

A. Gricius 1923—1924 metais „Lietuvos žiniose" paskelbė daugiau kaip trisdešimt feljetonų, bet jo pavardė literatūros mėgėjams nieko nesakė: autorius dangstėsi Algio ir Argalo slapyvardžiais. 1925 m. A. Gricius metė Vilkolakio teatrą ir sugrįžo į „Eltą". Pavarde pasirašyti apsakymai „Varpininkas" ir „Kada jie pamato žmogų..." „Bare" jį reprezentavo kaip rimtą prozininką, gyvenimo nuskriaustųjų vaizduotoją. Palankiai įvertinęs pirmąjį kūrinį, dabar perspausdinamą su antrašte „Rudis", A. Venclova spėjo, kad „iš A. Griciaus reikia laukti nemažo rašytojo"[38].

Impresionistine maniera parašyta nedidelės apimties kūrinėlių. Du I. Šeiniaus vaizdeliai būtų geriau pritikę vaikų žurnalui. V. Jocaitis apie vieną atsiliepė, kad tai vaildiškas bandymas, „gražus nuo kūrybos poilsis, o ne pati kūryba"[39]. Rašybos

[35] Lietuvos žinios, 1925, vasario 15.
[36] J[ocai]tis V. „Vytautas pas kryžiuočius".— Lietuva, 1925, vasario 19.
[37] *Zaborskaitė* V. Maironis.— V., 1968, p. 395.
[38] Lietuvos žinios, 1925, lapkričio 15.
[39] Lietuva, 1925, vasario 14—16.

dingstimi I. Šeinius gynėsi nuo bendradarbiavimo literatūros žurnaluose, nes neturėjo sukūręs nieko vertingesnio. P. Čiurlionio pasaka, K. Šimonio ir A. Giedriaus tagoriška proza nesiskyrė nuo daugelio gabesnių pradedančiųjų literatų kūrybos bandymų. Į nacionalinį autentiškumą pretenduojančiose K. Šimonio „Girių giesmėse"[40] paliktas netgi ritualinis rytietiškas žodis *Om*, kurį, beje, vartojo ir Vydūnas.

Neoromantizmo banga Lietuvoje taip greitai nenuščiuvo kaip kaimyninėje Lenkijoje. Į „Barą" ji atnešė egzotiškų temų ir modernistinę išraišką. V. Krėvė ir M. Vaitkus, įsigilinę į biblinę mitologiją, panoro perteikti savitas žydų gyvenimo sampratas. V. Krėvė išspausdino ištrauką iš „Skaitymuose" pradėto skelbti[41] stambaus dramatizuoto veikalo „Dangaus ir žemės sūnūs". Jis stengėsi sukurti lietuviškuose Biblijos vertimuose pražūstančią orientalinę stilistiką ir ją nuspalvino dzūkišku koloritu („Akis išluptau, terpu delnų pelenuosna jį sutrintau"). Kartu su mesijo laukiančia minia skaitytoją užplūdo hebrajiški mokytojų, pranašautojų, šventraščio mokovų, Talmudo dalių pavadinimai, kurių prasmės nežinant buvo sunku irtis iki esmės. Tačiau ta esmė dar buvo labai toli. „Dangaus ir žemės sūnų" ištrauką A. Jakštas laikė „Baro" pažiba, bet prisipažino, kad tai, „ką čia autorius norėjo pasakyti, ne visai aišku"[42]. Taigi kūrinio tendencijos neužčiuopė netgi didžiai išsilavinęs teologas, pataisęs jame hebrajiškų žodžių transkripciją.

M. Vaitkus apysakoje „Tvanas" bandė parodyti baisią mitinio sutvėrėjo bausmę palaidiems Žemės gyventojams, tačiau ištęstas prozinis poeto kūrinys nejaudino. Jeigu ne hebrajiški vardai, galėtum manyti, kad autorius pasakoja apie romėnų ar senovės lietuvių gyvenimą. Jam nepavyko nei sukurti įspūdin-

[40] Papildytos impresijos 1936 m. išleistos atskira knyga.
[41] *Krėvė V.* Pirm nei amžiai gimė.— Skaitymai, 1922, kn. 18, p. 65—72.
[42] Rytas, 1925, sausio 28.

gesnių charakterių, nei pašiurpinti skaitytojų gamtos gaivalų siautėjimo vaizdais. Tvano aprašymus V. Mykolaitis laikė net kūrinio stiprybe, lyginant su barokine ir *style précieux [pranc.* manieringa] išraiška, nesiderinančia su mintimi, turiniu ir nuotaika[43]. Nors apysakos finalo nespėta išspausdinti[44], didelio nuostolio žurnalas nepatyrė. Ir vis dėlto negalima visiškai nuvertinti šio kūrybinio bandymo. Kartais literatūrai šį tą reiškia ir tematika, ypač traktuojama netradiciškai.

M. Vaitkus pradėjo rašyti „Tvaną" (pirmas variantas vadinosi poema proza „Vandenys"), protestuodamas prieš dalies kauniškių dvasininkų akciją uždrausti „platinti ir skaityti kaipo nemoralų, priešingą tikybai etc." dramos kūrinį „Žvaigždės duktė". Jis būgštavo, kad naujasis veikalas irgi sukels tarp kunigų bruzdesio. Taip ir atsitiko. „Popiežiaus pasiuntinys Faidutti prikibo prie mano „Žv. Dukters" ir „Tvano"; girdi, esą dėtini į Indeksą. Prašė Kaz[imiero] Dr-ją, kad nebepardavinėtų. Tik ši nesutiko. Su manim jis kalbėjo apie tai daug švelniau. Žadėjau apie jo mintis pagalvoti ir turėti jas omenyj, kai leisiu antrą laidą",— dalijosi rašytojas savo nuoskauda su mokytoju M. Grigoniu[45].

V. Krėvės „Dangaus ir žemės sūnūs" ir M. Vaitkaus „Tvanas" lietuvių literatūrai buvo neįprasto žanro kūriniai. V. Krėvė

---

43 Židinys, 1927, Nr 7—8, p. 105—107.

44 „Tvanas" toliau spausdintas „Lietuvyje", 1927, sausio 5—25, bet nebaigtas.

45 M. Vaitkaus 1924 rugpjūčio 8, 1925 gegužės 17 ir 1926 rugsėjo 9 laiškai M. Grigoniui.— VVUBR, D 1206—6, 9, 10. Ortodoksinės dvasininkijos nuomonę apie „Tvaną" išdėstė pranciškonų vienuolis: „Gaila, kad autorius labiau įsigilina į juodąsias visuomenės puses, ir apysakoje jaučiama daugiau simpatijos žmonėms, žemiškas linksmybes pamėgusiems, ir kūno smaguriavimui negu tiems kilnios dvasios žmonėms, kurie ragino žmoniją prie pasitaisymo ir atgailos. <...> Kai kurios scenos kiek užkliūva padorumo jausmus".— *Fr. Rochus O. F. M.* M. Vaitkus. Tvanas.— Šv. Pranciškaus varpelis, 1927, Nr 8, p. 263.

savąjį pavadino poema, M. Vaitkus atskirą „Tvano" leidimą[46] — apysaka fantazija, tuo pabrėždami poetinį sąlygiškumą, vaizduotės primatą. Pastarasis bruožas itin ryškus ankstyviausio lietuvių neoromantiko J. A. Herbačiausko kūryboje. Jo „XIII kapinynų simfonija" — tai kraštutinio modernizmo kūrinys, prieš kurį seniau „Gabijoje" išspausdintas „Lietuvos griuvėsių himnas" — dar gana nedrąsus žvilgsnis į „anapusį" pasaulį. Ilgamečių okultizmo studijų išlavinta vaizduotė dabar rezga kraupiausias vėlių gyvenimo istorijas. J. A. Herbačiauskas dirgina skaitytojų nervus spiritizmo, magijos ir panašių „mokslų" „paslaptimis", košmariškomis haliucinacijomis ir sapnais. „Tiki visokiems niekams, plepalams, — tikėk ir šios apysakos žodžiams... Jeigu viskas svajonių svajonė, tai tik tragingas svajonių prakilnumas, kosmingumas yra pateisintas ir pamatuotas. Žinok apie tai, tinginy skaitytojau, pripratęs svajoti apie realiai suterštas, purvinas, melagingai išgalvotas ir dar melagingiau pergyventas „realias" svajones!.." — sako autorius.

Ir kūryboje, ir gyvenime J. A. Herbačiauskas dėjosi mistiku. Geriau jį pažįstantys abejojo jo „praregėjimais" ir kitokiomis antgamtinėmis savybėmis. F. Kirša įžvalgiai pastebėjo: „Jei jis nesugyvena su Vydūnu, tai tik dėl to, kad Vydūnas turi 95% vokiškojo praktingumo ir 5% mistikos. Pas Herbačevskį gal tiek pat mistikos, kiek pas Vydūną, bet kiti 95% — spiritualiai gatviška *kladderadatsch*" [trinkt, brakšt!][47]. Prisidengęs mistikos šydu, autorius ne vienoje vietoje replikavo gyvenamojo meto tikrovei. Dialoge „Meilė ir moteris" jis Poeto (visados bepročio) tiradomis apie vampyrišką moters prigimtį suniekino Prozaiko (visados protingo) požiūrį į moterį kaip į patelę. Dekadentiškoms istorijoms netrūko smalsautojų, nes

[46] *Vaitkus M.* Tvanas. — K., 1927.
[47] F. Kiršos 1924 balandžio 4 laiškas V. Bičiūnui. — VVUBR, E 145—19.

J. A. Herbačiauskas dar nebuvo įkyrėjęs tų pačių dalykų kartojimu paskaitose ir straipsniuose. Daugeliui patiko paradoksiškos rašytojo mintys, jaukiančios į krūvą aukštas materijas ir vulgarybes, emocinė įtampa, poleminė aistra.

Avangardistinis „Baro" sparnas, iš kurio buvo galima laukti drastiškesnių dalykų, neatlaikė J. A. Herbačiausko persvaros. J. Savickis ne tik negąsdino baisybėmis, bet visiškai abejingai, tarytum kokį absurdą, novelėje „Pasimatymas" rodė tragišką situaciją: sugrįžusi iš mokslų duktė randa plėšikų nužudytą motiną. Antroje novelėje „Miesto pavasaris" jis įprastiniais trumpais sakinukais rafinuotai demonstravo savo erudiciją ir šaipėsi iš senbernio nenuovokumo bei moters klastų. P. Taruliui novelėje „Pavasario ižas" rūpėjo apie paprastus dalykus pakalbėti nepaprastai[48]. Jis juokėsi iš sentimentų. Kaimo bernų išdaigos ir meilės konfliktai tirpte ištirpo tarp įmantrių metaforų ir palyginimų, tarp gausybės savaime įdomių sinekdochinių detalių (kalba akys, veikia batai ir pan.). Kas kūrinyje ieškojo psichologizmo, tas jo negalėjo rasti[49].

Kaip matome, vyraujantys modernistiniai ir avangardistiniai kūriniai „Bare" praplėtė įprastinę lietuvių literatūros tematiką pasaulinės kultūros motyvais, padėjo įteisinti kompozicinį laisvumą, sustiprino fantazijos, ironijos vaidmenį. Netikėti rakursai į žmogų ir jo aplinką rodė, kad tradiciniai vaizdavimo būdai nebepatenkina reiklesnių rašytojų.

Žurnalo grožiniuose kūriniuose nedaug tėra skaidrių motyvų. Ilgesys, sielvartas, baisybės, žiaurumai niūriai veikė skaitytojus. „Baras" yra toks, kokie yra kūrėjai, kokia pati visuomenė",— teigė „Lietuvos" dienraščio recenzentas[50].

---

48 *Zalatorius A.* XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.).— V., 1980, p. 282.

49 *Laucius S.* „Baras", Nr 4—5.— Krivulė, 1925, Nr 8, p. 191.

50 Lietuva, 1925, lapkričio 23.

2

„Bare" negailėta vietos meno reiškinių vertinimui. Žurnalui išėjo į naudą, kad jis nesiblaškė po visos Europos literatūrą kaip „Gairės", bet stengėsi pirmiausia nušviesti lietuvių kultūrai svarbius dalykus. Jis buvo atidus ir toms sritims, kurios kituose literatūros žurnaluose menkai teatsispindėjo: tautosakos tyrinėjimams, knygos istorijai, literatūros mokslui.

Klaipėdos krašto gubernatoriumi paskirtas ekskunigas poetas J. Žilius gilinosi į istorinius padavimus. Straipsnyje „Mūsų pasakos" jis pažymėjo įvairių tautų pasakų lyginimo svarbą. B. Sruoga recenzavo tris Vilniuje išleistas M. Biržiškos knygas apie lietuvių liaudies dainas.

Žurnale įvairiai reiškėsi universiteto profesoriai broliai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos. V. Biržiška paskelbė ciklą straipsnių „Lietuviškų knygų istorijos XVI—XVIII amžiuje bruožai". M. Biržiška apžvelgė lietuvių literatūros istorijos knygas, išėjusias 1924 m. Nevengdamas kandesnio žodžio, jis apibūdino „senesniosios viskądirbių kartos" indėlį į nacionalinės kultūros aruodą. Daugiausia priekaištų jis padarė A. Jakštui. Tai, ką atskiri jaunieji literatai apie jį buvo pasakę prabėgom, M. Biržiška pagilino savo pastebėjimais. A. Jakštą jis pripažino žymiausiu kritiku ir įdomiu protautoju, bet jo vertinimus laikė jau atgyventu etapu.

A. Jakšto vaidmenį M. Biržiška charakterizavo perdėm neigiamai: „Poetas publicistas, jis savo parapinėmis kritikomis kenkė mūsų literatūrai, kritikos sritį paversdamas kovos lauku, kurį jis pigiai laimėdavo prieš netikusius jo pasaulėžiūrai mūsų rašytojus, kartais gana sąmojingai juos pašiepdamas. <...> Kas nauja, originalu, nepakvipę šablonu — jo buvo kertama be jokio pasigailėjimo, gausiai pabarsčius ironijos druskele.

<...>Bene dar labiau jis pakenkė visuomenei, pakišdamas jos akims jau nenusikaltusius „veikalus", kurių daugelis su literatūra tiek teturėjo bendra, kad litaromis buvo išreikšti". M. Biržiška apkaltino A. Jakštą nenuovoka apie istoriją, o jo redaguotą „Draugiją" — tautos praeities ignoravimu. Tai buvo smarkiausias išpuolis prieš klerikalinę akciją kultūros srityje. Jis išaugo į karštą polemiką.

Patyręs polemistas A. Jakštas atsikirto į daugumą konkrečiais pavyzdžiais neparemtų M. Biržiškos priekaištų. „Ryte" jis recenzavo pirmąjį „Baro" numerį todėl, kad galėtų išdėstyti savo alibi. A. Jakštas rado argumentų „Draugijai" apginti ir stengėsi parodyti kaltintojo, pavadinto geru žmogum ir blogu mokslininku, šališkumą. Jis padarė išvadą, jog M. Biržiškos kritika esanti „partinė", antikuniginė, tinkanti ne „Barui", bet „Lietuvos žinioms", ir paprašė nurodyti, kokius nieko bendra su literatūra neturinčius šlamštus jis, Jakštas, kišęs visuomenei[1].

Vietoj M. Biržiškos „Bare" A. Jakštui atsakė universiteto docentas B. Sruoga. Tyrinėtojai neatkreipė dėmesio, kad jo straipsnis „Adomas Jakštas — literatūros kritikas" — tai ne polemikos pradžia, o tęsinys. A. Jakštas nuolat puldinėjo B. Sruogos kūrybą. Ir šis ne kartą jam replikavo, o „Skaitymuose" išjuokė jo poeziją. „Bare" išspausdintame straipsnyje B. Sruoga pažymėjo, kad A. Jakštas porą dešimtmečių buvo beveik monopolizavęs lietuvių literatūros kritiką, ir tam tikras skaitytojų skaičius jį laikė neklystančiu vadovu. Du raštų tomai rodo tuos kelius, kuriais jis vedė ar bent norėjo vesti literatūrą.

B. Sruoga pastebėjo, kad tariamai objektyvus A. Jakšto grožio kriterijus Amžinasis Logosas pagrįstas metafora. Šis kriterijus, kurio raidą B. Sruoga apžvelgė nuo Heraklito iki vidur-

[1] Rytas, 1925, sausio 28.

amžių, dabar iai esąs nereikalingas, nes gyvenimas kelia literatūrai kitokių uždavinių. „Baro" redakcija pabrėžusi, kad lietuviai net apgraibom nesusitarę, ką laikyti kūryba ir ką tautine kūryba, nežino, kur slypi tautos kūrybos požymiai. Veltui storuose A. Jakšto raštų tomuose ieškotum atsakymų į tuos klausimus. Jo kritikos metodas — švaistytis užgauliais sprendimais. Straipsnyje parodytas niekinamas kritiko požiūris į M. K. Čiurlionį, J. Baltrušaitį ir pasaulinio garso rašytojus H. Ibseną, J. Žulavskį, K. Hamsuną, antra vertus,— skaitytojų skonį gadinančių Biržio, Krislelio, Margalio, Žalvarnio ir kitų eilių kėlimas į talento aukštumas, menkų religinio turinio vertimų protegavimas. Šmaikštus, konkrečiais faktais ir gausiomis citatomis paremtas straipsnis skaitytojams padarė didelį įspūdį.

A. Jakštui buvo leista „Bare" atsakyti į B. Sruogos kritiką. Jis atkakliai neigė visus priekaištus, o ypač gynė savąjį Achilo kulną — scholastinę meno esmės sampratą. Klerikalinė spauda buvo patenkinta, kad jų ideologinis vadovas nesikarščiuoja, o „labai rimtai ir nuosekliai išrodinėja savo pažiūras į meną, į grožį, į kūrybą apskritai"[2].

„Lietuvos" dienraštyje V. Jocaitis paskelbė platų straipsnį „Mūsų literatūros kritika ir jos uždaviniai", kuriame į dviejų kritikų kovą pažiūrėjo kaip į dviejų literatūrinių kartų konfliktą ir panoro būti savotišku taikytoju: „Teisybė, žinoma, yra ne jaunuos ir ne senuose, o kur nors vidury tarp jų ar šalia, kitaip — gyvenime, nuo kurio ir vieni, ir kiti yra nusikreipę ir kurį jie yra užmiršę ir paneigę"[3].

B. Sruogos susikirtimas su A. Jakštu sumažino klerikalų literatūrinę įtaką jaunajai rašytojų kartai. Praėjus daugeliui metų, literatūrologas ir menotyrininkas J. Grinius, gyvendamas

---

[2] Ten pat, birželio 3.

[3] Lietuva, 1925, balandžio 15, 17.

emigracijoje, bandė aptarti „Baro" polemikoje naudotus B. Sruogos argumentus. Jis įžiūrėjo daug asmeniškumų ir nustatė, kad B. Sruoga operavo kategoriškais sprendimais, ginčijosi stačiokiškai ir užgauliai, netgi iškreipdamas faktus. J. Grinius pareiškė, kad „tai buvo šilkinėmis pirštinėmis apsimovusio, slaptai besišypsančio jauno boksininko senam kovotojui smūgis žemiau juostos. Tai buvo įspūdingas jauno daktaro Sruogos laimėjimas"[4]. Su tokiu įvaizdžiu būtų galima sutikti, jeigu čia pat būtų apibūdinta ir antra kovojanti pusė. Priešais B. Sruogą stovintis kovotojas taip pat dažnai nepaisydavo kultūringos kovos taisyklių ir to išmokė kitus; jo taktiką, kaip matėme, taikliai charakterizavo M. Biržiška „Bare". Naujosios lietuvių literatūros labui B. Sruoga parbloškė A. Jakštą jo paties metodu.

„Baro" redakcijai rūpėjo išsiaiškinti nacionalinio meno kelius. Tai, kad žurnalo kritikos skyrius buvo atviras menininkams, norintiems pasamprotauti apie svarbiausius kūrybos klausimus, pagyvino estetinę mintį. Nebaigtame straipsnyje apie M. Vaitkaus „Žvaigždės dukterį" J. Lindė-Dobilas rodė šio rašytojo ir jo kūrinio vietą tokiame plačiame pasaulinės literatūros kontekste, kokio iki jo ir vėliau nepanaudojo joks mūsų kritikas. Lyginamasis metodas, kurį pasirinko J. Dobilas, pradėjęs dėstyti literatūrą Panevėžio gimnazijoje, jį sudomino psichologija ir filosofija. Pirmenybę jis teikė intuicijai, padedančiai atskleisti kūrėjo individualybę, nepaprastai vertino I. Teną, kurio teiginiais vadovavosi, siedamas M. Vaitkaus kūrinį su moderniuoju simbolizmu. „Žvaigždės dukteriai" J. Dobilas simpatizavo kaip konfratro, plunksnos draugo bandymui peržengti konfesinius apribojimus. Šį kūrinį, nepaisant meninių trūkumų, jis lai-

---

[4] *Grinius J.* Adomo Jakšto ir Balio Sruogos kova.— Kn.: Veidai ir problemos lietuvių literatūroje. Roma, 1973, t. I, p. 77.

kė lietuvių literatūros renesanso simptomu, kai pradedama „filosofiškai tikėti ir tame tikėjime grožio ieškoti".

Laukdamas straipsnio tęsinio, M. Grigonis 1925 m. gruodžio pabaigoje rašė autoriui: „Tamsta esi pas mus beveik vienintelis, kurs sugebi pažvelgti žmogaus sielos gelmėsna, betgi raštams toks šykštus, toks šykštus esi, kad net nedovanotina". Jis siūlė baigti straipsnį naujųjų poetų apibūdinimu[5]. 1926 m. sausio 12 d. atsakyme J. Dobilas šitaip atsiliepė apie jau subankrutavusį žurnalą: „Paprašius Kiršai mane bendradarbiauti, aš jam atvirai parašiau, kad tokia „Baro" dvasia, kokią aš pažinau iš pirmųjų num[erių], naujos minties nesužadins. Tai beveik ta pati mūsų lietuviška maniera, kuri nenustoja griebusis naujausių srovių, bet į kūrybos esmę menkai temoka pažvelgti. Nekalbant jau apie paskutiniąsias sroves, bet ir bendrai tie „izmai" kūrybos neišsemia. Tai literatūros formali logika, kuri padeda mums surasti apie kūrybą daug žodžių, bet gal ne mažiau ir niekų"[6]. 1927 m. gruodžio 18 d. laiške M. Grigoniui J. Dobilas rašė, kad, jei „Baras" būtų toliau ėjęs, savo straipsnį jis būtų užbaigęs: išgyręs „Ryto" išpeiktą M. Vaitkaus lyrinę poeziją[7].

Ieškodamas bendradarbių su nestandartine mąstysena, F. Kirša neatsitiktinai susibičiuliavo su J. A. Herbačiausku. Šis, be grožinės kūrybos, paskelbė plačius esejinius straipsnius „Kūryba ir kritika" ir „Variacijos mūsų, lietuviško, meno tema". Pirmajame straipsnyje J. A. Herbačiauskas šaipėsi iš „ramybės" ieškotojų, pageidavo karštesnių ginčų dėl meno prasmės tautos gyvenime. Jis iškėlė įdomių teorinių meno klausimų, atsiliepiančių į „Baro" pageidavimus, ir aiškino juos lakiomis metaforomis, vadovaudamasis lenkų neoromantizmo estetika. Meno

---

5 VVUBR, F 546—68.
6 Ten pat, E 185—1.
7 Ten pat, E 185—7.

žmogaus tautiškumas, J. A. Herbačiausko nuomone, yra tai, „kaip jis reaguoja į svetimas įtakas ir ką jis iš tų įtakų kuria". Menininko, dvasios aristokrato, negalima tapatinti su talentu. Talentas — tai tik mediumas, „tobulas aparatas kūrybai pasireikšti", jis priklauso nuo kūrėjo moralinio autoriteto ir nuo kūrybinės valios, spinduliuojančios meile visuomenei. Kūryba — amžinas žmogus mesianizmas, o kūrėjas — „nuolatinis Kolumbas, naujų pasaulių, naujų žemių, naujų žvaigždžių atradėjas, naujų spindulių išradėjas", neramus kaip jūra karžygys, mistikas, nebijąs mirti už savo tiesą. Tikra kūryba deklaruojanti laisvą menininko valią. „Grynas, šventas Menas,— teigė J. A. Herbačiauskas,— tik tada gema, kada kūrėjas nusistato prieš dievą ir savo asmeninę kūrybos valią drąsiai herojingai pareiškia („nenoriu būti tavo vergu, dieve!")". Jis savaip aiškino krikščionišką išganymo teoriją, laikydamas Kristų vien meilės dievu. Meno panašumų į religiją J. A. Herbačiauskas ieškojo kūrybos intuicijoje, pranašavimuose, paslaptyse. Kritikai remiasi mokslu ir stengiasi pavergti kūrėjus, nors jų uždavinys — įsigauti į menininko sielą ir išaiškinti visuomenei jo kūrybos reikšmę. Prisiminęs S. Čiurlionienės knygą „Lietuvoje", J. A. Herbačiauskas pabrėžė, kad tautos dvasia esanti mistinė. Straipsnio autorius ne kartą užkliudė A. Jakštą: pašiepė estetologus, tvirtinančius, kad „žmogaus kūryba yra tik dieviško *Logoso* emanacija, aidavimas", kritikus, kurie turėtų mylėti meną, o ne būti policininkais ar „doros brigadieriais".

A. Jakštas labai rimtai puolė į mūšį prieš J. A. Herbačiausko paradoksus. „Ateities" žurnale išspausdintame straipsnyje „Kūrybos klaidos ir uždaviniai" jis komentavo kiekvieną vietą, prieštaraujančią bažnyčios dogmoms, neigė net menkiausias kritines užuominas savo adresu, polemizavo su J. A. Herbačiausko suvulgarinta realizmo samprata. Tai buvo kova su vėjo malūnu, juoba kad ji vyko moksleivių leidinyje. „Labai abe-

jotina, ar „Ateities" skaitytojai supras tas ontologines sąvokas, kuriomis čia autorius operuoja",— šyptelėjo bevardis apžvalgininkas[8].

Per du numerius spausdintose „Variacijose mūsų, lietuviško, meno tema" J. A. Herbačiauskas svaidė paradoksus apie kūrybos reikšmę, sarkastiškai piktinosi gyvenimo ir meno negerovėmis, įžūlokais kalambūrais charakterizavo lietuvių rašytojus, tarp jų ir „Baro" redaktorių. Visa tai pateikta kaip kelionė „meno vieškeliu". J. A. Herbačiauskas išjuokė mašinų kultą „jauniausiojoje" poezijoje, literatūrinio „jaunimo" ir „senimo" kovą, dvasingumo stoką, veidmainingą tėvynės meilę, turėdamas omeny save, užjautė ujamus menininkus. A. Venclovai užkliuvo J. A. Herbačiausko frazeologijos keistenybės[9]; jis pastebėjo ir tai, kad „tarp daugybės nereikalingų žodžių esama ir įsidėmėtinų pasakymų, skaudžios ironijos „meno mecenatams iš antro galo" bei „cilindruotiems ir frakuotiems niekšams", kuriems „paršus šerti — piemenauti, o ne vadovauti" reikią"[10]. Ekstravagantiški J. A. Herbačiausko straipsniai „Bare" skleidė nepasitenkinimą kultūros standartizacija, kūrybos šablonais, kėlė menininkų prestižą, bet idealistinis mistinis jų apvalkalas neleido priartėti prie meno esmės.

Recenzijomis, studijomis ir apžvalgomis „Bare" naujuosius lietuvių literatūros kūrinius, be J. Dobilo, vertino J. Tumas, B. Sruoga, F. Kirša, S. Čiurlionienė ir pradedantysis kritikas P. Ancevičius.

1924 metų grožinės literatūros apžvalgoje J. Tumas anotavo ir bibliografiškai paminėjo 48 originalius ir verstinius leidinius, kurių daugelis jau buvo susilaukę išsamių recenzijų ar net sukėlę audringas diskusijas. Jis nekartojo svetimų minčių, bet

---

8 Lietuva, 1926, kovo 2.
9 Lietuvis, 1925, Nr 34, p. 12—13.
10 Lietuvos žinios, 1925, lapkričio 15.

reiškė savo nuomonę. Geriausia metų apysaka J. Tumas laikė „Klaipėdos žiniose" išspausdintą P. Tarulio „Gyvą stebuklą", kuris „tiesiog retu pastabumu gyvenimo smulkmenų, retu atspėjimu gudraus vaiko psichikos, retu žodžių tikslumu <...> lenkte pralenkė patį „Antanuko ryto" autorių Krėvę". Gal tokia netikėta šiluma ir patraukė P. Tarulį bendradarbiauti „Bare"? Į „garbės vietą lietuviškame parnase" J. Tumas užkėlė „Saulėtekio maldų" ir „Saulytės" autorių S. Santvarą. Kritiškiausiai jis vertino „Keturis vėjus" ir J. Tysliavos eilėraščius.

Antrajame „Baro" numeryje įvedęs rubriką „Purgatorium" („Skaistykla"), B. Sruoga (B. Sirakūzinas) sukritikavo S. Šemerio „Granatą krūtinėj" ir S. Santvaro „Minių mylimosios" I dalį. Pastarąjį eilėmis parašytą dramos kūrinį kritikavo ir kiti recenzentai[11]. Visi lyg susitarę ieškojo psichologinės tiesos. B. Sruoga kandžiai replikavo veikėjams ir pagiežingai išjuokė „Minių mylimosios" autorių. S. Santvarą stojo ginti V. Mykolaitis-Putinas (M. P.), kuris nustatė, kad pasakos motyvais parašytam kūriniui pakenkė ne psichologizmo stoka, bet simbolinės plotmės maišymas su tikroviškąja[12].

S. Šemerio eilėraščių knygelę B. Sruoga talžė su didžiausiu įtūžiu. Šokiruojančius autoriaus įvaizdžius jis buitiškai logizavo ir lydėjo drastiškais komentarais, nepaisydamas meninės prasmės. R. Striupas nusistebėjo, kad B. Sruoga „atakuoja Šemerį aršiau Puidienės"[13]. V. Jocaitis pridūrė, kad negana kritikui išsikeikti, bet reikia šį tą ir paaiškinti: ką šie dar taip reti įvykiai reiškia, ar tai praeinantis, ar ateinantis reiškinys[14]. Tokį rašymo būdą, kai kritikas vadovaujasi savo vaizduotės ir nuo-

---

[11] *A. D-as.* Knygų lobis.— Krivulė, 1925, Nr 1, p. 32—33; *Paškevičius A.* S. Santvaras. Minių Mylimoji, I d.— Karys, 1925, Nr 41, p. 332.

[12] Židinys, 1925, Nr 3, p. 234.

[13] Lietuvos žinios, 1925, vasario 15.

[14] Lietuva, 1925, vasario 14—16.

taikos užgaidomis, V. Mykolaitis-Putinas pavadino beletristiška kritika. Jis priminė B. Sruogai, kad, išversdamas kai kurias S. Šemerio eiles, elgiasi taip pat kaip A. Jakštas, kuris kažkada dar sumaningiau išversdavo ištisus jo, Sruogos, eilėraščius ir tik pajuokindavo skaitytojus, bet nieko neįtikindavo. Tokia kritika įdomi nebent kritikuojančiam menininkui pažinti[15].

B. Sruoga (B. S.) „Bare" recenzavo ir kito keturvėjininko, A. Rimydžio, neosimbolistinių eilėraščių rinkinį „Mano vedos". Kritikas taip pat šmaikštaudamas nurodinėjo trūkumus, siedamas juos su „Keturių vėjų" įtaka, bet įžvelgė ir kūrybinės individualybės užuomazgų, iš kurių tikėjo išaugsiant poetą[16].

F. Kiršos recenzija apie P. Vaičiūno eilėraščių rinkinį „Tekanti saulė" įdomi ir konkrečia analize, ir bendresniais „Baro" redaktoriaus samprotavimais. Saulės garbinimas, atėjęs iš rusų simbolistų, jaunųjų poezijoje užgožęs gyvenimą. P. Vaičiūnas nesidžiaugia dabartimi, bet laukia būsimų rytmečių. „Čia sunki poeto tragedija — giedoti daugiausia apie „nieką". <...> Visur pradai, pradai, bet niekur bokšto nėra, nors fantazijoj milijonai bokštų". Lietuvių rašytojų kūryba — tik „augančioji ir auklėjamoji", o „neigiamieji žygiai" (turima galvoje keturvėjininkų kūryba) tėra „žvilgsnis į keistenybę".

Raseinių gimnazijos moksleivis P. Ancevičius, iki 1927 m. garsėjęs kaip kairysis kritikas F. Rogūza, išspausdino žurnale etiudą apie J. Tysliavos eilėraščių rinkinį „Nemuno rankose", tačiau šiame rašinyje prasikišo vulgarus sociologizavimas ir citatiškumas, noras ironizuoti ir mokyti autorių.

1925 metais spaudoje ir gyvu žodžiu kauniečiai menininkai diskutavo dėl teatro vietos tautos gyvenime. Kovo 26 d. „Kul-

[15] Židinys, 1925, Nr 3, p. 223—224.

[16] Šią knygą B. Sruoga (Pad. Kasm.) taip pat recenzavo „Kultūroje", 1925, Nr 5—6, p. 315—316.

tūros" būrelio susirinkime F. Kirša, A. Sutkus ir J. A. Herbačiauskas tvirtino, kad teatras — atskira meno šaka, o J. Petrėnas teigė, kad „tokio skirtumo daryti negalima, nes be veikalo negali būti teatro"[17]. „Bare" daug puslapių skirta teatro reikalams. Polemika dėl P. Vaičiūno dramos „Sudrumsta ramybė" aštrumu vos neprilygo B. Sruogos ir A. Jakšto konfliktui. Ji prasidėjo nuo S. Čiurlionienės straipsnio apie dar nespausdintą, tik Valstybės teatre pastatytą kūrinį, laimėjusį „Blaivybės" konkurso premiją. Pašaipiai atpasakojusi publikos pamėgto ir gausiau už pagarsėjusią jos dramą „Aušros sūnūs" lankomo spektaklio[18] turinį, kritikė pažymėjo gyvus dialogus, sceningumą, bet nematė įvykių bei psichologinės tiesos, draminės architektūros darnumo ir padarė išvadą: „Sudrumstą ramybę" laikau nevykusia, nepriimtina ir didžiausiu autoriaus nusidėjimu, kad jis nesiteikė pagalvoti nei darbo įdėti: visa sulopyta, sudurstyta, sumazgyta skubiai, greitai, šuoliais, pamiršus paprasčiausius logikos reikalavimus". Įsižeidęs autorius kitame numeryje atitaisė S. Čiurlionienės iškraipytą tekstą, bet redakcija prieraše pasiteisino, kad kritikei rūpėjęs ne turinio tikslumas, o visas dramos ūpas. V. Mykolaitis-Putinas „Židinyje" S. Čiurlionienės kritikos toną ir metodą sulygino su B. Sruogos recenzija apie S. Šemerio „Granatą krūtinėj". Jis pabrėžė, kad meno „teisybė", kuria kritikai įprato rašytojams badyti akis, priklauso nuo kūrinio struktūros ir pobūdžio, tad nederėjo taip siaurai suprasti savo kolegos veikalo. Kritikas, V. Mykolaičio-Putino teigimu, pirmiausia turi rasti kūrybos pagrindus, o tik paskiau vertinti kūrinį. Tačiau lietuvių kritikai — dažniausiai tie patys menininkai; jų žodis labai reliatyvus, nes į pasaulį jie žiūri pro

---

[17] *Bičiūnas* V. Diskusijos teatro klausimu.— Klaipėdos žinios, 1925, balandžio 1.

[18] *V. J.* „Baro" 2 N.— Lietuva, 1925, vasario 14—16.

savo kūrybos prizmę[19]. S. Čiurlionienė „Bare" liko prie savo nuomonės, kad P. Vaičiūnas parašė menką pjesę.

V. Bičiūnas pateikė platų straipsnį apie vaidybos meno kritiką, kuriame, pabėręs elementariausių estetikos žinių[20], reikalavo iš vertintojų bešališkumo, pasisakė prieš reklamų perpasakojimus, nepelnytas artistų liaupses. Kritiškai paliestas V. Jocaitis pastebėjo, kad, pliekdamas teatrą, V. Bičiūnas turėjo omeny Tautos teatro konkurentą — Valstybės teatrą ir dėl to jo žodžiai praranda didelę dalį savo vertės[21]. Tačiau šį teatrą kritikavo ir B. Sruoga, F. Kirša, kaip recenzentas reiškęsis karininkas J. Lanskaronskis. V. Krėvė parašė net tris straipsnius apie Valstybės teatro negeroves: menkaverčių veikalėlių pomėgį, netikusią naująją direkciją ir atsakymą tos direkcijos gynėjams. Šie negalėjo suprasti, kaip Švietimo ministerijos subsidijuojamas „Baras" gali kritikuoti patį švietimo ministrą — pagrindinį teatro šefą. Atsakydamas savo kritikams, V. Krėvė rašė: „Gaudami subsidiją, mes visai nepardavėm savo sąžinės ir neišsižadėjom savo laisvos nuomonės".

„Bare" išspausdinta rimtų ir aštrių straipsnių dailės klausimais. P. Galaunė gvildeno opias meno aktualijas, J. Vienožinskis aptarė parodas, A. Varnas rašė apie lietuvių kryžius, o dailėtyrininkas I. Šlapelis ir muzikologas J. Žilevičius — apie M. K. Čiurlionio kūrybą. Nemažą reikšmę kultūros istorijai turi P. Galaunės straipsnis „Lietuvos meno keliai", kuriame parodyta Tarybų valdžios parama lietuvių menui 1918—1919 metais ir vėlesni savarankiški menininkų organizavimosi sunkumai. P. Galaunė užkliudė neskoningas, jau „Skaitymuose" B. Sruogos kritikuotas Maironio „Pavasario balsų" V leidimo iliustracijas.

[19] *Em. P.* Beletristiška kritika.— Židinys, 1925, Nr 3, p. 221—222.
[20] Mūsų frontas, 1925, Nr 1, p. 13.
[21] *V. J.* Kritikos kritika.— Lietuva, 1925, vasario 17.

Ir vėl jas stojo ginti knygos leidėjas A. Jakštas[22]. Aiškindamasis dėl 1920 metų „Pavasario balsų" apipavidalinimo, Maironis užtikrino, kad beatričių veidai, kurių dalies jis visai nematęs, yra patekę į knygą be jo ir be leidyklos žinios. Žurnalas stengėsi vytis gyvenimą: jis turėjo skyrių „Darbai ir dienos" kultūros gyvenimui nušviesti.

Kaip matome, visuose menotyros ir kritikos baruose nepaliovė virti nesutaikomų ideologinių ir estetinių tradicijų kova.

„Švyturio" bendrovės spaustuvė „Barui" suteikė dailią poligrafinę išvaizdą, bet ji negalėjo rungtis su Berlyne spausdintomis „Gairėmis". Perskaitęs pirmąjį žurnalo numerį, V. Bičiūnas pareiškė, kad ir „Baro" turinys silpnesnis už ankstesnius literatūrinius leidinius[23]. S. Laucius, kurio kūrybos „Baro" redakcija nepriėmė[24], trijuose „Krivulės" numeriuose reiškė nepasitenkinimą žurnalu: „veik didesnę „Baro" dalį užima bylos, ieškojimai, ginčai, pasiteisinimai; kūrybinė pusė perdėm silpna; dedama, kas papuolė, kad tik pavardė žinoma; „Baras" neturi linijos, tūpčioja; jis yra laboratorija, iš kurios lauksime bandymo davinių"[25]. Kritiškuose S. Lauciaus žodžiuose išreikšta ir „Krivulės" redaktoriaus K. Puidos nuomonė. „Gairininkai" iš pradžių mėgino diskredituoti „Barą", atstojantį pakrikusios Lietuvių meno kūrėjų draugijos organą („Dainavos" bendrovės nariai neatsitiktinai save vadino „Dainavos" rašytojų draugija)[26], bet paskiau, kai LMKD atšaukė boikotą V. Bičiūnui, K. Puidai, A. Sutkui ir A. Šmulkščiui, aprimo.

„Barui" įsitvirtinti visuomenėje sutrukdė ne turinio nelygumai, ne aiškesnės literatūrinės linijos trūkumas ir ne kritika

---

22 Rytas, 1925, sausio 28.
23 Klaipėdos žinios, 1925, sausio 8.
24 Baras, 1925, kn. 5, p. 86.
25 Krivulė, 1925, Nr 1, p. 52, Nr 4, p. 110, Nr 8, p. 191.
26 Baras, 1925, kn. 7, p. 78.

žurnalo adresu, o aukšta kaina, kuri, kaip numatė Z. Kuzmickis, neišėjo leidiniui į naudą[27]. Tačiau kitos išeities redakcija neturėjo. Žurnalas ir šiaip jau buvo finansiškai nuostolingas. Sprendžiant iš „Baro" sąskaitų knygos, „Dainavos" bendrovės pajai nebuvo naudojami žurnalo reikalams. Iš pajaus įnašų buvo duotos paskolos V. Krėvės „Skirgailai", P. Vaičiūno „Tekančiai saulei" ir F. Kiršos „Suverstoms vagoms" išleisti[28]. Su B. Sruogos protekcija 2000 lt buvo paskolinta K. Binkiui, tarsi Eitkūnuose sukrautai jo eilėraščių knygai „100 pavasarių" išpirkti[29], bet šis paskolos negrąžino. Tuo laiku poetas visokiais būdais bandė išlaikyti įsigytą Kalnaberžės dvaro centrą. K. Binkis atitolo nuo literatūrinio darbo, bet ir šeimininkas nepasidarė, tik ūžė su bičiuliais ir kaimiečiais, švaistė dvaro gėrybes[30], bandė atsigriebti kortuodamas su dvarininkais[31], kol paskendo skolose. Žemės bankas teismo keliu jį netrukus iškraustė iš Kalnaberžės. Dėl negrąžintų paskolų poetui buvo iškelta ne viena byla. Į teismą jį padavė ir „Dainavos" bendrovė[32]. Štai dėl ko K. Binkis nebendradarbiavo „Bare".

Švietimo ministerija „Barą" rėmė taip šykščiai, kad po pusmečio jis turėjo kelis tūkstančius litų deficito. Pašalpa buvo skiriama kiekvienam numeriui atskirai[33]. Ir vis dėlto žurnalas ėjo reguliariai. Pasikeitus ministrų kabinetui, naujasis švietimo ministras K. Jokantas įspėjo redaktorių greitai visai atimsiąs pašalpą, nes tam reikalui nesą pakankamai lėšų[34]. K. Jokantui

---

27 Lietuva, 1925, sausio 24.

28 LKLIR, f. 51—382.

29 VRBR, f. 1—4007, l. 1.

30 O. Puidienės 1925 liepos 8 dienoraštis.— VVUBR, F 453—104.

31 K. Šimonio atsiminimai apie K. Binkį.— LKLIR, f. 45—285, l. 6.

32 L. Giros 1925 kovo 30 dienoraštis.— Ten pat, f. 13—1797, l. 21.

33 *Kirša F.* Laiškas redakcijai.— Lietuvos žinios, 1925, rugsėjo 11.

34 *Vidmantas A. [Braziulis A.].* Mūsų dailiosios literatūros vargai.— Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

nepatiko leidinio opozicija prieš valdžią dėl meno reikalų tvarkymo ir didėjantis priešiškumas jo atžvilgiu. Jis nenorėjo rasti žurnalui kreditų ir kitose ministerijose, kaip buvo įpareigota ministro pirmininko[35]. „Dainavos" rašytojų draugija negavo net pasiskolinti metams 25 tūkst. litų naujoms knygoms leisti[36]. „Baras" ėmė atvirai kariauti su Švietimo ministerija ir Valstybės teatru[37].

Išėjus 8-ajam numeriui, Švietimo ministerija atsisakė žurnalą subsidijuoti. Redaktorius pranešė apie tai atvirame laiške skaitytojams[38]. Dvigubam 9—10 numeriui F. Kirša gavo atskirą Finansų ministerijos pašalpą iš piniginėmis machinacijomis išgarsėjusio ministro V. Petrulio[39], pas kurį Julijanavos dvare tarpais gyvendavo. Šiam numeriui, kuris gerokai vėlavo ir pasirodė tik lapkričio vidury[40], B. Sruoga parašė rūstų straipsnį „Dailiosios literatūros reikalas Lietuvoj". Jame parodyta be galo sunki knygų leidybos būklė, vyriausybės abejingumas kultūrai, Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos piktnaudžiavimai, pateikta detalių „Baro" leidimo istorijai. „Jeigu „Baras" būtų priėmęs teigiamai visus ministerijos patvarkymus, liečiančius meno reikalus,— tos ministerijos, kuri beapeliaciniai sprendžia ir kurios centre nėra nė vieno žmogaus, meno reikalus išmanančio,— jeigu „Baras" nebūtų stojęs ginti lietuvių meną nuo biurokratijos pasikėsinimų,— tai ir „Barui" nebūtų buvus atimta ministerijos subsidija",— pareiškė B. Sruoga.

Norėdama atsiskaityti su prenumeratoriais, „Dainavos" bendrovė nutarė leisti „Barą" iki metų galo literatūros vakarų lėšomis. Rugsėjo 12 d. įvykęs „Baro" vakaras, V. Bičiūno apskai-

---

35 Baras, 1925, kn. 9—10, p. 147.
36 Ten pat, kn. 7, p. 78.
37 VRBR, f. 35—29, l. 56.
38 Rytas, 1925, rugsėjo 10; Lietuvos žinios, 1925, rugsėjo 11.
39 Draugas, 1959, sausio 10.
40 Kauno naujienos, 1925, lapkričio 7.

čiavimu, buvo trečiasis po karo (pirmasis surengtas 1920 m., antrasis — 1924 m.). V. Bičiūnas nepaminėjo visai neseniai, 1925 m. vidurvasary, įvykusių renginių: „aušrininkų" literatūros vakaro, kurį pradėjo kairiosios poezijos pionierius Butkų Juzė, o programoje dalyvavo K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, J. Petrulis, B. Raila, K. Snarskis[41], taip pat Butkų Juzės ir J. Tysliavos poezijos vakaro Palangoje[42]. Šiaip ar taip tokie įvykiai Lietuvoje buvo didelė retenybė.

Rugsėjo 12 d. įvykusiame „Baro" vakare V. Krėvė apžvelgė lietuvių literatūros žurnalų vargo kelius, B. Sruoga skaitė ką tik aptartą straipsnį apie grožinės literatūros leidybą[43]. Su naujais savo kūriniais supažindino Putinas, F. Kirša, A. Lastas, J. Tysliava, J. A. Herbačiauskas. Artistai deklamavo „Baro" poetų eilėraščius ir dainavo pagal jų tekstus parašytas dainas. Čia pirmąkart viešai pareikalauta literatūrai tolygaus materialinio aprūpinimo su kitomis meno šakomis[44]. Antrajame „Baro" vakare gruodžio 13 d. F. Kirša skaitė pranešimą apie B. Sruogą, A. Lastas ekspromtu kalbėjo apie liaudies dainas, F. Kirša, J. Tysliava, S. Santvaras deklamavo eilėraščių, A. Gricius paskaitė psichologinės novelės, P. Vaičiūnas — dramos „Tuščios pastangos" ištraukų. Dėl literatūros bėdų J. A. Herbačiauskas kaltino ne tik visuomenę, bet ir pačius literatus[45].

Už kvietimus į „Baro" vakarus kiekvienas aukojo kiek išgali, bet ne mažiau kaip 5 litus[46], ir vis dėlto pasirodė, kad su-

---

[41] Aušrinė, 1925, Nr 7, p. 13.

[42] Klaipėdos žinios, 1925, liepos 18.

[43] Ten pat, 1925, spalio 4.

[44] V. *B[ičiūnas]*. „Baro" literatūros vakaras.— Lietuva, 1925, rugsėjo 18.

[45] *Grinius J.* Literatūros vakaras.— Ten pat, 1925, gruodžio 15; *A. V[enclova]*. Antrasis „Baro" literatūros vakaras.— Lietuvos žinios, 1925, gruodžio 17; *Meškauskis K.* Literatūros vakaras.— Klaipėdos žinios, 1925, gruodžio 17.

[46] Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

rinktų lėšų žurnalui išlaikyti nepakanka. Ketintas išleisti jungtinis „Baro" 11—12 numeris[47] nepasirodė. 9—10 žurnalo numeryje redakcija kreipėsi į skaitytojus, kuriems rūpi literatūros likimas, prašydama pranešti, ar jie sutinka 1926 metams užsisakyti literatūros žurnalą. Pageidauta turėti bent tūkstantį prenumeratorių. Tiek prenumeratorių nesurinkus, „Barą" pažadėta leisti 3—4 kartus per metus almanachais[48]. Rasti tūkstantį žmonių, sutinkančių užsisakyti tokį brangų leidinį, buvo neįmanoma. Atsirado vos 55 prenumeratoriai[49]. Liko kitas kelias. F. Kirša sumanė įsteigti kuklesnės apimties žurnalą, kuriam išlaikyti pakaktų aktyviausių skaitytojų aukų. Toks leidinys buvo „Pradai ir žygiai", ėjęs ir mėnesiniais sąsiuviniais, ir ketvirtiniais almanachais.

...NEDUOTI ŽIBURIAMS UŽGESTI

1

Ir vėl ištisą pusmetį lietuvių menininkai neturėjo savo žurnalo. Širsdamas, kad tenka švaistyti gabumus mažareikšmiams spaudos darbams, F. Kirša dėl honoraro dažnai rašė „Trimitui" („Keista, toks menkas laikraštukas, ir ten nulindau su svajonėmis")[1], o iš idėjos ir be atlyginimo bendradarbiavo „KAUNO NAUJIENOSE". Jis tapo antruoju šio trumpalaikio dienraščio (1925 m. lapkritis ir 1926 m. sausis) redaktoriumi. F. Kirša prik-

---

[47] Lietuvos žinios, 1925, lapkričio 15.
[48] Ten pat, 1925, rugsėjo 11.
[49] *Jaunas Raštininkas*. 55.— Kauno naujienos, 1926, sausio 6.
[1] VRBR, f. 35—29, l. 58.

lausė pajinei bendrovei, kuri buvo įsteigta, kai pirmasis redaktorius K. Binkis, reporteris M. Bagdonas ir leidėjas J. Petrėnas 1925 m. pabaigoje nepajėgė finansiškai ištempti savito informacinio dienraščio[2]. Į „Kauno naujienų" bendrovę, be F. Kiršos, įėjo „Švyturio" leidyklos vadovas J. Rinkevičius, „Raidės" spaustuvės raidžių rinkėjas J. Puodžiūnas, žurnalistai M. Bagdonas ir J. Petrėnas[3].

„Kauno naujienos" iš dalies atstojo menininkų leidinį, nors šitai nekrito į akis. Jo atsakomuoju redaktoriumi pasirašinėjo K. Binkio bičiulis A. Dilys, Kauno miesto ir apskrities viršininko įstaigos sekretorius[4]. Reklaminiame plakate buvo pabrėžta, kad laikraštis pateiks platų politikos, meno, literatūros, teatro, sporto ir draugijų gyvenimo vaizdą[5]. K. Binkis ir F. Kirša labiausiai palaikė literatūrinius bendradarbių siekius.

Po ilgesnės pertraukos į literatūros aplinką sugrįžęs K. Binkis dienraštyje savo pavarde paskelbė tik vieną eilėraštį — ekspresyvų „Vėją iš Baltijos", matyt, rašytą „Keturiems vėjams". Jo eiliuoti feljetonėliai, pasirašyti Ab-Krimo, Riza-Kano, galbūt ir Druso[6] slapyvardžiais, buvo tarytum nuolydis į „Lietuvos žinias" ir „Spaktyvą", kurios redaktorius, Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos sekretorius P. Būdvytis, priglaudęs benamį poetą sąjungos skaitykloje[7], gavo vietos „Kauno naujienose" savo pilkiems rudens posmams.

Laikraštyje išspausdinta po vieną kitą keturvėjininkų ir jiems artimų žmonių A. Rimydžio, J. Tysliavos, B. Melngailio, „Baro" poetų F. Kiršos, P. Vaičiūno, A. Lasto, S. Santvaro

---

[2] *Paleckis J.* Tie, kurie neišlaikė.— Dienos naujienos, 1931, rugpjūčio 4; *Stiklius P.* Mano rudens derlius.— V., 1971, p. 165—174.

[3] Kauno naujienos, 1926, sausio 6.

[4] Iš 1980 kovo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.

[5] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 173, l. 5.

[6] Šį slapyvardį K. Binkiui linkęs priskirti J. Žlabys.

[7] Iš 1969 spalio 8 pokalbio su P. Būdvyčiu.

eilėraštį, R. Striupo miniatiūra. „Kauno naujienos" tęsiniais publikavo erotinius A. Tulio apsakymus. F. Kiršos redaktoriavimo mėnesį pasirodė įdomus literatūros eksperimentas — anoniminio devynių autorių romano „Pono Silvestro Šaltakaltūnio žygiai" pradžia. Kurinio herojaus avantiūrų aprašymuose kyščioja P. Tarulio plunksna.

„Kauno naujienos" išsiskyrė iš visų kitų lietuviškų laikraščių rėksmingomis stambių kegelių antraštėmis ir konstruktyvistiniais reklamos elementais. Tvarkydami gautą medžiagą pačioje „Raidės" spaustuvėje, bičiuliaudamiesi su darbininkais, K. Binkis ir J. Petrėnas kartais likdavo tenai nakvoti[8]. Jie gerai išsiaiškino poligrafines laikraščio galimybes ir parengė metranpažą J. Steponavičių „Keturių vėjų" antrojo numerio laužymui.

Kai „Kauno naujienas" perėmė redaguoti F. Kirša, dienraštis įgijo nuosaikią išvaizdą, bet pats jo pobūdis nepakito. K. Kukavinio slapyvardžiu[9] F. Kirša rašinėjo menkesnius eiliuotus feljetonėlius negu K. Binkis. Abu redaktoriai skelbė publicistikos straipsnius: K. Binkis — slapyvardžiais Nepartyvis, Nerašytojas, Neponas ir pan.[10], F. Kirša — pavarde ir slapyvardžiu Rufus[11]. Straipsnyje „Chamizmas" K. Binkis piktai šaipėsi iš grobuonių inteligentų, kurie rūpinasi tik savimi ir savo patogumais. F. Kirša aukštino gyvenimo dvasingumą ir pasiaukojantį laikraštininko darbą, atsimušantį į visuomenę kaip į drednouto šarvus. Taigi dienraštyje menininkai atsigręžė į realybę ir mėgino išskirti meno draugus bei priešus.

„Kauno naujienos" skelbėsi esąs nepartinis leidinys, reiškiantis nepriklausomą viešąją nuomonę. K. Binkis suorganizavo

---

[8] Iš 1980 kovo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.
[9] VRBR, f. 35—29, priešlapis.
[10] Plg.: *Stiklius P.* Mano rudens derlius, p. 170.
[11] VRBR, f. 35—29, priešlapis.

anketą „Knyga ir visuomenė", į kurią atsakė būrys žinomų kultūros veikėjų ir eilinių skaitytojų. Rašytojai kaltino visuomenę, ši — juos. O. Pleirytė-Puidienė rado priekaištų abiem pusėms: visuomenės sumaterialėjimas esąs taip pat kenksmingas, kaip ir rašytojų rietenos, kritikos asmeniškumai. Visuomenės nuotaiką, kuri dusina literatūros augimą, V. Mykolaitis-Putinas pavadino snobizmu. Tokį snobizmą laikraštyje pademonstravo A. Esbė (slapyvardis) ir anonimas: lietuvių rašytojai — beveidžiai, gerų knygų, netgi vertimų, nėra, tiesiog atbaido spausdinama futuristinė makulatūra. J. Jablonskis pastebėjo trūkstant gražia kalba parašytų raštų. Į pokalbį įsijungęs šiaulietis gimnazistas K. Korsakas atstovavo jaunimui, nepatenkintam bendraamžiais, kurie nesidomi literatūra. Vaižgantas pašmaikštavo, kad lietuvių knygų leidyba atsidūrusi užburtame rate: rašytojai nerašo, nes nėra kas leidžia, leidėjai neleidžia, nes nėra kas skaito, skaitytojai neskaito, nes lietuvių literatūroje nėra ko skaityti. „Kauno naujienos" negalėjo išnarplioti šio Gordijaus mazgo.

1926 m. kovo 16 d. knygų leidėjai ir prekiautojai parašė ministrų kabinetui memorandumą, kuriame išdėstė savus sunkumus[12]. Knygų būklę Lietuvoje, gyvenamosios aplinkos ir literatūros problemas dienraštyje „Lietuva" ėmė svarstyti V. Jocaitis, V. Mykolaitis-Putinas, V. Bičiūnas, P. Mašiotas[13]. Sustiprėjus visuomenės, rašytojų ir leidėjų dėmesiui negatyviems reiškiniams, trukdantiems siekti kultūrinio gyvenimo pažangos, reikėjo leidinio, kuris išsamiau panagrinėtų pribrendusius klausimus. Tokiu leidiniu F. Kirša vaizdavosi būsiant meno kritikos žurnalą.

---

[12] MACBR, f. 192—252, l. 1—8.

[13] Lietuva, 1926, sausio 19, 20, 30, vasario 17, kovo 9.

2

„*Gegužės mėnuo.* <...> Literatų būrelis atgimė. Sumanė leisti „Pradus ir žygius". Ėmiausi redaguoti už *ačiū*! Keista, iš niekur nieko negaunu ir čia dar dykai dirbu. O visi pliuškiai tebekeikia, kad mes nieko dykai nedarome. Spjaut jiems! Rašytojai turi daugiau idealizmo negu ministeriai!"— rašė F. Kirša 1926 metų dienoraštyje[1]. Balandžio 30 d. Kauno miesto ir apskrities viršininkui įteiktame pareiškime pasivadinęs žurnalo „PRADAI IR ŽYGIAI" atsakomuoju redaktoriumi ir leidėju, F. Kirša išvardijo menininkų būrelio narius: prof. V. Krėvę-Mickevičių, doc. B. Sruogą, P. Vaičiūną, A. Sutkų[2]. Vadinasi, žurnalą įsteigė tie patys „dainaviečiai", kurie leido „Barą", tik J. Tumą būrelyje pakeitė A. Sutkus.

„Pradus ir žygius" F. Kirša redagavo ne Kooperacijos rūmuose ir J. Stauskaitės knygyne, kaip nurodyta žurnale, o savo bute Maironio g. 20. Medžiaga, kaip ir „Barui", buvo organizuojama Konrado kavinėje. 1926 m. išleisti penki nedidelės apimties sąsiuviniai (8 mėnesiniai numeriai) sudaro 224, o 1927 m. dviejų ketvirčių knygos ir antrojo pusmečio knyga (iš viso 4 numeriai) — 336 ištisai numeruotus puslapius. Antrais metais pradėjus gausiau spausdinti grožinę kūrybą, meno kritikos leidinys buvo pavadintas literatūros, meno kritikos žurnalu.

Prenumeratoriams patraukti „Pradų ir žygių" redakcija išleido atskirą keturių puslapių reklamą. Joje išdėstyti meno kritikos uždaviniai: sutelkti kūrybines jėgas, vengiant asmeniškumų, nagrinėti meno bei dvasinės kultūros problemas, informuoti apie žymesnius meno įvykius pasaulyje, padaryti jį visiems finansiškai prieinamą. Aptarti ir pagrindiniai organizaciniai principai: vienminčių menininkų ir meno mylėtojų gru-

---

1 VRBR, f. 35—29, l. 58.

2 LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 211, l. 215.

pės tarpusavio pasižadėjimas, palankių žmonių materialinė parama, prenumeratorių skaičiaus didinimas, pastangos plėsti ir gerinti žurnalą, kad būtų galima spausdinti spalvotas reprodukcijas.

„Pradai ir žygiai" buvo leidžiami sumestinėmis lėšomis; ir leidinio redagavimas, ir tekstai buvo neapmokami[3]. Žurnalo rėmėjų — menininkų, mokslininkų, valdininkų, karininkų, komersantų — pavardes redakcija skelbė abėcėlės seka kiekviename numeryje, trečiajame viršelio puslapyje. 1926 m. būta 50 rėmėjų, 1927 m. jų sumažėjo iki 20—32. Be žurnalo autorių, jį rėmė tokios meno įžymybės, kaip K. Petrauskas, S. Šimkus, P. Kubertavičius, mokslininkai V. Biržiška, A. Janulaitis, P. Šalčius, valdžios atstovai S. Šilingas, J. Vileišis, J. Urbšys. Komunistinė spauda pasijuokė iš kai kurių „susibankrutijusių partinių veikėjų" talkos[4].

Žurnalas, panašus į mokyklinį sąsiuvinį, buvo spausdinamas gerame „Verže" popieriuje „Raidės" spaustuvėje. Kad jis atrodytų patrauklesnis, J. Benari-Levinsono ornamentuotą viršelį iš pradžių spausdino „Žiedo" litografija; nuo 8-ojo numerio liko tik pieštinė antraštė. Neilgam sugrįžęs iš Vokietijos, ekstravagantiškas žurnalo meninis redaktorius pasirašinėjo suhebrajinta pavarde (Ben Ari—Liūto Sūnus) ir vadinosi J. Tumo duotais Juozo Marijos vardais[5]. Ne vienos lietuvių meno organizacijos narys įtikinėjo valdžios įstaigas nesąs „spekuliantas, kuris tik varo biznį su Lietuva", bet jos neskubėjo jam suteikti Lietuvos pilietybę[6].

---

[3] Pradai ir žygiai, 1926, Nr 8, p. 215.

[4] *Beržas M.* Nesuveda galų su galais.— Kibirkštis, 1926, Nr 13, p. 33—34.

[5] Iš 1979 lapkričio 21 pokalbio su J. Urbšiu.

[6] J. Benari-Levinsono 1929 lapkričio 12 laiškas V. Bičiūnui.— MACBR, f. 189—248, l. 4.

Grožinė kūryba, pradėta spausdinti 4—5 numeryje ir pagausėjusi 1927 metais, neužėmė daug vietos. Eilėraščių keturiems numeriams davė redaktorius F. Kirša, trims — P. Vaičiūnas, po vieną publikaciją parengė A. Lastas, Putinas, J. Tysliava, P. Morkus, literatūros debiutantai S. Anglickis ir B. Vaitiekūnas. Nedidelių prozos kūrinių pateikė J. Švaistas, M. Vaitkus, R. Striupas, A. Giedrius. Paskelbtas V. Krėvės misterijos „Likimo keliais" tęsinys.

F. Kiršos eilės padarė pradžią jo eilių rinkiniui „Giesmės" (1934). Meditacijos apie žmogaus, ryto dulkės, menkumą ir neišmatuojamą jo sielos galią kartojo rusiškos simbolistinės J. Baltrušaičio poezijos motyvus. Pilietinius Vilniaus tematikos posmus nesunku sumaišyti su P. Vaičiūno kūryba. Įdomesnės F. Kiršos oktavos — ne vien skambi klasikinė forma, bet ir eiliuoti apmąstymai apie patį žanrą, vėliau neatsitiktinai panaudoti kaip poetinė literatūros teorijos iliustracija[7].

P. Vaičiūnas vienais eilėraščiais kėlėsi į simbolizmo erdves, vadindamasis dieviško sapno poetu (eil. „Iš padangės", „Mano namelis"), o kitais poetizavo tariamai neklasinę lietuvio pasaulėjautą, aukštino fizinį darbą kaip smagų žaidimą, pasiturimo gyvenimo šaltinį (eil. „Kalvis", „Lietuvos laukuose"), nerūpestingai kalbėjo ir apie socialinius sunkumus („Hū, valio, jūruže močia!.. / Supk liūliuok vargelį mūsų!" — eil. „Žvejas"). Opoziciškai nusiteikęs A. Lastas tebedangstė savo mintis metaforiškomis vingrybėmis. Eilėraštis „Iš tikrųjų mes kaip dūlios" rodė tautos nusivylimą dėl žiaurios reakcijos po karinio perversmo ir tikėjimą, kad „pakils ne šiaudakakčiai, bet gaisruoti milžinai", tačiau dėl savo įmantrumo jis nedarė rimto įspūdžio.

Putinas eilėraštyje „Tegu tave dievai" su atlaidžia šypsena sutiko rudenėjančios žemės vylius. Čia bemaž nelikę įprasto

---

[7] Žr.: *Ambrazevičius J.* Literatūros teorija.— K., 1936, p. 139.

poetui simbolistinio sąlygiškumo — atgyja realistinės detalės. J. Tysliavai keturiuose kelionių eilėraščiuose buvo paklusni ir romantinė, ir simbolistinė, ir avangardistinė maniera. Į šių kūrinių nuoširdumą ir meistrišką formą atkreipė dėmesį rusų spauda[8]. Pažymėtina, kad nerūpestingiausias lietuvių poetas pradėjo mąstyti apie savo likimą. Greta fiziologinės baimės, kuri kausto keleivį keturvėjiškame eilėraštyje „Audra", J. Tysliavą slegia jūrų paukščio nerimas ieškant kelio gyvenime bei krypties kūryboje (eil. „Vasaros daina"). Egzotiškoje „Korsikos tylumoj" tarytum ašaros blyksteli Nemuno purienos, o Madride sukurtame aštuoneilyje ataidi latvių „Lyguo" motyvas.

Savo kuklią literatūrinę biografiją tarmiškai K. Binkio pavyzdžiu sukirčiuotais posmais apie pilko rūko žaltį ir sinkopiu nusakytą amžiną nerimą „Praduose ir žygiuose" baigė P. Morkus, netrukus tautininkų valdžios atleistas iš Kauno miesto ir apskrities viršininko pareigų[9].

Paskutiniame žurnalo numeryje debiutavo S. Anglickis. Atvažiavęs studijuoti į Lietuvos universitetą, jis atsivežė liaudies dainų stiliumi Telšių mokytojų seminarijoje parašytą poemą „Močiutės sūnelis", kurią įteikė F. Kiršai. Pažintis su žinomu poetu, rūkančiu pypkę ir mąsliai stebinčiu pašnekovą pro raginius akinius knygų prikrautame bute, S. Anglickiui buvo lemtinga[10]. Poemą F. Kirša sukritikavo, bet dvi jos ištraukas, nors ir sulipdytas iš epigoniškų simbolistinių vaizdų („Tad išeina baltos viešnios / Tartum gulbės baltakaklės..."), pataisęs įdėjo savo redaguojamame žurnale. S. Anglickis pradėjo rašyti 1923 m.[11] Pirmuosius eiliuotus bandymus, prisidengęs Debesėlio slapyvardžiu, siuntė „Jaunimui"[12], bet jie nepasirodė. Būsimasis

[8] Эхо, 1928, 22 января.
[9] Lietuva, 1927, vasario 4.
[10] Iš 1970 birželio 19 pokalbio su S. Anglickiu.
[11] Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1933, t. 1, sk. 615.
[12] MACBR, f. 54—678, l. 1—4.

„Lietuviškosios enciklopedijos" sekretorius B. Vaitiekūnas, 1924 m. „Tautos vaire" išspausdinęs peizažinį eilėraštį[13], „Praduose ir žygiuose" paskelbė tris minoriškus kūrinius, prikimštus simbolistinių stereotipų. Vėliau jis ėmėsi prozos vertimų[14].

V. Krėvės „Likimo keliais" II dalies epizodai vaizdavo naujus Vinco Višvilio nuotykius: susidūrimą su Vienuoliu ir Raudonuoju riteriu, atstovaujančiu revoliucijos jėgoms. „Tautos dvasios" ieškotojas polemizuoja su abiem alegoriniais personažais ir pasikliauja vien mistiniu praeities Sargu. J. Švaistas apsakyme „Niutono pypkė" su humoru rodė garsiojo anglų fiziko ir astronomo aistrą mokslui, nuo kurios jo negali išgydyti nei Biblija, nei moterys. „Krėvės ir Švaisto prozos dalykėliai nesudaro nieko žymėtino, nors visa tai parašyta neblogiausiai",— teigė „Lietuvos žinių" apžvalgininkas[15].

E. Škliaras rusų spaudoje išgyrė R. Striupo alegorinį apsakymą „Aukso galybė" („Šykščiuose žodžiuose apie žmogaus paskirtį neblėstančiai žėri krikščionybės ir jaudinančio mesianizmo tiesos"), rekomenduodamas jį visiems Europos leidiniams. E. Škliarą taip pat patraukė savo naivumu M. Vaitkaus apsakymėlis „Savižudžiai"[16], vienas iš pirmųjų jo prozos bandymų, rašytas Smolenske 1918 m.[17] Abiejų kūrinių literatūrinė vertė kuklesnė negu recenzento nustatytoji. Žinantiems kultūros organizacijų konfliktus R. Striupo apsakymas bylojo ne tiek apie amžinas idėjas, kiek apie Lietuvių meno kūrėjų draugijos krizę ir Rašytojų ir žurnalistų klubo žlugimą. A. Giedrius kūri-

---

[13] *Vaitiekūnas B.* Pavasaris.— Tautos vairas, 1924, Nr 11, p. 16.

[14] B. Vaitiekūnas išvertė Chadži Murato Mugujevo romaną „Ir rytų fronte nieko naujo" ir V. Hilderio „Žanetos ekspedicijos žuvimą" (abi knygos išėjo 1931).

[15] Lietuvos žinios, 1927, liepos 23.

[16] *Ш/кляр Е.* Журнал „Принципы и стремления" („Pradai ir žygiai"). Кн. 3—4. — Эхо, 1928, 22 января.

[17] *Vaitkus M.* Iš įvairių pasaulių.— K., 1929, p. 103.

nelyje „Šviesioji karalija" impresionistiškai vaizdavo drovius mergaitės jausmus sapnų karalaičiui.

„Pradų ir žygių" grožiniai kūriniai praslydo pro daugumos recenzentų akis,— jie buvo tik jaukas literatūrinių interesų skaitytojams. Kartu su grožine kūryba platėjo recenzijų bei anotacijų skyrius „Knygos". Naujus literatūros leidinius vertino F. Kirša, V. Krėvė, V. Bičiūnas, K. Korsakas, S. Anglickis ir P. Sarapinas (neiššifruotas slapyvardis).

Iš žurnalo redaktoriaus buvo galima tikėtis nuodugnesnės nagrinėjamų kūrinių analizės. V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkinį „Tarp dviejų aušrų" jis aptarė ne mažiau šališkai negu A. Jakštas, B. Sruoga, V. Jocaitis ar B. Pranskus[18]. Matyt, čia atsiliepė sena nuoskauda dėl V. Mykolaičio-Jūbilio straipsnio, kuriame buvo suniekinta pirmoji F. Kiršos eilėraščių knyga „Verpetai" („ar Tamsta sapnuoji, ar kelio klausi?")[19]. Užuot stengęsis įsijausti į simbolistinį poeto pasaulį, F. Kirša jį paviršutiniškai sociologizavo, pabrėždamas menininko priešiškumą visuomenei, palinkusiai „ne į sielos troškimus, bet į kūno pajautimus", ir primygtinai ieškojo literatūrinių įtakų bei meninių trūkumų. Rezervuotas požiūris geriau pritiko nagrinėjant P. Vaičiūno eilių rinkinį „Gimtuoju vieškeliu". F. Kirša užsistojo debiutantą S. Būdavą, kurio knygelę „Sielos stygoms virpant..." kritika pagrįstai nupeikė. Anotuodamas J. Kalmerio parengtą Europos tautų lyrikos antologiją su jaunų Lietuvos poetų kūrybos vertimais į vokiečių kalbą, jis neigė knygos įvade pastebėtą rusų literatūros poveikį lietuvių poezijai — aiškino, kad ji „platesnėj formoj imant su B. Sruoga ir Adomu Juoduoju prasidėjo ir su jais baigiasi". Tai buvo naivios literato pastangos atsiriboti nuo rusų kultūros ir parodyti bent jau savo orientaciją į Va-

---

[18] Ateitis, 1927, Nr 1, p. 59—62; Lietuvis, 1927, vasario 17, 18; Lietuva, 1927, vasario 22; Priekalas, 1932, Nr 6, p. 243—245.

[19] Ateitis, 1920, Sukaktuvių sąsiuvinis, p. 91.

karų Europą, kita vertus — konfliktinių santykių su B. Sruoga ženklas: F. Kirša jau ne pirmą sykį panašiai apibūdino savo bičiulį[20].

V. Krėvė trumpai aptarė S. Čiurlionienės dramą „Aušros sūnūs" ir P. Vaičiūno komediją „Tuščios pastangos", pasakydamas ir giriamų žodžių, ir kritinių pastabų.

Atskiru leidimu išėjus „Likimo kelių" I daliai, V. Bičiūnas rašė žmonai: „Dabar ir aš visu balsu imsiu šaukti, kad Krėvė — genijus!"[21] Savo susižavėjimą išreiškęs žurnale, kritikas netrukus parengė abiejų misterijos dalių komentarus, be kurių ji šiandien būtų sunkiai suprantama.

Antras S. Šemerio eilėraščių rinkinys „Liepsnosvaidis širdims deginti" dėl Vilniaus vadavimo tematikos susilaukė palankių atsiliepimų tautininkų spaudoje ir valdžios oficioze: J. Tumas pasidžiaugė, kad dabar „Salys Šemerys — mintingas, jo eilutės netuščios"[22], Z. Kuzmickis (B. Kantvydis) rekomendavo knygą kariuomenei ir mokyklai[23]. „Pradų ir žygių" recenzentas V. Bičiūnas „tirštai patriotiškų", bet seklių posmų rinkiniui pritaikė K. Binkio sugalvotą[24] charakteristiką „Primusas miesčioniškumui šildyti, ir ji, L. Giros iškomentuota[25], prilipo ilgiems metams. 1927 metais žurnale V. Bičiūnas nebendradarbiavo. Įsižeidęs dėl F. Kiršos replikos „Lietuvoje", esą jis nesąžiningai vertinęs spektaklį „Dailus frakas", V. Bičiūnas nustojo su redaktorium net sveikintis[26].

---

[20] Žr.: Pradai ir žygiai, 1927, Nr 1, p. 82.
[21] 1926 rugpjūčio 9 laiškas.— MACBR, f. 189—221, l. 27.
[22] Lietuvis, 1926, Nr 35, p. 12.
[23] Lietuva, 1926, rugpjūčio 31.
[24] *Bičiūnas V.* Nuo Maironies iki „Keturių vėjų" [rankr.].— MACBR, f. 189—878, l. 29.
[25] *Radzikauskas E.* Mūsų literatūros balansas.— Alm.: Gubos. K., 1927, p. 157.
[26] MACBR, f. 189, l. 237.

K. Korsakas anotavo antrą J. Paleckio rinkinėlį „Iš latvių literatūros" ir detaliai išnagrinėjo F. Kiršos poemos „Pelenai" visuomeninį turinį. Dar neįgudusiam kritikui „Pelenų" autorius atrodė „tvirtas kovotojas su šių dienų puvenomis bei naujų kelių rodytojas". Kad ir perdėjęs jo vaidmenį, K. Korsakas daugybe pavyzdžių paneigė absurdišką P. Ancevičiaus (F. Rogūzos) išvadą apie F. Kiršą kaip apie atsilikusį nuo gyvenimo smulkių žiedadulkių rankiotoją[27].

J. Šimkaus-Nėlio knygą „Užu durų" aptaręs S. Anglickis ilgainiui stebėjosi: „Ką galėjau pasakyti apie poeto eilėraščius, būdamas pirmakursis studentas?"[28] Tačiau jo recenzija „Praduose ir žygiuose" teisingai apibūdino „žodžio stačioką".

Gera P. Sarapino nuovoka apie lietuvių poeziją (atsektos S. Nėries eilėraščių rinkinio „Anksti rytą" literatūrinės įtakos) rodo recenzentą esant poetą. Galbūt šiuo slapyvardžiu prisidengė pats žurnalo redaktorius F. Kirša, kad nebūtų apkaltintas nekuklumu cituojant savo paties kūrybą? Vertindamas J. Švaisto knygą „Šilkinė suknelė", P. Sarapinas pernelyg priekabiavo pilietiškai drąsiems kūriniams (už tikrovišką fronto ir buržuazinių karininkų gyvenimo vaizdavimą apysakoje „Kerpių berniūkštis" autoriui grėsė pašalinimas iš kariuomenės).

Kritikos šališkumu jaunų rašytojų kūrybai žurnale piktinosi R. Striupas: vienais autoriais, kaip S. Šemeriu, perdėtai domimasi, kiti, kaip A. Rimydis, nepelnytai niekinami, treti, kaip talentingas beletristas A. Gricius, nutylimi.

Pirmuosiuose dviejuose „Pradų ir žygių" numeriuose V. Krėvė (V. K.) pakedeno literatūros kritikos palėpes. Iš jos rašytojas, be kita ko, ištraukė tris P. Ancevičiaus straipsnius „Kultūroje", pasirašytus Fra Frani ir F. Rogūzos slapyvardžiais. Aštriomis

---

27 Kultūra, 1926, Nr 9, p. 288.

28 *Stasys Anglickis.* [Autobiografija].— Kn.: Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1977, t. 1, p. 15.

replikomis V. Krėvė smaigstė kairuoliškus kritiko strykčiojimus prieš Maironį ir romantikus, literatūros uždavinių suplakimą su politikos šūkiais, „Baro" žurnalo kaltinimą prisitaikėliškumu ir kitokį nesiskaitymą su tiesa.

„Pradų ir žygių" antrajam numeriui V. Krėvė nepateikė pažadėto straipsnio „Mūsų literatūros žurnalų istorija"[29]. Tai galėjo būti „Baro" literatūros vakare skaitytas jo pranešimas, kurio teiginius, veikiausiai turėdamas patį tekstą, plačiai išdėstė žurnalistas A. Braziulis (A. Vidmantas)[30].

Žurnalas paskelbė kovą literatūros slapukams. 1926 m. balandžio mėnesį „Lietuvos" dienraštyje Zablockiui susiginčijus su Nezablockiu teatro ir literatūros klausimu, Zablockis pasisakė esąs B. Sruoga. „Pradai ir žygiai" patarė Nezablockiui (V. Jocaičiui) nusimauti kaukę, bet šis tylėjo, ir žurnalas ironizavo, kad oponentas pasikoręs. „Praduose ir žygiuose" buvo išspausdintas LMKD valdybos kreipimasis dėl nemoralaus dangstymosi slapyvardžiais. Deja, slapukavimas jau buvo taip įsišaknijęs, kad ir pati redakcija ne sykį pasidavė šiai pagundai.

Žurnalo redaktorius mėgino išjudinti ir pagyvinti estetinę mintį, užsakydamas straipsnių apie meną rašytojams — A. Jakštui, Vydūnui, M. Gustaičiui, J. A. Herbačiauskui. A. Jakštas straipsnyje „Meno tikslas", kalbėdamas apie menininko priklausymą nuo visuomenės, pabrėžė tautiškumo svarbą, nepritarė tiems, kurie ieško naujovių „už Lietuvos sienų". Vydūno teigimu, menininkas — tai žmogus, kuris „žadina gilaus gyvumo". Karas, socialiniai, intelektualiniai ir emociniai visuomenės pakitimai sujaukė natūralų gyvenimą. Iš tautinės krizės lietuvius turi išvesti sveiko natūralumo veikalai. M. Gustaitis visai nekonfesiškai samprotavo apie meno ir religijos santykius. Religija kalbanti daugiau širdžiai ir sąžinei, menas — vaizduotei. Savo

[29] Pradai ir žygiai, 1926, Nr 1, p. 4.
[30] Klaipėdos žinios, 1925, spalio 4.

tikslams menas, kaip ir religija, naudojasi simbolika, tačiau religijai svarbiausia yra dvasia, o mene įkvėpimas gauna materialią formą, jis neturi beribio dualizmo.

J. A. Herbačiauskas ir toliau vaizdavo nesuprastą genijų, sergantį dėl Lietuvos ateities. Jis jau buvo ganėtinai pritriukšmavęs spaudoje apie žodžio ir sąžinės laisvę, pagarsėjęs peštynėmis su tikrais ir prasimanytais savo priešais. Iš didžiųjų romantikų perimta kančios apoteozė jo gyvenimo fone ėmė atrodyti juokinga. Į J. A. Herbačiausko straipsnius, tarytum nepastebėdami taiklių minčių, kaip reta originalaus stiliaus ir publicistinio meistriškumo, daugelis žiūrėjo kaip į atrakcioną. Nors viešose vietose, netgi spaudos puslapiuose J. A. Herbačiauskas nesivaržė užgaulioti ir pravardžiuoti valstybės veikėjus, susilaukdamas teismo represijų, bet jo politinis veidas dėl to aiškesnis nepasidarė.

„Praduose ir žygiuose" J. A. Herbačiauskas paskelbė vieną įdomiausių savo straipsnių „Kova dėl tuščio maišo". Sarkastiškai pasišaipęs iš tuščių „nepriklausomo" gyvenimo idealų ir parodęs žmogaus paniekinimą, autorius išaukštino kūrybą, atskleidžiančią kūrėjo sielą.

Lietuvoje, anot jo, daug tuščių ambicijų, kurios žadina kultūros neapykantą, „naminį chamizmą". Menininkas gali klysti, bet tik širdimi. J. A. Herbačiauskas kaip romantikas meną skelbė esant prakilniausia žmogaus malda, aukštino skausmą — įkvėpimo šaltinį. „Palikim meną menui, o mokslą mokslui. Sumokslintas menas — tai feljetonas. Sumokslinta religija — tai bedievybė. Palikim protą protui, o širdį širdžiai. Menas gema širdy, o protas jam tik aparatas *širdies intuicijai pasireikšti*".

J. A. Herbačiausko straipsnyje „Kova dėl tuščio maišo" su pagieža puolami slapyvardžiais prisidengę kritikai, kurie vietoj špagos stveriasi kuolo. Jis tyčiojosi iš A. Jakšto, mokančio trigonometriškai galvoti: tokia meno analizė nuvertinanti kūrybą. Niekur kitur J. A. Herbačiauskas taip stipriai neišreiškė neapykantos romantizmo antipodui — avangardizmui: „Žmogus kuria meną, o ne homunkulus! Tikras kūrėjas nuolat jau-

nas ir naujas! Kovą dėl „naujo" meno dėl to vadinu kova dėl tuščio maišo — dėl pigių formų be turinio, dėl banalinių frazių be esmės, dėl namų be fundamento! Tušti artistai tuščiai kovoja. Seniai svajoja apie jaunatvę, atjaunintą beždžionės inkstais... Nejau ir mūsų „naujas" menas apie tokį „jaunumą" svajoja, skelbdamas <...> smegenų futbolizaciją! Spardyti galva gal ir lengva, bet mąstyti kojomis, mylėti nagais — sunku!.." Su šiais ir kitais jo paradoksais galima nesutikti, bet negalima nepripažinti autoriaus išradingumo.

Išsityčiojęs iš keturvėjininkų, J. A. Herbačiauskas tebesibičiuliavo su J. Tysliava, kuriam ne mažiau rūpėjo autoreklama. Nors ir neturėdami didelio noro dalytis populiarumo laurais, 1926 m. pradžioje jie surengė bendrą literatūros vakarą, kuriame J. Tysliava skaitė eiles apie Suomiją ir Paryžių, o J. A. Herbačiauskas arabiška gaida „padainavo" ekstravagantišką „Mūsų pilvo šokį", išjuokiantį lietuvių buržuazijos ponėjimą[31].

Dosniai vietos žurnale F. Kirša davė menininkų sukaktims ir nekrologiniams straipsniams. Atskiri numeriai skirti V. Krėvės ir A. Varno kūrybos darbo 20-mečiui pažymėti. Monografinis numeris V. Krėvei pagerbti išėjo prieš pat jo kūrybos vakarą Valstybės teatre 1926 m. lapkričio 27 d.[32] Matydamas pustuštę salę, jubiliatas, „Lietuvos" korespondento žodžiais, tada turėjo jaustis „taip, kaip kasdien jaučiasi po meno prakeikimo žvaigžde"[33]. Publikos abejingumu įžymiam kūrėjui stebėjosi O. Puidienė[34]. Taigi šiuo atveju, kurį galima aiškinti įvairiai, mėginta apkaltinti visuomenę.

Apie Vincą Krėvę spaudoje jau buvo susikaupę nemažai straipsnių ir tyrinėjimų. Jo veikalų visumą ėmęsis įvertinti V.

---

[31] Lietuvos žinios, 1926, vasario 3.

[32] Ten pat, 1926, lapkričio 27.

[33] *Kis. [Kuzmickis Z.].* Vinco Krėvės sukaktuvių paminėjimas.— Lietuva, 1926, gruodžio 4.

[34] *Pl[eirytė-]Puidienė O.* Be antraštės.— Lietuvos žinios, 1926, gruodžio 4.

Mykolaitis-Putinas studijos eskize „Idėjiniai pradai V. Krėvės kūryboj" atmetė skirstymą pagal literatūros kryptis ar žanrines formas ir pamėgino apibendrinti pagal idealistinės estetikos schemą — dvasios, pasaulio ir žmogaus determinantus. Kaip pastebėjo kritika, įdomus buvo jo požiūris į V. Krėvės kūrinių akustinį muzikinį lyrizmą, psichologinį charakterių dvilypumą[35]. B. Sruoga polemizavo su A. Voldemaru, siūlydamas panteistinį „Skerdžiaus" motyvavimą pakeisti magiškumo samprata. Kaip matyti, V. Krėvės kūrybos analizė paįvairėjo naujais aspektais. Tradiciškai rašytojo dramaturgiją nagrinėjo V. Bičiūnas. Pastoviausias V. Krėvės kūrinių recenzentas J. Tumas „Gilšėje" ieškojo tautinio romantizmo motyvų. Remdamasis savo atsiminimais, L. Gira bandė atskleisti V. Krėvės kūrybos genezę; gaila, kad unikalia medžiaga intriguojančio straipsnio jis nebaigė, lygiai kaip netesėjo užbaigti „Ryte" įdomių memuarų apie J. Basanavičių[36]. P. Galaunė prisiminė 1921 metais išėjusius „Dainavos šalies senų žmonių padavimus" — pirmąjį bandymą iliustruoti lietuvių autorių raštus; per didelis A. Galdiko piešinių laisvumas jam nepatiko.

Adomo Varno numeryje vertingiausias yra I. Šlapelio straipsnis. Dailininko kūrybos aiškinimai jame išplaukia iš biografijos ištakų ir sąsajų su modernistine P. Sezano tapyba.

„Praduose ir žygiuose" stengtasi nušviesti pagrindines literatūrines sukaktis. Jubiliejiniame rašinėlyje apie L. Rėzą K. Korsakas visai neminėjo jo biografijos duomenų,— juos buvo apžvelgęs „Kultūroje"[37],— bet, palaikydamas opozicinį žurnalo toną, kaltino tuos, kurie perka užsieny atstovybių rūmus, kelia rautus ir veja lietuvišką knygą iš mokyklų. Jis ragino kuo

---

[35] *J[ocaitis]* V. „Pradai ir žygiai", N. N. 7 ir 8.— Lietuva, 1927, sausio 28.

[36] Rytas, 1927, vasario 19, 21, 23, 24.

[37] *K. K.* Liūdas Rėza.— Kultūra, 1927, Nr 2, p. 101—102.

greičiau pakartotinai išleisti L. Rėzos surinktas lietuvių liaudies dainas.

Susitepęs finansiniuose politikos užkaboriuose, bet išlaikęs profesinį žurnalisto autoritetą J. Purickis (Vygandas) paneigė A. Jakšto nuomonę apie V. Pietarį kaip žymiausią lietuvių beletristą ir gana objektyviai įvertino „Algimantą", siedamas jį su H. Senkevičiaus ir kitų tautų rašytojų istoriniais romanais.

F. Kirša kreipėsi laišku į „Baro" bendradarbį, Panevėžio gimnazijos direktorių J. Lindę-Dobilą ir pageidavo straipsnio apie A. Baranausko kūrybą: „reikalinga ne pagrindinė studija, nes tokia visuomet bus plati, bet paminėjimas bei įvertinimas"[38]. Veikiai atsiųstame esejiniame tyrinėjime J. Dobilas sugretino A. Baranausko poeziją su šiam talentingam lietuvių poetui, jo nuomone, dvasiškai giminingu Homero epu ir padarė išvadą: „Kodėl jo kūryba, palyginus su Homero, tai tik aguonos grūdelis? Ogi dėl to, kad Baranausko idėja atėjo iš tos šalies, kur poezija amžinai vergavo religijai, ir dar labiau dėl to, kad viduramžių mokslas, kurio taip griežtai mūsų dainius laikėsi, buvo nustatęs, kad aukščiausia tiesa ir aukščiausias grožis ir visa gyvenimo esmė — tai sielos išganymas. Homero idėja *per excellence* meniška, Baranausko — religiška ir filosofiška".

Žurnalo redaktorius paminėjo mirusius P. Vileišį, M. Gustaitį, J. A. Herbačiauskas parašė J. Basanavičiaus, S. Pšybyševskio ir J. Kasprovičiaus nekrologus, kuriuose, iškeldamas romantizmui ir neoromantizmui svarbius jų veiklos bruožus, nejučiom atskleidė savo patirtas įtakas. „Mužikų Prometėjas" J. Kasprovičius bus pamokęs J. A. Herbačiauską maištauti prieš dievą ir pamilti Liuciferį, paskatinęs siekti formos ekspresyvumo ir muzikalumo. S. Pšybyševskio kūryboje jį patraukusi kova

---

[38] F. Kiršos 1927 lapkričio 11 laiškas J. Lindei-Dobilui.— VVUBR, F 546—44.

dėl meno laisvės ir patologiškas „lyčių sabatas"[39]. Pagarsėjusių Lenkijos modernistų mirtis susilaukė atgarsio ir kituose lietuviškuose leidiniuose[40].

„Pradai ir žygiai" pagerbė prancūzų kalba rašiusius ar rašančius autorius. Lietuvos universiteto docentas V. Dubas išspausdino straipsnį „Viktoras Hugo", kuriame gyvai charakterizavo prieš šimtą metų įžymiojo Prancūzijos rašytojo paskelbtą romantizmo manifestą. Žurnalas davė toną lietuvių spaudai plačiau paminėti šį reikšmingą jubiliejų. Priekabus V. Dubo kritikas B. Sruoga[41] „Praduose ir žygiuose" savitai aptarė R. Rolano ir E. Verharno sukaktis: gyvą klasiką ir prieš dešimtmetį žuvusį didį poetą supynė bendromis literatūrinio gyvenimo ir kūrybos gijomis.

Į lietuvių kalbą nebuvo išversta nė vieno R. M. Rilkės eilėraščio, bet įžymaus austrų poeto (tada jis buvo laikomas vokiečių rašytoju) netektis lietuviškuose žurnaluose buvo palydėta net trimis nekrologais. Pirmajai pažinčiai F. Kirša savo straipsnyje „Praduose ir žygiuose", kaip ir V. Mykolaitis-Putinas „Židinyje"[42], pateikė pažodinių R. M. Rilkės poezijos vertimų[43]. Pagerbiant mirusį pasaulinio garso danų kritiką G. Brandesą, žurnale išversta jo įžanga J. Savickio knygelei apie Lietuvą.

Lietuvos universiteto rusų kalbos bei literatūros lektorius M. Banevičius parašė nekrologinius straipsnius apie F. Sologubą ir M. Arcybaševą, pabrėždamas antitarybinius jų veiklos mo-

---

[39] Apie J. A. Herbačiausko literatūrines įtakas — PA, p. 87—93.

[40] *Kasakaitytė M.* Jonas Kasprovičius.— Židinys, 1927, Nr 7—8, p. 90—94; *Jocaitis V.* St. Pšibiševskis.— Lietuva, 1927, lapkričio 25.

[41] Žr. ginčą dėl V. Dubo „Literatūros įvado" II leidimo: Lietuvis, 1927, rugsėjo 24; Lietuva, 1927, spalio 3.

[42] Židinys, 1927, Nr 1, p. 66—68.

[43] Apie R. M. Rilkės mirtį taip pat informavo *M. M. U. [M. Mašiotaitė-Urbšienė].*— Kultūra, 1927, Nr 1, p. 59.

mentus. A. Jakšto mėgstamas poetas F. Sologubas[44] Lietuvoje dar buvo bemaž nežinomas. Kažkoks J. Šs. buvo bebaigiąs versti nihilistinį M. Arcybaševo romaną „Saninas"[45], bet rūstus J. Tumo žodis[46] užkirto kelią vertimui.

Ne visi žurnale paminėti rašytojai verti tokio dėmesio, koks jiems parodytas, tačiau žymiausi lietuvių ir pasaulinės literatūros klasikai pagerbti pelnytai ir įdomiai, nesibijant vertinimų subjektyvumo ir vengiant jubiliejinių šablonų.

3

Pirmąkart pagrindiniu lietuvių literatūros žurnalo objektu tapo meno kritika ir publicistika. Neregėtą ligi tol visuomeninį bendradarbių aktyvumą stimuliavo sudėtinga socialinė bei kultūrinė aplinka. Reikia prisiminti, kad iki 1926 m. vasaros Lietuvą valdė krikščionys demokratai, po jų į valdžią atėjo valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai; gruodžio 17 d. karinis valstybės perversmas įvedė tautininkų diktatūrą. Visų trijų tarpsnių ideologiniai ypatumai paliko savo žymių žurnale.

Rašymo kryptį ir toną „Pradų ir žygių" publicistams padiktavo žurnalo redaktorius vedamajame straipsnyje „Kultūros darbuose", kuriame drąsiais metaforiškais teiginiais mėgino paaiškinti, kodėl „negali sutapti lietuvis menininkas su lietuviška visuomene". Didžiausia kliūtis, jo nuomone,— sumaterialėjimas ir nesirūpinimas dvasios vertybėmis. „Patyrėme, kad tautos vadų išnešti idealai pasiliko idealais erdvėse". Laimėjimais nau-

---

[44] Jis pirmasis išvertė F. Sologubo eilėraštį: Draugija, 1921, Nr 5—6, p. 193.

[45] Lietuva, 1922, lapkričio 8.

[46] *Vaižgantas.* Kultūra ir pornografija.— Krašto balsas, 1922, lapkričio 12.

dojasi ne kultūros darbuotojai, o savanaudžiai, siekiantys „viską atnaujinti cilinderyje"[1]. Inteligentija susirūpinusi laižyti taukus, kol galima. „Mūsų dienos papuoštos arba litu, arba vekseliu. <...> Partinis smalsumas užgesė inteligento liepsnelę — kūrybiniu žiburėliu būti, <...> dvasios bei meno reikalai palikti pamišėliams". Nacionalinį valstybingumą F. Kirša vadino formaliu, kataklizmo išmestu reiškiniu. Jis piktinosi vergišku užsienio madų sekimu, pasigedo dvasinių visuomenės vadovų, kurių nesant belieka „dienos efektais maitintis". Juo toliau, juo labiau įsiliepsnodamas juvenališku pykčiu, F. Kirša pasmerkė universitetą ir studentiją, sielojosi negalįs pramušti abejingai visuomenei „minties surūdijusį kevalą" ir apeliavo tik į „atskiras sielas, kurios dar jaučia reikalo gyventi, o ne mirti". Žurnalo uždavinys — „neduoti žiburiams užgesti". Nuneigęs menką literatūrinę lietuviško žodžio kultūrą ir gimnazistų atstovaujamą spaudą, redaktorius galiausiai suformulavo žurnalo *credo:* „neigti, kas neigtina, ir kelti, kas keltina kultūros ribose". Tokio negailestingo kaltinamojo akto visuomenei nebuvo paskelbęs joks lietuvių menininkas. Įtaiga „Pradų ir žygių" vedamasis nenusileido K. Binkio straipsniui „Keturiuose vėjuose".

Emociškai stipri, bet ideologiškai neapibrėžta F. Kiršos ataka sukėlė daugiau nepasitenkinimo negu pritarimo. „Lietuvos" redakcijos nariui V. Jocaičiui žurnalo vedamajame užkliuvo materialinės gerovės smerkimas[2]. „Lietuvos žinių" recenzentas apgailestavo, kad atitrūkęs nuo gyvenimo autorius nepastebi kuriamojo kultūros darbo ir tos visuomenės dalies, kuri jau seniai kovoja su taukų laižytojais, tokiais kaip „Pradų ir žygių" rėmėjai V. Petrulis ar P. Morkus[3]. V. Mykolaitis-Putinas sveikino pastangas pravėdinti tvankią aplinką ir išjudinti menininkus,

---

1 Plg.: „Viską atnaujinti Kristuje"— ateitininkų šūkis.
2 Lietuva, 1926, birželio 1.
3 Lietuvos žinios, 1926, gegužės 30.

tačiau pageidavo šalia kovos šūkių, aimanų ir pagiežos rasti ką nors teigiamo kūrybinio[4]. P. Ancevičius (F. Rogūza), nepripažinęs literatūrai savų atskirų uždavinių, F. Kiršos kriticizmą apvertė aukštyn kojom: „sveikoji visuomenė" nusigręžusi nuo lietuvių rašytojo, kuriame ji „nemato savo draugo, mokytojo, vado, reikalų gynėjo"[5]. Komunistinėje spaudoje Z. Angarietis nepritarė dvasinių vertybių absoliutinimui, kandžiai pašiepė partiškumo baimę (taip esą todėl, kad apie žurnalą susispietę „daug susibankrutijusių partinių veikėjų"), tačiau rado ir neblogų minčių, charakterizuojančių buržuazinę Lietuvos inteligentijos dalį. „Faustas Kirša moka pasakyt karčios teisybės žodį, bet nesugeba pasakyt jo iki galo",— pareiškė Z. Angarietis[6].

Rūsčias ir skaudžias F. Kiršos mintis konkretizavo kiti žurnalo autoriai. Stipriausiai „Pradų ir žygių" publicistikoje skambėjo neigimo gaidos. Tuo itin pasižymėjo pirmasis žurnalo numeris, sudarytas vien iš poleminės medžiagos, liečiančios įvairias sritis: meno politiką, teatrą, literatūros kritiką, literatūrinę kalbą, dailės parodas. „Pradai ir žygiai" užsirekomendavo kaip kritinės minties leidinys ir toks išliko iki galo.

Kultūrinio gyvenimo pjūvį „Praduose ir žygiuose" mėginta atskleisti per daugiasluoksnius kultūros ir socialinės aplinkos, literatūros ir kaimo, knygos ir mokyklos santykius. Svarstant šias ir kitas problemas, vis labiau ryškėjo, kad menininkų nesantarvės su visuomene pašalinti neįmanoma.

Kalbėdamas apie lietuviškos knygos skurdą, P. Vaičiūnas kvietė materialine buitimi susirūpinusią inteligentiją pasidomėt kultūros reikalais ir liaudies švietimu. Pastaroji problema jam atrodė svarbi ne vien intelektualiniu ar moraliniu požiūriu: varg-

[4] Židinys, 1926, Nr 6—7, p. 493—494.
[5] Kultūra, 1926, Nr 5—6, p. 283—284.
[6] *Beržas M.* Nesuveda galų su galais.— Kibirkštis, 1926, Nr 13, p. 33—34.

dama tamsoj, liaudis „gali kada nors visai netikėtai labai skaudžiai savo ponams atkeršyti". Valdžia turėtų užpirkti bent po egzempliorių kiekvieno gero leidinio mokyklų bibliotekoms, o kaimo inteligentai galėtų platinti knygas visame krašte. K. Korsakas temperamentingu straipsniu „Literatūra ir kaimas" palaikė F. Kiršos puolimą valdžioje esančių kultūros progreso stabdytojų. Pasinešę į ekonomiką, jie paliko gimtąjį sodžių „be jokio švyturėlio, kuris <...> rengtų jį kilnesnin žygin. Už tai čia liūdna, klaiku". Kaimui reikia viešų skaityklų, bibliotekų, nedidelių pigių knygelių, antologijų su geriausiais lietuvių rašytojų kūriniais.

Pasigirdo ir „Balsas iš kaimo": kažkoks ūkininkas A. Povilaitis, gyvenąs tolimoje Lietuvos provincijoje, dėl knygos merdėjimo kaltino siaurą politikos vyrų požiūrį į kultūrą, sodžiaus traukimą politikuoti. Čia lengva atpažinti F. Kiršos balsą. Užuot domėjęsi literatūra, valdininkai girtauja savo klubuose, o valstiečiai, neįstengdami apmokėti skolos procentų, emigruoja. Dviejų milijonų tauta neranda lėšų savo meno žurnalui, tuo tarpu nelegali lietuviška spauda („Komunistas", literatūrinis žurnalas „Kibirkštis" ir kiti leidiniai) apie bankrotą nė negalvoja. Šie žodžiai, pasakyti netrukus po karinio fašistinio valstybės perversmo, skambėjo iššaukiamai.

Šalia demokratinės linkmės, skatinančios liaudies švietimą, žurnale pasireiškė ir priešinga tendencija. J. A. Herbačiauskas straipsnyje „Balsas tyruose" paleido kandžių tiradų „visų spalvų demokratams", reikalaujantiems, kad meno žmonės pataikautų miniai. „Iš kvailo minios gyvenimo galima tiktai satyrą, farsą iškrapštyti gaidžio snapu; galima tiktai kabaretą, kafešantaną pastatyti",— tyčiojosi autorius, pridurdamas, kad „blusos psichologija taip pat įdomi, bet tik mokslininkams". Aukštindamas dvasios aristokratizmą, jis kaltino inteligentiją, kad ji neištroškusi tikro dvasios peno, gailėjo Lietuvoje persekiojamų kūrybai

pasiaukojusių žmonių ir ragino varyti iš meno šventovės chuliganus — futuristus.

Nesiliaujant J. A. Herbačiausko trinčiai su lietuvių avangardistais, 1926 metais vienas jauniausių keturvėjininkų T. Tilvytis „Lietuvos žiniose" paskelbė taiklias „trijų grenadierių"— F. Kiršos, J. Tysliavos ir J. A. Herbačiausko — kūrybos parodijas. Nepralenkiamas aštrialiežuvis J. A. Herbačiauskas pasijuto toks „apšmeižtas, išdergtas, apsmirdintas", kad per klerikalų spaudą šoko grasinti liaudininkų laikraščiui teismo atsakomybe[7]. Netrukus jis apsiskelbė nieko daugiau lietuviškai nerašysiąs[8]. „Praduose ir žygiuose" J. A. Herbačiauskas padarė savo kūrybinio darbo balansą, išvardydamas, be kita ko, nemažai nespausdintų dalykų lietuvių ir lenkų kalbomis. Tačiau atsisveikinimo žodį jis greitai pamiršo ir dar kelerius metus aktyviai bendradarbiavo lietuvių periodikoje.

Žurnalas pajudino menko inteligentų išprusimo problemą. V. Krėvė, anksčiau dirbęs Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretoriumi, siūlė atgaivinti seną ministerijos sumanymą leisti besimokančiam jaunimui vertimų biblioteką. Rokiškio gimnazijos mokytojas, „Kultūros" žurnalo bendradarbis M. Pagiraitis[9], nusiskundęs siauru moksleivių akiračiu, priekaištavo Švietimo ministerijai dėl šališkos leidinių atrankos mokyklų bibliotekoms.

Reikia pasakyti, kad 1924 m. balandžio mėnesį įkurtos Knygų ir mokslo priemonių tikrinimo komisijos[10] veikla sukėlė visuotinį

---

[7] Rytas, 1926, gegužės 20.

[8] Lietuva, 1926, liepos 23.

[9] Tai ne slapyvardis, kaip mano bibliografai ir literatūros tyrinėtojai, o tikra pavardė. „Kultūroje" jis nufotografuotas (1925, Nr 4, p. 223), išspausdinta jo impresija (1925, Nr 2, p. 108), kreipimasis rinkti liaudies dainas (Daigai, 1924, Nr 5, p. 164).

[10] Švietimo darbas, 1924, Nr 6, p. 597.

nepasitenkinimą[11]. Komisija primetė valdžios cenzūrą mokykloms: draudė laikyti kai kurias L. Tolstojaus, F. Dostojevskio[12], N. Rubakino[13] knygas, tarp jų — Vyriausiojo tribunolo pirmininko A. Kriščiukaičio-Aišbės verstą pasaką „Karoliai ir žmonės", tariamai skiepijančią „luomų neapykantą"[14]. Ji bandė apsaugoti mokyklų bibliotekas ne tik nuo ideologiškai „kenksmingų", bet ir nuo kalbos bei rašybos atžvilgiu ydingų leidinių. Ilgos „netinkamų" knygų virtinės ministerijos žurnale „Švietimo darbas" M. Pagiraičiui atrodė nepateisinamas išrankumas literatūros badmečiu.

K. Korsakas paragino Švietimo ministeriją supažindinti užsienį su lietuvių literatūra ir menu: išversti kokį žymesnį kūrinį ar išleisti literatūros antologiją, meno monografiją. P. Vaičiūnas, iškėlęs meno kūrybą kaip būdingiausią tautos savarankiškumo požymį, pasišaipė, kad už sumas kelių šimtų asmenų puotoms Londone ar Vašingtone galima populiarinti Lietuvos kultūrą užsienyje knygomis ar dailės parodomis. Jis piktinosi niekinamu Švietimo ministerijos požiūriu į lietuvių menininkus, stipendijos atėmimu J. Tysliavai[15].

Bibliografas V. Steponaitis, susilaikydamas nuo išvadų, pateikė faktų apie vyriausybės asignavimus oficiozinei spaudai ir

---

[11] *St.* Cenzūra grįžta.— Lietuvos žinios, 1924, balandžio 24; *L. A.* Dėl Švietimo ministerijos naujų „darbų".— Mokykla ir gyvenimas, 1924, Nr 5—6, p. 216—217; *Kelmutis A. [Klimas A.].* Dėl mūsų knygų ir mokslo priemonių tikrinamojo darbo.— Lietuva, 1925, lapkričio 13; *Rėklys J.* Knygų vargai.— Rytas, 1927, birželio 2.

[12] Trimitas, 1924, Nr 201, p. 4—5.

[13] *Mokytojas.* „Nepadori" knyga.— Mokykla ir gyvenimas, 1924, Nr 5—6, p. 222—224.

[14] Lietuvos žinios, 1925, rugsėjo 17.

[15] P. Vaičiūnas turbūt nežinojo, kad J. Tysliava mėgino apgauti švietimo ministrą L. Bistrą savo „studijomis" Paryžiuje: vietoj Sorbonos universiteto programos jis pateikė Prancūzijos civilizacijos kursų programą.— Žr.: LTSR CVA, f. 43, ap. 1, b. 1214, l. 20.

kultūros įstaigoms 1923—1927 metais. Iš biudžeto skaitmenų matyti, kad „Lietuvos" dienraštis 1923 m. net neišnaudojo visų jam skirtų lėšų.

Žurnale atsiskleidė menininkų nepasitenkinimas valdančiaisiais sluoksniais. Kritikuodama buržuazinės vyriausybės pozicijas nacionalinio meno atžvilgiu, „Pradų ir žygių" redakcija turėjo ir pozityvią programą: rėmė menininkų pastangas įsteigti jų veiklą koordinuojantį bei finansuojantį centrą Švietimo ministerijoje — Meno tarybą ir kūrėjų šalpos kasą.

Šalpos idėja nuo 1925 m. vidurio rutuliojosi dviem atskiromis linkmėmis. Vieną linkmę valdžios oficioze mėgino nubrėžti rašytojai V. Bičiūnas, K. Puida, O. Puidienė, F. Kirša[16], prisiminę ankstesnį Lietuvių meno kūrėjų draugijos sumanymą įkurti Literatūros fondą. Nors jie skirtingai suprato šelpimo pobūdį, bet visi pripažino būtinumą skirti rašytojams premijas ir sudaryti tokias sąlygas, kad būtų galima atsidėti profesionaliam darbui. Antroji linkmė susiformavo liberalinės Kultūros sąjungos tarybos rengiamuose kongresuose.

Į valdžią atėjus liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybei, naujasis švietimo ministras V. Čepinskis pritarė ir Meno tarybos, ir Kultūros fondo idėjoms[17], kurias pateikė svarstyti antrajam kultūros kongresui 1926 m. rugpjūčio 22—24 d. Pranešimą apie Kultūros fondą Latvijoje ir Estijoje padarė „Eltos" direktorius J. Paleckis. LMKD pirmininkas B. Sruoga palaikė jo mintį perimti kaimynų patyrimą ir suorganizuoti tokį fondą Lietuvoje[18]. Kongresas nutarė įstatymų numatyta tvarka steigti Kultūros fondą ir prašė vyriausybės skirti jam lėšų 1927 m. biudžete, „be kita ko, remti ir finansuoti literatūros darbą"[19].

[16] Lietuva, 1925, gegužės 2, 23, 27, 28, birželio 15.
[17] Ten pat, 1926, liepos 22, 24.
[18] Kultūra, 1926, Nr 10, p. 363—366.
[19] Lietuva, 1926, rugpjūčio 26.

J. Paleckio parengtas Kultūros fondo įstatymo projektas[20] buvo perduotas švietimo ministrui įgyvendinti[21]. Tačiau tas projektas nepatenkino menininkų, kuriems atrodė, kad „ten menas, kuris yra kultūros pagrindas ir esmė, visai nuskriaustas"[22]. LMKD ir Kultūros sąjungos tarybos atstovai sujungė abiejų organizacijų projektus į vieną[23]. Švietimo ministras V. Čepinskis ir Meno tarybos pirmininkas J. Vienožinskis pertvarkytą ir rotatoriumi padaugintą Kultūros fondo įstatymo projektą įteikė ministrui pirmininkui, prašydami, apsvarsčius ministrų kabinete, pasiųsti seimui patvirtinti[24]. Fašistinis valstybės perversmas sutrukdė aprobuoti dokumentą. Tik istoriniais 1940-aisiais vienas šio akto iniciatorių V. Krėvė, kaip Lietuvos Liaudies vyriausybės ministro pirmininko pavaduotojas, pasirašė Liaudies kultūros fondo įstatymą[25].

Iš „Pradų ir žygių" publikacijų matyti lietuvių menininkų nesutarimai steigiant Meno tarybą.

Žurnale paskelbtas Meno tarybos projektas 1926 m. vidury buvo įteiktas Švietimo ministerijai su lydraščiu, kuriame pabrėžta, kad lietuvių meno perspektyvos tamsesnės už dabartinę jo padėtį, tad būtinai reikalingi išmanantys žmonės kūrybai organizuoti. Menininkų parengtame dokumente tikimasi su vyriausybės pagalba pakelti bendrą nacionalinės kultūros lygį. Tuo tarpu V. Krėvė straipsnyje „Menininkai ir vyriausybė" nors ir pripažino liūdną meno būklę, bet abejojo, ar vyriausybė gali ištaisyti tai, kas priklauso patiems menininkams. Vi-

---

[20] MACBR, f. 142—109.

[21] Ten pat, f. 12—3516; Lietuvos žinios, 1926, spalio 19.

[22] F. Kiršos 1926 lapkričio 10 laiškas J. Vienožinskiui.— LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1342, l. 18.

[23] Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 19, 26.

[24] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1475, l. 1—3.

[25] Vyriausybės žinios, 1940, Nr 718, p. 503.

suomenę, anot jo, apvylę finansiškai privilegijuoti teatralai, nieko įsidėmėtino ji nesulaukusi iš sugebančių prisigretinti prie valdančiųjų kišenės ir linkusių linksmai gyventi dailininkų. Labiau pasireiškę tiktai rašytojai, nors ne vienas jų tikrai badaująs. „Patys būdami kalti meno stagnacijai, neprimeskim kaltės kitiems. Kol mes būsime, kas esame dabar, jokie Švietimo ministerijos sumanymai, kad ir geriausi, meno pažangos nesudarys. Gera būtų iš valdžios be atodairos reikalauti, kad ji gausia ranka barstytų lėšas menui ugdyti, jei tų lėšų būtų didelis perteklius ir jei jos tikrai galėtų meną pakelti",— teigė V. Krėvė. Redakcija nesutiko su rašytojo nuomone ir tvirtino, kad menas yra visuomenės nuotaikos santrauka, o valdžios skiriami jam pinigai privalą eiti „per tinkamas rankas".

Keisčiausią vingį padarė B. Sruoga. Krikščionių demokratų valdymui baigiantis, jis tęsė „Baro" liniją — stengėsi parodyti švietimo ministrą K. Jokantą esant nekompetentingą spręsti meno klausimus. Atkurdamas menininkų delegacijos pašnekesį su ministru 1926 m. balandžio 28 d. įteikiant raštišką pasiūlymą sudaryti Meno tarybą, B. Sruoga taip išsišaipė iš jo nenoro pasikliauti rašytojais, kad V. Mykolaitis-Putinas replikavo tendencingai stilizacijai[26]. Tačiau greitai B. Sruogos nuomonė dėl Meno tarybos, kurioje sprendžiamą balsą gavo menininkai, pasikeitė, lygiai kaip pasikeitė jo požiūris į Lietuvių meno kūrėjų draugiją. B. Sruoga atsisakė pirmininkauti šiai iš numirusių prikeltai organizacijai, nesugebančiai aprėpti meninio gyvenimo ir tvarkyti ūkio reikalų (tai parodžiusi prekyba pašto ženklais, utopiškas menininkų sumanymas perimti Raudondvario dvaro centrą). 1926 m. vasarą B. Sruoga pasiūlė universiteto dėstytojams steigti naują — Literatūros — draugiją ir parengė jos

---

[26] Židinys, 1926, Nr 6—7, p. 494. K. Jokantas savo požiūrį į Meno tarybą išdėstė „Ryte", 1926, rugpjūčio 4.

projektą[27]. Ta idėja įkūnyta 1927 m. vasario pabaigoje. V. Krėvės vadovaujama Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų ir literatūros draugija, kurią J. Tumas pagal analogiją su „Lemenkudra" bandė krikštyti „Hemeldra"[28], pradėjo veikti tuo metu, kai „knygos padėtis ir literatūros darbų iškrikimas pasiekė aukščiausį pasigailėjimo laipsnį"[29].

F. Kirša, tapęs Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmininku, LMKD valdybą priglaudė „Pradų ir žygių" redakcijoje ir sąžiningai vykdė susirinkimų nutarimus. Žurnale jis išspausdino menininkų patvirtintą Meno tarybos projektą, nuolat informavo apie tarybos organizavimąsi. 1927 m. J. Sadukonio slapyvardžiu B. Sruoga pamfletiškai išjuokė Meno tarybos narių rinkimus ir nuvertino pačią tarybą. Menininkų draugijos pozicijos stojo ginti meno tarėjas J. Vienožinskis. Tada B. Sruoga savo pavarde, dėdamasis nežinąs, kas tas J. Sadukonis, paskelbė platų straipsnį, kuriame Meno tarybos narius išvadino triukšmaujančiais, bet nemėgstančiais rimto darbo diletantais[30]. Jo akcija tautininkams padėjo sužlugdyti didelių užmojų turintį šį menininkų organą Švietimo ministerijoje. Kaip matyti iš Meno tarybos posėdžių protokolų, buvo planuojama išleisti lietuvių poezijos antologiją prancūzų kalba, taip pat stambų žurnalą, „kuris atvaizduotų visų meno sričių gyvenimą Lietuvoje"; į jo komisiją buvo išrinkti J. Vienožinskis, P. Galaunė, F. Kirša ir J. Tallat-Kelpša[31].

„1927 m. yra bjauriausių menininkų kovų metai. Tautinė vyriausybė, bet nėra tautinės dvasios",— apgailestavo F. Kirša

---

[27] Žr. jo laiškus V. Krėvei ir J. Tumui.— LKLIR, f. 1—4020, VVUBR, F 25.

[28] Ten pat, F 26—159, 160.

[29] *F. K[irša].* Literatūros Draugija.— Lietuva, 1927, kovo 2.

[30] Lietuvis, 1927, sausio 27, vasario 2, 5, 7, 8.

[31] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1476, l. 4—7.

savo dienoraštyje[32]. „Praduose ir žygiuose" meno organizatoriai bandė atsilaikyti prieš B. Sruogos išpuolį ir prieš tautininkų valdžios spaudimą Meno tarybai. F. Kirša ir J. Vienožinskis čia atskleidė J. Sadukonio slapyvardį. Straipsnyje „Triukšmas ir nesąmonės" F. Kirša parodė dvilypį B. Sruogos žaidimą būnant LMKD pirmininku ir pasmerkė jo pastangas „iš po juodojo genijaus sparno" suniekinti organizuotą menininkų veiklą.

Kai meno tarėją J. Vienožinskį tautininkai „jo paties prašymu" atleido iš einamų pareigų[33], žurnale buvo išspausdintas Meno tarybos memorandumas, įteiktas prezidentui, ministrui pirmininkui ir švietimo ministrui. Jame reikalaujama, kad valstybė imtųsi „meno reikalus Lietuvoje tvarkyti ir remti", o esamas meno įstaigas ir atskirus menininkus jungtų Meno taryba su meno tarėju. Deja, meno tarėjo etatas buvo panaikintas, o pradėti tarybos darbai sužlugo. „Belieka kalbėti apie tai, ar mums apskritai reikalinga kultūra",—pareiškė F. Kirša.

Artimos ideologijos menininkų nesutarimai ir konfliktai paneigė „Pradų ir žygių" redakcijos pretenzijas kalbėti visų Lietuvos kūrybinių darbuotojų vardu. Kultūros veikėjų grupiškumą ir profesinius prieštaravimus atskleidė žurnale užsiplieskusi rašytojų polemika su kalbininkais. Ne vienerius metus rašytojai apmaudavo dėl A. Vireliūno, S. Dabušio ir iš dalies J. Jablonskio recenzijų, kuriose tebuvo galima rasti smulkmeniškai suregistruotas rašybos ir kalbos klaidas. J. Jablonskis iškritikavo V. Krėvės „Skirgailą", F. Kiršos verstą J. I. Kraševskio poemą „Vitolio rauda" ir jo redaguotą „Barą"[34]. Šie rašytojai neturėjo argumentų atremti daugiausia teisingas pastabas, bet

---

[32] VRBR, f. 35—29, l. 67.
[33] Lietuva, 1927, kovo 22.
[34] Švietimo darbas, 1924, Nr 12, p. 1114—1116; 1925, Nr 11, p. 1208—1217; 1926, Nr 1, p. 3—12.

nesutiko su priekabia kalbos globa ir pažiūra į literatus kaip į nevykusius mokinius.

Pirmajame „Pradų ir žygių" numeryje V. Krėvė kategoriškai pareiškė, kad „kalbos kūrėjai visuomet buvo rašytojai, bet ne kalbininkai". Tai įrodžiusi istorija, kuri atmetė kalbininkų priekaištus pasaulinės literatūros klasikams. Lietuvių literatai nekreiptų dėmesio į tokius priekaištus, jeigu tai nekeltų grėsmės knygai. „Bet paskutiniais laikais atsirado kritikų blusininkų eilė. Pasirodžius kuriam nors originalinės vertės veikalui, tuoj jį puola visa eilė jablonskininkų, būgininkų, dabušininkų, didelių ir mažų jablonskių, būgų, dabušių, vireliūnų, mokytojų ir mokinių, kurie ima blusinėti knygoje „kalbos klaidas" ir tuo neabejotinai sprendžia, kad „knyga skaitymui netinka". Rašytojas pastebėjo, kad vienas kalbininkas nesutaria su kitu, ir galiausiai susidarė tokia padėtis, kad Lietuvoje neliko mokančių lietuvių kalbos. „Blusininkai" neigia naujuosius ir perša senuosius rašytojus, kimba prie stiliaus niuansų, neprašyti taisytojai gadina į chrestomatijas dedamus kūrinius. Savo straipsnį V. Krėvė baigė dramatiškai sutirštintais žodžiais: „Jei kalbininkai užmušė knygą, tai mūsų gražios lanksčios lietuviškos kalbos kalbininkams pasmaugti rašytojai neleis".

Su santrumpa *F. K.* pasirašytomis replikomis kalbininko M. Durio straipsniui „Lietuvoje" V. Krėvės mintis parėmė F. Kirša. Jis teigė, kad rašytojai intuityviai geriau moka gimtąją kalbą ir labiau jaučia jos dvasią negu „išgarbinti filologai", abejojo rusų kalbos pavojum lietuvių literatūrinei kalbai. Iš kalbininkų F. Kirša laukė tik žodyno ir pastovios gramatikos. Pritaręs M. Durio pastabai, kurią šis taikė kai kuriems savo kolegoms, kad reikia liautis saviškai „aiškinti" kalbos faktus ir klaidinti visuomenę, F. Kirša siūlė imti pavyzdį iš K. Būgos, nesikišusio ne į savo sritį.

Griežti rašytojų pareiškimai, reikalaujantys kūrėjui kalbos laisvės, menkino kalbininkų vaidmenį. M. Durys „Lietuvos" dienraštyje gana tolerantiškai atsakė į rašytojų priekaištus[35], tačiau jo atsakymas nepatenkino V. Krėvės. „Pradų ir žygių" 2—3 numeryje jis patikslino ankstesnius savo teiginius: rašytojai neapšaukia kalbininkų nenaudėliais, bet tik reikalauja sau teisių, kurias jie pasisavino. Daugumai kalbininkų, jo nuomone, rūpi ne tiek kalba, kiek savo pažiūrų dogmatizavimas. Patys elgdamiesi nenuosekliai, jie neturi teisės griežtai smerkti jiems dar nežinomų faktų. Kalba ir stilius kinta tarytum gyvas organizmas, rašytojui gresia pavojus patekti į kitų kalbų dvasios vėžes, todėl jis nuolatos turi būti atsargus ir studijuoti gimtąją kalbą. Tikras kalbininkas, linkęs ne kaltinti rašytoją, o aiškinti kalbos dalykus, vertas nuoširdžios padėkos.

Priminęs „Vitolio raudos" vertimą, Švietimo ministerijos neįleidžiamą į mokyklų bibliotekas, V. Krėvė pasisakė „prieš knygos smerkimą dėl vienos kitos tikros ar netikros kalbos klaidos". Rašytojas pašiepė S. Dabušio vertimus, kuriuos reikėtų dar kartą išversti lietuviškai, ir padarė humoristinę išvadą, ar tik nebus Lietuvoje dvi kalbos: rašytojų kalba, kuri „dažnai pakrypsta, bet už tai gyva", visiems įmanoma, ir kalbininkų kalba — dirbtinė, sunki, liaudžiai nesuprantama. Nors straipsnio pabaigoje V. Krėvė kvietė abi puses „susiprasti ir pradėti bendrą darbą, teigiamą, kūrybinį", bet „Pradų ir žygių" paleistos kibirkštys jau buvo išsilakstčiusios ir užkūrusios liepsną, kuri pasirodė anksčiau negu išėjo jungtinis 2—3 žurnalo numeris.

Prieš maištingai nusiteikusius rašytojus siūbtelėjo kalbininkų gretos. Neatsargius pareiškimus apšaudė santrumpa *J. M.* pasirašęs mokytojas J. Murka[36] ir slapyvardžiu „Irgi rašytojas"

---

[35] *Durys M.* Kalbininkai ir rašytojai.— Lietuva, 1926, birželio 2.
[36] Lietuvis, 1926, Nr 27, p. 11—13.

prisidengęs „Lietuvos mokyklos" priedo „Mūsų kalba" autorius, galbūt pats redaktorius L. Kuodys[37]. Į kovos lauko vidurį išėjo J. Jablonskis. V. Krėvės straipsniuose jis atpažino save ir prisiėmė užgaulią „blusininko" pravardę. Ir kitiems buvo aišku, ką rašytojas labiausiai užkliudė savo straipsniuose. A. Jakštas padėkojo V. Krėvei už pirmąjį straipsnį, rekomenduodamas jį perskaityti visiems lietuvių kalbos mokytojams ir vyresniųjų klasių moksleiviams, kad jie liautųsi mėgdžioti J. Jablonskio stilių bei kalbą, kurie, jo nuomone, „yra ne gyvi, bet išgalvoti ir visai *dirbtiniai dalykai*". Jis sveikino drąsų žodį prieš kalbos dogmatinimą[38].

Polemikon, kuri persikėlė į „Lietuvos" dienraštį, o netrukus — į „Rytą" bei „Lietuvos aidą" ir, vis labiau kaitindama aistras, virė iki 1928 m. vasario pabaigos, įsitraukė keliolika autorių, buvo išspausdinta daugiau kaip trisdešimt įvairaus pobūdžio publikacijų, toli peržengusių „Pradų ir žygių" pajudintą problemą. Šešis stambius straipsnius paskelbė J. Jablonskis. Viename straipsnyje jis smulkiai išaiškino „Pradų ir žygių" žodyno, linksnių ir prielinksnių vartojimo klaidas[39].

Diskusiją ėmė blaškyti asmeniškumai, kalbininkų trintis su universiteto humanitarinių mokslų fakultetu, kurio dekanas buvo V. Krėvė. Šio fakulteto tarybai užtarus „Vitolio raudos" vertimą, kad jis galėtų patekti į mokyklų bibliotekas, demonstratyviai remdamas J. Jablonskį, J. Balčikonis iš humanitarinių mokslų fakulteto perėjo į teologijos-filosofijos fakultetą. Įsikišę į polemiką J. Tumas ir B. Sruoga dar labiau išplėtė gaisrą. J. Tumas nevykusiai bandė teisintis dėl teigiamos „Vi-

---

[37] Mūsų kalba, 1926, Nr 6, p. 41—45.
[38] A. Dambrausko 1926 gegužės 29 laiškas V. Krėvei.— LKLIR, f. 51—85, l. 2.
[39] Lietuva, 1926, lapkričio 10.

tolio raudos" vertimo recenzijos[40]. Jis kaip ir B. Sruoga kritikavo J. Balčikonio išverstas V. Haufo pasakas; vertėjas atsakė piktais straipsniais. Nei J. Balčikonis, nei J. Jablonskis, polemikoje su rašytojais patyręs didžiausią ir, deja, paskutinį kūrybos pakilimą, nepriėmė B. Sruogos siūlomų paliaubų. J. Balčikonis ginčijosi ne vien dėl kalbos dalykų: jis atmetė Kultūros fondo idėją, kurią B. Sruoga siūlė tautininkų valdžiai[41].

Tas ginčas susilaukė kritiškų atgarsių ano meto komunistinėje spaudoje[42], atgijo ketvirtajame dešimtmetyje ir neišnyko mūsų dienomis. Rašytojų ir kalbininkų polemiką įvairiai apžvelgė, norėdami padėti galutinį tašką, A. Žirgulys ir A. Piročkinas[43], bet jų nesutarimas rodo, kad prie šio klausimo ateity dar ne kartą bus grįžtama. Kad ir kaip žiūrėtume į rašytojų pretenzijas, tai nebuvo priekabių ieškojimas lietuvių rašomosios kalbos tėvui, o dėsningas literatūros augimo konfliktas.

Polemikos kaltininkai V. Krėvė ir F. Kirša nedrįso atvirai ginčytis su J. Jablonskiu, tačiau „Praduose ir žygiuose" palaikė puolimą prieš jį. Žurnale buvo išspausdintas M. Girinio staipsnis „Kalbos fetišai", smerkiantis gyvo žodžio kaustymą geležinėmis taisyklėmis. Straipsnį tikriausiai parašė jau minėtas mokytojas M. Pagiraitis. „Pradai ir žygiai" leido V. Krėvės pajuoktam kalbininkui S. Dabušiui atsakyti į J. Jablonskio kritiką dėl E. Ožeškienės (Ožeškovos) raštų vertimo. Jo straips-

---

40 „Vitolio raudą" 1919 m. vertė J. Talmantas (žr.: Laisvė, 1919, liepos 24), bet, matyt, neįveikė. F. Kiršos vertimą teigiamai sutiko ne tik *J. Tumas* (Lietuva, 1924, birželio 17, 1927, sausio 11), bet ir *J. K.* (Lietuvos žinios, 1924, liepos 2), *V-ka* (Kultūra, 1925, Nr 1, p. 34). P. Ruseckas rašė, kad „vertimas, kaip rodos, daugelyj vietų savo sklandžia kalba yra gražesnis už patį originalą" (Karys, 1924, Nr 39, p. 324).

41 Žr. jų polemiką: Lietuva, 1927, gruodžio 10, 21, 23, 1928, sausio 7.

42 Kibirkštis, 1926, Nr 13, p. 34.

43 *Žirgulys A.* Kovose dėl žodžio.— Pergalė, 1974, Nr 2, p. 144—154; *Piročkinas A.* J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas.— V., 1978, p. 182—199, 265.

nis, kurio nespausdino „Lietuva", vadinosi „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?..". Z. Kuzmickis nusistebėjo: „Rodosi, Jablonskis nėra popiežius, kad šitaip galima būtų dėl jo klausti. Tiek pačios tos antraštės, bet kad ir šiaip jau visame straipsnyje žymu kažkokios neskanios arogancijos mūsų seno kalbininko atžvilgiu[44]. „Pradai ir žygiai" anaiptol ne susigėdę nesiryžo tęsti S. Dabušio straipsnio – žurnalas toliau nėjo. Viso straipsnio santrauką išspausdinta „Ryte"[45]. S. Dabušio išpuolius prieš J. Jablonskio istorinį vaidmenį, jo rašybos principus pasmerkė ne tiktai kalbininkai J. Balčikonis[46], P. Skardžius[47], bet ir užkulisinis V. Krėvės akcijos rėmėjas A. Jakštas[48].

1926 m. gegužės mėnesį F. Kirša ir M. Šalčius atstovavo Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungai Berlyne įvykusiame tarptautinio rašytojų susivienijimo — PEN klubo[49] kongrese. F. Kirša nusivylė kalbomis apie bendradarbiavimą literatūros vertimais, bet tikėjosi, kad „bus progos ir lietuviams pakišti savo raštų"[50]. Grįžęs „Praduose ir žygiuose" jis paskelbė klubo veiklos ir kongreso posėdžių apžvalgą, kurioje pažymėjo, kad „padaryta daug ryšių lietuvių literatūrai kelią pratrinti į kitų literatūrų laukus", ir apeliavo į vyriausybę dėl finansų. Rašytojų ir žurnalistų sąjunga paskubom įsteigė 40 žmonių

---

[44] *Kantvydis B.* Pradai ir žygiai. 1927, Nr 3—4. — Lietuva, 1928, sausio 26.

[45] *Dabušis S.* Ar prof. Jablonskis kartais neklysta?! — Rytas, 1928, sausio 11, 13, 14, 16.

[46] Lietuvos aidas, 1928, vasario 21.

[47] Rytas, 1928, sausio 28.

[48] Lietuvos aidas, 1928, vasario 3.

[49] PEN (*angl.* plunksna) santrumpa reiškia: *P — poets and playwrightes* (poetai ir dramaturgai), *E — essayists and editors* (eseistai ir leidėjai), *N — novelists* (romanistai). Ši organizacija įkurta 1921 m. siekiant „palaikyti draugiškus santykius ir intelektualinį bendravimą tarp įvairių kraštų rašytojų". — LKLIR, f. 13—2059, l. 2.

[50] F. Kiršos 1926 gegužės 18 laiškas V. Krėvei. — Ten pat, f. 51—150, l. 1.

PEN klubo skyrių, bet jame buvo tik 4 menininkai. Gruodžio mėnesį skyriaus branduolys atsirado LMKD Literatų sekcijoje; pirmininku buvo išrinktas V. Krėvė-Mickevičius[51]. Netrukus PEN klubo Lietuvos skyrius, nesusilaukęs vyriausybės paramos, iširo.

„Pradai ir žygiai" judino teatro problemas. Tris teorines publikacijas apie scenos meną 1926 m. paskelbė A. Sutkus. Jis teigė, kad atėjo laikas teatrui tapti dvasinės kultūros židiniu, ne linksminančiu ir ne liūliuojančiu, o kuriančiu tuos turtus, kuriais gyva tautos dvasia. „Pačia savo idėja vaidyba — romantizmo paraiška, romantikos įsitikinimas, kad paprastame būtų galima įžvelgti kažko nepaprasto ir tas nepaprastumas — neabejotina tiesa. Ji visuomet siekia įžvelgti per regimą išorinės tikrumos kevalą neregimą esminį pradmenį". Taigi A. Sutkus tebesirėmė simbolizmo estetika. Parodęs gerą Meiningeno ir K. Stanislavskio teatrų supratimą, jis nei vienu, nei kitu labai nesižavėjo ir lenkėsi savo mokytojui, filosofinio romantinio teatro propagandistui F. Komisarževskiui, kurio minčių pluoštą jau nebe pirmą kartą išvertė lietuvių skaitytojui. A. Sutkus nupeikė Lietuvos Valstybės teatrą ir jo direktorių L. Girą kaip nesuprantantį scenos pašaukimo. V. Jocaitis atkirto, kad kritikas per daug reikalauja iš teatro[52].

Netrukus pats sėdęs į Valstybės teatro direktoriaus kėdę, A. Sutkus nepateisino visuomenės vilčių. B. Sruogos pašiepiamas „vaikščiojančia sopulybe" F. Kirša[53] 1927 m. „Praduose ir žygiuose" dviem straipsniais, kurių antraštės taiko į esmę,— „Mūsų teatro vargai" ir „Teatras skaldomas šupuliais..." — sugadino santykius su žurnalo autoriumi, naujuoju teatro va-

[51] Židinys, 1927, Nr 1, p. 70.

[52] *Jocaitis* V. Nauji teatro apdūmojimai.— Lietuva, 1926, birželio 19.

[53] *V-tas*. Kaip A. Sutkus „griauna" Valstybės Teatrą.— Lietuvis, 1927, vasario 8.

dovu. „Pradai ir žygiai" laikės gerai, kol Sutkus nebuvo teatro direktorius. Jis nori, kad jį būtinai palaikytum[e]. Aš palaikau tik faktus, ne pagyras",— rašė F. Kirša savo dienoraštyje[54]. Galbūt A. Sutkus rėmė „Pradus ir žygius" didesnėmis pinigų sumomis negu nurodyta pačiame žurnale? 1927 m. jo jau nebėra rėmėjų sąrašuose. Šiaip ar taip, F. Kiršos elgesys kalba apie jo pilietinį sąžiningumą ir tvirtus žurnalistinius principus.

Valstybės teatro negalavimus „Praduose ir žygiuose" taip pat taisė meno tarėjas J. Vienožinskis ir principingumu nepasižymėjęs aktorius V. Steponavičius, kuris, pakūręs A. Sutkui pirtį, sugrįžo dirbti į jo teatrą[55].

Iš publikacijų apie muziką įdomesnis pirmą kartą pasirodžiusio spaudoje B. Dvariono rašinys. Priminęs Europos masto jauno kompozitoriaus J. Gruodžio kūrybą, jis liūdnai pažymėjo, kad muzikos kūriniams Lietuvoje nėra leidėjų.

„Praduose ir žygiuose" stengtasi aprėpti dailės gyvenimą. Dailės ir jos kritikos reikšmę visuomenei aptarė I. Šlapelis[56], lietuvių liaudies meno parodas recenzavo P. Galaunė, dailininkų profesionalų kūrybą vertino J. Vienožinskis. Taiklios ir vaizdingos J. Vienožinskio charakteristikos margame lietuvių tapytojų būryje ryškino kūrybines individualybes. Jis buvo jautrus ieškojimams ir nepakentė natūralistinės akademinės meno pakraipos: „Čia menininkas tarytum būtų be sielos, be valios — gamta jam suprantama tiktai tokia, kokia išreikšta išorinėse paviršutinėse formose. <...> Čia „kuriama" tik fabula. <...> Tai sočios, bet seklios buržuazijos menas".

---

54 VRBR, f. 35—29, l. 58.

55 Negalavimai.— 7 meno dienos, 1928, Nr 12, p. 4—5.

56 Tai vienas straipsnis iš ciklo apie meną ir visuomenės idealus.— Žr.: Logos, 1926, Nr 2, p. 163—174; Kultūra, Nr 10, p. 321—324.

Gausiausiai žurnalui rašė P. Galaunė, kovingas dailės kritikas, publicistas, muziejininkystės entuziastas. Jis propagavo Tautos muziejaus idėją, skatino valdžią rūpintis išblaškytų kultūros turtų rinkimu bei apsauga. Bandydamas paveikti vyriausybę, kad ji būtų atidesnė ir dosnesnė meno reikalams, P. Galaunė žurnale papasakojo apie dailės vertybių apsaugą Rusijoje Spalio revoliucijos metu, supažindino su besidominčiais lietuvių daile tarybiniais dailininkais ir dailėtyrininkais. Sekdamas svetur išėjusias meno knygas, jis neišleido iš akiračio naujausių rusų ir baltarusių tarybinių leidinių. Prabangų žurnalą „Наука и искусство" P. Galaunė patarė pasiskaityti Lietuvos „meno globotojams", kad jie suprastų, jog „valstybė betarpiškai valdyti meną negali, bet gali ir turi jį <...> saugoti, remti, organizuoti". Išvardijęs kai kuriuos menininkų skatinimo būdus Tarybų Rusijoje, recenzentas siūlė perimti tenykštį patyrimą. Jo ironija Lietuvos valdantiesiems sluoksniams įsiterpė į vis stiprėjančią antiburžuazinę menininkų akciją.

P. Galaunės straipsniuose ir recenzijose remiamasi šviežia tarybine meno srities literatūra, kurios jis gaudavo iš Boleslavskio knygyno „Literatūra", Rusijos ir Baltarusijos dailėtyrininkų bei ekslibrių rinkėjų[57]. Tautininkams plečiant antikomunizmo propagandą, P. Galaunės publikacijos skatino žurnalo skaitytojus pagarbiai žiūrėti į kaimyninę šalį, nors pats autorius tokio tikslo nesiekė ir, kaip matyti iš straipsnio „Chamas žengia" įžangos, buvo susidaręs neteisingą nuomonę apie revoliucijos rezultatus. Tačiau straipsnio aštruma buvo atgręžta ne į Tarybų Rusiją, o į Lietuvos kultūrinio gyvenimo negeroves.

---

57 Iš 1979 gruodžio 3 pokalbio su P. Galaune.

P. Galaunės straipsnis parašytas feljetonišku stiliumi, nors turi paantraštę „Ne feljetonas". Jame groteskiškai sutirštintos ydos, kurias įkūnija keičiantis kaukes rauplėtas mėšlanagis chamas. Pragariška neapykantos tulžimi jis užliejo spaudą, iš pasalų kandžiojasi, lenda į privatų gyvenimą, savo purvinais batais trempia parodas, teatrą, literatūrą. V. Mykolaitis apgailestavo, kad šis pagiežingas straipsnis[58] „išeina iš viešam žodžiui reikalingo susivaldymo ribų"[59].

Menininkų priekaištai, skundai ir aimanos ne kažką tegalėjo pakeisti, todėl jie ėmė pabosti netgi tiems, kurie pirmieji puolė kaltinti visuomeninę aplinką. Iš žurnalo bendradarbių pasitraukė ne tik B. Sruoga, bet ir V. Bičiūnas, A. Sutkus, kaip publicistas nutilo V. Krėvė. Tautininkų spauda šaipėsi, kad menininkai vienas kitą vanoja tikrai poetiškai ir kad bemaž visas šis leidinys tėra „sukronikinta meno kritika ir sukritikinta asmeniškų įsižeidimų kronika"[60—61].

Žurnalo kritikai reikalavo pozityvaus turinio, betgi čia jo buvo nepalyginti daugiau, negu jie pastebėjo. Vertingiausiu dalyku reikia laikyti pačias pastangas šalinti iš kelio kliūtis, trukdančias meno plėtotei. Kaip aktualiai skamba žurnalo vedamojo mintis: *„Kol mes esame menininkai, tol tylėti — nuodėmė!"* „Pradų ir žygių" kultūrinė publicistika keliomis kryptimis pratęsė „Kauno naujienų" pradėtą diskusiją dėl knygos ir visuomenės. Žurnalas turėjo teigiamos įtakos steigiant Meno tarybą, vaduojant lietuvių rašytojus iš smulkmeniškos ir įkyrios kalbos taisovų globos, jis aitriais kritikos vaistais gydė teatro ir dailės negalavimus.

---

[58] 1981 spalio 15 pokalbyje P. Galaunė prisipažino turėjęs konkretų straipsnyje sugroteskinto „chamo" prototipą, bet jo neidentifikavo.
[59] Židinys, 1927, Nr 4, p. 314.
[60—61] Lietuva, Lietuvis, 1927, balandžio 14.

F. Kirša „Praduose ir žygiuose" galutinai realizavo savo sumanymą: įsteigė lietuvių ir užsienio meno kronikos skyrių, kuris vis platėjo ir įvairėjo — čia būta ne vien informacinių žinučių, bet ir platesnių aprašymų, komentarų, replikų. Paskutiniame, 1927 metų 3—4 numeryje atsirado naujas skyrius „Užsieniai ir Lietuva". Jame išspausdinta užsieniečių atsiliepimų apie lietuvių meną ir kultūrą, bibliografo V. Steponaičio įspūdžiai iš žurnalistų kelionės į Suomiją.

„Pradus ir žygus" F. Kirša visą laiką redagavo veltui ir autoriams nemokėjo honoraro, bet iš menininkų būrelio ir rėmėjų aukų žurnalą išlaikyti buvo neįmanoma. Plonieji numeriai 1926 metais kainavo 700—800 lt, jungtinis 1927 metų 3—4 numeris — 2300 lt. Redakcija buvo įsiskolinusi spaustuvei[62]. 1926 m. pabaigoje Švietimo ministerija davė 1000 lt pašalpos[63]; dar 3000 lt išrūpino meno tarėjas J. Vienožinskis[64]. Menininkų būrelio įgaliotas F. Kirša 1928 m. kovo 6 d. prašė Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos skirti 9200 lt subsidiją 1928 metams. Buvo numatyta išleisti keturis jungtinius numerius; pirmajame, skirtame buržuazinės valstybės jubiliejui, turėjo būti „sutrauktas per 10 metų visų sričių nudirbtas meno darbas"[65]. Prašomų lėšų negauta.

Visą laiką „Pradus ir žygius" persekiojo krizės šmėkla. Rūpesčius dėl leidinio likimo redaktoriui palengvino įsisąmoninta pareiga: „Dirbom naudingą kultūrai darbą ir kėlėme skausmo vėliavą..."[66]

---

[62] *Žukas V.* Dėl žurnalo „Pradai ir žygiai" leidimo. [F. Kiršos laiškų publikacijos].— Knygotyra. V., 1980, Nr 8(15), sąs. 1, p. 64—65.

[63] Pradai ir žygiai, 1926, Nr 8, p. 216.

[64] Lietuvis, 1927, balandžio 14.

[65] Knygotyra, Nr 8(15), sąs. 1, p. 65.

[66] Pradai ir žygiai, 1926, Nr 8, p. 216.

TRIUKŠMO PRASMĖ

1

Vos ne po trejų metų pertraukos, 1926 m. lapkričio 29 d., vėl priminė savo egzistavimą „Keturių vėjų" grupė, surengdama Muzikos mokyklos salėje literatūros vakarą. K. Binkis tarė žodį apie naujovių ieškotojus ir paskelbė „įsakymą be numerio apie pabėgimą jaun. puskarininkio Šemerio į limonadininkų armijos eiles"[1]. Šalia pasireiškusių „Keturiuose vėjuose" K. Binkio, J. Petrėno, J. Balčiūno-Švaisto, A. Rimydžio čia pasirodė J. Žlabys, T. Tilvytis ir A. Venclova[2]. Klausytojams susidarė vaizdas, kad keturvėjininkai per praėjusį laiką nedaug tesukūrė[3].

Gruodžio 9 d. K. Binkis, J. Petrėnas, A. Rimydis, T. Tilvytis ir J. Žlabys dalyvavo ką tik pradėjusios veikti Kauno radijo stoties pirmojoje literatūrinėje valandėlėje — „poezokoncerte"[4], kurio buvo galima klausytis 2000 m banga per 500 Lietuvos radijo imtuvų[5]. Keturvėjininkai, technikos naujovių garbėjai[6], turėjo puikią progą pademonstruoti savo ištikimybę modernaus gyvenimo ritmui. Kūrinius jie skaitė iš atgaivinamo leidinio korektūros lapų[7].

---

[1] Spaktyva, 1926, Nr 8—9, p. 11. S. Šmerauskas-Šemerys tada jau mokytojavo Klaipėdoje.

[2] Lietuva, 1926, gruodžio 7.

[3] *Sytis [Paleckis J.].* Pastabėlės.— Naujas žodis, 1926, Nr 21—22, p. 11.

[4] *Žg. J.* Keturi Vėjai ties radijo magneto banga.— Jaunoji Lietuva, 1939/1940, Nr 1, p. 423.

[5] Trimitas, 1926, Nr 33, p. 1055.

[6] Dar 1924 m. vasario pabaigoje J. Petrėnas siūlė L. Girai prisidėti prie jo ir pašto tarnautojo Balčiūno steigiamo radijo kooperatyvo: buvo ketinama „sudaryt b[endro]vę, gauti monopolį, statyt radijo stotį ir t. t."— LKLIR, f. 13—1796, l. 36.

[7] Jaunoji Lietuva, 1939/1940, Nr 1, p. 420.

„KETURIŲ VĖJŲ" ANTRASIS NUMERIS nustebino netikėtu formatu: tai jau buvo ne žurnalas, o aštuonių puslapių laikraštis. Numerio redaktoriumi ir leidėju paskelbtas A. Rimydis. Šio fakto tikroviškumu niekas lig šiol viešai nesuabejojo[8], nors nėra duomenų, kad jis būtų rengęs spaudai kitų autorių medžiagą. J. Petrėno žodžiai įtikinamai paneigia A. Rimydį redagavus „Keturių vėjų" antrąjį numerį: „Aš [J. Petrėnas] buvau ir jo faktinasis redaktorius, ir medžiagos telkėjas. Tik baigus formuoti šį numerį, o man besiruošiant vykti į Paryžių kaipo V. Čepinskio stipendiatui, K. Binkis pasiūlė: „Tu išvažiuosi, o gal kas nors Keturis vėjus ims pulti, tai teks atsikirsti. Tegu šį numerį pasirašo Rimydis, tai bus atsakovas". Aš, žinoma, pasakiau: „Tegul!"[9] J. Petrėno pasiūlymu[10] leidinys buvo „užrakintas" reklamos juostele.

Antrąjį „Keturių vėjų" numerį išspausdino skolon „Raidės" spaustuvė[11]; kaip ir kitus du numerius, jį administravo „Spaudos" bendrovė. Laikraštinį formatą įpiršo K. Binkis. Naujo tipo prancūziškų, vokiškų ir lenkiškų literatūrinių laikraščių pavyzdžio veikiamas poetas buvo „gazietos" šalininkas, laikė ją visais atžvilgiais pranašesne spaudinių rūšimi už greitai bankrutuojančius lietuviškus žurnalus. „Storas, griozdiškas žurnalas baigia atgyventi savo amžių. <...> Naujojo laiko tempas baisiai nemėgsta kilometrinių egzekvijų. Trumpai ir sumaniai parašytas straipsnis, skubiai paduodama žinia šių dienų žmogui daugiau pasako kaip kelios dešimtys puslapių lementavonių su abejotinomis, daug žadančiomis išvadomis", —

[8] A. Rimydis laikomas „Keturių vėjų" atsakomuoju redaktoriumi ir vieno numerio faktiškuoju redaktoriumi.

[9] J. Petrėno 1978 lapkričio 30 laiško I. Korsakaitei nuorašas.— LKLIR, f. 1—5952.

[10] Iš 1980 vasario 19 pokalbio su J. Žlabiu.

[11] Jaunoji Lietuva, 1939/1940, Nr 1, p. 420.

vėliau aiškino K. Binkis[12]. Pirmąjį „Keturių vėjų" numerį jis niekinamai vadino literatūros kalendoriumi[13].

1926 m. K. Binkis rašė „Lietuvai", „Lietuvos žinioms", „Trimitui", vertė operų libretus ir dramas teatrui[14]. Antrajam „Keturių vėjų" numeriui jis davė tik vieną eilėraštį, sukurtą specialiai „poezokoncertui"[15], bet padėjo organizuoti kitą medžiagą, sumanė kai kuriuos akcentus. J. Žlabys prisimena, kaip K. Binkis, pribraukęs kelis lapus, parašė tekstus stambių šriftų humoristinėms „reklamoms": „Šemerys atapakalias priekin!", „Visi skaitykit tik Faustą Kiršą!"[16] K. Binkio paprašytas T. Tilvytis parodijavo populiarų jo eilėraštį „Gėlės iš šieno"[17].

Naujasis „Keturių vėjų" numeris prasidėjo šūkiais: „Šalin surūgęs tautinis romantizmas! Šalin anemiškas simbolizmas! Visa literatūros valdžia Keturių Vėjų Taryboms!" Pastarąja lyg ir kairiai skambančia, o iš tikrųjų daugiau į originalumą taikoma fraze šaipytasi iš buržuazinio parlamentarizmo, kada kiekviena politinė partija laikraščiuose atvirai ir triukšmingai kovojo dėl savo interesų. Keturvėjininkų deklaracijos anksčiau padėjo atsirasti smagiems „Spaktyvos" manifestams: „Šalin raukšlės nuo kaktų! <...> Tegyvuoja tik Spaktyvistų Partija! <...> Tegyvuoja juoko, darbo, sporto,

---

[12] *Galijotas.* Literatūros gazieta.— 7 meno dienos, 1929, Nr 44, p. 8. K. Binkio slapyvardžio autentiškumą patvirtino A. Šimėnas atsiminimų rankraštyje „Juozas Žengė" (1973).— A. Šimėno archyvas.

[13] Iš 1969 liepos 26 pokalbio su S. Šmerausku.

[14] LKLIR, f. 45—129, 147.

[15] *Tilvytis T.* Autobiografija [mašinr.].— LTSR CVLMA, f. 153, ap. 1, b. 90, l. 31.

[16] Iš 1980 vasario 5 pokalbio su J. Žlabiu.

[17] *Tilvytis T.* Taikos sėja.— V., 1982, p. 141, 179. K. Binkis net per spaudą ieškojo „kritiko, kuris iškoliotų „100 pavasarių".— Žr.: Spaktyva, 1926, Nr 4—5, p. 9. Eilėraštis „Gėlės iš šieno" kartą jau buvo parodijuotas: *Dominus Quomodo.* Iš nespausdintų raštų.— Kultuvė, 1923, balandžio 1.

meilės ir kitokios visokios federacijos!"[18], o dabar pačios nuo jų nedaug tesiskyrė. Žymiausi lietuvių simbolistai laikraštyje papešioti reklaminėmis afišomis. Pasijuokta iš A. Jakšto ir B. Sruogos polemikos „Bare". Krėvišką romantizmą per tris numerius talentingai parodijavo P. Tarulis prozos kūrinyje iš senovės lietuvių gyvenimo „Trejos devynerios". Autorius ten sąmoningai nevaizdavo nė vieno kunigaikščio, tik paprastus žmones[19].

Programinis keturvėjininkų žodis — J. Petrėno pranešimas radijo „poezokoncerte" — išspausdintas smulkiu šriftu pačioje numerio pabaigoje. Šalia perdėtų pagyrimų radijui ten išdėstyti „naujojo meno" principai ir pabrėžta, kad F. Marinečio paskatintas judėjimas įvairiuose kraštuose ir įvairiomis sąlygomis įgyja vis kitokių atspalvių. J. Petrėnas pažymėjo kelis bendrus bruožus, jungiančius futurizmo šalininkus į vieną šeimyną: tai „troškimas išreikšti šių dienų epochą" ir pakeisti meno estetiką, sukurti stilių, kuriam būdingas „patogumas, paprastumas, gyvenimo sąlygom tikslus pritaikymas, vengimas nebūtinai reikalingų pagražinimų", pastangos įvesti į poezijos apyvartą žodžius, laikomus nepoetiškais; visa tai kyla iš pamatinio dėsnio, kad „naujas idėjas galima išreikšti tik panaujintom priemonėm". Šie principai dėstomi logiškai ir įtikinamai, neieškant rėksmingų metaforų.

Veikiamas liaudininkų ir socialdemokratų valdymo dienomis Lietuvoje padidėjusio liaudies masių revoliucinio aktyvumo, futuristinį judėjimą, taigi ir keturvėjininkų užmojus, J. Petrėnas siejo su dirbančiųjų siekimais: „Darbo klasė stojo į kovą su maža žmonių saujele, kuri turi paglemžus didelę dalį turtų. <...> Šie sluoksniai pagamino sau artimą meną. Demok-

[18] Spaktyva, 1924, Nr 1, p. 2, 1925, Nr 1, p. 4.

[19] *Kazakevičius V.* „Čia esu gan vienišas": Juozas Petrėnas laiškuose ir darbuose.— Gimtasis kraštas, 1980, liepos 3.

ratija taip pat pagamins naują meną. Ir naujieji menininkai eina padėti šį meną kurti". J. Petrėnas kreipė kūrėjus į proletarinę kultūrą. Deja, šios deklaracijos nepatvirtino keturvėjininkų kūrybinė praktika.

Tuo laiku K. Binkis išvertė „Internacionalą", tačiau šio fakto nereikėtų tapatinti su poeto įsitikinimais: susirgusį jį materialiai parėmė bičiuliai per „Socialdemokrato" redakciją[20]. K. Binkis tada save laikė ne kairiuoju, o tik „с уклоном на лево"[21]. Šią mintį poetiškai nusakė artimiausias jo mokinys A. Rimydis: „Žmogau, / visagalis žemės šoferi, / pasuk truputį kairėn pasaulio / profilį"[22].

Idėjinį keturvėjininkų neapibrėžtumą kaip tik ir išreiškė K. Binkio ir A. Rimydžio eilėraščiai. K. Binkis „Radioekspromte" šlovino XX amžiaus dinamiką: radijo ryšius, fabrikų mašinų chorą, traukiantį modernią maldą. Tačiau įsismaginęs poetas atmetė knygą („Šalin supelėjęs knygų balastas / Ir visos renkamos ir spaudžiamos /mašinos"), kurią karštai publicistiškai užsistojo J. Petrėnas (Pe.) čia pat išspausdintame straipsnyje „Netinkamai sprendžiami klausimai". A. Rimydžio „Lietuvos poeto raportas" skelbė gerumą ir abstrakčią lygybę („Kad visiems po lygiai / Oro porcijos būtų dalijamos...").

Naujosios neįprastos kūrybos ypatumus plačiai atskleidė pirmąkart pasirodantis žurnale husarų leitenantas J. Žlabys-Žengė. Ištraukoje iš poemos „Anykščių šilelis" kovingai nusiteikęs poetas, priešingai A. Baranauskui, laikraštiniu stiliumi džiaugėsi geometrizuotais jau ataugusio šilelio pjovimo vaizdais ir atžengiančia civilizacija. Keturiuose eilėraščiuose

---

20 „Internacionalą" K. Binkio paprašė išversti socialdemokratų jaunimo veikėjas L. Čeraška; A. Jakubėnas parūpino prancūzišką originalą ir vertimą į vokiečių kalbą. „Socialdemokrato" redakcija sumokėjo poetui 150 lt.— Iš 1979 rugsėjo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.

21 Iš 1980 vasario 19 pokalbio su J. Žlabiu.

22 *Rimydis A.* Knyga be vardo.— K., 1926, p. 19.

iš rengiamo rinkinio „Pavasario gramatikos"[23] jis ironizuojančia akimi stebėjo gamtos atbudimą, atmesdamas romantiką ir paryškindamas judesį, garsą, gruboką liaudišką vaizdą. Poetas išraiškingai parodė pavasario nuotaikas ir jautriai perteikė folkloru grįstas aliteracijas. Greta K. Binkio „100 pavasarių" tai vienas autentiškiausių bandymų sukurti lietuvišką futuristinės poezijos pasaulėvaizdį. Eilėraštyje „Pavasario futurizmas" varnėno švilpavimas „Fju- / Fju- /Fju—turizmas!" tarytum pabrėžia lietuviškojo avangardizmo kitoniškumą[24]. J. Žengė nupiešė tokį pat gaivališką kaip P. Morkaus eilėraščiuose, tik įdomesnį ir meniškesnį kaimo berno paveikslą.

K. Binkis džiaugėsi išspausdintu be autoriaus pavardės metaforiškų temų sąrašu „99 romanai vieno žmogaus širdy"[25]. Reredakcijos prieraše pažymėta, kad šos temos rastos „daug pergyvenusio, daug mačiusio asmens" bute; jos įdomios tuo, kad „iš vieno dviejų žodžių ūmai vaizduotėje sprogsta visas vaizdas". Temas pateikė dailininkas architektas V. Dubeneckis[26]. Feljetonėlį „Kaip aš suliteratūrėjau" davęs J. Švaistas „Keturiuose vėjuose" daugiau nebepasirodė ir nuo paties sambūrio atitolo.

Centrinė antrojo numerio medžiaga — „Didelis skandalas" su viską pasakančiomis antraštėmis: „Kada rauda siela"— plagiatas. Pleirytė-Puidienė (Vaidilutė) plagijavo antraeilį vokiečių rašytoją C. Flaišleną. J. Tumas — šį veikalą siūlo versti į svetimas kalbas. Gimnazistės skaito ir džiaugiasi". Plagiato įrodymui palygintos dvi O. Puidienės impresijos su vokišku originalu

---

23 „Keturiuose vėjuose" ta neišėjusi knyga neteisingai pavadinta „Pavasario gramatika".— Iš 1971 kovo 28 pokalbio su J. Žlabiu.

24 Eilėraštyje „Geležinis Vilkas" (Klaipėdos žinios, 1924, liepos 20) Juozas Žengė kvietė: „Pabaltės būkim futuristai".

25 *Tilvytis T.* Iš atsiminimų apie K. Binkį.— Pergalė, 1963, Nr 11, p. 125.

26 Iš 1980 vasario 5 pokalbio su J. Žlabiu.

ir pažodiniu vertimu. Plačiau apie šį ir kitus plagiatus pažadėta pakalbėti kitame numeryje.

Tai buvo iš tiesų didelis skandalas, bet spaudoje jis plačiai nenuskardėjo. Kelią užkirto Maironio, V. Krėvės ir S. Čiurlionienės atviras laiškas „Rašytojos Vaidilutės-Puidienės reikalu", kuriame pasakyta: „Kadangi rašytoja Vaidilutė-Puidienė mūsų literatūroje ir visuomenėje yra daug nusipelniusi, mes tikimės, kad tie „Keturių Vėjų" paskleisti kaltinimai nebus kartojami, kol mes išnagrinėsime visą medžiagą, „Keturių Vėjų" dar nežinomą, ir viešai paskelbsime savo išvadas"[27]. Jokių išvadų šiuo klausimu nebuvo paskelbta. V. Mykolaitis ramino savo studentus[28].

Būtina kruopščiai palyginti Vaidilutės kūrinius su C. Flaišleno knyga „Von Alltag und Sonne" („Apie šiokiadienį ir saulę"). Imantis šio darbo, vertėtų pastudijuoti ir O. Puidienės apologiją rankrašty „Prieš vėjus nepapūsi"[29]. Iš šio keturvėjininkams, ypač K. Binkiui, nepalankaus rašinio, kuriame primenami pasaulinės literatūros pavyzdžiai, kada vienas rašytojas kaltino kitą idėjų pasisavinimu, ir teisinami specialistams žinomi lietuvių literatūros sekimai, paaiškėja štai kas: O. Puidienė panaudojo rusišką mirusio brolio rankraštį. C. Flaišleno pavardės ji negirdėjusi[30].

Plagiatą pastebėjo per draugystę su rašytojais bandęs prasimušti į literatūrą dvarininkėlis B. Melngailis. Jis gerai mokėjo latvių, vokiečių ir prancūzų kalbas, tad padėdavo bičiuliams surasti ir išversti ieškomus tekstus. Plagiato išaiškinimo proga K. Binkis išspausdino jam vizitinę kortelę: „Borisas Melngailis, „Keturių vėjų" žvalgybos viršininkas"[31]. Ši charakteristika taip pagarsėjo, kad virto svarbiausia jo veiklos detale.

---

[27] Lietuvis, 1927, vasario 17.

[28] Iš 1982 gruodžio 19 pokalbio su A. Žirguliu.

[29] VVUBR, D 840, l. 1—28.

[30] C. Flaišleno kūryba Lietuvoje jau buvo žinoma: *A. Klimas [A. Kelmutis]* paskelbė šio rašytojo sekimą „Širdies saulė" (Karys, 1922, Nr 22, p. 263—264), *B. Melngailis* išvertė eilėraštį „Tai kartą buvo..." (Lietuvos žinios, 1923, balandžio 5).

[31] Iš 1971 kovo 17 pokalbio su J. Žlabiu.

„Keturių vėjų" antrojo numerio poleminės mintys galėjo pagyvinti bet kurio leidinio publicistiką. Tai nepasirašytas rašinys apie abejingus klientams Kauno knygynus ir minėtas J. Petrėno straipsnis apie lietuviškos knygos būklę. J. Petrėnas nagrinėjo opias inteligentijos ir sodžiaus, grožinės literatūros santykio su visuomene, kritika problemas, kūrėjų skatinimo būdus. Šio straipsnio tezės ir tonas tarytum perimti iš autoriaus ironizuojamų „Pradų ir žygių", P. Juodelio laikytų pirmąja opozicijos prieš „Keturis vėjus" banga[32].

„Gėda juk, kad šiuo metu Lietuvoje *nėra literatūros žurnalo,*— piktinosi autorius.— O visų taip lengvai keikiami lietuviški komunistai (internacionalistai) už sienos jau pora metų leidžia žurnalą („Kibirkštį"), blogą ar gerą — kitas klausimas, bet visgi su aiškia pakraipa skaitytojus tam tikroje kryptyje literatūroje ir mene auklėjantį žurnalą". J. Petrėnas, kaip F. Kirša „Praduose ir žygiuose", konstatavo patį faktą, bet neparodė savo simpatijų „Kibirkščiai". Su šiuo žurnalu jis bandė polemizuoti, neigti perdėtą kritiką „Keturių vėjų" adresu. Ideologiškai nepriimtiną „Kibirkšties" principų gretinimą su A. Jakšto pažiūra į meną pasmerkė P. Ancevičius: „Kas turi kaktoj akis, tas lengvai pastebi, kaip auga kultūra, menas Rusijoj prie komunistiškų pažiūrų ir kaip tie patys dalykai auga Lietuvoj prie jėzuitiškų pažiūrų"[33].

Aptardami kairiosios ir dešiniosios kritikos padarinius leidiniui, keturvėjininkai atsisveikino ne tik su S. Šemeriu, bet ir su J. Tysliava, kuris, žurnalo publicisto žodžiais, „nužergė tolyn artimiausiu keliu į genialumą ir į stipendiją". Kaip rodo T. Tilvyčio atsiminimai, J. Tysliavą nuo žurnalo atstūmė pie-

---

[32] Iš 1969 gegužės 14 pokalbio su P. Juodeliu.
[33] Kultūra, 1927, Nr 2, p. 100.

meniškas bičiulių tyčiojimasis iš talentingo poeto savigarbos[34]. Patikėjęs, kad „poetas Žemės skritulį privalo sukinėti tarp pirštų"[35], J. Tysliava ėmė dvasiškai tolti nuo gimtojo krašto.

„Keturių vėjų" antrojo numerio balansas nenudžiugino: iš dešimties ankstesnių autorių čia pasireiškė tiktai keturi (K. Binkis, J. Petrėnas, A. Rimydis ir J. Švaistas); pabėgėlius pakeitė jų verti bendradarbiai J. Žlabys ir T. Tilvytis. K. Binkis su J. Petrėnu ieškojo naujų kūrybinių jėgų, tikėdami leidinio atsinaujinimu. Su didele viltimi jie žiūrėjo į A. Gricių, kurio rengiamą apsakymų knygą „Nepasakų dienomis" pirma laiko išreklamavo kaip spausdinamą.

K. Binkio pasiūlymu „Keturių vėjų" antrojo numerio pasirodymas buvo atšvęstas „Metropolyje". Autoriai negavo honoraro iš biznio skelbimais aprėminto laikraščio ir turėjo sumesti po 25 litus. Sukviesta literatų, artistų, muzikų (pobūvyje dalyvavo B. Dvarionas)[36]. Laikraštį palydėjo į pasaulį lėkšta „Spaktyvos" parodija[37].

Antrasis „Keturių vėjų" numeris nesukėlė didesnio visuomenės šurmulio ir buvo greitai užmirštas. Tačiau jo nenutylėjo įžeisti poetai simbolistai. F. Kirša 1926 m. gruodžio 22 d. savo dienoraštyje įrašė: „Tokių sudžiūvusių širdžių jaunose krūtinėse

[34] „Labiausiai jis [J. Tysliava] nemėgo, o gal vengė susitikti K. Binkį, kuris jį čaižydavo savo neišsemiamais sąmojais ir pašaipomis, tokiu būdu visų tarpe likdamas herojumi, nugalėtoju, išmintingiausiu". Per J. Tysliavos vardadienį restorane keturvėjininkai nutarė gerti alų „antimiesčionišku būdu"— ne iš bokalų, o tiesiai iš kibiro, kaimiškai. Kadangi poetas „laikėsi, anot daugumos, miesčioniškų pažiūrų, tai didžioji dauguma draugų Tysliavą jėga pritempė prie kibiro, į kurį buvo supilta bene du tuzinai bonkų alaus, ir įmurkdė jo galvą iki apykaklės".— *Tilvytis T.* Grįžęs į gimtinę pelenais [rankr.], l. 50—51.

[35] *Tysliava J.* Dienos ir nakties žirklės: Iš kelionės užrašų [1925].— Lietuvos aidas, 1931, kovo 11.

[36] Iš 1980 vasario 5 pokalbio su J. Žlabiu.

[37] *Ingis [Tilvytis T.?].* 4 muškėteriai: Siluetai.— Spaktyva, 1927, Nr 1—2, p. 2.

vargu kur kitur galima rasti. Principas viską laužti ką nors pagrindžiant — geras daiktas, tik laužti dėl laužimo — blogiau negu vaikų darbas"[38]. „Praduose ir žygiuose" jis prisidėjo prie tulžingų J. A. Herbačiausko išpuolių prieš lietuvių futuristus — pareiškė nepasitenkinimą leidinio „rusicizmu"[39]. V. Mykolaitis-Putinas recenzavo antrąjį numerį, pašiepdamas gabios keturvėjininkų bohemos pastangas išsipagiriojus daryti literatūros perversmus. Jis pritarė meno atnaujinimo idėjai, nusistatymui nenaudoti poezijos politinių partijų bei srovių reikalams, bet nesutiko su poetinių tradicijų neigimu, poezijos ir prozos skirtumų naikinimu. Gindamas save ir B. Sruogą, V. Mykolaitis-Putinas pabrėžė, kad „nuo gero tono ir išauklėjimo pareigų <...> nepaliuosuoja jokios estetikos programos, nė meno kryptys"[40].

Priešingai „Židinio" redaktoriui V. Mykolaičiui, P. Ancevičius reikalavo, kad „Keturių vėjų" autoriai sulietų meną su vargingiausiais gyventojų sluoksniais, pasuktų „sintetinio, revoliucinio dinaminio realizmo keliu", o ne pataikautų liberalinei miesčionijai[41].

„Keturių vėjų" vaidmenį ilgai nutylėjusiame šį leidinį „Lietuvos" dienraštyje pamėgino nustatyti V. Jocaitis. Išgvildenęs teorinius futuristų pareiškimus, jis padarė tokią išvadą: „Kai kurie griaunamieji motyvai jų yra visai teisėti <...>. Industrinis estetizmas, žodžio kultas, formų konstrukcija — tai turbūt <...> laikinas puolimas į šalį nuo senų kelių, natūrali išeitis, seną pakirtus ir neturint už ko nusitverti"[42]. Jis nesutiko su A. Jakšto tvirtinimu, kad „Keturiuose vėjuose" lietuviai karo pabėgėliai pernešę „bolševikišką rusų literatūros pobūdį", kurį

[38] VRBR, f. 35—29, l. 65.
[39] Pradai ir žygiai, 1927, Nr 1, p. 83.
[40] Židinys, 1926, Nr 12, p. 353—354.
[41] Kultūra, 1927, Nr 2, p. 97—101.
[42] Lietuva, 1927, sausio 3.

klerikalinis kritikas niekino kartu su visa rusų literatūra[43]. V. Jocaitis, pats buvęs karo pabėgėlis, pasmerkė A. Jakšto tendencingumą[44].

Taigi leidinys ir jo svarstymai neliko nuošalyje nuo suaktyvėjusios Lietuvoje ideologinės ir politinės kovos.

Po metų, 1927 m. spalio pabaigoje (nors pažymėta lapkričio data), išėjęs „KETURIŲ VĖJŲ" TREČIASIS NUMERIS atgavo žurnalo išvaizdą. Leidinio pasirodymas vėl buvo sudvejintas su literatūros vakaru, kuris susilaukė ir rimtų, ir pašaipių apžvalgų[45]. Susirinkusieji kažko ypatingo tikėjosi iš K. Binkio paskaitos „Kaip per pusę valandos pasidaryti poetu"[46], o poetas pokštaudamas suplieke dešimtį debiutantų knygelių — patvirtino žurnale be pavardės paskelbto savo straipsnio „Vaikų literatūra suaugusiems (Iš Keturių Vėjų Kurijos sekretoriato)" teiginius. Ir kiti vakaro dalyviai — J. Petrėnas, T. Tilvytis, A. Gricius, J. Žlabys (jo eiles skaitė A. Rimydis) — supažindino klausytojus su trečiajame numeryje išspausdinta savo kūryba.

Tuo laiku K. Binkis gausiai rašė eiliuotus feljetonus savaitraščiui „Mūsų rytojus". Šio savaitraščio redakcija virto mėgstama keturvėjininkų užeigų vieta, kurioje atgijo „paldienininkų" tradicijos. Toliau „Keturis vėjus" redaguodamas J. Petrėnas pakeitė valdžios leidžiamo žurnalo „Nowiny" redakcijoje trumpai dirbusį K. Binkį[47].

Trečiasis „Keturių vėjų" numeris prasideda K. Binkio eilėraščiu „Pasiutęs taksi", kuris, A. Šimėno teigimu, parašytas dar

---

[43] Lietuvis, 1927, gegužės 20.

[44] Lietuva, 1927, gegužės 25.

[45] *J. K.* „Lai gyvuoja Kaunas ir jo garsi konkė".— Lietuvos žinios, 1927, spalio 31; *P.* „Keturių vėjų" pūstelėjimas.— Lietuva, 1927, lapkričio 2; *Kilčiļiu; A.* Literatūros vakaras: Feljetonas.— Lietuvis, 1927, lapkričio 5.

[46] Lietuva, Rytas, Lietuvis, 1927, spalio 28.

[47] Iš 1979 gruodžio 4 pokalbio su A. Šimėnu.

jam gyvenant Berlyne. Juodraštiniuose T. Tilvyčio apmatuose atsiminimams apie K. Binkį pažymėta: „Pasiutęs taksi" — didelis sumanymas. Kosminė bedieviška poema (Majakovskio balsas). Berašydamas perdegė... Rezultatas — 50 eilučių..."[48] Poetas ne tik eilėmis garbino judėjimą. Apie 1923 metus jis triukšmingai važinėjo po Kauną „Fordu", prastais to meto Lietuvos keliais pasiekiančiu vos 50 km/val. greitį, ir buvo įtikinęs bičiulius bei artimuosius, kad ta mašina — jo nuosavybė[49].

V. Bičiūnas piktinosi suvienodėjusiu futuristinėje poezijoje „šoferio" triukšmavimu danguje ir neišgirdo daugiaprasmės K. Binkio ironijos traukiantis iš kovos lauko: „Šoferi, pasuk mašiną / Ir dumk kur nors pavėju". Kritikas tvirtino, kad poeto pamėgti „dolnikai" profanuoja lietuvių kalbos garsinę sandarą; toks eiliavimas tesąs artimas kalboms, „kurių žodžiuose būna po vieną kirtį ir kurių garsų tarimas nereikalauja įvairaus tempo"[50].

Savіti J. Žengės eilėraščiai antrajame „Keturių vėjų" numeryje praslydo pro kritikų akis. Trečiajame numeryje įtariai skaitančiam medžiagą tautininkų cenzoriui užkliuvo „Berniško Jono" eilutės: „Šventas Jonas gėrė alų / Su mergičkom, su velniais"; redaktorius J. Petrėnas tik vargais negalais išaiškino, kad čia turimos galvoje vien dialektinės žmogaus priešybės — padūkimas ir šventumas[51]. Ekspromtu sumestas J. Žengės „Lie-

---

[48] LTSR CVLMA, f. 153, ap. 1, b. 97, l. 9.

[49] 1923 metų rudenį į K. Binkio žmonos tėviškę prie Biržų vežęs poetą su bičiuliais vairuotojas J. Montvilas *(jis P. Būdvyčio fotoaparatu užfiksavo tos kelionės momentą, kuris pateiktas šioje knygoje)* 1983 kovo 13 paneigė K. Binkį turėjus nuosavą „Fordą". Poetas bičiuliavęsis su Amerikos lietuvių prekybos akcinės bendrovės mechaninės dirbtuvės vedėju V. Žudickiu; šis leisdavęs jam naudotis bendrovės mašinomis ir skirdavęs vairuotojus. Taigi A. Venclovos knygoje „Jaunystės atradimas" papasakota istorija (p. 35) tėra paties K. Binkio išmonė.

[50] Židinys, 1927, Nr 3, p. 346.

[51] Iš 1971 kovo 28 pokalbio su J. Žlabiu.

tuviškas pavasaris" tiesiog apstulbino kritiką: lietuvių poezijoje dar niekas nesimėgavo keiksmais ir saulės nevadino rupūže. Pasaulinėje literatūroje keiksmažodžiai jau negalėjo pretenduoti į meno „naujoves" (juos įteisino kūryboje didysis romantikas V. Hugo), tačiau keturvėjininkams tai atrodė šiuolaikiška, drąsu ir originalu. „Mūsų vėjininkai turi už 2 litu nusipirkti chlorodonto ir išsivalyti dantis, nes šiaip, kai jie atidaro burną, labai neskaniai kvepia",— pasišaipė „Lietuvos" dienraščio recenzentas[52]. Dėl skambumo ir modernios egzotikos J. Žengė pamėgino į savo poeziją įvesti ir kitų kalbų žodžius (*l'hirondelle — pranc.* kregždė), neduodamas jų vertimo[53].

T. Tilvyčio poezija žurnale („Apie vieną rudenį", „Kaimiški peizažai", „Gaidys ir poetas") neatsiplėšė nuo humoristikos („Paverk, motuže, / gal jau negrįšiu... / Galvoj visi velniai sumišo, / ausyse cypia, ūžia"). Labiau negu civilizacijos rezultatai joje vertinama purvina kaimo aplinka ir grubūs liaudies žmogaus instinktai.

„Spaktyva", juokais suregistravusi visų trijų poetų pavartotus daiktavardžius, atskleidė įdomų paradoksą: keturvėjininkų poezijoje vyrauja ne techninės pažangos terminai, o patriarchalinė leksika — gyvasis ir negyvasis tvarto inventorius, barbarizmai ir vulgarizmai[54].

Kritikus nuginklavo prozininkas A. Gricius, naujasis žurnalo „rekrutas". Vilkolakio teatre susibičiuliavęs su J. Petrėnu ir jo įtrauktas į „Keturių vėjų" grupę, jis metė aktorystę, sugrįžo į „Eltą" ir ėmė laisvu klausytoju lankyti universiteto humanitari-

---

[52] *Vir.* „4 vėjai" 3 nr.— Lietuva, 1927, lapkričio 3.

[53] Kitų tautų žodžius ir vardus J. Žengė savo kūryboje pamėgo vartoti seniau; žr. eilėraščių pavadinimus: „Mahabharata", „Klaipėdos Aleikum", „Būkim Hanibalais" (Karys, 1923), „Palik sveika: Fare Thee well".— Klaipėdos žinios, 1924.

[54] *Gu-Ići-Veredio.* Sutrumpintas Keturių Vėjų poezijos katalogas.— Spaktyva, 1927, Nr 19—22, p. 12.

nių mokslų fakultetą. A. Gricius kaip ir T. Tilvytis laikė save žurnalistu ir nesijautė galįs būti rašytoju[55]. Itin reikšmingą socialiniu atžvilgiu apsakymą „Bertašiaus dienos" jis surentė iš grubokai, bet jautriai ištašytų detalių, kurios strigo į skaitytojų atmintį kaip netikėti kūrinyje vaizduojamo medkirčio kirvio smūgiai į aslą. „Be kai kurių gražių ir drąsių metaforų ši apysaka galėtų būti patalpinta kiekvienoj chrestomatijoj,— tvirtino B. Dauguvietis (Figaro).— Bet visa tai tegu bus jam perspėjimas ir proga peržiūrėti savo naujoviškumo ideologiją"[56]. Vėlesni taisymai ir papildymai apsakymą tiktai apgadino[57].

P. Tarulis „Trejų devynerių" tęsinyje nebepasakė nieko nauja, tik istorijos ir politikos klastotes suprantančiu balsu toliau ironizavo romantiškus praeities žygius ir „kvapą gniaužiančių" kūrinių gaminimo metodiką. „Flirtas su publika, norint patraukti ją savo pusėn, ypač gabiam, kaip Tarulis, rašytojui — nesuprantamas savęs statymas klounų eilėn",— jį gėdino debiutuojantis kritikas S. Kanapienis (Kapnys)[58]. „Trejas devynerias" P. Tarulis rengėsi išleisti atskira knygute[59], bet po trečiojo epizodo, matyt, ir jam pačiam atsibodo šis literatūrinis žaidimas. Toks leidinys tiktai būtų pakenkęs šiltai kritikos sutiktam apsakymų rinkinio „Mėlynos kelnės" autoriui (netgi simpatizuojantis simbolizmui P. Vaičiūnas džiaugėsi, kad „turime reikalą ne su rašėju, kurių pas mus dabar tiek daug priviso, bet su tikru žodžio menininku")[60].

Liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės švietimo ministras V. Čepinskis buvo paskyręs kelias stipendijas lietuvių

[55] Iš 1969 gruodžio 2 pokalbio su A. Gricium.
[56] 7 meno dienos, 1927, Nr 5, p. 6.
[57] Žr.: *Gricius A.* Tėvų tėvai.— V., 1972, p. 211—218.
[58] Kultūra, 1927, Nr 11—12, p. 488.
[59] Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 14.
[60] Lietuvis, 1927, gruodžio 3.

rašytojams susipažinti su užsieniu („literatūrai studijuoti"). Be J. Tysliavos, kuris dėjosi studentu, Paryžiuje pagyveno P. Vaičiūnas, A. Gricius ir J. Petrėnas[61]. „Keturių vėjų" trečiajame numeryje J. Petrėnas šmaikščiu esejiniu stiliumi perteikė Paryžiaus įspūdžius. Čia, be kita ko, jis juokais nuleido J. A. Herbačiauskc asmenybės originalumą: „Vienoje kavinėje, kur renkasi lenkų kolonija, teko matyt bent septynetą Gerbačiauskų. Labai buvo įdomu".

A. Rimydis, pasišovęs parašyti brošiūrą apie naująsias literatūros ir meno sroves[62], pastabose „Vietoje pesimistinės poemos" išdėstė keturvėjininkų požiūrį į poetinę kūrybą. Poezija „su laurų vainiku ant galvos" galingų mašinų ir elektros amžiuje mirštanti. Reikia ne tik persiūti jos drabužius, bet ir ją pačią atjauninti pagal epochos madą, auditorijos poreikius. Poezijai netinka malonybiniai žodžiai — „kalba turi susidėti minimum iš išradėjų galvojimo produktų ir privalo būti sukonstruota ne blogiau kaip kiekviena gera mašina". Mechanicizmą kūrybos srityje atitiko drastiškai tiesmukas kultūros pažangos supratimas: laikraštis, padedamas radijo, pakeisiąs knygą.

Į keturvėjininkų sambūrį vėl įsitraukė baigęs Prancūzijoje studijas A. Šimėnas. Straipsnyje „Kodėl sunku suprasti naujuosius rašytojus" jis mėgino atsakyti į dažną skaitytojų ir kritikos priekaištą dėl avangardistinės literatūros kitoniškumo. A. Šimėnas tvirtino, kad kiekviena nauja rašytojų karta senajai nepriimtina: pasaulinių klasikų kūryba aiškėja tik laikui bėgant. Jis išvardijo tris priežastis, kodėl naujieji rašytojai negali būti leng-

---

[61] J. Petrėnas, A. Gricius, E. Škliaras ir J. Tysliava 1927 gegužės 8 pasiuntė L. Girai sveikinimo atviruką: „<...> Teko laišką rašyt garsioje „Rotondoje". Greta visas lietuviškas Parnasas Paryžiuje. <...>" — VRBR, f. 7—634, l. 8.

[62] Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 14.

vai suprantami: naujas ne tik jų raštų turinys, bet ir forma; stengdamiesi maksimaliai suglaudinti medžiagą, jie kai ką praleidžia, versdami skaitytoją galvoti; atnaujintos kalbos vaizdai ir metaforos daugeliui atrodą kaip baubas. Bloga, kai kritikas nesupranta kūrinio, bet dar blogiau, kai nesuprasdamas reiškia savo nuomonę. A. Šimėnas žurnale aptarė pirmąjį keturvėjininkų prozos rinkinį — P. Tarulio „Mėlynas kelnes". „Kalba, stilius, konstrukcija, viskas čia savita",— teigė kritikas, nurodydamas, kad tokio stiliaus pagrindų reikia ieškoti gyvojoje kalboje, galbūt pasakose.

Atnaujintuose „paldieninkuose" išryškėjusias mintis sutarta skelbti kaip „Keturių vėjų" kurijos sekretoriato" medžiagą, kuri būtų literatūros mokykla jaunimui. Minėtas K. Binkio straipsnis „Vaikų literatūra suaugusiems" buvo pirmoji ir vienintelė tokio pobūdžio publikacija žurnale. Pradedančiuosius poetas tikino, kad kalbos apie talentą ir įkvėpimą — prietarai, svarbiausia — darbas („Kiekvienas eilėraštininkas privalo mokintis savo amato bent tiek, kiek kurpius mokosi savo meno"). Darbo medžiagą — žodį reikia pažinti teoriškai ir gilintis į folklorą bei gyvąją kalbą, jausti ritmą ir apvaldyti eiliavimo techniką.

Straipsnyje nurodyta studijuotina literatūra: formalistinės pakraipos literatūrologų O. Valcelio, A. Belo, B. Eichenbaumo, B. Tomaševskio, V. Žirmunskio veikalai, V. Majakovskio straipsnis „Как делать стихи". Suniekintos K. Bizausko ir M. Gustaičio literatūros teorijos knygos („Iš šių galima būtų pasimokinti nebent davatkų gadzinkas rašyti ir Maironį skaityti"), nors M. Gustaitis bandė suartėti su keturvėjininkais ir visai neseniai susirašinėjo su J. Petrėnu dėl savo „Stilistikos" papildymų jų kūrybos pavyzdžiais[63]. Tarytum atsiprašydamas už K. Binkio rep-

[63] Žr. J. Petrėno 1927 rugsėjo 4 laišką M. Gustaičiui ir M. Gustaičio rugsėjo 12 laiško J. Petrėnui nuorašą.— VVUBR, E 443—76, 77.

liką, kitame „Keturių vėjų" numeryje J. Petrėnas pagerbė M. Gustaitį trumpu nekrologu, kuriame aprašė jo dalyvavimą viename „paldieninke".

K. Binkis davė pradedantiesiems literatams gerų praktiškų patarimų: rašyti tik tada, kai jau skamba sąmonėje eilėraščio muzika, išbraukyti visus nereikalingus žodžius — galbūt perbraukti ir visą eilėraštį, vengti įkyrėjusių rimų ir epitetų, vartoti tik originalius tropus ir figūras, o ypač atsargiai elgtis su metafora — galingiausia poezijos meno priemone.

K. Binkis mėgo šaipytis iš savo kolegų kūrybos, tačiau nepaliko nė vieno savo pavarde pasirašyto teksto, kuriame būtų neigiamai apie juos atsiliepęs. Tikriausiai dėl to ir aptariamą straipsnį poetas perleido bevardei „Keturių vėjų" kurijai. Šalia P. Bernatonio, L. Vitkausko, S. Lauciaus, J. Šimkaus-Nėlio banalybių K. Binkis kandžiai pakomentavo kelis A. Venclovos posmus iš antrosios jo eilių knygos. „Ponai gimnazistai! Lietuva ne publikos namas. Jei norite intymiškai pasikalbėti, eikite į rūkomąjį kambarį",— tyčiojosi poetas, sukeldamas tolygią liaudininkiškos moksleivijos atsakomąją reakciją[64].

Pirmasis A. Venclovos eilėraščių rinkinys „Sutemų skersgatviuos" patraukė bendraamžius „perdėm individualistiška ir tai romantiška nuotaika, jei ne vienas kitas futuristiškas bandymas"[65]. Pastarieji bruožai sudomino K. Binkį. Tačiau A. Venclova prie keturvėjininkų nepritapo, nes pats norėjo steigti „literatišką draugiją", leisti jaunųjų rašytojų antologiją, o vėliau — žurnalą, padaryti „ką nors ekstravagantišką ar eks-

---

[64] *Špitoklis.* Sveikas protas ir aparatėlių krapštymas.— Moksleivių varpai, 1927, Nr 5, p. 13—15.

[65] *Gytis L. [Skabeika L.].* A. Venclova. Sutemų skersgatviuos.— Ten pat, 1926, Nr 3, p. 16.

centrišką"[66]. Iš „Keturių vėjų" „kurijos", pasirodžius antrajam žurnalo numeriui, A. Venclova pasitraukė. „Dėl ideologijos negaliu bendrai dirbti",— pareiškė jis viename laiške K. Borutai, o kitame paaiškino: „Ar jie kairieji, ar buržuaziniai rašytojai, ar jie paprasti kasdieniški miesčionys, ar miesčioniškos dvasios priešai — argi jie pagaliau žino patys. <...>Jokios aiškesnės *vedamosios minties*"[67].

Iš A. Venclovos 1927 m. lapkričio 12 d. laiško V. Žilioniui atrodo, kad K. Binkis išjuokė eilėraščių rinkinį „Gatvės švinta" dėl K. Borutos ir A. Venclovos įsteigtos „Žalios vėtros" leidyklos, „kuri Petrėnui ir Binkiui labai nepatiko, nes ji buvo sudaryta frontui prieš „4 vėjus". Abudu literatai kelis kartus susikirto su K. Binkiu ir J. Petrėnu, prikišdami jiems ideologijos neturėjimą ir neprincipingumą[68]. Ketindamas leisti *„bernišką* žurnalą"[69], K. Boruta visiškai nesiskaitė su keturvėjininkais. „4 vėjai" teikėsi man parašyti per J. Petrėną griežtą pareiškimą. Nemažai iš to man buvo juoko. Ir, jeigu mano laiškai juos erzina, pasiunčiau dar vieną jiems laišką, šiek tiek griežtesnį, bet taip sau mandagiai asilais išvadinau. Aš labai džiaugiuosi, kad čia buvo progos su jais suvesti visos sąskaitos. O žinai, įgriso man su jais vozotis jau keletas metų: nei pakartas, nei paleistas visą laiką. Mes savo laiku padarysim daug žmoniškesnę grupę",— 1927 m. lapkričio 20 d. jis rašė iš Rygos A.

---

[66] A. Venclovos 1926 vasario 16, gegužės 9, liepos 28 laiškai K. Borutai.— VRBR, f. 10—52, l. 4, 5, 10.

[67] A. Venclovos 1927 sausio 2 ir 22 laiškai K. Borutai.— Literatūra ir menas, 1974, rugpjūčio 24.

[68] Cit. iš: *Kuzmickas V.* Pirmoji poetinė mokykla.— Pergalė, 1981, Nr 1, p. 124.

[69] K. Borutos 1926 rugpjūčio 6 laiškas A. Venclovai.— Kn.: *Boruta K.* Drauge su draugais. V., 1976, p. 85.

Venclovai[70]. Savo bičiulį K. Boruta stojo ginti antifašistiniame eserinių tendencijų almanache „Audra" (1928)[71].

K. Borutai tebesant emigracijoje, A. Venclova, pasitelkęs L. Skabeiką, J. Šimkų, V. Romaną (Ramanauską), sumanė leisti „Žalios vėtros" vardu pavadintą almanachą[72], bet tas projektas liko neįgyvendintas. Taigi ideologiniai ir meniniai literatų konfliktai provokavo avangardistinės literatūrinės spaudos skaidymąsi.

2

1927 m. gruodžio 4 d. keturvėjininkai pradėjo naują akciją — su savo kūryba išvyko į provinciją. Šiauliuose P. Višinskio liaudies universiteto rektoriaus P. Bugailiškio surengtame literatūros vakare dalyvavo K. Binkis, J. Petrėnas, A. Rimydis, A. Gricius, T. Tilvytis[1]. Šiam renginiui pavykus, sutarta apsilankyti ir kituose miestuose, pirmiausia Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje[2]. Literatūros vakarai Kaune, suaktyvėjus studentijai, jau buvo ne naujiena. Metų pabaigoje čia suvilnijo susitikimai su skaitytojais. Keli vakarai įvyko Karininkų ramovėje (viename dalyvavo Maironis)[3]. Studentų humanitarų draugija dažnai rengė „savybės vakarus"; šios draugijos literatų sekcija susirūpino savo žurnalo steigimu[4]. Pirmajame ateiti-

---

[70] K. Borutos 1927 lapkričio 20 laiškas A. Venclovai.— Ten pat, p. 95.

[71] Audra.— Ryga, 1928, kn. 1, p. 60.

[72] Moksleivių varpai, 1928, Nr 6, p. 14, virš. p. 2; LK 15, p. 169.

[1] Lietuva, 1927, gruodžio 6.

[2] Lietuvos žinios, 1927, gruodžio 3.

[3] Lietuvis, 1927, lapkričio 26.

[4] *Povilavičius S.* Literatų sekcijos veikimas.— Lietuva, 1927, balandžio 2.

ninkų „Šatrijos" draugijos literatūriniame vakare vietoj kvietimų buvo išspausdinta programa[5]. Gražiai pasirodė „jauniausių rašytojų grupė". Visa tai susilaukė atgarsių spaudoje ir pagyvino laikinosios sostinės kultūrinį gyvenimą.

Literatūros mėgėjus ėmė prusinti radijas, kuriam talkino bene tuzinas rašytojų. V. Bičiūnas 1927 m. gale perskaitė keliolika paskaitų. Radijas transliavo naujus L. Giros scenos kūrinius. Prie mikrofono savo apsakymus skaitė J. Petrėnas ir A. Gricius, lietuviškai, prancūziškai, vokiškai ir latviškai savo eiles deklamavo J. Tysliava[6].

Literatūros vakarai ir radijas mažino atstumus tarp rašytojų ir visuomenės, aktyvino klausytojus ir vertė pasitempti tuos, kurie skaitė savo ar kitų kūrinius, taigi darė poveikį literatūrai ir atlikimo meistriškumui.

Keturvėjininkai sutiko būti dar vieno renginio — literatūrinio teismo — dalyviais. Tai buvo jų atradimų ir praradimų peržiūra, iš kurios jie išėjo nugalėtojai. Išankstiniai pranešimai spaudoje, įvairiopų aprašymų srautas 1927 m. gruodžio 10 d. Lietuvos universiteto didžiojoje salėje Studentų humanitarų draugijos suorganizuotą „Keturių vėjų" teismą ir pačius keturvėjininkus išpopuliarino. Galima įvairiai aiškinti teismo pirmininko, kaltintojo, ekspertų ir gynėjų, įgalioto atsakovo J. Petrėno žodžius, tačiau reikia pasakyti, kad kaltinamosios tezės[7]

---

[5] LKLIR, f. 13—3183, l. 1.

[6] Lietuva, 1927, spalio 8.

[7] „Keturių Vėjų" tariamoji naujoji estetika nesiskiria nuo senosios kūrybos estetikos. „Keturi Vėjai", nuvainikavę mūsų senąją kūrybą, palieka mūsų kūryboje tuščią spragą, kurios užpildyti negali. „Keturi Vėjai", pasisavinę pažiūras į meną iš svetur, nutolo nuo liet. tautiškosios kūrybos, bet nepasiekė ir tariamosios internacionalės. „Keturi Vėjai", kaip literatūrinė kryptis, mūsų gyvenimo sąlygose rodo kūrybos atoslūgį ir, jam praėjus, turės dingti".— Ten pat, gruodžio 10.

liko neįrodytos. Teismas palaikė girtinas „Keturių vėjų" pastangas kurti gyvą grožinę literatūrą, nesuvaržytą tradicijų ir dogmų, kovą su šablonais, temperamentingumą ir gaivinančią įtaką tikrovei[8]. Keturvėjininkams paskirta išmintinga bausmė — „iki gyvos galvos sunkiems literatūros darbams", leidžiant dėl nuteistųjų jauno amžiaus po 20 metų apeliuoti į kitos kartos tokį pat teismą. Taigi buvo pripažintas jų kūrybinių ieškojimų gyvybingumas. Dėkodama teismo dalyviams — profesoriams ir studentams, Studentų humanitarų draugijos literatų sekcijos valdyba (joje ypač energingai darbavosi studentas P. Navardauskas-Navardaitis, „Keturių vėjų" teismo sekretorius)[9] pranešė, kad surinktos lėšos bus sunaudojamos literatūros žurnalams įsigyti ir sekcijos almanachui leisti[10].

Prisiminęs „Keturių vėjų" teismą, po daugelio metų A. Gricius pasakojo: „Mums reikėjo atsakyti į kaltinimus, bet Petrėnas buvo per liesas atlaikyti ataką. Tada jis sumanė išeiti iš salės. Paskui jį išėjo Binkis. Ir mes su Tilvyčiu išgožinom. Buvo gėda prieš tokius mokytus žmones. Kaip atremti priekaištus, jei „Keturi vėjai" apsiribojo rėkavimais, nekonkrečiais, nedalykiškais pareiškimais į orą?"[11] A. Griciaus savijauta vargu ar sutapo su kitų teisiamųjų nuotaikomis,— J. Žlabiui atrodė, kad „Keturių vėjų" gynimasis buvo tarytum Sokrato Kritono gynimasis[12],— tačiau ji byloja apie netvirtas ideologines ir estetines keturvėjininkų pozicijas.

„Keturių vėjų" teismas buvo ne pirmasis viešas literatūrinis teismas Lietuvoje. Universiteto Socialistų studentų draugi-

---

[8] Ten pat, gruodžio 12; Lietuvis, gruodžio 13.

[9] *Kiaunė B.* Atsiminimai apie rašytojus [rankr.], p. 81.— B. Kiaunės archyvas.

[10] Lietuva, 1927, gruodžio 14.

[11] Iš 1969 gruodžio 2 pokalbio su A. Gricium.

[12] Jaunoji Lietuva, 1939/1940, Nr 2, p. 114.

jos „aušrininkų" skyrius, ketindamas paremti „Aušrinę", 1925 m. rudenį buvo sumanęs teisti F. Dostojevskio romaną „Velniai"[13], bet ši idėja nepasiekė platesnės visuomenės. Gana nekonkretus literatų ir studentų būrelis apsiskelbė tų pat metų lapkričio 22 d. teisiąs „Šarūną", kurį ginsią J. A. Herbačiauskas ir A. Lastas[14]. Literatūrinių teismų sumanymą parėmė V. Bičiūnas[15]. Kol tos idėjos buvo svarstomos, žydų bendruomenė Kaune nuo lapkričio 12-osios per du mėnesius suorganizavo tris literatūrinius teismus, kuriuose nagrinėjo O. Vaildo romano herojaus Doriano Grėjaus charakterį, Šolom Ašo, D. Bergelsono kūrinius, ir šiuolaikinės žydų moters visuomeninį teismą; šiuose renginiuose aktyviai dalyvavo advokatas rašytojas prof. S. Bieliackinas[16].

Lietuvių jaunimas pamėgo visuomeninius teismus, kuriuose jis galėjo atskleisti savo intelektualinius, oratorinius, literatūrinius gabumus. 1926 m. pavasarį „aušrininkai" surengė viešą „jaunuomenės teismą", o žiemą teisė moteris[17]. Įvyko „baisiausios ano meto ligos —„džiovos teismas", kuris baigėsi liūdną šypseną sukėlusiu nuosprendžiu: „Bacila ištremta iš Lietuvos"[18]. Teismai buvo ir literatūrinio lavinimosi, ir literatūros propagavimo priemonė. 1927 m. vasario—kovo mėnesiais P. Bugailiškis Šiauliuose organizavo viešą „lietuvių knygos teismą", išsiuntinėdamas laiškus dvylikai rašytojų ir kultūros veikėjų, bet daugelis kviestųjų nepanoro diskutuoti ganėtinai spaudoje išvaži-

---

[13] Jaunasis aušrininkas [šapirogr.].— VRBR, f. 10—461, l. 36.

[14] Rytas, 1925, lapkričio 7.

[15] *Bičiūnas* V. Visuomeniniai ir literatiniai teismai.— Lietuva, 1925, lapkričio 23.

[16] Эхо, 1925, 11, 29 ноября, 23, 29 декабря, 1926, 3 января.

[17] Lietuva, 1926, kovo 27, gruodžio 16; Lietuvos žinios, gruodžio 14.

[18] Lietuva, 1926, spalio 22, 29.

nėta tema[19]. Netrukus literatūros teismus pedagoginės spaudos pasiūlymu[20] pradėta praktikuoti gimnazijose: šiauliečių „Kultūros" būrelis nagrinėjo temą „Moksleivija ir knyga"[21], ukmergiškiai — Žemaitės „Topylį"[22], telšiškiai — Lazdynų Pelėdos „Klaidą"[23]. Šiame fone „Keturių vėjų" teismas iškyla kaip svarbus nacionalinės kultūros orientyras, privertęs susimąstyti apie tolesnius lietuvių literatūros kelius.

Keturvėjininkai angažavosi steigią almanachą, kuris pateiktų artimesnių Europos kraštų literatūros ir meno vaizdą[24]. 1926 m. gruodžio 29 d. A. Gricius iš Paryžiaus (laišką pasirašė ir P. Tarulis) informavo P. Bugailiškį, kad autoriai turi nemažai nespausdintų dalykų ir tiesiog nežino, kur juos dėti, tad siūlo „Kultūros" bendrovei išleisti lietuvių literatūros almanachą, pavadintą „Ši diena", kurį, esant reikalui, būtų galima paversti periodiniu. Jo dydis — 100 psl., kaina — nuo 2,5 iki 3 lt. Į almanachą kviestini P. Tarulis, K. Binkis, A. Rimydis, J. Žengė, T. Tilvytis ir A. Gricius, o kūriniai bus atsiųsti po 4—6 savaičių[25]. „Kultūros" bendrovės atsakymas nežinomas.

Didžiausias keturvėjininkų rūpestis buvo paspartinti „iš reto žingsniuojančio žurnalo" leidybą, išlaikant tokį pat didelį formatą, nemažinant esamos apimties (16 psl., neskaitant skelbimų) ir paįvairinant leidinį iliustracijomis[26]. 1927 m. gruodžio

---

[19] MACBR, f. 163—294, l. 3, f. 189—276, l. 1; VVUBR, F 26—96, 98, F 546—24, 25.

[20] Mokykla ir gyvenimas, 1926, Nr 3—4, p. 3—6.

[21] Kultūra, 1927, Nr 4, p. 227.

[22] Lietuva, 1927, balandžio 4.

[23] Žemaičių prietelius, 1927, Nr 52, p. 8.

[24] Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 15.

[25] MACBR, f. 62—37, l. 17.

[26] Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 15.

14 d. Kauno miesto ir apskrities viršininkui J. Petrėnas pranešė, kad neperiodinis literatūros žurnalas „Keturi vėjai" pradeda eiti kas antras mėnuo. Artimiausi bendradarbiai, be jo paties, pranešime įrašyti K. Binkis, A. Gricius, A. Rimydis. Remdamasis III nuovados viršininko „pasiteiravimu"— rašytojo R. Striupo ir „Raidės" spaustuvės darbininko J. Steponavičiaus liudijimais apie J. Petrėno asmenybę, — Kauno miesto ir apskrities viršininkas perdavė Kauno karo komendantui leidinio duomenis[27]. Tokie redaktorių ir leidėjų tikrinimai nuo 1927 m. gegužės 3 d. tapo nelengvai peržengiamu slenksčiu valdžiai nepageidaujamiems asmenims, norintiems steigti naujus leidinius.

„KETURIŲ VĖJŲ" KETVIRTASIS NUMERIS, iš anksto paskelbtas jubiliejiniu[28], buvo paskutinis. Jis pažymėtas 1928 m. vasario mėnesio data. Čia nėra net užuominos apie buržuazinės Lietuvos valstybingumo jubiliejų, kurį palankiai ar kritiškai prisiminė visi lietuviški leidiniai, ar apie tautininkų pamintas demokratines teises, neseniai aukštintas J. Petrėno pranešime radijo „poezokoncerte". Beje, J. Žėkaitė įžvalgiai pastebėjo, kad baigiamojoje „Trejų devynerių" dalyje P. Tarulis apeliavo į krašto viduje susidariusią situaciją, „į tarpusavio santykius tarp besiremiančios kariuomene tautininkų valdžios ir mėginančių jai patarimais vadovauti krikščionių demokratų"[29], tačiau šios mintys kūrinyje gana blyškios.

Kokį jubiliejų pažymi žurnalas, atsekame iš deklaratyvaus pareiškimo teksto pirmame puslapyje: „Keturi Vėjai, sulaukę savo ketvirto numerio, randa progos apsidairyti aplinkui". Va-

---

27 LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 233, l. 1—2.
28 Lietuva, 1927, lapkričio 24.
29 LK 14, p. 89.

dinasi, ir sukakties dingstis rasta „by tik kitoniška". Šio „jubiliejaus" proga dar kartą grybštelėta „limonadinė" literatūra, lėkštas inteligentijos skonis, plagiatai, pašieptos diskusijos dėl knygos būklės („Lietuviška knyga estetų krokodiliškose ašarose paplūdus"), į kurias buvo įsitraukęs ir pats deklaracijos autorius J. Petrėnas. Politinė situacija apibūdinta kaip „Spaktyvoje": „Kas verkia ir gvoltu rėkia, dar daro karjeras..." Toliau humoristiškai išvardyti žurnalo nuopelnai: jis išmokė „kultūringus" žmones puikiai keiktis, sujungė priešus stipria „Keturių vėjų" neapykanta, pasėjo naujovių ieškojimo ir nepasitenkinimo trafaretais bacilas.

J. Petrėno parengtas „Keturių vėjų" teismo reportažas patikslino žurnalo požiūrį į kai kuriuos tenai diskutuotus klausimus. Griežtai atsiribojama nuo F. Marinečio (jo „idėjos apie dinamiką, apie meno uždavinius, apie šių dienų stilių yra jau gerokai pasenėję"), bandoma pateisinti agitacinius eilėraščius, kurie sudominę skaitytojus savo neįprastumu, pažymimos keturvėjininkų pastangos įvesti „lig šiol nevartotus motyvus ir žodžius", ginamasi, kad tautosaka žurnale naudota dėl „riebumo". Žurnalas, jo gynėjo P. Juodelio žodžiais, atspindi epochos dvasią, būtinybę ieškoti naujų kelių kovojant su dekadentišku simbolizmu: „Dabar stengiamasi vaizdus suprastinti, formas suvesti į elementarias geometrines figūras". Redaktoriaus J. Petrėno „atgailos" kalboje išryškinti tokie „Keturių vėjų" nusikaltimai: menas išneštas į gatvę, nesilaikoma nustatytų „grožio" reikalavimų, visuomenė sudominta literatūrinėmis pramogomis. Apie visuomeninį leidinio kryptingumą reportaže kalbama gana neapibrėžtomis frazėmis: „kovojanti, dirbanti, nuolat kitėjanti visuomenė", „revoliucinis nusiteikimas" ir pan. Žurnale nerimtai atsakyta į „Keturių vėjų" teismo eksperto J.

Tumo klausimus, kuriuos jis pateikė atskirame straipsnyje[30], pasijuokta iš meno revoliucijos baimės ir tautinių ambicijų.

Iš artimiausių žurnalo bendradarbių ketvirtajame numeryje nėra K. Binkio. Nieko nedavė A. Gricius, atsiėmęs iš P. Stikliaus pertvarkytą septynių ar aštuonių novelių knygą „Nepasakų dienomis"[31]; išleisti jai pritrūko pinigų[32].

Ketvirtajame numeryje A. Rimydis paskelbė įžangą savo „Knygoje be vardo" plakatiškai anonsuotam „poezofilmui" „Pan-Or-Dinamo"[33], reikalaudamas XX amžių atitinkančio spartietiško auklėjimo: „Lai gyvuoja žmogus — plienas, / lai gyvuoja jausmai — aliuminijus". J. Žengė „Baltojoje litanijoje" įsileido į garsinių efektų ieškojimus ir pasiekė keistą stiliaus lakoniškumą; sąskambiui jis parinko moterišką šukuoseną ir papirosų rūšį reiškiantį vokišką žodį „bubi"[34]. T. Tilvytis, sukrėstas susitikimo su seserimi Jadvyga Pažaislio kazimieriečių vienuolyne[35], išspausdino autobiografinį realistinių detalių prisodrintą antiklerikališką „Laišką į vienuolyną". Pirmąkart žurnale pasirodęs studentas B. Raila siužetiniame eilėraštyje „Apie šuns galą" įžūliai juokėsi iš tautinių skaitytojo sentimentų: nacionalinį šunį perpjauna internacionalinis ekspresas. Vadinasi, keturvėjininkų poezija ir toliau liaupsino technicizmą, bandydama atsiplėšti nuo nacionalinių tradicijų.

Prozai numeryje atstovavo tik vieno P. Tarulio rašiniai, kuriuose ryški priešinga tendencija: tarytum patvirtindamas A.

---

30 *Tumas J.* Literatūrinio teismo dėlei.— Lietuva, 1927, gruodžio 16.

31 Rytas, 1926, rugsėjo 18; Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 14.

32 A. Griciaus 1927 balandžio 30 laiškas L. Girai.— VRBR, f. 7—234, l. 1.

33 *Rimydis A.* Knyga be vardo, p. 29.

34 „Курите только папиросы „Bubi", папиросы высшего сорта".— Голос Литвы, 1926, 5 сентября.

35 *Tilvytis T.* Taikos sėja, p. 227.

Šimėno teiginį apie lietuvišką savo stiliaus pagrindą, jis ironiškai stilizavo buitinę liaudies pasaką.

Taigi žurnale pateikti būdingiausių tautosakos žanrų pavyzdžiai: daina, pluoštelis mįslių, pasaka. Ketvirtajam numeriui buvo žadėjęs kūrybos J. Savickis[36], dalyvavęs viename „paldieninke"[37].

Tiktai pirmajame žurnalo numeryje įdėta užsienio literatūros vertimų. Keturvėjininkai per ilgai rengėsi supažindinti visuomenę su „kairesniųjų [NB: ne kairiųjų!] latvių, estų, vokiečių, rusų ir prancūzų menininkų kūryba". Trečiajame numeryje minimas A. Šimėnas, kuris ruošiąs keletą naujosios prancūzų poezijos vertimų[38], tačiau jis pats tai laiko redaktoriaus išmone[39]. Ketvirtajame numeryje A. Šimėnas paskelbė A. Bretono „Siurrealizmo manifesto" ištrauką[40] ir, remdamasis M. Žuso (Jousse) teorija, parašė straipsnį „Žodžio kilmė", kuriame skatino grąžinti meno kalbai pirmykštį konkretumą.

„Keturiems vėjams" trūko recenzijų, bet gausėjo ir įvairėjo keturvėjininkų veiklos kronika (biznio skelbimai — taip pat), atsirado kandžių pastabų skyrius „Block-notes". Šalia J. Petrėno ir A. Rimydžio parašytų replikų čia matome santrumpą *P. J-lis,* kuri rodo P. Juodelio autorystę. Dar trečiajame numeryje žurnalo redaktorius džiaugėsi ir stebėjosi „Ateityje" pasirodžiusia palankia gimnazisto P. Juodelio recenzija apie K. Binkio „100 pavasarių"[41]. „Aušros" gimnazijos ateitininkų kuopelės 1925 m. leisto šapirografuoto literatūros ir kritikos laikraštėlio

---

36 Lietuva, 1927, lapkričio 24.
37 Iš 1970 vasario 22 pokalbio su J. Žlabiu.
38 Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 14—15.
39 Iš 1982 kovo 25 pokalbio su A. Šimėnu.
40 *Breton A.* Manifeste du surréalisme.— Paris, 1924, p. 42, 47—48.
41 Ateitis, 1927, Nr 1, p. 63—64.

„Skaidra"[42] redaktorius tada ką tik buvo įstojęs į Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakultetą. „Keturiuose vėjuose" plačiai aptartas šio literato pranešimas „Jauniausių rašytojų grupės" literatūriniame vakare: jis gynė žurnalą nuo F. Kiršos kaltinimo dėl svetimų įtakų. P. Juodelis parašė pakilų straipsnį apie žurnalą Lietuvos rusų spaudoje[43], dalyvavo „Keturių vėjų" teisme kaip keturvėjininkų akcijos rėmėjas, tačiau po metų tapo griežtu jų kritiku[44].

1928 metais neigiamai žurnalą vertino K. Korsakas: „Tai nei daugiau, nei mažiau kaip pokarinės mūsų liberalinės miesčionijos atstovai, kurių ir programa, ir darbai labai maža teturi bendra su tikruoju kairumu ir proletariatu"[45].

Ilgai „Keturiais vėjais" žavėjosi jauniausias sambūrio dalyvis B. Raila, kuris skelbė kairius eilėraščius „Kultūroje", „Aušrinėje" ir „Žaizdre". Šiaulių laikraštyje jis plačiai anotavo antrąjį žurnalo numerį[46]. Įsitraukęs į studentų žaizdrininkų politinę veiklą, prieš „Keturių vėjų" teismą jis buvo žvalgybos sulaikytas[47]. „Aš baisiai myliu ir gerbiu „4 V.", bet, kiek leidžia jėgos, stengiuos žengti toliau jų pramintu keliu, tobulindamasis ir norėdamas ką nauja įnešti. <...> „Keturi vėjai" — pirmas naujas *mūsų* literatūroj fenomenas — pradėjo šūkavimais, keiksmais ir primityviškai šiurkščiais kūriniais. Bet jie nemirš-

---

[42] MACBR, f. 165—220; VVUBR, D 1471. Šiame laikraštėlyje, be P. Juodelio, literatūros kelią pradėjo J. Aleksandravičius, V. Drazdauskas, G. Tulauskaitė, dalyvavo A. Miškinis.

[43] *Иоделис П. А.* Литературный авангард в Литве.— Балтийский альманах, 1926, № 1, с. 2, 5.

[44] *Juodelis P.* Kodėl mums nepakeliui su Keturiais Vėjais? — Piūvis, 1929, Nr 1, p. 17—24.

[45] *Korsakas K.* Literatūros laukuose.— Kultūra, 1928, Nr 4, p. 173.

[46] Šių metų Šiaulių naujienos, 1927, lapkričio 23.

[47] Socialdemokratas, 1927, gruodžio 15 / Cenzūros išbraukytas egzempliorius.— KPIB, Gž 46.

ta, jie žengia tolyn triumfuodami. O ar Tamstai neaišku, kad „K. Vėjai" jau tapo mūsų literatūros sąžinė? Galėčiau įrodyti",— vėliau tikino jis savo mokytoją M. Grigonį[48].

„Keturi vėjai" pagal J. Petrėno sumanymą turėjo būti ne tik naujosios literatūros, bet ir meno žurnalas. Pirmajame numeryje išspausdintos keturios liaudies skulptūrėlių nuotraukos, iš jų dvi — puslapinės įklijos. „Nuo tų dievukų, kurių prastuos veiduos dar tebesišypso guvi senelių dvasia, pradedam savo darbą",— rašė redaktorius, tvirtindamas, kad ant šito pamato, nušlavę „pašalines šiukšles", keturvėjininkai ruošiasi statyti „rytdienos meną". Vėtrų ir darganų nušerpetota primityvi drožyba buvo kontrastas glotniems akademinio stiliaus darbams, vienodai jų nepakenčiamiems kaip ir literatūros pseudoromantizmas. Lietuviški dailės akcentai pabrėžė formos reikšmingumą kaip ir tautosakos pavyzdžiai. Lietuvių liaudies menas pakeitė numatytas pirmajame numeryje spausdinti užsienio dailininkų kūrinių reprodukcijas[49].

Iš lenkų žurnalo „Zwrotnica" pranešimo J. Petrėnas sužinojo apie vilniškį kubistą V. Kairiūkštį, jau 1923 m. dalyvavusį „naujojo meno" parodoje. 1927 m. lankydamasis Kaune, V. Kairiūkštis paliko „Keturių vėjų" redakcijoje savo rašinių apie naująją tapybą, darbų nuotraukų ir fotomontažų. Žurnale ketinta pateikti V. Švipo kūrinių reprodukcijų[50], bet nei šių, nei kitų dailės darbų nepasirodė.

Redakcijos pageidavimu Leipcigo universiteto studentas K. V. Banaitis trumpai papasakojo apie naująją muziką. Taigi žurnale mėginta paliesti ir kitas meno sritis, tačiau jos liko ne tik nenušviestos, bet ir plačiau neaptartos.

---

[48] B. Railos 1928 lapkričio 19 laiškas M. Grigoniui.— VVUBR, F 593—12.

[49] Lietuva, 1923, gruodžio 23—26.

[50] Keturi vėjai, 1927, Nr 3, p. 14.

Nuo keturvėjininkų sambūrio atsitolinus A. Galdikui, žurnalo dailininku, menininiu ir techniniu jo tvarkytoju tapo J. Petrėnas. Jis sukūrė visus viršelius ir antraštę laikraštinio formato numeriui. Jo kambarys buvo nukabinėtas grafikos darbais — geometrinių figūrų kombinacijomis, pieštomis juodu ir raudonu tušu. Kažką panašaus J. Petrėnas lipdė iš molio[51]. Į Lietuvių meno kūrėjų draugijos parodą jis buvo atnešęs kelis futuristinius paveikslus, kuriuose buvo ir obsceniškų motyvų[52]. J. Petrėnas ėmėsi apipavidalinti bičiulių keturvėjininkų knygas: nupiešė viršelį J. Tysliavos rinkiniui „Nemuno rankose", poligrafinėmis priemonėmis sukomponavo S. Šemerio „Granatos krūtinėj", savo paties knygos „Mėlynos kelnės" viršelius. Jis buvo sukūręs viršelius J. Tysliavos „Žaltvykslėms"[53] (knyga išėjo su A. Galdiko piešiniu) ir projektuotam S. Šemerio eilėraščių rinkiniui „33"[54]. J. Petrėno grafikos darbai, anuomet daugelio laikyti kubistiniais, iš tikrųjų yra konstruktyvistiniai.

„Keturių vėjų" viršeliai apipavidalinti taip pat konstruktyvistiškai. Tokiu metodu, suprantamu kaip naujų daiktų dirbimas, naujų formų konstravimas[55], vadovavosi Berlyne trimis kalbomis einantis žurnalas „Вещь". 1924 m. šias idėjas Kaune propagavo[56] keturvėjininkų pakviestas latvių dailininkas R. Suta[57]. Konstruktyvizmo J. Petrėnas mokėsi iš tarybinio dizainerio, grafiko ir fotomeistro, V. Majakovskio knygų iliustruo-

---

[51] *Šimėnas A.* Juozas Petrėnas.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.
[52] *Šemerys S.* Petras Tarulis.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.
[53] Iš 1971 kovo 28 pokalbio su J. Žlabiu.
[54] *Šemerys S.* Petras Tarulis [rankr.].
[55] *Арватов Б.* Вещь. Берлин, № № 1, 2 и 3, стр. 56, 1922 г.— Печать и революция, 1922, кн. 7, с. 342.
[56] Iš 1971 kovo 17 pokalbio su J. Žlabiu.
[57] Rytas, 1924, spalio 10; *Kryžostomas Padegėlis [Sruoga B.].* Pastabos apie gerus ir blogus daiktus.— Trimitas, 1924, Nr 210, p. 23—24.

tojo A. Rodčenkos, kurio gamybinę veiklą rėmė žurnalas „Леф"[58]. „Knyga neturi virsti savarankišku dekoratyvinio meno dirbiniu,— kalbėjo A. Rodčenka.— Ją reikia apiforminti vien poligrafijos priemonėmis. Minimum sąnaudų, maksimum tikslingumo — štai svarbiausias principas"[59].

Dvispalviai J. Petrėno viršeliai — tikri reklaminiai plakatai. Pirmajame „Keturių vėjų" numeryje raudona spalva atspaustą linoleumo klišę — griežtų kontūrų lietuvišką antraštę, apvedžiotą storomis kampuotomis linijomis, kurios baigiasi šauktukais, horizontaliai kerta spaustuvės šriftu surinkti šios antraštės vertimai prancūzų, vokiečių, ispanų, anglų, rusų, lenkų, latvių, estų ir esperanto kalbomis. Kūrybiškai pažvelgęs į „Леф" viršelio konstrukciją, J. Petrėnas pateikė originalų grafikos darbą. Jo viršelis paryškina paties žurnalo pobūdį — lietuvišku pagrindu plėtoti pasaulines meno naujoves. Įsidėmėtina viršelio metrika: jį dirbo (ne nupiešė, sukūrė!) J. Petrėnas.

Tikslaus šrifto kompozicija „Keturių vėjų" trečiojo numerio viršelyje veikia rėksmingu maštabiškumu; ketvirtajame — netikėtas montažas: ant mitingo nuotraukos išspausdinta dinamiška leidinio antraštė. Raižinį pakeitė veiksminga dokumentinė fotografija. Čia vėlgi pasimokyta iš A. Rodčenkos, kuris, iliustruodamas 1923 m. išleistą V. Majakovskio poemą „Apie tai", vienas pirmųjų Rusijoje pritaikė fotomontažą[60], ir galbūt iš žurnalo redakcijoje paliktų V. Kairiūkščio darbų. J. Petrėnas išraižė fiktyvios „Keturių vėjų" leidyklos emblemą, kurią išleido atskiru atviruku[61] ir naudojo paskutiniame žurnalo vir-

---

58 Леф, 1923, № 1.

59 *Волков-Ланнит Л.* Александр Родченко рисует, фотографирует, спорит.— М., 1961, с. 222.

60 *Абрамова А. А.* М. Родченко.— Искусство, 1966, № 11, с. 57.

61 LKLIR, f. 11—11, l. 1.

šelio puslapyje. Šie darbai, pradėję modernizuoti lietuviškų leidinių išvaizdą, jau įvertinti lietuvių dailės istorijoje[62].

Meninis ir techninis žurnalo apipavidalinimas taip pat vertas dėmesio. Pirmojo numerio tituliniame puslapyje poligrafinės linijos asocijuojasi su skrendančiais lėktuvais ar vėjarodžiais. Kai kuriais išorės požymiais — teksto įvairinimu reklamomis, plakatais, schemomis, žaidimu raidėmis ir skiemenimis — šis numeris primena žurnalą „Леф". „Veidrodiniai" raidžių junginiai ZIR-RIL, AHA, RUM-MUR panaudoti kaip užsklandos. V. Majakovskio redaguoto žurnalo poveikis jaučiamas ir grafiškai turinį suskirstant prasminiais blokais. Tačiau šiaip jau „Keturių vėjų" pirmojo numerio meninė išvaizda vien dėl dvigubai didesnio formato ir poligrafinės erdvės nepalyginti įspūdingesnė ir modernesnė.

Vietoj ornamentų pirmajame numeryje naudojamos trumpos ir storos 12 punktų linijos. Vėliau teko prisitaikyti prie „Raidės" spaustuvės galimybių. Žurnalo redaktoriui J. Petrėnui ir metranpažui J. Steponavičiui antrajame numeryje pavyko pasiekti poligrafinės įvairovės, o išdėstant trečiojo ir ketvirtojo medžiagą nesijaučia išradingumo. Sukimštas dviskiltis tekstas, skiriamas 4 punktų linijomis, ir tokiomis pat linijomis pabrauktos vienodos 10 punktų korpuso antraštės dvelkia racionalistiniu nykumu šalia erdviai išdėstytų skelbimų. Specialiai kilnojant medžiagą, norėta pagyvinti puslapių vaizdą, bet tai tik apsunkina skaitymą. Poligrafinę išimtį sudaro tiktai vienas puslapis — pareiškimas ketvirtajame numeryje „Mes skelbiam savo jubiliejų!", kuriame panaudoti mažne visi linotipiniai ir rankiniai spaustuvės šriftai, tarp jų ir stambiosios medinės raidės. Čia turėjo kur pasireikšti patyręs metranpažas P. Stiklius[63],

---

62 XX a. lietuvių dailės istorija.— V., 1982, t. 1, p. 222.

63 Iš 1980 sausio 19 pokalbio su P. Stiklium.

išmėgindamas ne tik horizontalų, bet ir vertikalų laužymą. Keturvėjininkų autoreklama turėjo įtakos panašiam „Trečio fronto" pareiškimui, kurį per tris puslapius išdėliojo tas pats P. Stiklius[64].

Kaip matome, „Keturi vėjai" drąsiai ardė užtvaras, skiriančias lietuvių literatūrą ir meną nuo pasaulinių procesų. Per šešerius metus keturvėjininkai įtvirtino naują literatūros kryptį, nepanašią į visas kitas lig tol buvusias kryptis. Ekspresionistines tendencijas joje papildė futuristinės, o joms abiem išreikšti ieškota lietuviškų avangardizmo atitikmenų.

Visuomeninėje plotmėje keturvėjininkai teoriškai epatavo buržuaziją ir miesčioniją, o praktiškai — senąją inteligentiją. Ideologinis ir estetinis žurnalo turinys juo toliau, juo labiau tolo nuo revoliucinių idėjų ir artėjo prie apolitiškumo, o pagrindiniai autoriai iš buržuazinės tikrovės kritikų virto jos afirmatoriais.

Keturvėjininkai stengėsi išsiskirti iš kitų — „бить на оригинальность"[65]. Daugeliu atvejų tai buvo originalus maivymasis. Prieš visuomenės normas jie maištavo anarchistiškai, šokiruodami moralistus ir religijos ortodoksus. „Paldieninkai" pradėjo pirmą organizuotą Lietuvoje literatūrinį sukilimą, palaikomą manifestų. Tam sukilimui nebuvo abejingų, tačiau patys keturvėjininkai jautėsi taip, lyg vaikščiotų tuštumoje: „Aplinkui juos tūnojo arba visiškas tolimų bet kokiems meno reikalams piliečių abejingumas, arba jau pavaizduota sunki neapykanta. Arčiau prieiti niekas nesirūpino, ir toji artilerijos kanonada kurčiai nuskambėjo anomis dienomis"[66].

„Keturi vėjai" sudavė stiprių smūgių idealistinei estetikai, bet vulgaraus materializmo apraiškos ir meno dvasingumo nei-

---

[64] *Stiklius P.* Mano rudens derlius, p. 185.
[65] Iš pokalbių su A. Šimėnu 1969 rugpjūčio mėnesį.
[66] Iš J. Petrėno atsiminimų.— LKLIR, f. 1—5971, l. 16

gimas daugiau skurdino, negu įvairino, kūrybą, rimtas temas atitino prie humoristikos. Tradicinį lietuvišką svajingumą, lyrizmą ir santūrumą mėginta pakeisti jų dialektinėmis priešybėmis — dinamizmu, racionalizmu, atpalaiduotais instinktais. Technikos kultas žurnale taikiai sugyveno su įsišaknijusiu anuometinėje lietuvių literatūroje kaimo buities vaizdavimu.

Eidami prieš literatūros tradicijas, žurnalo bendradarbiai drastiškomis priemonėmis užbaigė savo kritikuojamų neoromantikų ir simbolistų pradėtą lietuvių meno atšviežinimo akciją. Jie stengėsi konstruoti iš pagrindų naujus „žodžio gaminius", įteisinti kitonišką grožio supratimą. Pirmąkart lietuvių literatūroje pasikėsinta į prasmės primatą. Keturvėjininkai ne tik sekė užsienio, ypač rusų, avangardistais, bet ir nagrinėjo formalistinės mokyklos teoretikų darbus, skatinančius invazijas į labiausiai konservatyvią ir kraštutiniams eksperimentams nepasiduodančią kalbos sritį.

Grožinėje žurnalo kūryboje pasireiškė dvi priešingybės: pirma — visiškai priartėta prie šnekamosios kalbos, nevengiant net vulgarizmų, antra — įsigalėjo abstrakti leksika, laikraštinė frazeologija. Maironinę eilėdarą į literatūros pakraštį stūmė sinkopis, kontrastingų intonacijų verlibras, gerokai paįvairėję asonansiniai rimai ir garsų žaismė. „Keturių vėjų" straipsniai propagavo naujausias užsienio meno kryptis ir kovojo prieš grafomaniją.

Reklamuodami savo grupę, keturvėjininkai populiarino naujus rašytojų visuomeninio reiškimosi barus. Su „Keturių vėjų" leidyklos firma išėjusios knygos užpildė žurnalo ėjimo tarpus ir pratęsė jo poveikį. Daugelio iniciatyvų pradininkas, faktinis žurnalo vadovas J. Petrėnas reprezentavosi ne vien kaip rašytojas, bet ir kaip dailininkas.

Dėl nepastovios žurnalo leidybos kalčiausi buvo patys bendradarbiai, nesugebėję labiau sutarti ir suburti daugiau kūry-

binių jėgų. Per visą laiką „Keturiuose vėjuose" pasireiškė vos 18 autorių, iš kurių 3 pasitraukė po pirmojo numerio, o 7 buvo pakeleiviai, taigi nuolatinių bendradarbių skaičius neaugo, tiktai kito jų sudėtis. Netgi karščiausi entuziastai nesitikėjo paversti jo solidžiu literatūros organu, turinčiu nuolatinę redakciją ir galinčiu mokėti honorarą.

Paskutiniai spaudiniai su „Keturių vėjų" leidyklos firma — T. Tilvyčio poemos „Išpardavimas dūšios" (1928) ir „Artojėliai" (1930) — išleisti autoriaus lėšomis žurnalui jau sustojus. Šis faktas rodo, kad keturvėjininkai ilgai neprarado tikėjimo įprastu savo leidinio atgijimu,— tai patvirtina užuomina 1930 metų pradžios spaudoje: „Šnekama, kad ir „Keturių Vėjų" brolija po ilgoko poilsio pradėsianti rodyti gyvybės ženklus..."[67] Kaip tik tada L. Gira konstatavo daugiau negu žurnalo krizę, pagirdamas A. Rimydžio, T. Tilvyčio ir J. Žengės pastangas užmaskuoti visų vilčių žlugimą[68].

Tuo laiku į literatūros areną beišeinančios „Trečio fronto" grupės atstovas pareiškė: „Pas mus literatūra yra monopolizuota, kuria varžosi seniai su keturvėjais, bet vieni ir kiti ramiai miega. Tą snaudžiantį balsą mes ir manome judinti. <...> Revoliucijas kelti ir literatūriškus stabus griauti mes paliekame keturvėjininkams! Mes turime kitokius uždavinius ir obalsius. Mes jungiame pažangiąją jaunųjų rašytojų kartą, kuri, nesivaržydama jokiomis literatūros formomis, imasi ekspansyviosios, aktyvios formos, glaudžiai susietos su kairiai aktingu turiniu"[69].

---

[67] *Telesp. Murma [Braziulis A.].* Rašytojų „avangardas" eina.— 7 meno dienos, 1930, Nr 49, p. 9.

[68] Meno kultūra, 1930, Nr 1, p. 6. Su L. Gira bandė polemizuoti A. Šimėnas.— 7 meno dienos, 1930, Nr 51, p. 11.

[69] Ten pat, Nr 49, p. 9—10.

Bandydami pragyventi iš žurnalistikos, K. Binkis ir J. Petrėnas tada jau buvo pasidavę sensacinės spaudos poreikiams. 1928 m. pavasarį K. Binkis, sudaręs sandėrį su biznieriška rygiškio dienraščio „Сегодня" redakcija, pradėjo Kaune redaguoti iliustruotą dvisavaitraštį „Mūsų dienos", spausdinamą Rygoje[70]. Sekretoriumi poetas pasikvietė išbandytą „Keturiuose vėjuose" A. Rimydį. Deja, dėl savo nepastovaus charakterio K. Binkis vos ištempė su „Nauju žodžiu" konkuruojantį leidinį iki lapkričio vidurio.

Tais pačiais 1928 metais dėl organizacinių sugebėjimų J. Petrėnas buvo pakviestas dirbti vienu „Naujo žodžio" leidyklos direktoriumi ir tiek įsitraukė į leidybos biznį, kad literatūros darbui nebeliko laiko[71]. Save jis dabar vadino „генерал от спауды" (makaroniškas žodžių žaismas, reiškiantis spaudą ar „spaudinę"— spiritą, užpiltą ant citrinos)[72]. 1929 m. J. Petrėnas perėmė B. Dauguviečio ir A. Šimėno pradėto redaguoti liberalinio dienraščio „Diena" leidybą ir pavertė jį savaitraščiu[73]. Brandžiausiais gyvenimo metais šis gabus rašytojas nedavė nė dalies to, ką galėjo ir turėjo duoti. „Keturių vėjų" bendrija, praradusi savo „mesijošių" (taip J. Petrėną vadino B. Sruoga)[74], nesulaukė žurnalo prisikėlimo. Tačiau, susitaikęs su valdančiąja buržuazija, J. Petrėnas ir netiko antikonformistiniam leidiniui.

„Keturi vėjai" liovėsi egzistuoti, neatsakę į savo paties pajudintus gyvenimo ir meno klausimus, sukėlę ir dešiniųjų, ir

---

[70] Pirmasis „Mūsų dienų" numeris pasirodė 1927 metais; jame, be kita ko, perspausdintas iš „Keturių vėjų" J. Žengės eilėraštis „Pavasario gramatika".

[71] A. Šimėno atsiminimai apie rašytojus, p. 35—36.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.

[72] Iš 1980 vasario 19 pokalbio su J. Žlabiu.

[73] *Šimėnas A.* Žmogus su auskaru.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.

[74] Baras, 1925, kn. 6, p. 58.

kairiųjų sluoksnių nepasitenkinimą, sukiršinę jaunuomenę. Tačiau žurnalo triukšmas buvo prasmingas: laužyti tradicijas ir žūtbūtinai siekti naujovių tapo etine kūrybos norma[75]. Žurnalo poveikis galėtų būti palygintas su A. Rimydžio eilėraštyje ironizuotu naujagimių krikštijimu „rentgeniška elektra": šios radioaktyvios šviesos, atėjusios iki mūsų dienų ir einančios už jų, neišvengė joks žymesnis kūrybos sąjūdis. „Keturi vėjai", su drąsiomis meno reformomis keliais kyliais įsispraudę į prieškario tradicijas plėtojančią lietuvių literatūrinę spaudą, pradėjo naują jos raidos etapą, kuriam būdingi savi ypatumai.

---

[75] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas, p. 124.

Takų takais

...menas ypač dėl to yra žmogaus branginamas, kad yra pusiau realybė.

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

SU ANTRĄJA BANGA

Be tų laikraščių ir žurnalų, kurie atvirai ar maskuotai reiškė politinių partijų ir organizacijų interesus, lietuvių literatūros procesą ir atskirų rašytojų kūrybą veikė profesinės, socialinės ir teritorinės paskirties leidiniai. Daugumą jų iškėlė antroji spaudos banga, nuvilnijusi po 1923 metų. Idėjiniai nesutarimai suskaldė pagrindinių profesijų gyventojams taikomą periodiką. Atskirų visuomenės grupių spaudiniai, net ir nepriklausydami nuo partijų, neišvengė jų įtakos. Laikinosios sostinės leidinių pakraipas ir kovos metodus kartojo periferijos spauda.

Į politikos varžybas buvo įtraukti spaudiniai valstiečiams. Liaudininkų „Lietuvos ūkininkas" vertas literatų dėmesio tik dėl kelių K. Binkio eiliuotų feljetonų. Ūkininkų sąjungos (krikščionių demokratų bloko) organe „Ūkininkas" iki 1927 m. vidurio, kol redaktorium dar nebuvo tapęs Julius Savickis-Lendrė (J. Ldr.), ėmęs gausiai publikuoti savo eilėraščius, minėtini K. Pakalniškio (Dėdės Atanazo) scenos vaizdeliai. Tačiau ir vieno, ir kito literato kūryba nebuvo patraukli, kaip ir valstietiškos tautininkų spaudos lektūra — „Žemdirbių balse" pasirodę J. Skinkio (Antupių Juozo) posmai, nuo 1927 m. leistame „Tautininkų balse" skelbiamos J. Stanikūno (Žemės Dulkės) eilės ar pastarojo savaitraščio pirmtake — agitaciniuose rinkimų „Verpetuose" S. Žukaičio (S. Žvalgvyčio) eiliuoti bandymai. Skurdų tų leidinių turinį atitinkantis mažas tiražas bylojo, kad tautos dauguma — valstiečiai jų nemėgsta. „Santaros" palikuonis Ūki-

ninkų partijos laikraštis „Ūkininko balsas" (1925—1928) nepajėgė įsitvirtinti, nors jame bendradarbiavo pagarsėję prieškariniai „santariečiai" — A. Vienuolis, I. Šeinius, o B. Sruoga (Dominikas Dzingulėlis) rašė liaudiškais barbarizmais atmieštus „Gaspadoriškus apdūmojimus".

Nepatikėjęs, kad liaudis yra tamsi ir nemėgsta skaityti, valdžios išlaikomo „Ūkininko patarėjo" redaktorius A. Bružas 1927 m. vidury įsteigė pigų ir populiarų savaitraštį „MŪSŲ RYTOJUS", ėjusį iki 1936 m., kuris paliko žymių ne tik spaudos, bet ir literatūros istorijoje. Geras honoraras (30—40 ct už prozos eilutę ir 1—1,5 lt už poezijos eilutę)[1] patraukė žinomus rašytojus: L. Girą (jis parinko leidiniui vardą)[2], F. Kiršą, J. Mikuckį, J. Petrėną (Brls), P. Vaičiūną. Nuolatinis bendradarbis K. Binkis-K. Alijošius nuo eiliuotų feljetonų čia perėjo prie poemų, kurių pirmoji — „Tamošius Bekepuris" smarkiai pagausino prenumeratorių skaičių. Atgaivintą K. Aleknavičiaus dainuškų stilių kaipmat pasigavo ir kiti kaimui taikomi leidiniai[3]. K. Papiliečio slapyvardžiu K. Binkis publikavo linksmų Juozapo Mūrininko pasakojimų ciklą, pavardės santrumpomis *K. B.* ir *B.*— įvairenybes, anonimiškai rimavo tekstus humoristiniams P. Kalpoko piešiniams. Pradėjęs nuo 25 tūkst. ėmėjų[4], 1931 m. balandžio mėnesį „Mūsų rytojus" pirmasis Lietuvoje peržengė 100 tūkst. egzempliorių tiražą[5].

Pedagogikos ir mokytojų poreikiams buvo leidžiami trys stambios apimties mėnesiniai žurnalai: Švietimo ministerijos or-

---

[1] *Bružas A.* Pastabos apie poetą Alijošių [rankr.].— LKLIR, f. 45—265, l. 8.

[2] *Bružas A.* Kaip buvo įsteigtas, išugdytas ir sužlugdytas „Mūsų rytojus".— Išrašas iš autoriaus rankraščio.

[3] Žr.: *Dėdė Baltrus [Grigonis M.].* Dzidorius Gaidys: Kaimiečio nuotykiai.— Sargyba, 1927, Nr 48—50, 1928, Nr 2 ir kt.

[4] Mūsų rytojus, 1927, liepos 20.

[5] Ten pat, 1931, balandžio 10, 17.

ganas „Švietimo darbas", P. Dovydaičio įsteigta klerikalinė „Lietuvos mokykla" ir liberaliosios inteligentijos „Mokykla ir gyvenimas". Šie žurnalai, be kita ko, paskelbė vertingų atsiminimų apie žymius pedagogus, literatūros nagrinėjimų, recenzijų.

Ideologiniai redakcijos polinkiai mažiausiai jaučiami valdiniame žurnale „ŠVIETIMO DARBAS" (1919—1930). Čia išsiteko kvalifikuoti ir diletantiški kalbininkai, įvairių pažiūrų pedagogai, rašytojai, kultūros veikėjai: J. Tumas ir M. Biržiška, S. Čiurlionienė ir J. Gobis, P. Mašiotas ir M. Grigonis. Žurnale kilo karštų ginčų dėl literatūros vadovėlių, verstinių knygų, vaikų skaitymų. Vyravo leidinių kritika kalbos atžvilgiu. Uoliausias žurnalo talkininkas S. Dabušis iš Vaižganto „Pragiedrulių" išrankiojo keliolika puslapių „klaidekšių" (jo naujadaras)[6], kurias pažėrė slapyvardžiu Du dobilai, penki lapai; nepamatuotas priekabes atmetė ir rašytoją išteisino K. Būga. Dėl kalbos dalykų literatus skaudžiai barė J. Jablonskis.

„LIETUVOS MOKYKLA" (1918—1940) palaikė dešiniųjų sluoksnių reikalavimus paversti mokyklą bažnyčios prieduru. Pirmasis žurnalo redaktorius savo apybraižose vedžiojo skaitytojus šventųjų keliais. Mokytojams buvo labai reikalinga čia išspausdinta K. Bizausko „Žodmenės bei literatūros teorijos" II dalis. 1925 m. „Lietuvos mokyklą" perėmęs K. Ruginis pritraukė stipriąsias jaunųjų katalikų intelektualines jėgas; 1925—1926 m. besikuriančios „Kalbos" draugijos atstovai savarankiškai redagavo žurnalo priedą „Mūsų kalba".

Trumpalaikis Suvalkijos mokytojų profesinių sąjungų leidinys „BERAŠTIS" (1919—1920) spausdino A. Lasto (Adomo Juodojo) eilėraščius ir samprotavimus „gerosios, arba laisvosios, mokyklos klausimu"[7]. Visos Lietuvos pedagogus antikleri-

---

[6] S. Dabušio žodis.— Švietimo darbas, 1925, Nr 11, p. 1237.
[7] Beraštis, 1920, Nr 1—4.

kalus mėginęs suburti žurnalas „MOKYKLA IR GYVENIMAS" (1920–1941) nusistatė eilių nedėti[8]. Pagrindinis jo bendradarbis V. Biržiška (V. Raginis) rašė apie vaikų literatūrą, kritikos reikšmę, recenzavo naujas knygas, tarp jų — V. Kapsuko studiją „Jono Biliūno biografija".

Valdančioji buržuazija švaistė lėšas krašto militarizavimui ir karinei literatūrai. Iki 1928 m. buvo išleista daugiau kaip 200 pavadinimų karinės tematikos knygų. Karių periodinė spauda taip išaugo, kad kai kuriuos žurnalus teko net sustabdyti[9]. Kariuomenės leidiniuose ryškios buvo nacionalistinės, šovinistinės antilenkiškos ir antitarybinės nuotaikos. Savaitinis žurnalas „KARYS" (1920—1940), kaip ir jo pirmtakas laikraštis „Kariškių žodis" (1919—1920), palaikė militaristinę dvasią. Dėl dažnos redaktorių kaitos literatūrinė jo linija buvo nepastovi. Redakcija pamėgo spausdinti karo tautosaką, bet, privisus klastotojų, turėjo jos atsisakyti. Kaip literatūros sensacija buvo pateiktas liaudies poeto J. Jurgaičio (tikr. pavardė J. Merkšaitis) eilėraščių sąsiuvinis „Belaisvio svajonės", išbraukius pacifistinius posmus[10].

„Kario" redaktoriai P. Ruseckas ir R. Burokas, kaip matyti iš jų recenzijų bei anotacijų, nemėgo kūrybos naujovių ir avangardizmo. J. Laurinaitis daugiau rūpinosi kalbos, o ne turinio dalykais. Besigilinančiam į bibliografiją V. Steponaičiui literatūros medžiagą padėdavo atrinkti F. Kirša. Trūkstant grožinės kūrybos, tiko P. Biržio, L. Vitkausko, P. Bernatonio-Gylio eiliavimai, tik dar neprasmuko Gilbonis-A. Baltramiejūnas[11]. Redakcija

---

[8] Mokykla ir gyvenimas, 1921, Nr 12, virš. p. 2.

[9] *Laurinaitis J. M.* Kariuomenė.— Kn.: Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. K., 1930, p. 173.

[10] *Kiaunė B.* Juozo Merkšaičio (1887—1977) biografijos metmenys.— Išrašas iš autoriaus rankraščio.

[11] Karys, 1927, Nr 7, p. 76, Nr 13, p. 124.

skatino gabų berniuką V. Šiugždinį rašyti apsakymus. Pastoviausias „Kario" darbuotojas — sekretorius S. Butkus savo vaizdeliais, reportažais ir kitokių žanrų rašiniais kamšė leidinio spragas. Žurnaliukas mėgino įkinkyti grožinę literatūrą į pigiausios propagandos ratus, todėl žymesni rašytojai jo vengė.

Iki 1921 m. pavasario nemažai auklėjamojo pobūdžio publikacijų „Karyje" paskelbė etatinė kariuomenės švietėja S. Čiurlionienė. Prie šio leidinio neilgai laikėsi K. Binkis, tačiau aktyviai bendradarbiavo kai kurie kiti keturvėjininkai. „Kario" redakcija buvo svarbus jų telkimosi centras. Sprendžiant iš dienos aktualijų nušvietimo ir skaitytojų laiškus apibendrinančios medžiagos, nuo 1921 m. vidurio čia dirbo kareivis J. Petrėnas, pasirašinėjęs Brundalu. Nuo 1922 m. vasario iki rugsėjo jis redagavo žurnalą[12]. Redakcijoje J. Petrėnas įprato recenzuoti teatro spektaklius ir spaudinius. Maždaug tuo laiku pasirodė, o metų gale dingo B. Zetkūno impresijos ir vaizdeliai, kuriuos rašė vėlesnis redaktorius Z. Kuzmickis.

Vienas pirmųjų leidinio redaktorių mokė jaunutį savanorį J. Tysliavą laikytis „eiliadėčio" (стихосложение) reikalavimų ir rašyti „santariai" (созвучно)[13]. „Karys" atskleidžia tą vingiuotą kelią, kuriuo eidamas liaudies dainų imituotojas per ketverius metus tapo stipriu individualių nuotaikų reiškėju.

Aktyviai žurnale bendradarbiavo J. Žengė ir S. Šemerys (Esša): pirmasis išspausdino netoli pusšimčio trioletų ir kareiviško gyvenimo sunkumus poetizuojančių eilėraščių, antrasis savo eilėraščiais įsijungė į Vilniaus vadavimo veiklą. Pašauktas į kariuomenę T. Tilvytis paskelbė Kariagos slapyvardžiu siužetinių eilių, keliančių kareiviams ūpą[14], ir pradėjo „binkiškai" rimuoti apysaką iš kareivių gyvenimo. Meniškumu „Karyje"

---

[12] Ten pat, 1944, gegužės 20.
[13] Kariškių žodis, 1920, Nr 26, p. 248.
[14] *Tilvytis T.* Taikos sėja, p. 178.

skyrėsi J. Balčiūno-Švaisto apsakymai. V. Jonuškos redaguojamam buržuaziniam karininkų žurnalui „Kardas" šis autorius davė vertingiausią, deja, pakupiūruotą savo kūrinį — apysaką „Kerpių berniukštis, jo vadai, draugai ir galas".

1920 m. gegužės mėnesį Lietuvos šaulių sąjunga pradėjo leisti savaitinį žurnalą „TRIMITAS", kuris ėjo iki 1940 m. Sąjunga norėjo turėti kuo daugiausia narių, afišavosi esanti nepartinė organizacija, tačiau, kariškai mokydama gyventojus ir kovodama su revoliuciniu judėjimu, ji tiek įsivėlė į politiką, jog net patys jos ideologai samprotavo: „statute norėta veikiau pasakyti, kad „Šaulių sąjunga yra tarpupartinė organizacija""[15]. Jai kuriantis, buržuazinės ideologijos menininkai dingojo, kad tai bus bendras jų langas į tautą. Kol M. Šalčius, A. Vienuolis ir kai kurie kiti žurnalistai, rašytojai ginčijosi, kam priklauso idėja įkurti sąjungą[16], jos priešakyje įsistiprino nerealizavęs savo gabumų literatas V. Putvinskis, iš socialdemokratų rėmėjo virtęs karingu nacionalistu. „Trimite" jis ir toliau spausdino literatūrines alegorijas, bet labiausiai atsidėjo auklėjamojo turinio straipsniams, skelbiamiems Seno Šaulio slapyvardžiu.

„Trimitą" ilgiau ar trumpiau redagavo ir publicistikos žodžiu įvairino M. Šalčius, J. Tumas, A. Busilas, J. Pronskus, A. Bružas, K. Obolevičius. Nors šauliai buvo prisitraukę būrį žinomų rašytojų, net Žemaitę[17], bet įsidėmėtinų literatūros vertybių iš jų savo žurnale nesulaukė. Tuo laiku, kai ėjo „Skaitymai", išrinktas sąjungos centro valdybos pirmininku V. Krėvė, be dviejų valdžios pagiežą sukėlusių politinių straipsnių, „Trimite" išspausdino tik apsakymą „Kūčios vakarą" (pirmąkart skelbtą 1917 m. „Aušrinėje") ir pasaką „Gražuolio nuotykiai".

[15] Trimitas, 1926, Nr 13, p. 396.

[16] Jaunimas, 1926, Nr 10, p. 3; A. Žukausko-Vienuolio 1935 vasario 23 laiškas S. Žukauskui.— Adresato nuosavybė.

[17] Trimitas, 1921, Nr 49, p. 29.

Nei P. Vaičiūno eilėraščiai, nei J. Pronskaus (Ainio, Aklasmatės) ar K. Ralio (Vargovaikio) apsakymėliai, nei A. Vienuolio, B. Sruogos ar J. A. Herbačiausko publicistiniai rašiniai netapo pažymėtinais literatūros ar žurnalistikos reiškiniais. Visa tai pasimetė tarp slapyvardžiais prisidengusių Liūdrimto (P. Biržio), Juliaus Lendrės, Radasto Žiedo (Pr. Dauginінkaičio)[18], poemos „Vestuvės" autoriaus Bijūno (Brundzos)[19] ir besidžiaugiančių lengva sėkme redakcijos nario P. Būdvyčio, S. Lauciaus eilių, laisvalaikio skaitalo.

Anaiptol ne su avangardistine kūryba „Trimite" bendradarbiavo keturvėjininkai J. Petrėnas (čia išspausdinta nemažai jo recenzijų, dokumentinė apybraiža „Mūsų Vilnius"), J. Tysliava (pilietiniai eilėraščiai), A. Gricius (rimto turinio apsakymai).

Kaip reta kur „Trimite" uždерėjo debiutų. Žurnale pasirodė pirmieji F. Andrusevičiaus-Pulgio Andriušio, K. Borutos (K. A. Apuoko)[20], P. Cvirkos, K. Korsako (K. Bangos), J. Paukštelio, dailininko A. Žmuidzinavičiaus (A. Žemaičio) eilėraščiai. 1924 m. atsiųstus erotinius A. Venclovos eilėraščius redakcija jam leidus sunaikino [21]. Įvairaus žanro kūrinėliais pralavinęs ranką V. Andriukaitis (Andrius Kaitis, Andrius Varguolis, Vl. Andriuška, A. V.) nuo 1925 m. dirbo žurnalo redaktoriaus pavaduotoju.

„Trimitas" kaip ir „Karys" rūpinosi savo skaitytojų savišvieta. Skaitymo metodikos mokė žurnalistas A. Klimas (A. Kelmutis) ir Z. Kuzmickis, kraštotyros ir istorijos leidinius populiarino V. Biržiška (V. R-nis), žurnalus ir kalendorius anotavo

---

[18] VRBR, f. 7—165, l. 1.

[19] VVUBR, C 103, F 337—273.

[20] *Vilnonytė V.* Kazys Boruta. Bibliografija 1920—1976.— V., 1978, p. 28.

[21] Trimitas, 1924, Nr 188, p. 32.

K. Obolevičius (K. Ob.), visus lietuviškai išėjusius dramaturgijos kūrinius mėgino peržvelgti P. Būdvytis (Pr. B-tis). Naują grožinę literatūrą aptarinėjo A. Braziulis.

Apspitus redakciją smulkiems pinigautojams, apie 1926 m. literatūra žurnale nuskurdo, ir vadovybė puolė taisyti padėtį, viliodama rašytojus honoraru. Tačiau jie buvo kreipiami ne į rimtą, o į pramoginę kūrybą. Nedrįsdamas pasirašyti pavarde, K. Binkis išvertė detektyvinę G. Sagetos apysakaitę „Slaptingi valstybės paslapčių vagys"[22]. Žurnale ėmė bendradarbiauti L. Gira, V. Bičiunas, o F. Kirša Ed. Bukelskio, Rufo, K. Rupaus ir kitokiais slapyvardžiais skelbė „tikrus atsitikimus". Slapyvardžiais V. Andriukaitis pabandė maišyti ritminės prozos „šiupinį" iš valstiečių buities, tačiau neatsispyrė K. Binkiui ir keturpėdžiu chorėju ne taip šmaikščiai, bet gana sklandžiai surimavo nesėkmingų Štivo[23] piršlybų istoriją, išdėstydamas ją proza. „Bet kai kas ir Štivą giria ir rašyti laiškus spiria",— džiaugėsi autorius[24].

F. Kirša (F. K.) parengė ciklą straipsnių „Laiškai apie literatūrą". Jis intymiai kalbėjosi su mažai išprususiu skaitytoju apie žmogaus ir meno dvasingumą, tautiškumą, kūrybą, išskirdamas tris literatūros linkmes — natūralizmą, idealizmą ir romantizmą: „vienas pasaulis gamtos, kurią mes matome, kitas pasaulis minties bei sielos, kur vienos mintys pačios per save gyves ir ryškios, ir trečias pasaulis — burtų kraštas išsvajotos gėrybės bei tas pasaulis, kurio jokiais daiktingais įrankiais nepatikrinti"[25].

---

[22] K. Binkio 1926 kovo 27 laiškas Pr. Binkienei.— LKLIR, f. 45—129. G. Sagetos „Paslapčių vagys" 1928 išėjo atskira knygele.

[23] Slapyvardį išaiškino A. Ruzgas.

[24] *Štivas.* Šiupinys.— Trimitas, 1927, Nr 48, p. 1541.

[25] Ten pat, 1927, Nr 38, p. 1226.

„Kario" ir „Trimito" negalima įsivaizduoti be valstybės kontrolieriaus J. Turčiniškio odžių įvairioms sukaktims, tikroms ir tariamoms įžymybėms, be J. Mikuckio, J. Papečkio (J. Rainio) eilėraščių ir Puidų bendradarbiavimo ankstyvais šių žurnalų leidimo metais. Pirmajame K. Puida išspausdino dar prieš karą „Draugijos" atmestą, „Vaivorykštei" siūlytą ir „Vilties" redakcijoje įstrigusią apysaką „Raudonas gaidys"[26], antrajame — istorijos kroniką „Rytų svečias". „Karyje" O. Puidienė (Vaidilutė) paskelbė apsakymus „Brolis brolį" ir „Operacija", už kuriuos netrukus gavo antrą honorarą „Skaitymuose".

Visuomenės nuotaikas atšviežinti pašaukta satyrinė bei humoristinė spauda, keliolika trumpalaikių leidinėlių, funkcionavo prasčiau, negu buvo galima tikėtis. Neįstengus atnaujinti žurnaliuko „Ragutis", perduoto redaguoti ir leisti K. Binkiui[27], nepavykus balandžio pirmosios laikraščio „Kultuvė" paversti mėnesiniu satyros meno žurnalu[28] ir žlugus idėjai įsteigti tokios paskirties žurnalą „Zuikio pyragas", kuriame žadėjo bendradarbiauti dailininkas P. Kalpokas, J. Šliūpo sūnus karikatūristas K. Šliūpas, J. Pronskus, J. Tysliava, B. Sruoga, R. Striupas, M. Bagdonas[29], tiktai A. Jakšto atgaivintas mėnesinis „GARNYS" (1924—1929) ir neperiodinė „SPAKTYVA" (1924—1934) tenkino satyrikų poreikius.

Iškalbingiausia „Garnio" dalis — klerikalinių autorių sueiliuotos parodijos. Boheminiu gyvenimu pagarsėjęs P. Būdvytis savo redaguojamą ir leidžiamą „Spaktyvą" stengėsi išlaikyti vaišindamas autorius degtine, o skaitytojus — apyriebiais piešiniais. Ir P. Būdvyčio, ir jo žurnalo palaidumą išpūtė klerika-

---

26 PA, p. 111, 205, 206.

27 K. Binkio 1922 spalio 22 laiškas Pr. Adamonytei.— LKLIR, f. 45—126.

28 Lietuva, 1923, rugsėjo 26.

29 Эхо, 1925, 17 июня.

linė aplinka, pro kurią leidiny susibūrę satyrikai ramiai nepraeidavo. Redaktoriui buvo iškelta ne viena byla (pvz., išspausdinus be parašų antiklerikalinius J. A. Herbačiausko rašinius 2-ajame numeryje)[30]. Vaižgantas kaltino P. Būdvytį per uoliu pataikavimu laiko dvasiai[31], V. Mykolaičiui „Spaktyvos" likimas atrodė „panašus į vakarykščius barščius"[32], o ji vis dėlto buvo šio to verta — masinančiu turiniu pratino skaitytojus prie lietuviško žurnalo[33].

„Spaktyvą" padėjo populiarinti rašytojai: pastovią vietą antrajame puslapyje gavęs K. Binkis (Ab. Krimas, Hadži Mura, Riza Hanas), kuris pajudino skaudžių kultūros problemų ir, be kita ko, sarkastiškai siūlė vietoj Kultūros fondo steigti Bokso fondą („Kam tie posėdžiai, debatai?/ Kam girgždėt kaip Grigo ratai? — / Nors maestro būki, / Nors kalbėk kaip Demostenas,— / Nesupras tavęs nė vienas, / Kol negaus į snukį")[34], T. Tilvytis (Jul. Boks)[35], debiutantė L. Janušytė (Gagrys, Marsas).

Trečiojo dešimtmečio pradžioje ėmė atsigauti lietuvių vaikų periodika. 1920—1924 metais Jurbarke mokytojas A. Giedraitis (A. Giedrius) redagavo ir leido dukartsavaitinį žurnalą „ŽIBURĖLIS". Švietimo ministerija jį užprenumeravo pradžios mokyklų bibliotekoms, tačiau iš tų pajamų leidinys neišsivertė[36]. Kai jau nebepadėjo kainos kėlimai, žurnalą perėmė Lietuvos Raudonasis kryžius ir toliau leido Kaune redaguojamą J. Šliūpo

---

[30] Astrologijos prognozos rudens laikui.— Spaktyva, 1924, Nr 2, p. 2; Naujai registruotos valstybinio tikybos monopolio religinės įstaigos.— Ten pat, p. 4; Prano Būdvyčio autobiografija [rankr.].— Knygos autoriaus archyvas.

[31] Rytas, 1926, rugsėjo 3.

[32] *M. P.* Spaktyva Nr 1(4).— Lietuva, 1926, kovo 16.

[33] *Sytis [Paleckis J.].* Spaktyva.— Naujas žodis, 1927, Nr 2, p. 15.

[34] Spaktyva, 1927, Nr 3—4, p. 2.

[35] Turbūt T. Tilvyčiui žurnale priskirtini Faraono ir Ingio slapyvardžiais pasirašyti eiliavimai.

[36] *Giedraitis A.* Dar dėl „Žiburėlio".— Lietuva, 1924, rugsėjo 9.

brolio gydytojo R. Šliūpo; reformuotas „Žiburėlis" populiarino lietuvių kultūros veikėjus, persispausdinėjo žinomų rašytojų kūrinius. O pirmasis redaktorius Jurbarke įkūrė stambesnį žurnalą „SAULUTĖ" (1925—1931), kuris, spausdinamas gerame popieriuje ir iliustruotas K. Šimonio piešiniais, pirmąkart taip patraukliai reprezentavo lietuvių vaikų literatūrą. Iš „Saulutės" A. Giedrius išsimokėjo skolas. Deja, naujasis žurnalas neturėjo tokios literatūrinės reikšmės kaip „Žiburėlis".

A. Giedrius aiškino J. Tumui, kad daugiausia „Žiburėliui" rašo „du trys žmonės jurbarkiškiai, tik vienas iš jų bent penkiais slapyvardžiais pasirašinėja, kaip kitados Daukantas"[37]. Dzidorių Juozukas, A. Gargalius, A. Karčiauskas, Krislelis, J. Lukšius ženklino A. Giedriaus poeziją, prozą, scenos vaizdelius, vertimus. Iš prozos kūrinių reikšmingesni buvo „Šlubys" (pirmoji dalis) ir „Miškinis". Redaktoriui talkino jo žmona I. Vasiliauskaitė (Nemuno Bangelė)[38], T. Šuravinas (T. Š., Svajoklis)[39]. „Žiburėlyje" bendradarbiavo M. Grigonis, M. Šalčius, pradedantieji literatai K. Bajerčius (K. Sūkurys), P. Bastys (Pr. Imsrys), J. Šimkus (Nėlis), L. Vitkauskas.

Joks autorius tiek nepriraše ir neišvertė, kiek P. Mašiotas (P. M., Dėdė Pranys, Senis), kuris vaikų literatūra laikė ne vien mažiesiems skirtą grožinę kūrybą, bet ir populiarizacijas, stengėsi jų amžiui pritaikyti žymesnius užsienio rašytojų veikalus[40]. Nemaža kūrinių dalis iš „Žiburėlio" pateko į jo knygas „Pasakėlės" (1921), „Gimnaziją atsiminus", „Mano poilsis", „Sparnuočiai", „Išradėjai ir išradimai" (1922), „Būta ir pramanyta" (1925).

---

[37] VVUBR, F 6—4.

[38] *Ruzgas A.* Slapyvardžių mįslės.— Literatūra ir menas, 1979, liepos 7.

[39] Iš M. Čilvinaitės personalijų Respublikinės bibliotekos rankraščių skyriaus kartotekoje.

[40] *Mašiotas P.* Vaikų literatūros reikalu.— Lietuva, 1926, gegužės 8.

„Šaulutėje" dominavo A. Giedriaus kūrinėliai ir liaudies pasakų publikacijos. Gausiai redaktorių savo kūryba rėmė A. Jakštas ir T. Šuravinas (Š., T. Š-nas). Prozos vaizdeliais čia pradėjo reikštis J. Dovydaitis (Dovydaičių Jonukas).

Lietuvių katalikų blaivybės draugijos laikraštėlis „Angelas sargas", kuriame eilėraščiu apie mokinio vargus debiutavo S. Būdavas, 1923 m. vidury susijungė su „Tėvynės sargo" priedu „Žvaigždutė" ir virto savarankišku mėnesiniu klerikalinės angelaičių organizacijos žurnaliuku „ŽVAIGŽDUTĖ", ėjusiu iki 1940 metų. Jonukas, Petriukas, Užaugusi Onytė, Justas, Kazelis, Antanytė ir panašūs vardai maskavo pirmojo redaktoriaus Kulvos mokytojo S. Tijūnaičio rašinius. S. Tijūnaitis skatino gabiausius autorius, spausdindamas ne tik jų kūrybą, bet ir portretus su trumpomis biografijomis. Šitaip bendraamžiams buvo pristatyti B. Brazdžionis (Vytė Nemunėlis), P. Preikšas, J. Šaltenis (Lakūnėlis) ir kai kurie kiti debiutantai. „Žvaigždutėje" pasirodė antraklasio gimnazisto L. Žitkevičiaus eilėraštukų, trečiaklasių V. Tamulaičio, K. Umbraso prozos bandymų. Nepatenkintas redakcijos patarimais, S. Būdavas pradėjo rašinėti kitiems leidiniams[41]. Kai 1926 m. liaudininkų ir socialdemokratų valdžia atėmė žurnaliukui subsidiją, S. Tijūnaitis leido jį paplonintą savo lėšomis[42]. Visą atliekamą laiką ir santaupas jis aukojo vaikų spaudai[43].

„Žiburėlio", „Saulutės" ir „Žvaigždutės" kūrybinė praktika iškėlė aktualių teorinių vaikų literatūros problemų, kurias dienraštyje „Lietuva" 1926 m. ėmė svarstyti P. Mašiotas, T. Šuravinas (T. Dūbovas), Z. Kuzmickis (B. Kantvydis) ir kiti.

---

[41] Žvaigždutė, 1926, Nr 6, p. 103.

[42] *„Žvaigždutės" redaktorius.* Kodėl „Žvaigždutė" susilpnėjo.— Ten pat, p. 98—99.

[43] *Grigonis M.* Memuarai [rankr.], sąs. 2.— MACBR, f. 202—202, l. 280.

Į kultūrinį krašto gyvenimą reikšmingai įsiterpė periferijos spaudiniai. Dažname mieste jie politiškai skaidėsi, poliarizavosi, savo antraštėmis taikydamiesi prie laikinosios sostinės laikraščių. „Žiniomis" paprastai vadinosi kairesnės, liberaliosios pakraipos savaitraščiai. Valdžios dienraštis „KLAIPĖDOS ŽINIOS" (1924—1926), kurį kartu su kitais periodiniais leidiniais atgautame uostamiestyje įsteigė atšauktas iš diplomatinės tarnybos užsieny prieškarinių „Varpo" ir „Vilniaus žinių" redaktorius J. Šaulys, nesusidėjo nė su viena partine grupe; vadovaudamasis bendrais „demokratijos principais", jis bandė suartinti Klaipėdos kraštą su visa Lietuva[44]. Krikščionys demokratai širdo, kad remiamas iš valstybės iždo ir didesniuose miestuose platinamas laikraštis ne tik neagituoja už jų partiją, bet netgi priėmė dirbti triukšmingai pasitraukusį „Ryto" redaktorių A. Dėdelę[45]. Savo viešpatavimo pabaigoje jie nubraukė „Klaipėdos žinioms" subsidiją[46]. Tačiau dienraščio negelbėjo nė naujoji liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė: įsitikinta, kad nei savo turiniu, nei kalba jis nepritaps prie klaipėdiškės aplinkos. Paskurdęs kurį laiką triskartsavaitinuku, laikraštis perleido mantą ir rankraščių likučius gotiškais spaudmenimis leidžiamo „Lietuvos keleivio" redakcijai[47].

1924 m. balandžio mėnesį „Klaipėdos žinių" faktiškuoju redaktoriumi pradėjo dirbti baigęs Miuncheno universitetą B. Sruoga. Jis pateko į tokią katorgą, kokios anksčiau, redaguodamas oficiozą „Lietuva", neįsivaizdavo esant. „Redakcija ėda mano galvą ir raumenis..." „Gyvenu Sandkruge [Smiltynėje]. Keliuosi

---

[44] Dr. J. Šaulio 1924 sausio 7 reklaminis lapas būsimiems bendradarbiams.— Ten pat, f. 87—44, l. 8; Klaipėdos žinios, 1924, sausio 27.

[45] Žr. A. Dėdelės ginčą su A. Šmulkščiu.— Lietuvos žinios, 1925, gegužės 28, birželio 10; Rytas, 1925, gegužės 30.

[46] *Kabė*. „Šimtas ir vienas".— Lietuvis, 1926, Nr 29, p. 8.

[47] Klaipėdos žinios, 1926, liepos 3.

6 val. rytą, nes reikia būti 7½ jau redakcijoj. Redakcijoj išsėdžiu iki 4 val. popiet. Namo pareinu 4½ val., pavalgau pietus (perdien — alkanas), popiet — rašau vedamąjį; kur aš galiu gauti laiko kitokiems dalykams!" — skundėsi jis V. Bičiūnui[48]. „Klaipėdos žiniose" B. Sruoga ištvėrė tik iki rudens, kol atsirado vieta Lietuvos universitete. Per tuos penkis mėnesius jis parašė keliolika vedamųjų, Muciaus (M.), Padegėlio Kasmatės, S. Pakamanio (S. P.), Ramojaus slapyvardžiais paskelbė kultūrinės problematikos straipsnių, recenzijų[49].

„Klaipėdos žiniose" bendradarbiavo skirtingų ideologinių ir estetinių pažiūrų, įvairių kartų, visų regionų rašytojai, literatai. Čia randame A. Jakšto ir L. Giros (Vito Vakario), F. Kiršos ir Butkų Juzės, B. Buivydaitės ir J. Augustaitytės-Vaičiūnienės, J. Tysliavos ir J. Žengės, P. Biržio, V. Morkūno ir K. Matukaitės (Laisvydos) eilėraščių, V. Bičiūno, A. Griciaus (A. G-s), P. Penkaičio, J. Savickio apsakymų, Vydūno straipsnių (į aštrų straipsnį „Mūsų tautos gyvenimo krizis" polemiškai atsiliepė B. Sruoga ir A. Jakštas), P. Mašioto vertimų. Stambiausias prozos kūrinys Lazdynų Pelėdos romanas „Šviesuoliai ir šešėliai" ėjo per 92 atkarpas. Dienraštyje išspausdinta nemažai kelionės įspūdžių: I. Šeiniaus (Irvio Gedainio) — iš Švedijos, A. Bruožio (A. B. Klaipėdiškio), M. Gudaičio, A. Jakšto, P. Tarasenkos ir kitų — iš Lietuvos.

Redakcijos narys Klaipėdos lietuvių gimnazijos mokytojas Butkų Juzė 1924—1925 m. savo literatūrine pavarde pateikė apie 30 eilėraščių ir rankraštiniame „Sūkuryje" prieš karą skelbtą prozos kūrinėlį „Susitiko"[50], santrumpa *B. J.* — kelis vaizdelius; per daugelį atkarpų žemaičių tarme ėjo smagūs Jozio Burbos

---

48 1924 balandžio 28 ir 30 laiškai.— VVUBR, F 262—74, 75.

49 *Samulionis A.* Balio Sruogos raštų bibliografija.— V., 1970, p. 56, 81, 103—105.

50 Žr.: PA, p. 399.

feljetonai apie Kulių žemaičio nuotykius Kaune, dažname numeryje rodėsi B. Jurginu, B. Jinu, *B. Jz.*, Taspals ir kitaip pasirašytos knygų, spektaklių recenzijos, kelionių laiškai. Avangardizmas žemaičių poeto eilėraščiuose — vakaro giesmėse, dienovidžio ir naktovidžio psalmėse — jau buvo išsivadėjęs. Kaip kritikas Butkų Juzė pašiepė keistas savo kolegos keturvėjininko pretenzijas įsiamžinti rinkinyje „Auksu lyta": „Jeigu p. Tysliava nori sau paminklą pasistatyti, tai kam seną bažnyčią griauti? Ar nėra vietos kitur?"[51] Butkų Juzė sutramdė B. Sruogos kritikos „Skaitymuose" įžeistas literato ambicijas ir nusilenkė „Dievų takais" autoriaus erudicijai ir talentui[52].

„Klaipėdos žinių" redakcijoje 1924 m. dirbo J. Pronskus (Aklasmatė), kuris išspausdino apsakymėlių, vaizdelių, humoristinį pasakojimą „Aš ir jis. Lietuviškieji Patas ir Patukas Alpėse". Klasės draugo B. Sruogos pakviestas bendradarbiauti, apsakymus, impresijas, publicistikos kūrinius J. Ūdros, J. Urnėžio, J. Užuovėjos slapyvardžiais siuntinėjo Berlyno pasiuntinybės darbuotojas J. Urbšys[53]. „Jo straipsniai ir feljetonai „Klaipėdos žiniose" skaitomi. Tuo tarpu savo raštuos jis švento Jono vabaliuku šviečia",— šyptelėjo F. Kirša[54]. Apie savo bičiulio eilėraščių rinkinį „Suverstos vagos" J. Urbšys parašė vieną įdomiausių lietuvių periodikoje esejinę recenziją[55].

Viltingai F. Kirša sutiko P. Tarulio apsakymą „Gyvas stebuklas". Ironiškai grybštelėjęs autoriaus filosofavimus ir personažus, kuriems, kritiko nuomone, praverstų arba ricina, arba aspirinas, jis džiaugėsi įspūdingu vaizdų skulptūriškumu. „Mūsų apysakininkų tarpe Tarulis yra stipriai naujas,— teigė F. Kir-

---

[51] Klaipėdos žinios, 1925, liepos 21.
[52] Ten pat, 1924, lapkričio 16.
[53] Iš 1982 gruodžio 19 pokalbio su J. Urbšiu.
[54] 1924 sausio 7 dienoraštis.— VRBR, f. 35—29, l. 52.
[55] Klaipėdos žinios, 1926, sausio 28.

šu. — Kaip jo „Keturiuos vėjuos" Nuovakarių skiauterys, taip ir šis Gyvas stebuklas rodo jo stiprią minties konvulsiją, kurios ateitis — ne muilo burbulas"[56]. Opių visuomenės ir literatūros problemų iškelta F. Kiršos straipsnių cikle „Pavojingi užrašai".

J. Šaulys, kviesdamas bendradarbiauti V. Bičiūną, pageidavo, kad recenzijos būtų rašomos *sine ira et studio*[57]. Šitas pageidavimas kritikams, juoba V. Bičiunui, pasirinkusiam teatrą ir dailę, buvo neįmanomas. Jis ne tik recenzavo Valstybės teatro premjeras, atvykusių kolektyvų spektaklius, koncertus, bet ir kišosi į teatrinio meno bei menininkų konfliktus. 1924 m. naujas knygas vertino A. Jakštas, kuris, sustojus „Draugijai", neturėjo pastovesnės tribūnos savo nuomonei reikšti. Kritikas buvo atidus jaunimui — mėgino nustatyti S. Santvaro kūrybos vietą („ji, galima sakyti, stovi vidury tarp klasiškos ir futuristiškos poezijos. Kitaip tarus, Santvaras savo „Saulėtekio maldose" stovi arčiau Butkų Juzės, Tysliavos negu Stonio ar Putino"), nurodė esmingą V. Stonio silpnybę (jo siela „lengvai pasiduodanti liūdesiui ir maža teparodanti gyvos energijos")[58].

„Klaipėdos žinios" turėjo korespondentų didesniuose Lietuvos miestuose. Feljetonus ir laiškus iš Panevėžio siuntinėjo K. Jasiukaitis (P. Butėnas). Įvairaus masto vietinės kultūros problemas nagrinėjo H. Dugnius (H. D. Kvėtonis)[59], E. Jakužaitis (E. J. J., jts.), A. Mika (Adomas iš Rojaus).

Įdomumo dėlei galima priminti ankstyvuosius busimų tarybinių lietuvių rašytojų kūrybos bandymus: vieną pirmųjų I. Simonaitytės (E. S. Eglaitės) eilėraščių lotynišku šriftu leidžiamoje spaudoje, V. Montvilos apsakymą „Gudragalviai", P. Cvirkos (P. C.) žinutes.

---

56 Ten pat, 1924, liepos 13.
57 Be pykčio ir šališkumo *(lot.)*.— VVUBR, F 262—77.
58 Klaipėdos žinios, 1924, birželio 15.
59 Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1939, t. 7, sk. 125.

1918—1926 m. pasirodė daugiau kaip 30 apskričių miestų ir miestelių laikraščių, kurie pamažu aprėpė pagrindinius Lietuvos regionus. Vietinės spaudos centrais vienas po kito tapo Raseiniai, Biržai, Šiauliai, Telšiai, Panevėžys, Ukmergė, Tauragė, Marijampolė, Kėdainiai, Zarasai, nors ne visur būta spaustuvių. Periferijos spauda skaidėsi pagal nerašytą taisyklę: pirmiausiai kur nors atsiranda pasauliečių tvarkomas buržuazinės liberalinės pakraipos, tik, aišku, nevienodo idėjinio atspalvio, leidinys, o po to — kunigų leidžiamas ar prižiūrimas jo antipodas. Atvira ar pridengta antiklerikalų ir klerikalų tarpusavio kova buvo bene ryškiausias tų spaudinių bruožas.

Daugelis vietos laikraštėlių nebent savo trumpalaikiškumu galėjo varžytis su geresniais Kauno laikraščiais, tačiau kai kurie ir turiniu stengėsi jiems prilygti. Čia ženklios būsimų rašytojų pakopos į matomesnes kūrybos aukštumas. Spaudinius, kurie pagal išgales skyrė vietos literatūrai, sąlygiškai galima suskirstyti į penkias teritorines chronologines grupes:

1. „Biržų žinios" ir „Artojas",
2. „Šiaulių naujienos" ir „Šiaulietis",
3. „Panevėžio balsas" ir „Kraštas",
4. „Sešupės bangos" ir „Šaltinis",
5. „Žemaitis", „Kėdainių garsas".

Savaitraštis „BIRŽŲ ŽINIOS" (1922—1934) pasižadėjo nevaryti „jokios partyvės politikos"[60], bet palaikė „Santarą", vėliau — Ūkininkų partiją, o klerikaliniai konkurentai jį vadino socialistiniu laikraštuku[61]. 1922 m., ėmęs dirbti Lietuvos prekybos ir pramonės banko Biržų skyriaus vedėju ir dėstyti gimnazijoje, J. Šliūpas sukėlė laisvamanių judėjimą, kuris atsiliepė laikraščiui, nepaisant jo deklaracijos, kad „tikyba yra privatinis as-

60 Biržų žinios, 1922, rugpjūčio 14.
61 Tėvynės sargas, 1925, Nr 9, p. 101.

mens reikalas"[62]. 1925—1926 m. slapyvardžiu Ž. buvo išspausdinti trys kandūs dainiško stiliaus bene K. Snarskio (Žvaigždulio) eilėraščiai, pašiepiantys ponų ir kunigų santarvę. „Biržų žinių" pradedantieji poetai A. Jakubėnas, K. Jakubėnas (K. Svėrė), vertėjas K. Snarskis nedvejodami pasuko į kairę, kurį laiką pasvyravęs B. Brazdžionis — į dešinę. Laikraštyje bendradarbiavo mokytojas J. Kutra, K. Snarskio brolis darbininkas J. Snarskis (Aldona).

Apie Pasvalio žemės ūkio draugijos žurnaliuką „ARTOJAS" (1924 —1926), įsteigtą Laisvamanių etinės kultūros draugijos kūrėjo agronomo A. Žukausko iniciatyva[63], susibūrė kairesniųjų inteligentų grupelė. Kalbos taisytoju redakcijoje dirbo pradžios mokyklų inspektorius M. Vasiliauskas[64], kuriam buvo iškelta byla dėl agitavimo už kuopininkus 1922 m. seimo rinkimuose[65]. Gausiai leidiniui rašė jauni literatai poetas B. Brazdžionis, prozininkas ir publicistas I. Lapienis. Revoliucines demokratines žurnalėlio simpatijas rodė iš A. Žukausko albumo paimti keturi J. Janonio (Vaidilos Ainio) eilėraščiai: „Mano mūza", „Te tau skauda širdis", „Žmonių idealas — dievaitis auksinis..." ir „Kad ašen galėčiau pavirst vėjeliu...". „Artojas" publikavo vietos moksleivių užrašytas liaudies dainas. Tautosaką čia ėmė populiarinti būsimi pedagogai mokslininkai J. Laužikas ir A. Gučas, kuris, be to, dar skelbė ir savus eilėraščius, apsakymėlius.

„ŠIAULIŲ NAUJIENOS" (1923—1928) gimė J. Šliūpui atsikėlus mokytojauti į Šiaulius. Jis sudarė pasitikėjimo bendrovę, įkūrė „Titnago" spaustuvę ir parėmė iš Amerikos grįžusių lie-

---

62 Biržų žinios, 1924, spalio 12.
63 Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1971, t. 3, p. 935.
64 Artojas, 1925, Nr 1, p. 1.
65 Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 3, p. 696.

tuvių idėją leisti savaitraštį[66]. Redaguoti jį sutrukdė sunki operacija[67]. Tačiau iki 1923 m. rudens redaktoriaus administratoriaus L. Vitkausko užnugary J. Šliūpas taip išplėtė kovą su Švietimo ministerija dėl laisvamanių teisių, kad turėjo palikti mokyklą. Už antiklerikalines publikacijas L. Vitkauskas triskart buvo suimtas, kartą byla pasiekė Vyriausiąjį tribunolą. Jauną literatą tardė dėl Jovaro eilėraščio „Viešpačiui", kuris, pasirodo, buvo perspausdintas iš rinkinio „Širdies balsai" (Tilžė, 1908)[68], dėl J. Šliūpo rašinio, Erazmo Roterdamiečio pamfleto[69]. 1925 m. L. Vitkauskui buvo iškelta net 16 spaudos bylų; teisindamasis jis pasakė straipsnių autorių ir korespondentų pavardes[70].

„Šiaulių naujienos" išspausdino reikšmingų biografijų, atsiminimų, tautosakinės medžiagos ir savo prieinamumu liaudžiai, P. Bugailiškio nuomone, pralenkė centrinę periodiką[71]. Laikraštyje reiškėsi pradedantieji literatai šiauliškiai P. Ancevičius (Aurė Franti), P. Čiučelis, V. Knyva, L. Skabeika ir net aktyvus klerikalinės spaudos bendradarbis S. Būdavas, panevėžiečiai V. Morkūnas, spėjantis savo eilėmis aprūpinti kelis periferijos leidinius K. Kumpauskas, rokiškėnas A. Vilutis (Miško Dievaitis). Paskutiniame puslapyje nonpareliu buvo spausdinami proginiai Jovaro eiliavimai.

---

66 „Šiaulių naujienų" leidėjų ratelio 1924 gegužės 4 susirinkimo protokolas.— VRBR, f. 1—314, l. 1; *Purvis P. J.* Laiškas redakcijai.— Bibliografijos žinios, 1928, Nr 4, p. 127—128.

67 *Šliūpas J.* Šis tas iš mano gyvenimo Lietuvoje.— Kn.: Aušrininkas Jonas Šliūpas / Redagavo J. V. Girdvainis. K., 1934, p. 86—87.

68 *Orintas J.* Jonas Krikščiūnas-Jovaras.— Kultūra, 1938, Nr 8, p. 502.

69 Šiaulių naujienos, 1925, birželio 7; Lietuvos žinios, 1925, liepos 18, spalio 1.

70 Rytas, 1925, lapkričio 3.

71 *Bugailiškis P.* Tėvynės dirvų arimuose [rankr.].— LKLIR, f. 11—140, l. 94—95.

Per „Šiaulių naujienas" nuvingiavo J. Grušo takas į viešumą: čia 1924 m. balandžio 4 d. Šiauliškio Mokinėlio slapyvardžiu buvo paskelbtas eilėraštis „Baletas", su kitos dienos data išėjusiame moksleivių žurnaliuke „Ateities žiedas" pateiktas Viskantos slapyvardžiu.

1925 m. pabaigoje „Šiaulių naujienas" perėmė liaudininkai ir pavertė partinės kovos priemone. Grožinei kūrybai nebeliko vietos. Padėties nepakeitė ir naujasis redaktorius A. Braziulis. 1926 m. vasario mėnesį į redakciją buvo įmesta bomba, kuri nesprogo[72]. Tautininkams užgrobus valdžią, laikraštis iš pradžių ėjo su pustuščiais lapais, o karo komendanto įsakymu uždarytas visam karo būklės laikui[73] — vienkartiniais keičiamų pavadinimų leidiniais (30 numerių).

Idėjinį „Šiaulių naujienų" poveikį mėgino nuslopinti savaitraštis „ŠIAULIETIS" (1924—1930), tačiau jo pozicijos buvo netvirtos. Iš literatų klerikalizmą atvirai gynė K. Pakalniškis (Dėdė Atanazas). Ideologinei kovai redakcija jaukino S. Būdavą, kuris dar tik lavino ranką eiliuodamas, rašinėdamas prozos vaizdelius, straipsniukus apie laikraštiją ir girtavimo žalą. Eiliuotų kūrinių paskelbė debiutantai B. Knyva, P. B. Sliesoraitytė (Jūrų Duktė). Visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo aktualijas laikraščiui padėjo nušviesti jau išleidęs knygelę V. Jasaitis (Dasaitis), spaudos naujokai A. Briedis (A. B-dis), A. Skripkauskas. „Šiaulietis" skatino kūrybai K. Korsaką: čia keturiolikametis vaikinas 1923 m. Kosto Gelvainio slapyvardžiu spausdino eilėraščius, publicistinius rašinius, santrumpa *K. K.* pasirašinėjo įvairenybes.

Prie panevėžiečių spaudos ištakų stovėjo K. Jasiukaitis. Jis suredagavo savaitraščio „PANEVĖŽIO BALSAS" (1924—1935) pirmąjį šimtą numerių. Iš pradžių K. Jasiukaitis su kompanionu

---

[72] Žemaičių prietelius, 1926, Nr 7, p. 4.
[73] Socialdemokratas, 1927, sausio 27.

pretendavo į laikraščio savininkus[74], bet veikiai perdavė leidybą kunigų ir pasauliečių sudarytai „Žodžio" bendrovei[75]. „Partijų ir tautiniams ginčams, rietenoms ir neapykantai „Panevėžio balse" vietos nebus",— pareiškė redaktorius[76]. Jis palaikė Lietuvos buržuazinio valstybingumo stiprinimo politiką, bet savo vedamuosiuose, paženklintuose santrumpa *P. B.*, pareiškė tiek kritinių pastabų įvairioms gyvenimo sritims, kad nebeliko šviesesnės vietelės. Šitai byloja patys straipsnių pavadinimai: „Mokesnių betvarkė", „Tuščios girnos" (apie biurokratizmą), „Kareivinių dvasia" (apie mokyklą), „Sienos braška" (ministerijų rūmai ir protestuoti vekseliai), „Arčiau prapulties" (valstiečių bėdos). P. Butėno slapyvardžiu skelbiamuose feljetonuose ir satyriniame cikle „Lietuvos geografija. Vadovėlis žiovaujantiems", kurį vieninteli spausdino pavarde, K. Jasiukaitis dar griežčiau puolė negeroves. Kodėl K. Jasiukaitis išėjo iš redakcijos, neturime žinių, tačiau tai, kad po poros mėnesių, 1926 m. kovo pabaigoje, jis pradėjo leisti ir redaguoti naują savaitraštį „Kraštas", rodo buvus idėjinių nesutarimų.

„Panevėžio balsui" rašė gimnazijos mokytojai J. Lindė, G. Petkevičaitė (publicistika kultūros klausimais), M. Grigonis (eilėraščiai, humoristika Dile-Mato, Tetos Uršulės slapyvardžiais) ir jų auklėtiniai poetai K. Inčiūra, J. Graičiūnas (pradėjęs reikštis Amerikos „Laisvėje", čia jis paskelbė pirmuosius savo eilėraščius Lietuvoje)[77], B. Rutkauskas, B. Raila. Klerikalinei redakcijai talkino „tikrasis" P. Būtėnas — panevėžietis pedagogas, kalbininkas, jau padirbėjęs „Darbininko" ir „Ryto" redakcijose[78],

---

[74] Panevėžio balsas, 1924, kovo 15.
[75] LTSR CVA Kaune, f. 89, ap. 1, b. 1.
[76] Panevėžio balsas, 1924, vasario 16.
[77] Įkvėpti kūrybos vaisiai. [J. Graičiūno 80-mečiui].— Kalba Vilnius, 1983, birželio 10.
[78] Lietuviškoji enciklopedija.— K., 1936, t. 4, sk. 1203.

literatūros debiutantai S. Grigaliūnas (Stasys Daila, St. Gridaila), S. Žukaitis (Stepas Dykūnas, S. Žvalgvytis). Kraštotyros darbų čia ėmėsi būsimasis tautosakininkas J. Balys. Laikraštyje išspausdinta nemažai prieškarinio eiliuotojo, dviejų rinkinių autoriaus J. Čerkeso (J. Besparnio) publicistinių rašinių, pluoštas K. Jakubėno (Kaz. Svėrės) lyrinių eilėraščių.

K. Jasiukaitis išleido tik aštuonis „KRAŠTO" (1926 kovo 15—gegužės 20) numerius, kuriuose bendradarbiavo M. Grigonis (Dile-Matas), „Panevėžio balso" poetas Čiurlys (ne trečiafrontininkas kupiškėnas P. Čiurlys[79], bet kažkieno slapyvardis). Redaktorius leidėjas pabrėžė, jog sodžiui skiriamas jo savaitraštis kovos dėl to, kad valstybės vairą paimtų „pažangioji demokratija"[80], ir toliau tęsė ciklą „Lietuvos geografija".

Patyrusio spaudos darbuotojo, žinomo „pirmeivio" K. Stikliaus Marijampolėje įsteigtas ir redaguojamas demokratinis savaitraštis „ŠEŠUPĖS BANGOS" (1925—1927) sujudino kunigiją. Su juo tuoj pat susirėmė J. Tumo pasveikintas[81] klerikalinis antipodas „Kas girdėt?", bet neatsilaikė, palikdamas savo skiltyse kelių debiutantų ir J. Augustaitytės-Vaičiūnienės kūrybos bandymų. Tuo tarpu „Šešupės bangos", įsteigus bendrovę, sustiprėjo materialiai. Už poligrafinį apipavidalinimą Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje Šiauliuose laikraštis buvo apdovanotas pirmo laipsnio pagyrimo lakštu.

„Šešupės bangos" būtų buvusios tokios pat literatūriškai nusmurgusios, kaip ir jų konkurentas „Kas girdėt?", jeigu šalia sunkių aušrininko T. Žičkausko eiliavimų, lėkštų K. Stikliaus

---

[79] Iš 1983 sausio 10 pokalbio su P. Čiurliu.

[80] Kraštas, 1926, kovo 25.

[81] Kas girdėt?, 1925, kovo 8.

(Liepuko, L-s, L. S.) „gadzinkų" ir humoreskų, pajuokiančių kaimiečių tamsumą, šalia blankių A. Naujokaičio-Naujoko (A. Kiliuko) ar P. Venclovos lyrinių eilėraščių nebūtų buvę spausdinami abituriento, o paskui studento A. Venclovos kūriniai. Keliolika A. Venclovos eilėraščių, iš kurių reikšmingesni „Pavasario burtai", „Rytui švintant", satyra „Klube", atskleidžia autoriaus kūrybines potencijas. Jis drąsino save ir kitus, iššaukiamai aukštindamas jaunumės galią, gyvenimo ekspresiją. A. Torkvemados ir A. Laisvydo slapyvardžiais pridengtuose rašiniuose A. Venclova dalijosi mintimis su bendraamžiais, vėlgi pabrėždamas: „Gyvenimas yra tik drąsiųjų rankose!"[82] Laiškuose iš Kauno jis pasakojo apie studentų gyvenimo sunkumus.

1926 m. Marijampolėje pradėjęs eiti klerikalinis savaitraštis „ŠALTINIS" patraukė skaitytojus tarytum seiniškio bendravardžio leidinio atvaša. Jų abiejų tikslai ir išvaizda tikrai buvo panašūs. Neišsilavinusiam valstiečiui taikomas savaitraštis išsilaikė iki buržuazinės santvarkos žlugimo. Senojo „Šaltinio" autoriai K. Sakalauskas (Ksav. Vanagėlis), M. Šeižys (M. Dagilėlis), J. Tilvytis (A. Žalvarnis) davė jaunimui pilietinės ir religinės poezijos pavyzdžių, bet tik produktyvioji J. Augustaitytė-Vaičiūnienė ir vienas kitas nežymus literatas jais pasekė. Savaitraštyje išspausdinta tolimų erotikai egocentrinių K. Baltučio (Klemo Dulkės, Kl. Du), B. Brazdžionio (Jaunojo Vaidevučio), J. Paukštelio eilėraščių, gerokai ūgtelėjusių S. Būdavo, I. Lapienio vaizdelių bei apsakymų moralės temomis. Šičia I. Lapienis pateikė apysakos „Sermėgiaus sūnus" pirmąjį variantą, dedikuotą J. Tumui. Nuotykingu vaizdeliu apie išgėrusio dėdės klaidžiojimus su velniu skaitytojus turėjo sudominti lietuviško detektyvinio romano pradininkas J. Pilyponis.

---

[82] *Laisvydas A.* Į abiturientus.— Šešupės bangos, 1925, rugpjūčio 9.

Telšiškėje periodikoje, kurioje įsitvirtino 3 tūkst. skaitytojų surinkęs klerikalinis „Žemaičių prietelius" (1925—1940)[83], literatūros šviesulių iki 1927 m. neiškilo. Primityvioje „Perkūno spaustuvėje"[84] valstiečių liaudininkų leidžiamas savaitraštis „ŽEMAITIS" (1925—1933) stengėsi atlaikyti ideologinį spaudimą ir atkakliai gynė spaudos laisvę. 1926 m. Butkų Juzės čia paskelbtas „Žemaičių himnas" bene bus reikšmingiausias šio regiono spaudos literatūrinis faktas.

Žurnalistikos istorijoje yra daugybė atvejų, kai savo vertę ir vietą nulemia ne pats leidinys, o atskiri žmonės, kurie jame reiškėsi. Trumpalaikis dvisavaitinis „KĖDAINIŲ GARSAS" (1926) literatų akyse neprarado įdomumo tik dėl šešių V. Montvilos (V. M.) eilėraščių. V. Montvila buvo šio liberalinio laikraščio literatūros skyriaus vedėjas, vadinamas „vyriausiu poetu"[85].

Kaip matome, kultūriniam krašto gyvenimui ir literatų formavimuisi iki 1927 m. didesnės reikšmės turėjo kairesnioji periferijos spauda. Iš klerikalinių leidinių tik „Šiaulietis" ir „Šaltinis" gausiau patraukė kūrybingą jaunimą. Liberalinės pakraipos periodikoje kartu su antiklerikalinėmis tendencijomis stiprėjo antiburžuazinės, antifašistinės nuotaikos. Tautininkų smurtas patikslino ideologines laikraščių pozicijas. Neatsitiktinai „Šiaulių naujienos", „Šešupės bangos", „Kėdainių garsas" ir kai kurie kiti spaudiniai nustojo egzistuoti ties 1927 m. riba ar kiek vėliau.

---

[83] Žemaičių prietelius, 1925, Nr 26, p. 8.

[84] *Toliušis* Z. Broliai Tornau ir Pajaujo sąmokslas [rankr.].— VRBR, f. 66—30, l. 10.

[85] *Čekonis I.* [Atsiminimai].— Kn.: Atsiminimai apie V. Montvilą. V., 1966, p. 180.

IDĖJŲ MŪŠIUOSE

1

Lietuvių inteligentijos nebepatenkino skurdi visuomeninė politinė periodika. Todėl 1923 m. pabaigoje ir vėliau naujuose žurnaluose išaugo žinomų rašytojų ir spaudos darbą išmanančių literatų paklausa. Kartu su pagausėjusiais literatūros kūriniais prasiplėtė ir politinių partijų leidiniai (legalūs komunistiniai žurnalai „Skardas", „Vilnis", socialdemokratų, tautininkų žurnalai), ir formaliai nepriklausomi nuo partijų, bet turintys jų ideologinį atspalvį žurnalai „Kultūra", „Naujas žodis" (demokratinei, liberalinei inteligentijai), „Židinys" (katalikiškajai inteligentijai), atsirado naujų valdžios dienraščio „Lietuva" priedų. Ši periodika daugeliu atžvilgių reikšmingai papildė literatūrinę spaudą.

Grožinei literatūrai stengėsi būti dosnūs tautininkų žurnalai. 1918 m. į Vilnių grįžęs prieškarinio „Vairo" leidėjas M. Yčas ketino nuo liepos 1 d. atgaivinti šį žurnalą, kuriam J. Ralys buvo pažadėjęs „Odisėjos", A. Sabaliauskas — „Kalevalos", A. Janulaitis — H. Ibseno, G. Hauptmano dramų vertimus, J. Tumas — originalių vaizdų[1]. Tačiau „Vairas" atgijo tik Kaune. A. Smetonos redaguojamas ir Rašto bendrovės leidžiamas savaitinis „VAIRAS" 1923 m. rugsėjo 23 d. pakeitė dienraštį „Krašto balsas"[2]. „Dvigubu" formatu ir P. Rimšos vinjetėmis jis buvo panašus į vilniškį leidinį, tačiau tai jau buvo ne ramaus kultūros darbo skelbėjas, o vienos silpniausių lietuviškų politinių srovių žūtbūtinės kovos įrankis. Neįstengdamas mokėti baudų, jis buvo

[1] Lietuvos aidas, 1918, gegužės 18.

[2] „Vairo" redakcija ir administracija nurodytas J. Tumo gyvenamasis namas — Aleksoto g. 6.

sustabdytas ir ėjo vienkartiniais leidiniais „Skeveldrų rinkinys" (1924 m. vasario 28 d.) ir „Irklas" (kovo 13 d.), vėliau vadinosi „Tautos vairas" (iki rugsėjo 25 d.).

Poetų, kuriuos visuomenė jau buvo girdėjusi, „Vaire" nedaug. Po porą eilėraščių išspausdino Maironis, M. Gustaitis, Putinas, daugiau kaip trisdešimt — P. Vaičiūnas (tarp jų — skambiąją „Šienapjūtę"), keliolika — B. Buivydaitė (iš ciklo „Vasara pajūry" ir kt.). Į „Vairą" atklydo Butkų Juzė su eilėraščiu „Stebuklų naktis".

Literatūrinę žurnalo dalį ir kultūros kroniką kurį laiką tvarkė L. Gira[3]. Apie „Vairą" ėmė spiestis pradedantieji poetai: „Skaitymuose" blykstelėję E. Žalinkevičaitė (Alė Sidabraitė), L. Kuodys, į aną žurnalą neprasiveržęs T. Tilvytis, J. Paukštelis, V. Jakševičius (Vyt. Svajonis), Julius Savickis (Julius Lendrė). Eilėraščių gausa pirmavo J. Augustaitytė-Vaičiūnienė. L. Gira nekėlė pradedantiesiems ypatingų reikalavimų, bet ir tuos pačius, kaip matyti iš nespausdintų P. Lemberto eilėraščių „Atlantas" ir „Galybės genijus" redagavimo[4], nedažnas patenkino. Iš dviejų siuntų tiko tik vienas L. Skabeikos eilėraštis, o kiti liko redakcijos archyve su prierašu „Silpni"[5].

L. Girai neteikė moralinio pasitenkinimo nematomas jo darbas tautininkų labui. Šie taip pat buvo nepatenkinti plėšte iš jo plėšiama ir nuolat vėluojančia medžiaga. L. Gira svajojo apie savo leidinį. Išėjęs iš „Vairo" redakcijos, jis kaip Valstybinio dramos teatro direktorius 1924 m. birželio mėnesį parašė pareiškimą Kauno miesto ir apskrities viršininkui, prašydamas leidimo redaguoti ir leisti dvimėnesinį iliustruotą žurnalą „Mūsų

---

[3] Žr. jo dienoraštį: LKLIR, f. 13—1726, l. 6, 10, 21.

[4] MACBR, f. 96—144.

[5] Ten pat, f. 96—200, l. 1—9; VRBR, f. 7—776, l. 1; *Petkevičiūtė D.* Iš kūrybinio L. Skabeikos palikimo.— Literatūra ir menas, 1974, rugpjūčio 10.

teatras", kuris būtų ne prenumeruojamas, o pardavinėjamas atskiromis knygomis. Numatyta nušviesti scenos gyvenimą Lietuvoje ir svetur, nagrinėti teorinius teatro meno klausimus, publikuoti teatro literatūrą ir kritikos straipsnius. „Mūsų teatrą" norėta spausdinti „Raidės" spaustuvėje, žurnalo redakcija ir administracija turėjo būti L. Giros bute Donelaičio g. 18[6]. Nėra duomenų, ar šis pareiškimas buvo įteiktas. Teatro žurnaliuką „7 meno dienos", platinamą Valstybės teatre kartu su spektaklių programomis, 1927 m. įkūrė B. Dauguvietis.

Reikšmingiausias „Vairo" literatūros kūrinys — M. Pečkauskaitės apsakymas „Irkos tragedija", tada nesusilaukęs atgarsio. V. Krėvė davė misterijos „Likimo keliais" („Nemirtingieji") ištrauką, P. Penkaitis — ištęstus „Įgaliotinio užrašus", P. Mašiotas ir A. Giedrius — apsakymėlių vaikams ir jaunimui, Aišbė — mažąją tragikomediją „Laisvė", kurią su pasisekimu improvizavo Vilkolakio teatras[7].

„Vairas" ir jo pakaitai garsėjo skandalinga publicistika visuomenės ir kultūros temomis. „Tautos vaire" bendradarbiavo buvęs socialdemokratas A. Janulaitis, kurio straipsnis „Pusinteligenčiai eksportui" taikliai apibendrino švietimo lygį.

1924 m. vasarą įteisintai Lietuvių tautininkų sąjungai prireikė savo organo. Jo funkcijas nuo lapkričio 14 d. nesigarsindamas vykdė V. Krėvės įsteigtas[8] savaitinis žurnalas „LIETUVIS", perėmęs „Vairo" tradicijas, o vardą pasiskolinęs iš prieškarinio laikraščio, kurį pasirašinėjo J. Basanavičius. Redaguoti „Lietuvį" apsiėmė tautininkų spaudos bendradarbis P. Vaičiūnas, niekada nepriklausęs jokiai partijai ir patikėjęs, kad žurna-

---

6 MACBR, f. 45—154.

7 Lietuva, 1923, lapkričio 28; Lietuvos žinios, gruodžio 1; Rytas, 1924, sausio 12.

8 *Toliušis Z.* Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai [rankr.].— VRBR, f. 66—22, l. 58.

lui rašys „toki pat sau žmonės, kupini gražių norų ir meilės savo tautai ir žmonijai"[9]. Savo nevaržomus polėkius jis išreiškė eilėraštyje „Laisvės sūnus".

Pirmame vedamajame P. Vaičiūnas paskelbė tokį abstraktų *credo* („Tautiniai pasaulėkime, neškime į kultūringųjų tautų šventyklos rūmus savo tautinės sielos žiedus, būkime viso pasaulio kanklių atskira styga!"), jog net L. Gira juokėsi: „Nebūtų buvęs „Lietuvio" redaktorius — poetas!"[10] Tautininkai buvo nepatenkinti jo polinkiu reklamuoti V. Krėvę ir nutylėti kitus jų vadus[11]. Įsižeidęs P. Vaičiūnas viešai atsisakė redaktorystės[12], nors su pačiu leidiniu nenutraukė ryšių.

Nuo 1925 m. 16-ojo numerio žurnalas sugrįžo A. Smetonai (iki 1926 m. pabaigos buvo daugiausia spausdinami jo vedamieji) ir jo samdomiems pagalbininkams. Atsakomaisiais redaktoriais pasirašinėjo atsitiktiniai asmenys; ilgiausiai po teismus buvo tąsoma tarnaitė E. Mėlynaitė[13]. Kažin ar prie „Lietuvio" redagavimo prisidėjo A. Voldemaras. Savo atsiminimuose jis rašo: „Aš spausdinau tik straipsnius šiame laikraštyje, artimiau partijos organizavime dalyvauti negalėjau"[14].

Kol „Lietuvis" ėjo kaip savaitinis žurnalas, šalia Maironio, davusio eilėraštį „Dienų sielvartai", sumirgėjo J. Augustaitytės-Vaičiūnienės, S. Būdavo, B. Buivydaitės, P. Genio, V. Jakševičiaus, S. Lauciaus, J. Stanišausko (Žvainio), A. Vilučio (Miško Dievaičio) slapyvardžiai ar pavardės. Patikėję tariamai nepri-

[9] *Vaičiūnas P.* Išsigandusiam tautininkų.— Lietuvis, 1924, Nr 3, p. 6.

[10] *Gira L.* „Tautininkų sąjungos" organas — „Lietuvis": Dėl pirmųjų 2-jų jo NN [rankr.].— LKLIR, f. 13—940, l. 2.

[11] *Toliušis Z.* Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai [rankr.], l. 59.

[12] Lietuvos žinios, 1925, balandžio 25.

[13] *Gustainis V.* Lietuvių spauda ir jos darbuotojai 1917—1940 m. [rankr.].— LKLIR, f. 11—147, l. 77.

[14] Pastabos saulėlydžio valandą: Augustino Voldemaro prisiminimai apie laiką ir save.— Švyturys, 1978, Nr 17, p. 17.

klausoma „Lietuvio" opozicija, savo kūrinius čia spausdino V. Montvila, A. Venclova, K. Korsakas. Pradedantysis literatas A. Biliūnas viename straipsnyje naiviai gynė „dailiuosius veikalus" ir smerkė politiką[15].

Per „Lietuvio" skiltis perėjo V. Krėvės istorinė drama „Skirgaila", ką tik B. Dauguviečio pastatyta Valstybės teatre. Satyros ražą po ilgo laiko vėl pajudino J. Balčikonis (Šimtanagis). V. Sprigio slapyvardžiu jis paskelbė „naują K. Donelaičio pasaką" „Perkūnas šunų karalystėj"—pamfletą prieš V. Krėvę ir kitus „neblusininkus" jau apžvelgtoje literatų ir kalbininkų polemikoje[16]. „Vaire" beveik nebuvo literatūros kritikos; 1923 m. „Lietuvyje" šią spragą mėgino užtaisyti J. Tumas. Prieš įsitvirtinant žurnale P. Lubickui — V. Pravdinui (Vikt. Pr., Vepe), teatro kritikos bare pasirodė J. Žagaras — bene J. Tarvydas.

Ėmę valdyti kraštą, tautininkai pavertė „Lietuvį" savo sąjungos dienraščiu, kuris, L. Noreikos pasirašinėjamas, o I. Tamošaičio faktiškai redaguojamas[17], ėjo iki 1928 m. vasario mėnesio. Naujojo dienraščio atkarpą ir literatūros skyrių ėmus tvarkyti B. Sruogai[18], sumažėjo autorių skaičius ir pakito jų sudėtis. Nebeliko pradedančiųjų poetų kūrybos. Prozos tuštumą stengėsi užpildyti V. Jakševičius (Vyt. Svajonis) ir K. Inčiūra gana prasto skonio novelėmis. P. Vaičiūnas išspausdino dar nepastatytą dramą „Nuodėmingas angelas" ir neatsisakė publicistikos (savo redaguotame „Lietuvyje" ją pasirašinėjo Saulėno sla-

---

15 *Biliūnas A.* Dvidešimto amžiaus slėnyj.— Lietuvis, 1925, Nr 47, 48.

16 Šio kūrinio mašinraštis yra J. Balčikonio archyve, kurį saugo A. Lyberis. Taigi F. Brenderio studiją „Der litauische Hexameter" (Archivum Philologicum.— K., 1931, kn. 2, p. 194—197), rimtai įrodinėjančią, kad „nauja K. Donelaičio pasaka" rašyta ne K. Donelaičio, tegalima laikyti kuriozu.

17 Rytas, 1927, sausio 4; S. Tijūnaičio 1927 birželio 28 laiškas A. Dambrauskui.— VVUBR, F 150—28.

18 B. Sruogos laiškas [b. d.] J. Lindei.— Ten pat, F 546—187.

pyvardžiu), Vaižgantas skelbė kultūros vaizdus ir radijo paskaitas, A. Vienuolis — neapibrėžto žanro publicistinius rašinius. Tautininkų tribūno balsu stengėsi kalbėti V. Gustainis.

Pats B. Sruoga su pavarde ir slapyvardžiais recenzavo naujas knygas, teatro spektaklius. Jo ir anksčiau A. Venclovos kritikos įžeistas Maironis dukart „Lietuvyje" gynėsi nuo užgaulių kaltinimų. A. Jakštas koneveikė rusų literatūrą ir „Keturių vėjų" ieškojimus, „naujoviškų nuogybių gaminimą" dailėje.

P. Butėno slapyvardžiu K. Jasiukaitis „Lietuvyje" pabėrė keliolika feljetonų, į kuriuos literatai lig šiol neatkreipė dėmesio, ir pradėjo spausdinti atsiminimus, juodinančius proletarinę revoliuciją Panevėžyje. Iš demokratijos grubiai tyčiojosi „pasakėtininkas" Fra Diavolo.

Kalbant apie „Keturis vėjus", buvo prisiminta P. Janeliūno rašyta pirmojo numerio recenzija ir panagrinėta jo redaguota socialdemokratinės moksleivijos žurnalo „Naujoji banga" (1923) literatūrinė dalis, kurią parengė K. Binkis. „Keturių vėjų" visuomeninį vaidmenį P. Janeliūnas perdėjo, manydamas, kad tai yra besiskleidžianti lietuviško proletarinio meno atšaka. Nelengva buvo antrakursiui studentui susigaudyti literatūros krypčių raizgalynėje, juoba kad jis pats vadovavosi ne proletarine, o reformistine ideologija. Literatūrinė erudicija ir pastabumas rusų, lietuvių literatūras ir pedagogiką studijuojančiam P. Janeliūnui žadėjo neeilinio kritiko ateitį, tačiau jis mirė džiova, vos sulaukęs 23 metų[19].

Skurdžiame Kęstučio gatvės kambarėly[20] 1925 m. P. Janeliūnas dar spėjo suredaguoti du socialdemokratinės moksleivijos žurnalo „MŪSŲ FRONTAS" numerius, kuriuose buvo nemažai literatūrinės medžiagos — J. Miniaus, A. Šimėno, J. Tysliavos,

[19] Plačiau žr.: *Baldūnas J. [Jakubėnas A.].* Petras Janeliūnas.— Socialdemokratas, 1925, gruodžio 17.

[20] *Gricius A.* Keliai keleliai. Iš atsiminimų.— V., 1973, p. 206.

K. Žvaigždulio eilėraščių, A. Griciaus apsakymas „Priešai", P. Tarulio apysakos „Gėdos kvartalas" ištraukų. Pats jis paskelbė jau aptartą recenziją apie „Barą". Kaip ir „Naujojoje bangoje", V. Švipas (V. Š.) aiškino apie ekspresionizmą, reikalaujantį „subjektyvios gyvenimo išraiškos" ir be galo sutrumpinantį kelią nuo jausmo prie išraiškos. Gindamas redaktorių ir žurnalą nuo sarkastiško „aušrininkų" kaltinimo, kad leidinys surankiojęs įvairių buržuazinių leidinių bendradarbius ir pasiskelbęs socialistiniu[21], L. Čeraška atsakė kritikams, kad ir jų autoriai ne kitokie — kai kurie rašo net „Vienybei"[22]. Ideologiškai vienalytį bendradarbių būrį rūpinosi sutelkti ir išlaikyti tiktai komunistinė spauda.

P. Janeliūnui mirus, Kauno miesto ir apskrities viršininkas nesutiko, kad žurnalas toliau eitų tuo pačiu vardu[23]. 1926 m. pavasarį už socialdemokratų elito suaukotas lėšas Raseiniuose buvo išspausdintas žurnalas „NAUJAS FRONTAS". Pirmąjį jo numerį, kuris buvo ir paskutinis, parengė studentas A. Jakubėnas. Su L. Čeraška jis parašė pakilų žurnalo gairininko P. Janeliūno nekrologą. Literatūrinę dalį sudarė socialdemokratų kūriniai: pora eilėraščių, P. Ancevičiaus (L. Razaitės) vaizdelis ir programinis jo straipsnis „Žodžio darbininkai", pasirašytas F. Roguzos slapyvardžiu. Suniekinęs K. Borutos, A. Rimydžio, J. Tysliavos rinkinius ir išsišaipęs iš jaunųjų „vabzdyno", P. Ancevičius reikalavo, kad rašytojai stotų „ant klasinio visiems suprantamo ideologinio pamato". Grubios pretenzijos valdyti literatūrą tegalėjo sukelti priešingą reakciją.

---

[21] *S. St. [Karosa V.].* Iškrikimo „Frontas".— Aušrinė, 1925, Nr 3, p. 1—14.

[22] *S. A.* „Individualistinėms" galvoms.— Mūsų frontas, 1925, Nr 2, p. 14.

[23] Naujas frontas, 1926, kovas—balandis, p. 16.

Neilgai trukus K. Snarskis atsiklausė A. Jakubėno, ar jis nesutiktų redaguoti „Trečio fronto", bet šis atsisakė. Tai turėjo būti literatūros leidinys, radikalesnis už „Mūsų frontą" ir „Naują frontą"[24]. Šią idėją perėmė jaunesnioji studentų pamaina, kuri panūdo ieškoti kitokių gairių.

Sprendžiant iš atgarsių Lietuvos periodikoje, ne tik kairįjį, bet ir dešinįjį inteligentijos sparną pasiekdavo Tarybų Sąjungoje, Smolenske, spausdinamas „dailiosios literatūros, meno, gamtos ir visuomenės mokslų iliustruotas darbininkų žurnalas" „KIBIRKŠTIS" (1924—1926), kurį redagavo LKP organizatoriai ir vadovai V. Kapsukas ir Z. Angarietis. Keturiolikoje išėjusių žurnalo numerių bendradarbiavo apie 70 autorių, negailėta vietos grožinei kūrybai.

Per pustrečių metų „Kibirkštis" spėjo suspiesti daugiau kaip 20 jaunų literatų — darbininkų, valstiečių, moksleivių, Lietuvos politinių kalinių. Į redakciją buvo pakviestas A. Regratis, bet liga neleido jam dirbti[25]. S. Jasilionis (Buolio Sūnus), A. Merkytė (Lavėnos Liuda), B. Pranskus (V. Žalionis), V. Raudonis (Žaibas), J. Snarskis (A. Ardua, Bedarbis, J. Bemokslis, Vaidilainio Atžala)[26], K. Snarskis (K. Vištakis), F. Vaišnoras (F. Sodainis), A. Virkutis (Ontė Vikrutis), L. Žaldaris išspausdino eilėraščių, K. Giedrys (Kagarys), P. Pajarskis (Kupiškietis), E. Tautkaitė (Jurata Juraitė) — prozos kūrinių.

Tikrais proletariniais rašytojais žurnalas laikė tik aktyvius darbininkų klasės kovos dalyvius, komunistinių pažiūrų žmones, todėl rezervuotai ar priešiškai žiūrėjo į buržuazinės ir smulkiaburžuazinės spaudos bendradarbius inteligentus, vengė „pakeleivių". Įvadiniame straipsnyje „Kibirkšties" redakcija rašė: „Mes žinom, kad mūsų poetai dažnai silpnai rašo lietuviškai, labai

[24] Iš 1980 kovo 29 pokalbio su A. Jakubėnu.
[25] Kibirkštis, 1924, Nr 4, p. 64.
[26] Slapyvardžius atskleidė J. Snarskis 1985 spalio 13.

silpną turi supratimą apie rimą ir ritmą ir šlubuoja daugelyj dalykų. Bet mes nestatysim formą pirmoj vietoj. Mums pirmoj vietoj rūpės turinys. Mes maloniau priimsim raštus, smarkiai šlubuojančius savo forma, bet kad jų turinys eitų darbininkų klasės reikalams". Grožinė kūryba leidinyje nebuvo vyraujanti, ji tik papildė kitokią — politinę ir mokslinę — medžiagą.

Literatūros kritikos ir tyrinėjimų paskelbė V. Kapsukas (archyvinės publikacijos apie lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo veikėjus ir spaudinius, S. Šemerio knygos „Granata krūtinėj" recenzija), Z. Angarietis (straipsniai apie proletarinę literatūrą ir avangardizmo kryptis), P. Vilūnas (straipsnis apie Vydūno dramos veikalus). „Kibirkštis" recenzavo lietuvių rašytojų knygas, literatūrinius ir jiems artimus žurnalus, surengė plačią diskusiją apie „Keturis vėjus".

„Kibirkštis" turėjo reikšmės marksistinės-lenininės ideologijos, materialistinės pasaulėžiūros įsisąmoninimui ir proletarinės literatūros plėtotei. Žurnalas traktavo meną visų pirmą kaip klasių kovos įrankį, stiprino Komunistų partijos įtaką rašytojams, kritikavo buržuazines ir smulkiaburžuazines tendencijas. Gaila, kad tos kritikos poveikį menkino neatsakingi perdėjimai. Kaip pažymėjo B. Prėskienis, „žurnalas, kovodamas su įvairiais nukrypimais atskirų proletarinių rašytojų veikloje bei kūryboje, nepakankamai rūpinosi meninio proletarinės literatūros lygio kėlimu, jo puslapiuose pasireiškė vulgaraus sociologizavimo tendencijos, dažnokai neteisingai buvo nušviečiami praeities literatūros pažangūs reiškiniai"[27]. Tačiau, nepaisant viso to, orientacija į darbininkų klasę — revoliucinio judėjimo vadovę, buržuazinės sistemos kritika, principingas komunistinių įsitikinimų gynimas darė įspūdį Lietuvos rašytojams bei literatams — idėjiškai nenuo-

[27] *Prėskienis B.* Literatūrinė kritika lietuvių komunistinėje spaudoje 1917—1940.— V., 1966, p. 14.

seklių leidinių bendradarbiams. „Kibirkštis" buvo langas į socializmo šalį, kurią buržuazinė spauda šmeižė. Sudėtingiausios istorijoje kultūrinės revoliucijos keliai buvo itin įdomūs mąstantiems apie palankesnes visuomenės gyvenimo ir meno augimo sąlygas Lietuvoje[28].

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetas Kaune 1926 metais išleido du legalius komunistinius žurnalus. Sausio—kovo mėnesiais išėjo V. Kapsuko, K. Poželos ir J. Greifenbergerio redaguojamo[29] mėnesinio visuomenės, gamtos mokslų ir literatūros žurnalo „SKARDAS" trys numeriai. Šio 1925 m. spalio pabaigoje imto organizuoti leidinio[30] steigėjai įžanginiame žodyje pareiškė: „Tik marksizmas yra toks metodas, kuris padeda nuodugniai, moksliškai išnagrinėti visuomenės gyvenimą ir nurodo kelius, kaip pakeisti pasenusi gyvenimo tvarka nauja, socialistine tvarka. Dėl to mes juo ir vaduosimės, jį populiarizuosime savo žurnale". Revoliucijų istorijos, ekonominio gyvenimo apžvalgos, straipsniai apie dialektinį ir istorinį materializmą, socializmą ir religiją kovingumu pranoko panašias publikacijas smulkiaburžuazinėje periodikoje. Liaudininkų spauda mėgino kritikuoti antiburžuazinį proletarinį „Skardo" pobūdį, patarė dažniausiai vartojamą revoliucijos sąvoką keisti evoliucija[31].

Žurnalo oficialiuoju redaktoriumi ir leidėju sutiko būti Lietuvos universiteto studentas komunistas B. Pauliukevičius. Jis davė Bonplas slapyvardžiu ir *B. P.* raidėmis pasirašytų eilėraščių, išvertė jau kartą į lietuvių kalbą verstą revoliucijon šaukiančią M. Gorkio apybraižą „Sausio 9-oji". Baltosiomis eilėmis

---

[28] Plačiau apie „Kibirkštį" žr.: *Pranskus B.* Proletarinė lietuvių literatūra, p. 193—198; *Šniukas D.* V. Kapsukas — proletarinės literatūros ugdytojas.— Pergalė, 1970, Nr 4, p. 132—139.

[29] Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1983, t. 10, p. 209.

[30] Kauno naujienos, 1925, lapkričio 1.

[31] *K.* Skardas, mėnesinis žurnalas, 1926 m. vasario mėn., Nr 2.— Lietuvos žinios, 1926, kovo 21.

B. Pauliukevičiaus parašytame programiniame eilėraštyje „Tegirdi!" įtaigiai plėtojamas revoliucinis „Skardo" viršelio motyvas: galingas kalvis trenks kūju į priekalą[32]. Žurnale įdėta V. Kapsuko (Caro Įnamio) apybraiža „Pabėgo" iš būsimo užrašų ir atsiminimų rinkinio „Caro kalėjimuos" (1929), B. Pranskaus (Vl. Vėliavinio), K. Snarskio (Ž.) ir neiššifruotais slapyvardžiais *A. A.*, *J.M-kas* prisidengusių autorių eilėraščių.

Vietoj klerikalų valdžios uždaryto „Skardo" LKP CK Organizacinio biuro narys P. Glovackas suorganizavo vienkartinį leidinį „MŪSŲ SKARDAS" (1926 m. gegužė), kurio leidėju ir redaktoriumi pasirašė studentas komunistas A. Kilikevičius[33]. Čia paskelbta J. Janonio apybraiža „Kaimynuose", B. Pauliukevičiaus (Bonplas) vaizdelis „Naujakurys", savo vietos ideologinėje ir politinėje kovoje ieškančio V. Montvilos poemėlė „Viduramžių orkestrai" (pirmasis variantas). Šio kūrinio ištraukos buvo deklamuojamos profsąjungų susirinkimuose, darbininkų ir valstiečių pasitarimuose[34].

„Kibirkštyje", „Skarde" ir „Mūsų skarde" išspausdintos tęstinės V. Kapsuko publikacijos „Iš „Aušros" archyvo" turėjo ne-

---

32 *Pranskus B.* Bonaventūras Pauliukevičius.— Kn.: *Pauliukevičius B.* Berno vargai. V., 1960, p. 8.

33 1983 rugsėjo 26 kalbėdamasis su šios knygos autoriumi, A. Kilikevičius kategoriškai atmetė „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" 2 tomo (V., 1968, p. 647) teiginį, kad „Mūsų skardą" faktiškai redagavę B. Pauliukevičius ir J. Šlekys. Rengiant leidinį spaudai, A. Kilikevičius vykdęs vien P. Glovacko nurodymus. B. Pauliukevičius kaip ir A. Kilikevičius buvęs tik techninis darbuotojas. Kaip paskelbta ano meto periodikoje, B. Pauliukevičius „balandžio m. 20 d. apie 3 val. p. p. Laisvės Alėjoje policininko ir vieno „civilinio" areštuotas ir nugabentas Miškų g-vėn 13 Nr".— Lietuvos žinios, 1926, balandžio 24. Faktiškasis redaktorius P. Glovackas telkė „Mūsų skardui" medžiagą: pagal jo sumanymą V. Montvila parašė „Viduramžių orkestrus".— Žr.: *Abramavičius G., Kažukauskas V.* Laiko vartus atkėlus.— V., 1970, p. 104.

34 *Kapočius L.* Klerikalai mokyklas uždarinėjo...— Tiesa, 1983, rugpjūčio 18.

mažą reikšmę kovojant su buržuazine ideologija, neklasiniu kultūrinio palikimo vertinimu, jo idealizavimu[35].

Rinkimus į III seimą laimėjus liaudininkams ir socialdemokratams, patikėta palankesnėmis galimybėmis leisti legalią komunistinę periodiką. 1926 m. rudenį LKP Centro Komitetas Kaune įkūrė kooperatinę marksistinių knygų leidimo ir platinimo bendrovę „Vilnis". Kaupiant jėgas legaliam žurnalui, „Kibirkštis" buvo sustabdyta. Lapkričio pabaigoje pasirodė mėnesinis visuomenės, politikos ir literatūros iliustruotas žurnalas „VILNIS", kurį išleido bendravardė bendrovė. Leidimą jį redaguoti gavo atvykusi į Kauną studijuoti Pašeimenių kaimo (Vilkaviškio apskr.) pradžios mokyklos mokytoja S. Sarpalytė[36]. Redakcinėje kolegijoje dirbo K. Požela ir P. Glovackas[37]. „Vilnis" kaip ir „Skardas" siekė apginkluoti darbininkus, vargingesnius valstiečius ir vienminčius inteligentus „aštriausiu ginklu — sąmoningu savo reikalų supratimu, marksizmo pažinimu".

Karingiausios klerikalų grupės, su tautininkais rengusios fašistinį valstybės perversmą, laikraštis „Tautos valia", piktindamasis dar vienu bolševikų „svečiu", provokavo gavusius valdžią savo politinius varžovus sunaikinti komunistinės spaudos atžalą[38]. Antrasis, didesnės apimties, „Vilnies" numeris, turėjęs išeiti gruodžio vidury[39], po perversmo buvo sulaikytas spaustuvėje. Liko tik jo korektūra[40].

---

[35] Pratarmė.— Kn.: *Kapsukas V.* Raštai. V., 1971, t. 10, p. 17—18.

[36] Iš 1983 rugsėjo 23 pokalbio su A. Kilikevičium.

[37] Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 3, p. 778.

[38] Tautos valia, 1926, spalio 31.

[39] Darbininkų atstovas, 1926, gruodžio 5.

[40] Partijos istorijos instituto prie LKP CK biblioteka, Inv. Nr 750. Istorikų darbuose kartojama netiksli „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos" 3 tomo nuoroda (p. 778), kad išleisti du „Vilnies" žurnalo numeriai.

„Vilnyje" išspausdinta V. Kapsuko, Z. Angariečio, K. Poželos politinių straipsnių, B. Pranskaus (Vl. Vėliavinio, V. Žalionio), A. Didžiulytės (Elviros Stasytės), neišaiškintais J. S. Josselio, Jono Žvelgės slapyvardžiais pasirašiusių literatų eilėraščių. Z. Angarietis (M. B.) pateikė faktų iš Lietuvos darbininkų spaudos istorijos. Demaskuodamas Bulgarijos fašizmą su klaikia kartuvių atributika, K. Požela (Šs. Lili) tarytum nujautė tragišką savo likimą.

Ryškiausias „Skardo" ir „Vilnies" poetas B. Pranskus savo eilėraščiuose plėtojo būdingiausius proletarinės poezijos motyvus. Politinio kalinio, darbininko, berno paveikslais jis mėgino perteikti klasių kovos rūstumą ir sąmonėjančios liaudies jėgą. Aptartuose leidiniuose B. Pranskus pasireiškė ir kaip kritikas *Vl. V-nis.* Marksistiškai vertindamas viduriniosios kartos rašytojų kūrinius, jis neišvengė ano meto sociologinei kritikai būdingų perdėjimų, tačiau nepuolė niekinti knygų dėl tikrų ar tariamų trūkumų kaip kiti jo kolegos, prisidengę *G-is,* R. Knopkės, *Viš.*[41] pseudonimais ir kriptonimais. K. Borutos, A. Venclovos ir A. Jakubėno pirmosios eilėraščių knygelės jiems atrodė tęsąs vėjavaikiškų minčių, miesčioniškų nuotaikų, logikos nesąmonių kratinys.

B. Pranskus savo recenzijose akcentavo visuomeninę nagrinėjamų kūrinių vertę. Dėl tikroviškų, nors ir ne visai natūralių vaizdų jis rekomendavo darbininkams susipažinti su „svyruojančio poeto" A. Lasto poema „Lietuvos knygnešio likimas", A. Vienuolio romaną „Prieš dieną" laikė įdomiu tiek, „kiek jis duoda nepagražindamas gyvenimą tokį, koks jis yra". Vaidilutės romanas „Tėviškė" kritikui pasirodė reikšmingas dėl „savo rea-

[41] A. Jakubėno teigimu, recenziją su parašu *Viš.* apie jo eilėraščių rinkinį „Iš lūšnos" parašiusi pašalinta iš socialdemokratinės „Žiežirbos" organizacijos už komunistinės spaudos rėmimą V. Vyšniauskaitė.

lizmo, dėl apytikrio atvaizdavimo stambiųjų ūkininkų, jų inteligentijos ir dvarininkų psichologijos". Nagrinėdamas F. Kiršos eilėraščių rinkinį „Suverstos vagos", B. Pranskus konstatavo, kad poetas „simbolių virtinėmis reiškia savo jausmus, kurie patys savaime tarpais irgi tiek painūs ir neaiškūs, kad juos realiais vaizdais, konkrečiais posakiais ir neišreikštum". Dar nebrandiems, tačiau gana įžvalgiems kūrinių vertinimams pakenkė literatūros orientavimas į menkai išsilavinusį skaitytoją. Šiandien kaip akibrokštas skamba jauno kritiko priekaištas, kad antologijoje „Sūduva" „nėra vieno suvalkiečių liaudies labiausiai žinomo ir gal mėgiamo poeto K. Stiklelio. Suvalkiečiams valstiečiams jis kur kas artimesnis negu koksai Herbačiauskas, Gustaitis ar Putinas".

„Skardas", „Mūsų skardas" ir „Vilnis", kaip ir visi kiti legalūs trečiojo dešimtmečio komunistiniai leidiniai, mirė ne savo mirtimi, atkakliai kovodami su buržuazinę santvarką remiančiomis ar pateisinančiomis jėgomis. Jie sudavė stiprių smūgių buržuazinėms ir smulkiaburžuazinėms partijoms bei jų spaudos organams.

2

Populiarus mokslo žurnalas „KULTŪRA" (1923—1941) vadovavosi materialistinės pasaulėžiūros principais. Jį įkūrė šiauliečiai liberalinės ir smulkiaburžuazinės inteligentijos atstovai, įsitikinę, kad jų leidžiamas ekonomikos dvisavaitraštis „Sietynas" (1919—1920) neaprėpia įvairesnių tikrovės klodų. Mokslą populiarinantis žurnalas buvo svarbiausias knygų leidimo ir švietimo būrelių steigėjos — kooperatinės „Kultūros" bendrovės dar-

bo vaisius. Šis „Вестник знания" tipo leidinys[1], pakaitaliojęs profilį, ketvirtajame dešimtmetyje virto mokslo ir literatūros žurnalu.

Iš pradžių „Kultūra", redaguojama ir spausdinama Šiauliuose, ėjo nedidelėmis knygelėmis, vėliau — apystorėmis didelio formato knygomis, papuoštomis spalvingais viršeliais, su nuotraukomis, K. Šimonio, G. Bagdonavičiaus vinjetėmis. Jo tiražas siekė 2000—2800 egz.[2], 1925 m.— 4260 egz.[3] Iki 1927 m. „Kultūrą" redagavo buvęs „Sietyno" redaktorius P. Bugailiškis.

Pirmasis „Kultūros" numeris, kurį ketinta išleisti 1923 m. gegužės mėnesį[4], pasirodė spalio 27 d.[5], žadėdamas „supažindinti skaitytojus su įvairiomis mokslo ir kultūros gyvenimo sritimis, tais klausimais suįdominti ir priruošti juos platesniems raštams skaityti, gilesniems mokslo šaltiniams semti"[6]. Žurnalo turiniui formuoti buvo pakviesta įvairių mokslo sričių specialistų, Lietuvos universiteto profesorių. Literatūros ir meno skyriui, kuriame turėjo būti „žadinamas skaitytojo grožės jausmas, auklėjamas meno kūrinių supratimas, <...> duodami prieinami kūrybos uždaviniai", vadovavo M. Biržiška. Jis parūpino straipsnių apie lietuvių literatūrą ir tautosaką (pirmasis gautas rašinys buvo Z. Kuzmickio „Vestuvių drama")[7], bet mažai domėjosi gyvuoju literatūros procesu.

---

[1] P. Bugailiškio 1922 lapkričio 22 laiškas V. Biržiškai.— MACBR, f. 163—657, l. 3.

[2] *Bugailiškis P.* Publicistika ir literatūrinis darbas [rankr.].— Ten pat, f. 87—122, l. 9.

[3] Ten pat, f. 87—87, l. 16.

[4] P. Bugailiškio 1923 kovo 18 laiškas M. Biržiškai.— Ten pat, f. 165—71, l. 40.

[5] Ten pat, f. 87—87, l. 18.

[6] Kultūra, 1923, Nr 1, p. 1.

[7] P. Bugailiškio 1923 balandžio 9 laiškas M. Biržiškai.— MACBR, f. 165—71, l. 42.

Ieškodamas grožinės kūrybos redaktoriaus, P. Bugailiškis kreipėsi į B. Sruogą. Šis iš principo sutiko redaguoti literatūros skyrių, tik neįveikė abejonių, ar pajėgs susidoroti su darbu, kurį suprato esant nepalyginti sudėtingesnį negu įsivaizdavo P. Bugailiškis. „Man atrodo, kad literatūros skyrius turi daugiau reikšmės ne skaitytojams, bet patiems rašytojams. Juk tai vis pradžininkai, bandantys savo jėgas. O čia negana pasirinkti, kas dėtina, kas ne. Bene su kiekvienu tokių pradžininkų tenka susirašinėti, nurodinėti jiems klaidas, pranešti, kas taisytina, vėlei pataisius koreguoti... Tokio skyriaus redagavimas — pradedančiųjų rašytojų auklėjimo darbas. Man tasai darbas būtų įdomus, bet aš negaliu jo pasiimti, arčiau nesusipažinęs su Jūsų žmonėmis, su pačios Redakcijos nusistatymais. Tokiame skyriuje parinkti, kas galima dėti, kas ne — joks redagavimas: man atrodo — čia tenka eiti visai kitokiu keliu",— rašė B. Sruoga[8].

Nuo 1924 m. pradžios iki 1925 m. Nr 12 literatūros kūryba buvo spausdinama priede jaunimui „Daigai", kurį tvarkė mokytojas J. Trečiokas, vėliau buvo sklaidoma žurnale. Subruzdo pradedantys literatai. Žurnale pasirodė tik vieno kito žinomo rašytojo pavardė.

Pirmuosiuose dviejuose numeriuose bendradarbiavo J. Tumas-Vaižgantas. Honorarą už straipsnį „Lietuvių gyvybės pulsavimai literatūroje" jis prašė įrašyti į pajų ir priimti į „Kultūros" bendrovę[9]. Tačiau netrukus žurnalo redaktorius gavo privatų laišką: „Žemaičių Vyskupijos Ordinariatas ir jo Consilium

---

[8] B. Sruogos laiškas [b. d.] P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 219—22, l. 4.

[9] J. Tumo 1923 gruodžio 19 laiškas P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 62—7, l. 7. Šį straipsnį P. Bugailiškis siūlė „Kultūros" bendrovės rengtai, bet neišėjusiai enciklopedinio turinio knygai lietuvių ir anglų kalbomis „Lietuva".— Žr. jo 1923 spalio 26 laišką J. Tumui.—VVUBR, E 132—3. Straipsnį „Literatūra" tai knygai buvo parašęs M. Grigonis (išlikęs juodraštis MACBR, f. 202—171, l. 1—48).

Vigilantiae [Budinčioji taryba], remdamies kuriuo ten kanonu apie sekimą dvasiškių literatūros, ypač publicistikos, darbo, griežtai pareikalavo iš manęs, kad mano „kunigo ir dar kanauninko" pavardės nemanifestuotumėt šalia „Naujienų", „Socialdemokrato" ir „Žiežirbų"; na, ir šalia dr. Jono Kairiūkščio. Jei toks kanonas yra, klausyti privalu ir *prašau Redakciją iš bendradarbių sąrašo mano pavardę ir pravardę išbraukti; taip pat atsiimu savo kandidatūrą į Bendrovės dalyvius*. Tačiau esu įteikęs Kurijai motyvuotą savo atskirą nuomonę, kad kultūros darbe neišvengiamas bendravimas visokių partijų ir nuomonių žmonių. Mane „Kultūros" žurnalas kvietės ne socializmo skelbti; ir pats rodės nebūsiąs partijai, bet iš viso kultūrai tarnauti. Tarpe bendradarbių didžiuma nesocialistų. Etc. Sporadiškai rašyti jums aš vis dėlto neatsisakau"[10]. J. Tumas leido savo nuožiūra kupiūruoti straipsnį apie L. Ivinskį, tik pageidavo pažymėti, kad tai yra literatūros paskaita[11].

Kai kurie ankstyvieji „Kultūros" bendradarbiai nepritarė vis labiau aiškėjančiai materialistinei, laisvamaniškai žurnalo linkmei. V. Putvinskis pareiškė: „Nepaisant milžiniškojo teigiamojo kultūrinio darbo, atlikto ir atliekamojo „Kultūros", vis tiek nesolidarizuojuos su jos kraštutine radikaline dvasia. Mano nuomone, idėjinis jausmas ir tikybinis jausmas yra labai giminiški savo esmėje, ir apsilpimas tikybinio silpnina antrąjį. <...> Aš kaipo tautininkas „fanatikas" prisibijau, kad radikalizmas nepakenktų atsibusti tikrajai giliajai tautos dvasiai"[12].

---

[10] J. Tumo 1923 gruodžio 27 laiškas P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 62—7, l. 1.

[11] J. Tumo 1924 sausio 24 laiškas P. Bugailiškiui.— Ten pat, l. 2.

[12] V. Putvinskio 1925 kovo 25 laiškas P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 87—89, l. 10.

Kuriantis Šiauliuose „Kultūros" bendrovei, pirmasis jos nariu įsirašė Jovaras[13]. Bendrovės knygas platino A. Vienuolis[14]. „Kultūros" leidykla išleido Jovaro „Parinktąsias eiles" ir A. Vienuolio raštų III tomą, kuriame buvo išspausdintas romanas „Prieš dieną". Žurnale randame Vydūno straipsnį „Sielos kultūra", A. Lasto (Adomo Juodojo) eilių, B. Sruogos (Padegėlio Kasmatės) recenzijų bei straipsnių apie poeziją ir teatrą, ištraukų iš J. Švaisto apysakos „Dviejų žmonių galas", vėliau pavadintos „Kerpių berniūkštis". Valdžios oficiozo recenzentas pyko, kad „gryno mokslo patyrimo dvasia drumsčiama politiniais iššišokimais, koks yra K. Jasiukaičio šaržas „Lietuvos geografija"[15]. 1927 m. Butkų Juzė išspausdino Varnių koncentracijos stovykloje sukurtų eilėraščių ir eiliuotą dramą „Audronė".

1925 metais paprašytas bendradarbiauti Lietuvos diplomatas Stokholme I. Šeinius atsakė dirbąs atstovybėje vienas ir vos spėjąs atlikti einamuosius reikalus[16]. Jo kolega Helsinkyje J. Savickis atsiuntė „Kultūrai" apybraižą „Šiaurės kelionės", kuri buvo išspausdinta J. Rimošiaus slapyvardžiu. Rašytojas sakė rėmęsis skandinaviškomis kelionių knygomis, spauda, taip pat asmenine pažintimi su garsiuoju R. Amundsenu. Jis ketino išversti kelis skandinavų literatūros šedevrus: H. K. Anderseno pasakas, pristatydamas jas monografine įžanga, kurį nors puikaus danų stilisto J. P. Jakobseno veikalą, K. Hamsuno romaną „Žemės syvai", pelniusį Nobelio premiją. J. Savickis prisipažino įpusėjęs rašyti knygą apie kino meną — tai būsianti kinematografijos apžvalga meno kritikos požiūriu ir jo paties samprotavimai. Vi-

---

[13] *Petrulis J.* Sermėgiaus rašytojo kelias [rankr.].— VRBR, f. 60—146, l. 12.

[14] MACBR, f. 62—38, l. 166.

[15] Lietuva, 1924, vasario 15.

[16] I. Šeiniaus 1925 kovo 7 laiškas P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 219—56, l. 1.

sa tai „Kultūros" redaktoriui jis patikėjo kaip paslaptį. J. Savickis nesiūlė „Kultūrai" savo grožinių kūrinių — manė, kad jie mažiausiai tinka žurnalui, antra vertus, žinojo atsainų redakcijų požiūrį į prozą. Jis paneigė galimą susidaryti vaizdą apie rašymą vos ne ekspromtu: „Savo apysakas rašau taip lėtai, ganėtinai atsidėjęs, tad atlyginimo atžvilgiu jos būtų nebepigios, bent pretenduoju tiek, kiek mokama pas mus už eiles"[17].

Gydytojas M. Kuprevičius (iš Žagarės) buvo atsiuntęs M. Katkaus „Balanos gadynės" ištrauką, rekomenduodamas kokių 10 lankų rankraštį („parašyta su skoniu, vaizdžiai, kai kur tiesiog poetingai") paskelbti „Kultūros" puslapiuose[18].

Rašantis žurnalui jaunimas ieškojo savo kelio bei krypties, ir jo kūrybos rezultatai buvo menkesni už visuomenės lūkesčius, dažniau įdomesni dėl kiekybės negu dėl kokybės. Per pirmuosius trejus metus „Kultūroje" buvo išspausdinti 135 eiliuoti tekstai[19]. Produktyviausias žurnalo poetas S. Kanapienis (Kapnys) paskelbė apie 30 eilėraščių. Eilių gausumu jį vijosi A. Vilutis (Miško Dievaitis) ir V. Aravičius (Vl. Aras)[20]. Po kelis eilėraščius išspausdino debiutantai K. Barauskas (Kazys Nendrė), P. Galkis (P. Erūnas, P. E-nas)[21], A. Gučas (Alpė)[22], L. Skabeika, P. Venclova. 1925 m. skaitytojai galėjo įsidėmėti Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo kalinio poeto J. Marcinkevičiaus pavardę.

---

[17] J. Savickio 1925 liepos 16 ir rugpjūčio 24 laiškai P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 219—51, l. 1, 4—5.

[18] M. Kuprevičiaus 1926 kovo 7 laiškas P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 62—29, l. 28.

[19] *Šešelgis A.* Literatūrinė medžiaga „Kultūros" žurnale.— LK 15, 1978, p. 132.

[20] *Būtėnas J.* Pažangieji rašytojai prieš reakciją.— Literatūra ir menas, 1979, rugpjūčio 4.

[21] Lietuvos žinios, Rytas, 1927, balandžio 7.

[22] Iš 1982 gruodžio 21 pokalbio su A. Guču.

Į „Gojelį", „Daigų" skyrių mažiesiems, 1924 m. prašėsi priimami du penktaklasiai gimnazistai — šiaulietis S. Būdavas ir rokiškėnas J. Jasinevičius, netrukus prirašę nemažai eilėraščių. Redakcija buvo patenkinta banaliomis J. J. Aisčio (kauniečio J. Jurkaus)[23] „Gyvenimo mintimis" — vadino jas kultūrininko „katekizmu"[24], bet atsisakė spausdinti J. Petrulio straipsnį apie J. Tysliavos kūrybą — jis atrodė jai pernelyg specialus[25].

Pradedantieji literatai tikėjosi, kad „Kultūros" bendrovė išleis jų kūrybos rinkinius. Su tokia mintimi bendradarbiavo vienas aktyviausių žurnalo poetų P. Gaidamavičius, Dotnuvos žemės ūkio technikumo moksleivis[26]. Veikiausiai apie 1925 metus B. Sruoga recenzavo [Jaunojo] Vaidevučio (B. Brazdžionio) eilėraščių rinkinio rankraštį:

1. Leisti tokį, koks jis dabar yra, nėra *jokios prasmės.*

2. Autorius ilgainiui eiles gal galės neblogai rašyti.

3. Tuo tarpu nėra eilių (nė vieno eilėraščio), kurios būtų galima neredaguotos netaisytos atskiroj knygoj leisti.

4. Daug eilėraščių (sonetai, trioletai, tercinos...) nepataisomai blogi.

5. Kituose žymu talento užuomazga, iš kurios gali išeiti šis tas.

6. Viskas baisiai žalia, jauna, neišlaikyta, nebaigta.

Išvada tokia:

1. Atskiro rinkinio tuo tarpu neleisti.

2. Autoriui *prieteliškai* patarti rankraštį pasilaikyti pas save metus — pusantrų — dvejus, tegu jis pats kartkartėmis pasiskaito ir taiso, nes yra pataisytinų dalykų.

3. Atskirus eilėraščius dėti į „Kultūrą" ar „Daigelius"[27].

---

23 MACBR, f. 62—29, l. 14.

24 Kultūra, 1926, Nr 5—6, virš. p. 3.

25 Ten pat, 1924, Nr 7—8, virš. p. 3.

26 MACBR, f. 62—26, l. 36.

27—28 B. Sruogos laiškas [b. d.] P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 219—55, l. 2, 5.

Socialinės tautosakos antologiją „Darbo dainos" sudarinėjo žurnalo bendradarbis K. Boruta, bet ją patariančiu tonu taip pat sukritikavo B. Sruoga[28]. „Kultūroje" bandė plunksną daugelis būsimų demokratinio antifašistinio sparno literatų: P. Cvirka ir V. Montvila, J. Būtėnas ir A. Biliūnas, K. Snarskis (K. Žvaigždulis), J. Šimkus (Nėlis) ir kiti. 1926 m. studentas A. Venclova kartu su savo eilėraščiais bei recenzijomis atsiuntė redakcijai laišką, kuriame keturvėjiškai nuvertinta kūrybos sąvoka: „Imuos dirbti Jūsų „Kultūroje". Dirbsiu meno ir literatūros apžvalgoj ir poezijoj"[29]. 1927 m. jis norėjo duoti V. Fričės knygos „Западно-европейская литература XX века" ištraukų apie naująsias literatūros kryptis arba išversti ją visą. P. Bugailiškis atsisakė šio pasiūlymo, kaip ir pasiūlymų leisti Č. Dikenso „Varpų" (kalbą taisė J. Balčikonis) ir B. Kelermano romano „Lapkričio 9-oji" vertimus[30], tačiau netrukus „Kultūroje" pasirodę V. Fričės veikalo vertimai bei kompiliacijos, kurias parengė K. Snarskis ir K. Korsakas, patvirtino tarybinės sociologinio literatūros tyrinėjimo metodikos aktualumą ir poveikį kairėn žvilgčiojantiems lietuvių literatams.

Su savo kūriniais išsirikiavo trys broliai Jakubėnai — Alfonsas (Kaušiškis), Pranas ir Kazys (Kaz. Svėrė). Gimnazisto Kazio eilėraščiuose ir lyriniuose vaizdeliuose tolydžio stiprėjo kitoniško gyvenimo ilgesys, kurį įdiegė pirmasis mo-

---

29 Ten pat, f. 219—65, l. 1.

30 Ten pat, f.62—99, l. 310. Šiuos kūrinius A. Venclova išvertė dar mokydamasis Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje. Apie tai jis informavo spaudoje: „Šiuo pranešu g. vertėjams, jog esu išvertęs Dikenso „Varpus" („The chimes"; iš rusų) ir Mamino-Sibiriako „Ak Bozatą", o baigiu versti V. Korolenkos „Neobchodimost" ir V. Garšino „Krasnyj cvetok".— Lietuva, 1923, spalio 7. „Pranešu, jog esu išvertęs B. Kelermano „Lapkričio 9 dieną" 1-ąją ir verčiu 2-ją dalį".— Ten pat, 1925, balandžio 4—5.

kytojas K. Binkis[31]; įtaigiais dvieiliais apie girių kirtėjus (eil. „Ūžia melsvas šilas") jis smerkė socialinę skriaudą. Alegoriniai rytmečio žygių, kovos prieš juodą naktį ir rūsčius vėjus įvaizdžiai iškilo K. Korsako (K. Gelvainio) poezijos bandymuose. Vienoje impresijoje su jaunatvišku patiklumu jis deklaravo: „Pasaulis trokšta savo nukankintai krūtinei gaivinančios vilties.../ Kas ją duos? / —Mes!"[32]

Populiarindama įvairias mokslo sritis, „Kultūra" neišleido iš akiračio filosofijos ir jos kūrėjų. Daugiausia šiais klausimais, slapstydamasis nuo dvasinės vyresnybės, redakcijai talkino kun. J. Čepėnas (Jonas Agaras, Taspats). Neapsieita be J. A. Herbačiausko paistalų apie dvasias, vaidinimąsi, stebuklus. Žurnalas gvildeno teorinius meno klausimus, rašė apie grožį ir laisvę (M. Grigonio kompiliacijos), kūrėją ir visuomenę (I. Šlapelis), modernistines ir avangardistines literatūros kryptis (J. Baldauskas, K. Korsakas, K. Snarskis), spausdino pasaulinės kultūros ir politikos apžvalgas, propagavo tuolaikinius užsienio rašytojus (J. Urbšio straipsniai).

Tikriausiai dėl finansinių priežasčių P. Bugailiškiui nepavyko „Kultūros" žurnale ilgiau suturėti nei patyrusio recenzento B. Sruogos, nei paviršutiniško knygų anotuotojo A. Braziulio (A. Bikanto, A. Vidmanto). Tačiau atsirado du jauni literatai, kurių neatbaidė materialiniai ir profesiniai kritikos darbo sunkumai.

Lietuvos universiteto studentas P. Ancevičius savo plačiuose sociologiniuose straipsniuose vadovavosi socialdemokratų ideologija. Polemiškai nagrinėdamas literatūros santykius su gyvenimu, jis gerokai juos primityvino ir vulgarizavo. Prieraše prie straipsnio „Žemaitė" redakcija pažymėjo, kad ji „ne visiškai

---

[31] *Kazys Jakubėnas.* [Autobiografija].— Kn.: Tarybų Lietuvos rašytojai.— V., 1977, t. 1, p. 373—374.

[32] Kultūra, 1925, Nr 9, p. 434.

sutinka su kai kuriais jo apibendrinimais; be to, objektingumui išlaikyti ir asmeniškumams išvengti kai kurios jo vietos išleidžiamos"[33]. Dar šališkiau P. Ancevičius nagrinėjo gyvųjų autorių kūrybą ir vertino literatūros leidinius. Jo tikslas vesti literatūrą ir jos atstovus „iš salionų į plačias minias, kurioms jie padėtų gyvenimo kovoje"[34], skyrėsi nuo rezultatų. Po daugelio metų „Kultūros" žurnalo redaktorius pripažino, kad jo skatinamas ir materialiai remiamas[35] studentas „savo per daug griežta pozicija ir kartais netaktiškais išsišokimais idėjinių priešininkų atžvilgiu (B. Sruogos, V. Krėvės-Mickevičiaus, F. Kiršos ir kt.) <...> neretai sudarydavo nemalonumų redakcijai ir atstumdavo nuo jos žymesnes literatūros jėgas"[36]. Politikos sūkuriai ir priverstinė emigracija 1927 m. į okupuotą Vilnių sutrukdė jam užbaigti studiją „Menas ir darbininkų klasė"[37].

1926 metais Kaune P. Ancevičius tvarkė „Kultūros" žurnalo literatūros skyrių. Nepaisant triuškinančios „Keturių vėjų" antrojo numerio recenzijos, kritikas suartėjo su šio žurnalo redaktorium J. Petrėnu ir kai kuriais bendradarbiais. P. Ancevičius perdavė P. Bugailiškiui subjektyvistiškai nuspalvintas savo pokalbių išdavas: „Jie dabar visi sutinka su tuo, kad neorealizmas ar sintetinis realizmas yra viena galimiausių literatūrinių srovių, kuri gali šį tą padaryti Lietuvoj. Be to, visi užsidegę dideliu entuziazmu prie kūrybinio darbo. Bet, nerasdami auditorijos ir socialinės dirvos, kur galėtų tas pajėgas išlieti, ir, iš ki-

---

[33] Ten pat, 1926, Nr 12, p. 574.

[34] P. Ancevičiaus laiškas [b. d.] P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 219—3, l. 1.

[35] P. Ancevičiaus 1926 lapkričio 4 laiškas P. Bugailiškiui.— Ten pat, f. 87—78, l. 3.

[36] *Bugailiškis P.* Tėvynės dirvų arimuose [rankr.].— LKLIR, f. 11—137, l. 64.

[37] Plačiau žr.: *Ambrasas K.* Pažangioji lietuvių kritika.— V., 1978, p. 198—199.

tos pusės, nenorėdami dėtis su Kiršų, Sruogų kompanija, jie kreipės į mane kiek kartų, kad priimti juos į Kultūrą ir, sudarius redakcinę komisiją, užimti literatūros skyrių. Aš asmeniškai manau, kad dabartiniu momentu konsolidacija gabesniųjų pajėgų ir spietimas jų apie mūsų žurnalą yra itin svarbus kultūrinis reiškinys, iš kurio ateity galima daug ko susilaukti"[38].

Iš jo žodžių matyti, kad keturvėjininkai neturėjo galimybių toliau leisti savo žurnalą. Antra, pritarimas neorealizmui — socialiniu atžvilgiu angažuotai realaus daiktiškumo krypčiai, nusistačiusiai prieš blėstantį Europoje ekspresionizmą ir individualistinį maištavimą,— rodė jiems būdingą teorinį nenuoseklumą ir blaškymąsi. P. Ancevičiaus paleistą ir ilgokai klajojusią neorealizmo idėją į savo arsenalą paėmė trečiafrontininkai.

Tikriausiai keturvėjininkai gudravo, tikėdamiesi pasinaudoti „Kultūra" kaip savo tribūna. Jie reikalavo kas mėnesį 16 puslapių literatūros skyriaus žurnalo pradžioje; be jų žinios niekas į tą skyrių neturėjo patekti. Su tokiomis pretenzijomis P. Bugailiškis nesutiko.

Kaune P. Ancevičius organizavo „plunksnos darbininkų būrelį" „Kultūrai" remti[39]. Kritikas prisidėjo prie K. Snarskio įsteigtos „Pigiosios bibliotekos" redakcijos[40], matyt, pažadėjęs rengiamus 16—32 puslapių beletristikos vertimus anksčiau perleisti per žurnalą[41]. Pirmąją Bibliotekos knygutę (Hermynia zur Mö-

---

38 P. Ancevičiaus 1926 birželio 15 laiškas P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 87—78, l. 3.

39 Ten pat, l. 10. „Pas Gricių Augustą kas nedėlia pešamės įvairiausiais klausimais (Ancevičius, <...> Baldauskas, Žvaigždulis, Švaistas ir dar kai kas)",— rašė A. Venclova 1926 gegužės 8 laiške K. Borutai.— VRBR, f. 10—2, l. 5.

40 Socialdemokratas, 1927, vasario 24; Kultūra, 1927, Nr 4, virš. p. 3.

41 Žr. P. Ancevičiaus 1926 kovo 26 laišką P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 62—29, l. 32.

hlen novelė „Svetimas dievas" ir pasaka „Žmogus") 1927 m. pavasarį sulaikė cenzūra[42].

P. Ancevičius faktiškai lėmė gaunamų kūrinių eigą. Jis atmetė savo augančio varžovo šiauliškio moksleivio K. Korsako straipsnį apie F. Kiršos „Pelenus"[43]. Pasinaudojus P. Ancevičiaus patarimu, straipsnis buvo nusiųstas „Pradams ir žygiams", tačiau jaunojo kritiko idėjinė evoliucija buvo tokia sparti, kad kai kurie teiginiai jam pačiam ėmė nebepatikti. K. Korsakas susigrąžino iš „Pradų ir žygių" redakcijos minėtą straipsnį ir pertvarkė jo įžangą, pabrėždamas socialinį literatūros vaidmenį pagal P. Koganą ir kitus tarybinius autorius[44].

K. Korsakas (K. K-as, K. K., O. K., K. Gelvainis, Gel., K. G-nis, K. G., Organizatorius) kaip kritikas išaugo „Kultūros" puslapiuose. Jis rašė ne tik literatūros, bet ir kitokiomis temomis, recenzavo įvairių sričių knygas, rodydamas erudiciją ir pastabumą. 1927 m. pabaigoje įvesdamas žurnale skyrių „Literatūros laukuose", K. Korsakas pareiškė tris programinius pageidavimus: du rašytojams — kurti dabarties literatūrą, artinti ją su gyvenimu — ir vieną kritikams, taigi ir sau, — „palaikyti bent kibirkštėlę mūsiškės kritikos gyvybės"[45].

Klerikalinė valdžia draudė „Kultūros" žurnalą ir visus tos bendrovės leidinius laikyti pradžios, vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų bibliotekose. 1926 m. liepos mėnesį naujo švietimo ministro įsakymu draudimas buvo panaikintas.[46] „Kultūros" bendrovė nespėjo kaip reikiant išplėsti savo veiklos, ir karinis fašistinis valstybės perversmas ją visai sužlugdė. Į pagalbą tauti-

---

[42] Lietuvos žinios, 1927, gegužės 30.
[43] P. Ancevičiaus 1926 spalio 13 laiškas P. Bugailiškiui.— MACBR, f. 87—78, l. 11.
[44] Iš 1982 kovo 4 pokalbio su K. Korsaku.
[45] Kultūra, 1927, Nr 11—12, p. 490.
[46] Lietuva, 1926, liepos 17.

ninkams atskubėjo dvasininkija: Telšių vyskupas J. Staugaitis griežtai uždraudė tikintiesiems skaityti bet kuriuos bendrovės leidinius[47]. 1927—1940 m. žurnalą leido pertvarkyta Kultūros švietimo draugija.

Idėjinis neapibrėžtumas, liberaliniai bruožai reiškėsi mėnesiniame žurnale „NAUJAS ŽODIS" (1925—1933). Jį įkūrė J. Paleckis Rygoje, o 1926 m. perkėlė į Kauną. Šis leidinys apsiėjo be literatūros kritikos, bet retai kur buvo tiek daug vertimų (per trejus metus — daugiau negu šimtas pozicijų). Čia bendradarbiavo daugelis tų pačių literatų kaip ir „Kultūroje". Iš autorių, kurie nedalyvavo P. Bugailiškio redaguojamame žurnale, minėtini keturvėjininkai A. Rimydis (jo eilėraščiai pateikti su prierašu kaip naujosios poezijos pavyzdžiai)[48] ir T. Tilvytis, pagaliau išdrįsęs pasirašyti humoristiką savo pavarde, B. Melngailis, S. Santvaras, R. Striupas. Keturvėjiškais posmais „Naujame žodyje" prabilo šiaulietis literatas A. Rūkas. Ilgainiui atsirado V. Bičiūno, L. Giros, P. Vaičiūno kūrybos. „Naujas žodis" buvo vienas iš nedaugelio buržuazinių liberalinių leidinių, kurie drįso spausdinti J. Janonio eilėraščius.

Aktyvesnius ir žinomesnius autorius J. Paleckis skatino, dėdamas jų nuotraukas. Produktyviausiam bendradarbiui J. Šimkui (Nėliui) rašytame laiške jis nuoširdžiai patarė „nepamesti dirbus pradėtoj krypty, bet neišleisti iš po savo plunksnos nei vienos eilutės, nepraleidus per stiprios kritikos koštuvą"[49]. Pats J. Paleckis kūrė albuminius eilėraščius, trioletus ir prozos vaizdelius — „brėžinėlius". Jis turėjo politinio nepriklausymo iliuzi-

---

[47] Telšių Vyskupo Ganytojo Raštas apie knygų ir laikraščių skaitymą.— Telšiai, 1927, p. 6.
[48] Naujas žodis, 1925, Nr 3, p. 4.
[49] J. Paleckio 1925 rugpjūčio 18 laiškas J. Šimkui.— LKLIR, f. 1—4594, l. 1.

jų, bet jas niaukė klausimas: „Ar pirmyn mes, kaip norėjom, / Einam, ar atgal?"[50]

Žlugus „Krivulei", „Naujas žodis" liko vienintelis iliustruotas populiarus žurnalas šalia „Lietuvos" dienraščio priedo „Iliustruotoji Lietuva". 1926 m. pabaigoje jis metė jauką lengvos lektūros mėgėjams: „Viską žinoti, viską matyti!"[51] Šiai publikai, kurios žurnalas turėjo nepamiršti, kad nesubankrutuotų, buvo pradėti spausdinti lietuviški anekdotai.

1924 m. išėjo vienintelis švietimo ir kultūros iliustruoto žurnalo „MILDA" numeris. Jo redaktorius K. Kristutis, bemaž nieko neišspausdinęs, bet žinomas literatas[52], Lukiškių kalėjime lenkų nacionalistų kalintas ir savo eilėraščiais graudinęs J. Tumą[53], ketinęs versti F. Ničės „Šitaip kalbėjo Zaratustra"[54], L. Giros neįsileistas į „Skaitymus"[55], 1923 m. pavasarį kartu su nevertėliu filosofijos mokslų daktaru J. Tumėnu įsteigė nepartinę švietimo ir kultūros draugiją „Mildą"[56]. Tačiau draugijos atsišaukimai spaudoje ir paskaitos nepatenkino šių žmonių ambicijų.

Žurnalas „Milda" minėtinas tik dėl to, kad jis propagavo M. K. Čiurlionio kūrybą. Kritika išjuokė reprezentacinį K. Kristučio eilėraštį ir J. Tumėno traktatus[57]. B. Sruoga keliuose laikraščiuose teisinosi, kad eilėraštis „Mano sieloj šiandien šventė..." iš ciklo „Spinduliuose" šiame žurnale atsiradęs be jo žinios[58].

---

50 *Paleckis J.* Gal paklydom? — Naujas žodis, 1926, Nr 8, p. 3.
51 Lietuva, 1926, spalio 26.
52 Iš 1969 spalio 8 pokalbio su P. Būdvyčiu.
53 VVUBR, F 76, p. 47—63.
54 Lietuva, 1921, kovo 1.
55 Žr. eil. „Iš „Laimės žemčiūgo".— MACBR, f. 96—131, l. 1.
56 Lietuva, 1923, liepos 7.
57 *Žmogelis.* „Milda", 1924, Nr 1.— Rytas, 1924, birželio 13; *Mucius [Sruoga B.].* Milda, 1924, Nr 1.— Klaipėdos žinios, birželio 15; *Kantvydis B. [Kuzmickis Z.].* Milda.— Lietuva, birželio 18.
58 Klaipėdos žinios, 1924, birželio 12; Lietuvos žinios, birželio 15; Lietuva, birželio 17.

1927 m. gegužės mėnesį įsikūrė „Lietuvos jaunųjų menininkų draugija", kuri mėgino jungti visų meno sričių atstovus[59]. Jos valdybai priklausė poetas T. Tilvytis ir žurnalistas J. K. Beleckas[60]. Draugija padėjo leisti J. J. Burbos redaguojamą iliustruotą dvisavaitinį satyros žurnalą „AITVARAS", bet jis nepranoko kitos satyrinės spaudos ir 1928 m. nustojo ėjęs.

3

1923 m. sustojus „Draugijai", katalikų inteligentija pasijuto be savo vedamosios minties žurnalo. Apie tokį leidinį, kuris įvairiau nušviestų visuomenės gyvenimą ir giliau vertintų kultūros reiškinius, mąstė V. Mykolaitis-Putinas, ką tik baigęs užsienyje studijas ir pradėjęs dėstyti universitete. Jo mintys sutapo su studentų ateitininkų planais turėti savo laikraštį. Susitarta bendromis jėgomis leisti storą mėnesinį literatūros, mokslo, visuomenės ir akademinio gyvenimo žurnalą. Redaguoti jį sutiko V. Mykolaitis su sąlyga, jeigu padės studentai. Jo pasiūlyta antraštė „ŽIDINYS" įtaigiai nusakė vyresniosios ir jaunosios kartos žmonių kūrybinę jungtį.

Pirmasis „Židinio" numeris išėjo 1924 m. gruodžio mėnesį su redakcijos linkėjimais, kad žurnalas „padėtų pralaužti mūsų kultūrinio gyvenimo sustingimą ir sudomintų kitokiomis vertybėmis negu tos, kurias teikia negilus mūsų dienų siautulys"; antra, kad jis įvairiopai atsilieptų „į kiekvieną garsesnį gyvenimo reiškinį". Dėl medžiagos trūkumo žurnalas nuolatos vėlavo, o versdamasis tik iš savo lėšų, 1925 m. pavasarį vos nesustojo, tačiau, privačios paskolos ir aukų išgelbėtas, atkakliai

59 Lietuva, 1927, gegužės 10.
60 Lietuvos žinios, 1927, gegužės 18.

ėmęs telkti prenumeratorius ir plačiai reklamuodamasis, išsilaikė iki Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje.

Žurnalo redakcija buvo neorganizuotas vienetas. Rankraščius V. Mykolaitis priiminėjo savo bute ar profesoriume. Viena jų dalis buvo „redaktoriaus leidėjo" (taip pasirašinėta „Židinyje"), kita — jo padėjėjo studento K. Šapalo portfelyje. Žurnalo kryptį ir toną nurodė V. Mykolaitis. Jis tvarkė literatūros, mokslo, knygų ir žurnalų skyrius, padėjėjas — visuomeninio ir akademinio gyvenimo skyrius, rūpinosi leidinio spausdinimu, platinimu ir finansais. Techniniais žurnalo darbais V. Mykolaitis nesidomėjo — jie buvo palikti studentams[1]. 1925—1926 mokslo metais juos atlikdavo S. Sužiedėlis, J. Tarvydas ir S. Zareckas[2].

1927 m. rudenį redakcijos bendradarbiu priimtas A. Žirgulys čia rado besirengiantį išeiti V. Mykolaičio padėjėją J. Pankauską ir turėjo greta korektūros skaitymo daug kur talkinti. Specialiai jam buvo pavesta sekti akademinį gyvenimą ir apie jį rašyti „Židinyje". J. Pankauską kaip faktiškąjį redaktorių 1929 m. rudenį pakeitė P. Mantvydas, kuris išplėtė žurnalo „Apžvalgos" skyrių, įvesdamas naujų poskyrių, pats gausiai įvairiais slapyvardžiais (M. Pakeltis ir kt.) ir tikrąja pavarde vertė, rašė straipsnių, recenzijų. Jis sustiprino vertinamąją informacinę žurnalo linkmę[3].

„Židinys" laikėsi ateitininkams artimos ideologijos. Ją nužymėjo aktyviausias bendradarbis kultūros filosofas S. Šalkauskis. Idėjiniai žurnalo pagrindai rėmėsi katalikiška pasaulėžiūra, kurią savo straipsniuose aiškino P. Dovydaitis, P. Kuraitis, M. Rei-

---

[1] *Šapalas K.* Mykolaitis-Putinas —„Židinio" Redaktorius-Leidėjas [rankr.].— LKLIR, f. 59—813.

[2] Ateitis, 1925, Nr 9—10, p. 435.

[3] Iš 1982 gruodžio 28 pokalbio su A. Žirguliu. Plačiau žr.: *Žirgulys A.* Literatūros keliuose.— V., 1976, p. 23—27.

nys ir kiti neotomistai. Būdamas plačių pažiūrų ir tolerantiškas, V. Mykolaitis kvietė žurnale bendradarbiauti ir kitokių įsitikinimų filosofus, mokslininkus, menininkus. Kaip redaktorius jis stengėsi atsiriboti nuo aktyvios krikščionių demokratų partijos politikos, kreipdamas žurnalą į kultūros barus.

Žymaus rašytojo redaguojamas leidinys ypatingą dėmesį skyrė literatūrai. Žurnalas dar tik telkė jėgas, todėl negalėjo būti labai reiklus autoriams. Geros prozos iš pradžių jis neturėjo. Dažnai spausdinami A. Giedriaus „Krislai" pernelyg aiškiai priminė R. Tagorės impresijas. Kiekvienas numeris prasidėjo eilėraščiais. Labiausiai skaitytojus, ypač studijuojantį jaunimą, magino paties redaktoriaus grožiniai kūriniai. Žurnale paskelbti Putino eilėraščiai „Vidurnaktį", „Palaiminki mane", „Rūpintojėlis", drama „Žiedas ir Moteris", misterija „Nuvainikuotoji vaidilutė". Komentuodamas „Žiedą ir Moterį", „Ateities" recenzentas teigė, kad šioje dramoje „yra ir intriga, ir tipai, ir taip simbolizmui reikalingas mistiškas paslaptingumas. Tiesa, negausių dramos veikėjų negalima pavadinti visai realiais asmenimis — jie daugumoj simboliai, o simbolis dažnai turi tendencijos palinkti į sausą alegoriją, bet to Putinas bus laimingai išvengęs"[4]. Poetai kunigai „Židinio" atžvilgiu laikėsi santūriai — iki 1927 m. čia išspausdino eilėraščių tik M. Gustaitis ir M. Vaitkus. Tų literatų, iš kurių tikėjo išaugsiant rašytojus, kūrybą V. Mykolaitis publikavo nuolat.

„Židinyje" atsitiesė „Skaitymų" kritikos sugniuždyta B. Buivydaitė — ji davė eilėraščių ciklą „Vasara pajūry", kurį paskatino sukurti H. Heinės „Šiaurės jūra", ir susirašinėjimą eilėmis su nepažįstamu poetu K. Inčiūra „Anų dienų pasaka". V. Mykolaitis nepaisė kritikos priekaištų dėl prasto B. Buivy-

[4] *J. R-nas.* Židinys, 1926, Nr 1—5.— Ateitis, 1926, Nr 5—6, p. 333.

daitės rimavimo[5]. Tikėdamas S. Santvaro kūrybos savitumu, jis globojo šį periodikos replikų apšaudomą poetą. Redaktorius V. Mykolaitis tuoj pat nustatė moterišku Frančeskos Gerutytės slapyvardžiu pasirašyto jo eilėraščio autorystę[6]. Pradėjus „Židinyje" skelbti S. Santvaro „Minių mylimosios" antrąją dalį „Žvejas Laisvėga", Z. Kuzmickis suabejojo, ar „realistiški vulgarumai dera simbolistinės pasakos stiliui"[7], o J. Ambrazevičius pridūrė, kad „tai niekis, bet jau per daug, kai [autorius] ima piešti seksualinio ištvirkimo vaizdus"[8]. V. Mykolaitis buvo priverstas nutraukti šio kūrinio publikavimą.

1926 m. „Židinio" bendradarbe tapo S. Nėris, kuri gausiai skelbė nepastovių nuotaikų lyrikos kūrinius: „Nužydėjo visos gėlės...", „Elgeta" (skirtas J. Grušui)[9], „Sidabrinė vienuma" ir kt. V. Mykolaitis anksčiau už kitus kritikus įvertino jos pirmąjį eilėraščių rinkinį „Anksti rytą". Iš slapukyno jis ištraukė Žvainį — J. Stanišauską, kuris ėmė pasirašinėti pavarde. Kritika pajuto jo kūrinių stiprumą, o kartu — meninio autentiškumo stoką rodančius Putino lyrikos atskambius[10]. Pluoštas E. Žalinkevičaitės (Alės Sidabraitės) eilėraščių, tarp jų — „Skaitymų" redaktoriaus L. Giros perkurtas „Tyliai šlamėjo"[11], K. Inčiūros, J. Paukštelio, kitų jaunųjų kūrybos bandymai irgi buvo gana raiškūs.

1929 m. rašytame, bet nepasirodžiusiame straipsnyje L. Gira pažymėjo, kad „kurio nors jaunuolio kūrinėlių išspausdinimas „Židinio" skiltyse reiškia autoriaus įvedybas į mūsų žodžio menininkų eiles. <...> Kaip pats autorius [redaktorius], taip

[5] *Rimgeidis K. [Kuzmickis Z.].* Židinys.— Lietuva, 1923, kovo 19.
[6] *Žirgulys A.* Prie redaktoriaus stalo.— V., 1979, p. 259.
[7] Lietuva, 1925, kovo 19.
[8] *Kietis V.* „Židinys" Nr 8—10.— Ten pat, 1926, sausio 11.
[9] Iš 1982 lapkričio 23 pokalbio su J. Grušu.
[10] *Sl. Z.* Židinys Nr 8—12.— Trimitas, 1926, Nr 13, p. 424.
[11] Žr.: LB, p. 213.

ir jo žurnalas nesivaiko literatūrinių „madų" vaipymosi; mūsų pasenusiųjų naujovininkų taip įnikto uiti romantizmo irgi nebijo. Tačiau „židiniečiai" nėra tai ir kokie nors meno konservatininkai, kurie rašo eilėraščius, kiekvienai eilutei su būgnelio pagalba mušdami kanoniškąjį taktą,—„Židiny" plaka gyvas sveiko naujesnių kelių ieškojimo pulsas..."[12]. L. Gira šiame žurnale paskelbė vaidybinę poemą „Riteris fon Štralenbergas".

Kaip matome, „Židinio" grožinė kūryba platino ir gilino lietuviškojo neoromantizmo, simbolizmo ir neosimbolizmo vagą.

„Židinys" turėjo nuolatinį skyrių „Knygos ir žurnalai". Naujus leidinius anotavo ir recenzavo studentai K. Berulis (lietuvių kultūros palikimas), J. Grinius, J. Grušas (grožinė literatūra), J. Keliuotis (knygos kitomis kalbomis) ir kt. Turintį literatūrinių polinkių studentą teologą P. Kirvelaitį redaktorius norėjo išsiugdyti profesionaliu kritiku, bet kurija pabūgo, kad atšalėlis kunigas V. Mykolaitis galįs jį atitraukti nuo bažnyčios, ir nukėlė kapelionauti į provinciją[13].

Po kelias knygas recenzavo J. Tumas ir A. Jakštas. Abu jie populiarino Lietuvos atstovo, vėliau atstovybės patarėjo Prancūzijoje O. Milašiaus kūrybą. Kun. J. Dobužinskio suintriguotas O. Milašiaus kivirču su A. Einšteinu dėl reliatyvumo teorijos idėjos pirmumo[14] ir paties rašytojo paprašytas susidomėti jo dramomis „Migelis Manjara" ir „Mefibosetas"[15], A. Jakštas pir-

---

[12] *Gira L.* Mūsų žurnalų šeimoj.1. „Židinys" [rankr.].— LKLIR, f. 13—863, l. 2—3.

[13] Iš 1982 gruodžio 28 pokalbio su A. Žirguliu.

[14] J. Dobužinskio 1922 kovo 29, 30, balandžio 8 laiškai A. Dambrauskui.— VVUBR, D 321.

[15] „Man būtų didelė garbė ir nepaprasta laimė, jeigu Jūs, Monsinjore, malonėtumėte paskirti keletą akimirkų šiems puslapiams, kurie 1912 m. man padėjo praleisti keletą susijaudinimo dienų ir naktų, patirti tikrų ir gilių jausmų".— O. Milašiaus 1924 spalio 24 laiškas A. Dambrauskui.— Ten pat, F 609—53.

masis pagarsino Lietuvoje šiuos katalikiškų koncepcijų veikalus.

Pagrindinis kritikas V. Mykolaitis (V. M., M., M. P., Em. P., P., V. P.) ankstyvaisiais „Židinio" leidimo metais labai reikliai, o kartais ir priekabiai vertino K. Borutos, K. Puidos, V. Stonio, J. Tysliavos, P. Vaičiūno, M. Vaitkaus, A. Venclovos ir kitų autorių knygas. Jis su pagrindu kritiškai žiūrėjo į „Keturių vėjų" judėjimą ir avangardistus. Pliekdamas nestiprią A. Rimydžio „Knygą be vardo", V. Mykolaitis apibendrinamai pareiškė: „Jaunieji mūsų poetai mėgsta smerkti „simbolikus" ir „mistikus", prikaišioti jiems trafaretą, atsilikimą, išsigyvenimą. Vis dėlto tariamieji *morituri*[16] sveikina mus naujomis gajumo atžalomis, o vakarykščiai naujagimiai jau spėjo išbubnyti ausis savo įkyriais barškalais, neparodę jokio kūrybinio sugebėjimo"[17]. Taigi žurnalas statė užkardas lietuviškajam avangardizmui.

1926 metais paskelbtame straipsnyje „Literatūros padėtis Lietuvoj" V. Mykolaitis rūsčiai prabilo apie literatūrinio gyvenimo skurdumą, vyriausybės nesirūpinimą rašytojų būkle, knygų leidyba. Literatūros padėtis jam atrodė „blogesnė negu bent kurioj civilizuotoj tautoj, juoba valstybėj". Apmaudaudamas, kad nebeliko nė vieno specialaus literatūros žurnalo, „Židinio" redaktorius rašė:

Ar gali tad būti kalbos apie gyvą kūrybos pulsą, apie rašytojų bendravimą, apie kritiką, apie pakraipas ir sroves? Ar galime nusimanyti, kur mūsų literatūra krypsta, koki reiškiniai joj įsigali, ar galime su jais kovoti arba juos ūgdinti? Sakote, buvo bandymų — ir jie nepavyko: mūsų literatūros žurnalai buvę silpni, neturiningi. Bet kada jie galėjo ištobulėti? „Skaitymai" ėjo bene du metu, „Baras" nė metų. Per tokį laiką joks spaudos organas nespės sutvirtėti ir parodyt savo veido. Tegu jie buvo silpni, vis dėlto, kai atsimeni „Vaivorykštės", „Skaitymų", „Baro" dienas,

---

[16] Pasmerktieji mirti *(lot.)*.

[17] Židinys, 1926, Nr 6—7, p. 493.

kažkaip pragiedrėja dvasioje, pamatai tarsi kokį krišpolo indą, o jame susikristalizavusią kūrybinės tautos minties dalelę. Visa kita — pilka, šiurpu ir negyva.

„Apžvalgos" skyriuje V. Mykolaitis aptarinėjo naujus teatrų pastatymus, koncertus, dailės parodas, meno organizacijų darbą, o ypač rūpinosi literatūros padėtimi. 1923 m. jis atgaivino tradiciją plačiai apžvelgti praėjusių metų kultūros gyvenimą, ir ja pasekė kiti žurnalai[18]. 1924 m. literatūros apžvalgoje jis bene pirmasis aštriai iškėlė problemą, kodėl visuomenė nesidomi literatūra. Teatro klausimais „Židinyje" rašė B. Sruoga („Naujos idėjos teatro moksle"), muzikos — J. Eretas (straipsniai apie L. van Bethoveną), dailės — V. Bičiūnas. Poetinę kūrybą kaip filosofijos objektą pajudino provincijos mokytojas J. Gobis.

„Židinys" palaidojo A. Jakšto viltį prikelti „Draugiją". Pusantrų metų jis nieko žurnalui nerašė. Senieji kunigai, neradę A. Jakšto kūrinių, „Židinio" nesiprenumeravo, gausėjantys klerikalų priekaištai leidiniui ir jo redaktoriui grėsė skandalu. V. Mykolaitis neprieštaravo, kad A. Jakštas rašytų žurnalui, bet pats į jį kreiptis atsisakė, patikėdamas tą užduotį K. Šapalui. A. Jakštas ne tik sutiko bendradarbiauti, bet ir parėmė „Židinį" didele pinigų suma[19].

Išspausdinęs iš pradžių smulkesnių straipsnių, 1926 m. rudenį A. Jakštas paskelbė studiją apie jaunųjų kūrybą „Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoj". Dekadentais jis išvadino visus tuos, kurie paneigė nusistovėjusias eilėdaros formas ir

---

[18] Tokios apžvalgos jau buvo spausdinamos prieškariniuose laikraščiuose. Vaižgantas pirmasis prisiminė tą tradiciją (žr. jo str.: „Pernykštė dailioji mūsų literatūra".— Lietuva, 1921, sausio 21), bet niekas jo nepalaikė.

[19] *Šapalas K.* Mykolaitis-Putinas —„Židinio" Redaktorius-Leidėjas [rankr.].

nesivaržydami eksperimentuoja turinio srity, J. Tysliavą, S. Šemerį, A. Rimydį, T. Tilvytį,— ir dar kartą išbarė J. Tumą už „Granatos krūtinėj" gynimą. Net ir būdamas priešiškai nusiteikęs keturvėjininkų atžvilgiu, V. Mykolaitis A. Jakšto studiją žurnale palydėjo prierašu: „Mielai dėdami šį nenuilstamo mūsų literatūros kritiko, Gerb. A. Jakšto straipsnį, mes vis dėlto su kai kuriomis autoriaus mintimis negalime sutikti. Kai dėl principinio nuomonių skirtumo vienu antru klausimu, tai mums teks atskirai pasisakyti".

1926 m. pabaigoje V. Mykolaitis išspausdino straipsnį „Meno aptarimas", aiškinantį, kad kūryba išplaukia iš žmogaus prigimties ir praturtina pasaulį tokiomis vertybėmis, kokių jame dar nebuvo[20]. A. Jakštui išdėsčius teologijos šaltiniais paremtus argumentus, įsiliepsnojo aukščiausio lig tol mokslinio lygmens diskusija Lietuvoje estetikos klausimais. Jos metu A. Jakštas spėjo pasikeisti laiškais su Fribūro universiteto profesorium dominikonu M. de Muninku (Munnynck)[21] ir paneigė V. Mykolaičio jam priskirtą definiciją „Menas yra žmogiškoji kūryba", tačiau žurnalo redaktorius neatsisakė savo požiūrio į meną kaip į naujos tikrovės kūrimą ir absoliutino menininko laisvę.

Tuo laiku ir savo kritikoje, neminėdamas A. Jakšto pavardės, V. Mykolaitis protestavo prieš poezijos logizavimą ir standartinimą: „Menas būdavo vertinamas būk tai „objektyvaus grožio" mastu, kuris tuoj virsdavo labai subjektyviu kritiko skoniu, moralybės kodeksu, pagaliau atitinkamos srovės arba partijos ištikimybe arba asmens simpatija. Į poezijos kūrinį žiūrėta kaipo į logiškai sudėstytą minčių ir jausmų padarą, ir logiškoji jungtis buvo laikoma vienintele tarp įvairių poezijos kūrinio elementų. Neatsižvelgta į tai, kad meno kūrinio vienin-

---

[20] *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio Putino kūryba.— V., 1973, p. 46.

[21] M. de Muninko (Munnynck) 1927 kovo 23 laiškas A. Dambrauskui.— VVUBR, F 506—230.

gumą sudaro daugiau sugestijos, asociacijos, vaizdų žaismo ir nuotaikos jungtys ir kad toks meno kūrinys gali būti visai alogiškas ir iracionalus"[22].

Jau galėjome įsitikinti, kad V. Mykolaitis neleido savo redaguojamam žurnalui virsti medžiagos kratiniu, bet stengėsi suteikti jai tam tikrą estetinę linkmę, pastoviai veikti literatūros procesą. Kritinį jo aktyvumą gali pailiustruoti dar vienas pavyzdys. Pajutęs stiprėjančias romantines tendencijas kaip atsvarą buitiniam realizmui ir avangardizmui, J. Tumas universiteto salėje skaitė viešą paskaitą „Romantiškasis idealizmas grįžta"[23]. Dienraštyje „Lietuva" rašytojo mintys buvo atpasakotos iškraipytai; J. Lindės kritikos paveiktas, jis nutarė visą tekstą paskelbti „Židinyje"[24]. Romantizmo sferai rašytojas buvo linkęs priskirti didžiąją lietuvių literatūros dalį. V. Mykolaitis tuoj pat savo straipsniu patikslino šios istoriškai apibrėžtos meno krypties ribas. Vyskupai P. Būčys ir M. Reinys privertė J. Tumą pasiaiškinti dėl jo straipsnyje pernelyg laisvai apibūdintų teologijos dalykų. V. Mykolaitis atsitvėrė nuo J. Tumo pasiaiškinimo, pažymėdamas, kad jis žurnale išspausdintas ne dėl redakcijos nusistatymo. Tai irgi rodo savarankiškumo siekimą.

1927 m. „Židinyje" atsirado E. Radzikausko slapyvardis. Plačiai užsimoto straipsnio „Mūsų literatūros krizis ir šiandieninis jos padėjimas" įvadinėje dalyje L. Gira pastebėjo, kad maždaug nuo 1923 metų ėmė blogėti literatūros būklė: „Mūsų rašytojų kūrybai nėra nūn tos gaivios atmosferos, kuri yra būtina, kad galėtų reikiamai augti ir stiebtis saulėn meno žiedų diegai. Nebėra visuomenės, kuriai toji kūryba būtų nūn reikalinga. O ir valstybė, įsižiūrėjusi išimtinai į politiką ir ekonomiką, jau ke-

---

22 V. *P.* 1924 m. literatūros apžvalga.— Židinys, 1925, Nr 2, p. 141.
23 Lietuva, 1927, rugsėjo 16.
24 VVUBR, F 295, p. 197—209, 214.

linti metai beveik visiškai nusigręžusi nuo kultūros<...> Rezultatas: ir pačios kūrybos proceso sustojimas, ir apatija, didžiausia apatija rašytojų daugumos tarpe". Tačiau nei L. Gira, nei joks kitas buržuazinis rašytojas ar politikas negalėjo nurodyti kelių, kaip išeiti iš aklavietės, į kurią menininkus stūmė pačios santvarkos vidiniai prieštaravimai.

1926 metais literatūros pozicijos sustiprėjo valdžios oficioze: „Lietuvos" redaktorius J. Purickis (Vygandas) vietoj sustojusios „Krivulės" įsteigė savaitinį dienraščio priedą „ILIUSTRUOTOJI LIETUVA". Leidinį pradžioje tvarkė jo bičiulis V. Dzimidavičius (Daumantas). Abu jie buvo ekskunigai, mėgo istoriją ir politiką. Vis dėlto svarbesnius gyvenimo įvykius iliustruojantis savaitraštis daugiausia vietos skyrė originaliajai literatūrai. 1926 m. rugsėjo mėnesį naujas „Lietuvos" redaktorius P. Dailidė pakvietė perimti šias pareigas neetatiniu laikraščio kalbos taisytoju dirbantį universiteto absolventą Z. Kuzmickį. Naujasis redaktorius dar labiau išryškino literatūrinį dienraščio priedo profilį.

„Iliustruotojoje Lietuvoje" pasitaikė tik vienas kitas autorius, kurio dar nebūta dienraštyje. Netikėčiausias buvo Maironio dalyvavimas prisidengus Pipiro slapyvardžiu: 1926 m. pradžioje jis paskelbė eilėraštį „Nuolat verkšlenantiems", raginantį pozityviai dirbti visuomenės labui. Iki paskutinių savo dienų „Iliustruotajai Lietuvai" siuntinėjo eilėraščių M. Gustaitis. Poetizuojančių darbą eiliuotų kūrinių („Artojas", „Sėjėjas" ir kt.) savaitraštyje išspausdino P. Vaičiūnas. Skambumu ir erdvybe niekas neprilygo J. Tysliavai („Mano deimantas"), pavadintam ekspresionistu, nors jo eilėraščiuose vyravo simbolistinė metaforika, loginius ryšius keičianti emociniais („Po žeme"), ir tik dinamizmas su ritmikos siūbavimais lekiant per sinkopio daubas („Pasimatymas") priminė keturvėjišką patirtį. Šių poetų, kaip ir S. Šemerio, ieškančio naujų formų (rondo, gazelė), bet

praradusio tai, kas buvo atrasta, evoliucijos ir šuolių negalima suprasti be tarpinių jų kūrybos grandžių literatūrinėje spaudoje.

Tęsiniais ėjo neoromantinis V. Krėvės padavimas „Kunigaikštis Kunotas", realistiniai A. Griciaus apsakymai „Širdis", „Žmonės". Apsčiai gavo vietos garsėjančio literato K. Inčiūros eilės bei proza. Išspausdinti aštuoni S. Nėries eilėraščiai, autorės nuotrauka ir žiupsnelis biografijos žinių. Pats redaktorius B. Kantvydžio slapyvardžiu produkavo daugiausia proginius vaizdelius[25], Miko Kramtiko — buitines humoreskas.

Dienraščio priede įsidrąsinęs su poetine kūryba J. Graičiūnas pradėjo rengti pirmąjį eilėraščių rinkinį, kurį norėjo pavadinti „Prašvitus"[26]. Savo pavarde prisistatė literatas B. Kiaunė, nuo 1921 m. slapukavęs kaip Miško Bronius[27]. Čia vėl suėjo į būrį būsimieji kairiosios literatūros kūrėjai P. Cvirka, A. Venclova, K. Korsakas; išspausdinta dvidešimt J. Šimkaus (Nėlio) eilėraščių. Prozos kūrinėliais į kūrybos kelią žengė L. Janušytė (Žemaičiokė).

„Iliustruotosios Lietuvos" istorija nutrūko ties 110-uoju numeriu kartu su dienraščio „Lietuva" uždarymu: 1928 m. pradžioje tautininkai jį sujungė su savo organu „Lietuvis" ir ėmė leisti „Lietuvos aido" vardu.

1927 m. išėjo Z. Kuzmickio redaguotas „Lietuvos" laikraščio priedas prenumeratoriams — literatūros almanachas „GUBOS", pardavinėtas ir atskirai[28]. Leidinys siejosi su almanachu

---

[25] 1969 rugpjūčio 25 pokalbyje Z. Kuzmickis teigė, kad B. Kantvydžio slapyvardžiu „Iliustruotojoje Lietuvoje" rašęs ir jo bičiulis, tačiau nei tų rašinių nurodė, nei savo bičiulio pavardės atskleidė, teisindamasis kadaise duotu žodžiu išlaikyti autorystės paslaptį.

[26] J. Graičiūno 1927 lapkričio 25 laiškas U. Babickaitei.— VRBR, f. 12—228, l. 10.

[27] *Kiaunė B.* Autokritika [rankr.].— B. Kiaunės archyvas.

[28] Lietuva, 1927, kovo 19.

„Pirmasai baras" (1915) ir žurnalu „Baras", tarytum simbolizuodamas užbaigtą darbų ciklą. Antraštė pasirinkta pagal anų ištaigingų spaudinių bendradarbio A. Varno paveikslą „Gubos", kurio reprodukcija įvedė į knygą. Norėta išleisti tokį pat prabangų, tegu ir nedidelių gabaritų, tomą, o jis išėjo tik brangus (7 lt). Almanachui stigo savito meninio veido, nors jis buvo kietai įrištas, apdaras papuoštas spalvotais poligrafiniais ornamentais, nors įvairiai surinkti tekstai panėšėjo į Valstybės spaustuvės šriftų katalogą, nors kreidiniame popieriuje atspaustos 28 įklijos supažindino su žymiausių lietuvių dailininkų darbais, senosios raštijos paminklais, keliolikos rašytojų portretais, nors ir buvo pateiktos autorių parašų faksimilės.

Vienuolikos spaudos lankų knygoje sudėta penkiolikos autorių grožinės kūrybos ir literatūros mokslo straipsnių. Grožinė almanacho dalis sudaryta iš „Iliustruotosios Lietuvos" redaktoriaus stalčiuje susikaupusios medžiagos, kurios idėjinį ir meninį nelygiavertiškumą tuojau pastebėjo kritika. Palankiausiai buvo sutikta ištrauka iš rašomos trečiosios Vaižganto „Pragiedrulių" dalies[29] ir K. Jasiukaičio atsiminimai „Mintaujos laikai", gražiai atsiliepiantys apie revoliucinę V. Kapsuko veiklą praėjusio amžiaus pabaigoje; vien tik laikraščio vadovai papriekaištavo Z. Kuzmickiui, kam reikėję taip pagerbti „valstybės priešą"[30].

Trumpoje ištraukoje iš V. Krėvės teberašomų „Dangaus ir žemės sūnų" A. Jakštas nurodė prieštaravimą Naujajam testamentui — bandymą pateisinti Aną ir Kajafą. Nepatiko kritikui dvasininkui požiūris į kunigus šiaip jau pagirtame J. Švaisto

[29] Šio kūrinio ištrauka taip pat pasirodė „Ryte", 1927, balandžio 14, 19, 21.
[30] Iš 1969 rugsėjo 25 pokalbio su Z. Kuzmickiu.

prozos kūrinyje. O dėl skystos L. Vitkausko humoristikos apie velnią A. Jakštas pasmerkė visus šio literato kūrybos bandymus, ypač eiliavimus, spausdintus ir „Iliustruotojoje Lietuvoje"[31]. Kad ir kokia skirtinga būtų šių kūrinių vertė, jie rodė antiklerikalinės minties gajumą ir įvairoves lietuvių literatūroje. „Primurdyta prikaupuota visokių baisenybių",— ironizavo A. Jakštas meninio saiko stokojantį Z. Kuzmickio (B. Kantvydžio) padavimą „Verknės ežeras", kur nevykusiai sekta V. Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimais". V. Petraičiui — tikriausiai B. Sruogai —„Kantvydžio saldi lementacija" atrodė tokia pat menkystė, kaip ir „Vitkausko grafomaniškas nerimastis"[32].

Įspūdingai almanache skambėjo socialiniai P. Vaičiūno („Pamestoji") ir jaunystę aukštinantys S. Nėries eilėraščiai, tačiau, kol pasirodė „Gubos", spėjo išeiti pirmasis daug vilčių teikiančios poetės rinkinys, kuriame jie jau buvo paskelbti. Po ilgesnės pertraukos į poeziją sugrįžo L. Gira. Laiko dvasiai pataikaujančią „Egzotišką fantaziją" tropikų jūros nežinomai gražuolei jis pratęsė „Lietuvos" dienraštyje[33]. Sentimentalūs, suglaistyti J. Mikuckio posmai mergelei ir impulsyvus S. Santvaro erotinis pesimizmas, reiškiamas nevienodo ilgumo, net berimėmis eilutėmis, taip pat nejaudino: poetai persistengė, forsuodami emocijas. M. Gustaičio kantatą „Broliai" netgi A. Jakštas pavadino per daug „kantičkine". Taigi „Gubų" poezija paliko tokių pat prieštaringų įspūdžių kaip ir proza.

Antroji almanacho pusė, literatūros mokslo straipsniai, prasidėjo išsamia V. Biržiškos studija apie senąsias žemaičių kny-

31 *Jakštas A.* Gubos.— Lietuvis, 1927, birželio 9.
32 *Petraitis V.* „Gubos".— Ten pat, 1927, balandžio 14.
33 Lietuva, 1927, rugsėjo 30, spalio 1, 3.

gas ir Z. Kuzmicko diplominio darbo apie P. Vaičaitį ištraukomis, toliau tęsiniais spausdintomis „Lietuvoje"[34].

Šurmulį sukėlė „Gubų" straipsniai apie naująją kūrybą, ypač L. Giros (E. Radzikausko) „Mūsų literatūros balansas". Autorius konspektiškai apžvelgė naujosios literatūros raidą per ilgesnę laiko atkarpą — pokario metus[35], gana subjektyviai skirdamas keturias rašytojų kartas. Jis palietė meno kryptis (teigiamai vertindamas lietuviškąjį futurizmą, kaip ir „Židinyje", jį vadino prezentizmu), knygų ir žurnalų leidybą. Su knygų rinkos krize kritikas siejo literatūros krizę, kalčiausiais dėl to laikydamas skaitytojus.

Žymaus poeto ir kritiko straipsniu ne vienas nusivylė. „Jo kritikos būdas ir metodas yra mechaniškas, absoliučiai nieko neduodąs nei protui, nei sielai. Taip parašyti gali kiekvienas, kuris išleistų knygų ne tik kad neskaitė arba nematė, o yra apie jas tik girdėjęs", — pareiškė bibliografas V. Steponaitis[36]. Sausoku literatūros balansu buvo nepatenkintas ir jaunas kritikas K. Korsakas[37]. Kiti „Gubų" kritikai prikišo L. Girai vertinimų šališkumą, o rašytojų charakteristikose įžiūrėjo ir asmeniškumų. J. Tumas įsižeidė, kodėl L. Gira jo monografijas apie rašytojus straipsnyje laikąs tik „medžiaga būsimiesiems mūsų literatūros tyrinėtojams ir istorikams sintetikams"[38]. Nepaisant trūkumų, šis naujosios lietuvių literatūros sintezės bandymas vertintinas teigiamai. L. Giros parodytą grožinės literatūros panoramą, kurioje yra labai taiklių pastebėjimų, papildė A. Bra-

---

[34] Ten pat, lapkričio 3, 4, 7, 26, 28, gruodžio 1.

[35] Lig tol apžvalgiškai periodikoje buvo nagrinėjama tik poezija: *L. T. [Bičiūnas V.].* Mūsų dainiai.— Krivulė, 1923, Nr 5, p. 7—8, 16; *Jocaitis V.* Jauni mūsų poetai.— Lietuva, 1925, rugsėjo 14; *Juodelis P.* Kai kurie lietuvių poezijos bruožai.— Ten pat, 1926, gruodžio 23.

[36] *V. S-tis.* Gubos.— Mūsų žinynas, 1927, Nr 36, p. 381.

[37] *K. G-nis.* Gubos.— Kultūra, 1927, Nr 5—6, p. 327—328.

[38] J. Tumo 1927 balandžio 1 laiškas L. Girai.— VRBR, f. 7—891, l. 5.

žiulis (Edm. Vingėla) anotuota 1926 metų literatūros leidinių bibliografija.

Polemiką sukėlė V. Jocaičio straipsnis „Mūsų literatūros dekadansas", Putino poezijos kontekste aptariantis lietuviškąjį simbolizmą. „Tai yra tam tikru atveju literatūros, tikriau, žinoma, poezijos, dekadansas, nuopuolis, kuriam turbūt seks tam tikras prisikėlimas ar bent atmaina, kurią yra ir poetas Putinas savo paskutinėj eilėraščių knygoj pažadėjęs",— teigė V. Jocaitis. Jau minėtam V. Petraičiui—B. Sruogai užkliuvo jo samprotavimai apie idealistinį simbolizmo pobūdį ir tikrovės neigimą: „Vieton realiojo gyvenimo simbolistai kuria savąjį, nerealų, svajų ir fantazijos pasaulį, kuriame jie nevaržyti viešpatauja kaip kokios grynos, be kūno dvasios". Šį sutirštintą teiginį V. Petraitis pavadino analfabetišku[39]. Atsakydamas piktam polemistui, jau ne pirmą kartą apie lietuviškąjį simbolizmą rašantis V. Jocaitis atidengė savo teorinį užnugarį — prisipažino remęsis žinomo rusų filosofo E. Radlovo ir vokiečių filosofo E. Nordau mintimis[40].

Almanachas „Gubos" išjudino nuomonių kovą, bet neturėjo didesnės įtakos lietuvių literatūros procesui. Ir vis dėlto, atsidūręs ant galutinės buržuazinio parlamentinio laikotarpio ribos, jis parodė, kiek ūgtelėjo literatūra visuomeninėje politinėje periodikoje. Jau pats jo išleidimas buvo „Lietuvos" dienraščio laimėjimas, kurio nepakartojo joks kitas tarpukario laikraštis.

Apžvelgti leidiniai patvirtina, kad literatūrinės spaudos raidos negalima atsieti nuo visos lietuviškos periodikos — ji padeda ryškiau atskleisti visuomenės gyvenimą ir sunkias kūrybos sąlygas, idėjų kovą, estetinės minties vingius, rašytojų evoliuciją pirmajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje.

---

[39] Lietuvis, 1927, balandžio 14.

[40] *Jocaitis* V. Pro domo sua.— Lietuva, 1927, balandžio 21.

LAIKO REIKMĖS

1

1918—1927 metų visuomeninė politinė spauda raibuliuoja nuo sukaktuvių minėjimų, biografinių straipsnių bei straipsnelių, atsiminimų. Daugiau negu 700 tokių publikacijų sukasi vien apie lietuvių literatūros ir spaudos veikėjus. Tiršta jubiliejinės medžiagos dienraščiuose, ypač „Lietuvoje". Storieji mokslinio pobūdžio žurnalai atkasė archyvinių dokumentų. Visa tai svarbiais duomenimis papildė lietuvių literatūros istoriją, sukaupė naujų bruožų praeities ir ano meto rašytojų asmenybėms pažinti.

Suaktyvėjo liaudies kūrybos tyrinėjimai. Senosios lietuvių literatūros ir knygos problemas nagrinėjo universiteto profesoriai M. ir V. Biržiškos. Šešias dešimtis biografijų ir studijų apie XIX a. kultūros veikėjus paskelbė docentas J. Tumas; daugelyje leidinių jis tęsiniais spausdino savo paskaitas — unikalią faktografiją lietuvių literatūros istorijai. Sukaktis nušviesti periodikai padėjo A. Jakštas, P. Mašiotas (P. Ašakaitis), J. Jablonskis, M. Gustaitis, A. Janulaitis, O. ir K. Puidai. Daug sykių girdėtus dalykus populiariai kartojo K. Stiklius (K. S., S.). Į jubiliejų karuselę įsisuko jaunieji. Parankiniu biografu pagrindiniuose leidiniuose tapo studentas Z. Kuzmickis. Savaitraščių užsakymus vos spėjo tenkinti žurnalistas A. Braziulis, pasirašinėjęs daugybe slapyvardžių. Kompiliacinės rašytojų gyvenimo ir kūrybos apžvalgėlės, kurioms nereikia didelės išmonės, buvo prieinamos ir bandantiems plunksną gimnazistams. Nemažai tokių rašinių pribarstė S. Būdavas. Ir K. Korsakas kartu su originaliąja kūryba, vertimais tada išmėgino biografijos žanrą.

„Lietuvos" dienraščio skaitytojai sužinojo negirdėtų dalykų apie A. Rotundą ir jo epochą (studento J. Štuopio seminarinis darbas), A. Šimelpenigį-Šimelpeniką (M. Biržiškos studija). Pradedant K. Donelaičiu, kurį savo paskaitose ir „Klaipėdos žiniose" itin išaukštino Maironis, žymesni lietuvių rašytojai susilaukė po kelis ir po keliolika straipsnių. A. Janulaitis išaiškino nemažai S. Daukanto ir M. Akelaičio, A. Jakštas — V. Pietario, Lazdynų Pelėdos tėvas N. E. Ivanauskis — L. Ivinskio biografijos puslapių. Kukliais rašiniais apie A. Baranauską, J. Basanavičių, J. Biliūną į literatūrinį darbą pasuko studentai J. Slapšinskas (vėliau pakeitęs pavardę į Rimantą)[1] ir R. Šaltenis[2].

Iš XIX a. vidurio rašytojų daugiausia tyrinėtas M. Valančius. Studijiniais straipsniais ir monografija istorikui A. Aleknai paruošus pagrindą, 1925 m. klerikalinėje spaudoje pasirodė pusšimtis publikacijų, skirtų 50-osioms M. Valančiaus mirties metinėms, „Lietuva", „Rytas", „Sargyba" išleido jubiliejinius numerius. Lietuvių literatūros istorijai bene labiausiai pravertė „Žyvatų šventųjų" ir „Palangos Juzės" analizė kūrybos požiūriu — J. Štuopio straipsniai. Bažnyčiai rūpėjo kitkas. M. Valančiaus jubiliejus buvo svarbi sudedamoji klerikalinės akcijos dalis. Stengtasi prašokti liberalinę bangą, kurią sukėlė prieš metus įspūdingai paminėtos 25-osios V. Kudirkos mirties metinės. Dėl „Varpo" redaktoriaus vertinimo tada neatsitiktinai susikirto A. Jakštas su P. Mašiotu, didžiausiu V. Kudirkos populiarintoju[3]. Tas jubiliejus paakino liberalinę inteligentiją įsteigti Šančiuose V. Biržiškos vadovaujamą V. Kudirkos liaudies univer-

---

[1] *Slapšinskas J.* Vysk. Antanas Baranauskas.— Žemaičių prietelius, 1927, Nr 49, p. 5.

[2] *Šaltenis R.* Prisimenant d-rą Basanavičių.— Jaunimas, 1927, Nr 5, p. 66—67; Šiek tiek apie Biliūno kūrybą.— Lietuvis, 1927, gruodžio 23.

[3] *Mašiotas P.* Dėl V. Kudirkos įvertinimo.— Klaipėdos žinios, 1924, lapkričio 5; *Jakštas A.* Dėl Kudirkos įvertinimo.— Lietuva, lapkričio 15—16.

sitetą[4]. Kaip atsvara jam po metų Aleksote buvo atidarytas M. Valančiaus liaudies universitetas, kurio rektoriumi tapo V. Bičiūnas[5]. 1926—1927 m. respublikoje jau veikė keliolika tokių universitetų ir jų skyrių, tarp jų — Butkų Juzės įkurtas D. Poškos liaudies universitetas Tauragėje ir P. Bugailiškio vedamas P. Višinskio liaudies universitetas Šiauliuose[6]. Taigi praeities rašytojus ėmė monopolizuoti ir jų kūrybą naudoti ideologinėje kovoje ne tik spauda, partijos, bet ir smulkios visuomenės grupės.

1923 metais buvo triukšmingai pažymėtas „Aušros" pasirodymo 40-metis, 1924-aisiais — spaudos atgavimo 20-osios metinės. Kaip iš gausybės rago biro jubiliejinės publikacijos, išėjo specialūs „Lietuvos" numeriai. Minint antrąją sukaktį, nuo valdžios oficiozo nenorėjo atsilikti naujas dienraštis „Klaipėdos žinios". Tie patys žmonės po kelis sykius aiškino šių didelių įvykių reikšmę. Nuodugnesnių studijų apie sunkius lietuviškos spaudos kelius tada dar neatsirado, tačiau atsiminimų gausa paliko būsimiems tyrinėtojams svarbių faktų, buvo pagerbtas būrys pirmųjų žurnalų bendradarbių.

Daugelis gijų vedė į okupuotame Vilniuje likusį J. Basanavičių tarytum į lietuvių nacionalinio židinio saugotoją. 1922 ir 1924 metais jis lankėsi Lietuvoje. Pirmojo „Aušros" redaktoriaus, folkloristo, mokslininko, tapusio buržuaziniu politiniu veikėju ir ideologu, 75-osios gimimo metinės ir mirtis tiesiog įsiūbavo dešiniosios pakraipos periodiką. Mėginta sudaryti vaizdą, kad šis žmogus, kuris „nepritapo nė prie vienos partijos, bet ir neatmetė nė vienos partijos"[7], reiškia visos tautos siekimus. Į

---

[4] Kultūra, 1924, Nr 4, p. 178.
[5] Rytas, 1925, gruodžio 12.
[6] Lietuva, 1926, lapkričio 16, 1927, sausio 19.
[7] Ten pat, 1926, lapkričio 25.

aušrininkų biografų eiles įsitraukė J. Šliūpas. Jis pats[8] su A. Braziuliu (I. Lasiu, A. Laumakiu, E. Vingėla) paminėjo savo gimimo 65-ąsias metines.

Plačiai nuskambėjo žymaus buržuazinio visuomenės veikėjo P. Vileišio mirtis 1926 metais. Įsidėmėtinai šia proga pasireiškė Puidai. P. Vileišio įkurtam pirmajam lietuvių dienraščiui „Vilniaus žinios", 1922 m. pradžioje jo bandytam atgaivinti Kaune[9], K. Puida paskyrė „Krivulės" 1924 m. 4-ąjį numerį. M. Valančiaus, J. Basanavičiaus, P. Vileišio minėjimus socialdemokratų ir eserų spauda ignoravo.

Įsimenamai buvo pažymėtos A. Fromo-Gužučio, G. Landsbergio-Žemkalnio, P. Armino-Trupinėlio, P. Vaičaičio gimimo ar mirties sukaktys. Iki stambokų straipsnių ir atsiminimų išaugo Žemaitės, S. Pšibiliauskienės-Lazdynų Pelėdos, M. Gustaičio nekrologai. Tris jautrias publikacijas apie didžiąją realistę Žemaitę parengė jau į avangardizmą pasinešęs J. Petrėnas (P. T-s, Brundulas). Žemaitės atminimui „Lietuvos ūkininkas" išleido 8 puslapių „Literatūros priedą". M. Gustaičio biografijai suprasti svarbūs V. Bičiūno atsiminimai. Vargu ar kas būtų pasigilinęs į kuklių literatų J. Ralio ar P. Mičiulio veiklą, jeigu jie nebūtų pasitraukę iš gyvųjų tarpo. Kairioji ir liberalinė spauda paminėjo J. Janonio gimimo 30-metį ir 10-ąsias žuvimo metines. Tai buvo iššūkiai valdantiesiems sluoksniams.

Jei ne J. Tumo paskaitų tekstai, žymiausio tuometinio lietuvių poeto Maironio 60-metis būtų praslinkęs be didesnio atgarsio. Jį nutylėjo kairesnieji leidiniai, išskyrus „Biržų žinias". Kaip pastebėta, jauni literatai švaistėsi nepagarbiais žodžiais apie savo mokytojo kūrybą. Dienraštyje „Lietuva" V. Jocaitis sunie-

---

[8] *Šliupas J.* „Vis tik Lietuva aukštyn!": Mano 65 metų gimimo sukaktuvėms, 10.III.1926, paminėti.— Lietuva, 1926, gegužės 20.

[9] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 93, l. 1—2.

kino jo poemas[10]. „Lietuvos ūkininko" priedas „Jaunimas" artėjant poeto jubiliejui šitaip komentavo „Raseinių Magdės" įžangą: „Šiose eilutėse nėra nė kiek gryno jausmo, o tik — dirbtinumas, šaltumas, netikrumas. Čia tik bejausmis tėvynės meilės siūlymas, piršimas, čia proto produktas, bet ne jausmų, ne įkvėpimo"[11].

„Lietuvos mokykla" sukaupė nemažai medžiagos kai kurių pagarsėjusių mokytojų biografijoms. „Švietimo darbo" 1923 m. Nr 10 buvo skirtas P. Mašioto jubiliejui. Savo gyvenimą kūrybos kelio atkarpomis pradėjo matuoti G. Petkevičaitė-Bitė ir M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. A. Jakštas ir Vaižgantas pirmųjų išsamesnių biografinių straipsnių susilaukė tiktai paminėję vienas kito šešiasdešimtmetį[12]. Jauniausiu jubiliatu tapo keturiasdešimtmetis klerikalų veikėjas P. Dovydaitis. Keturiasdešimt ketverių metų V. Krėvė atšventė plunksnos darbo 20-metį.

Minint spaudos ir rašytojų sukaktis, neišvengta subjektyvizmo, kurį dar labiau didino valdančiųjų partijų pastangos pajungti kultūros renginius savo tikslams. Tokiomis sąlygomis buvo neįmanoma pagal nuopelnus įvertinti daugelio meno kūrėjų veiklos, taigi ir objektyviai atspindėti literatūros istorijos proceso.

2

Visuomeninėje politinėje periodikoje nemaža grožinės literatūros vertimų. Tiksliau juos bus galima suskaičiuoti tik parengus nacionalinę spaudos bibliografiją. Apytikriai visuose bur-

---

[10] Žr.: *Zaborskaitė V.* Maironis.— V., 1968, p. 495.

[11] *Kalvelis Jn. [Strimaitis J.].* Jauniems rašytojams.— Jaunimas, 1922, Nr 8, p. 1.

[12] Skaitymai, 1921, kn. 2, p. 118—134; Tiesos kelias, 1929, Nr 9, p. 156—172, Nr 10, p. 201—205, Nr 11, p. 294—300.

žuazijos valdomoje Lietuvoje ėjusiuose periodiniuose ir vienkartiniuose leidiniuose (neskaitant Vilniaus krašto ir autonomiško Klaipėdos krašto spaudinių) 1918—1927 metais paskelbta per pusantro tūkstančio tokių publikacijų. Beveik trys šimtai vertimų pasirodė „Lietuvos" dienraštyje bei jo prieduose. Keturiskart jų mažiau „Lietuvos žiniose", o „Laisvėje" ir tautininkų laikraščiuose tėra viena kita verstinė atklydėlė. Intriguojančiais užsienio rašytojų romanų tęsiniais masino skaitytojus visai respublikai skirtos „Klaipėdos žinios". Pagal savo apimtį pernelyg daug vertimų spausdino iliustruotoji spauda.

Vertimų procesas buvo paliktas savieigai, ir dažnai keli žmonės dirbo tą patį darbą. Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos pasiūlymu[1] vertėjai pradėjo informuoti laikraščiuose apie savo verčiamus stambesnius kūrinius. Kritika signalizavo, kad pasaulinei literatūrai atkilti trukdo neorganizuotumas, bet neatsirado kas gelbsti padėtį.

„Geras vertimas prilyginamas paprastai kaip ir naujam kūriniui, todėl užsieniuos vertikai ir yra didelėj pagarboj, kaip ir originalių raštų rašytojai, ir auksu apipilami. Pas mus gi vertikai visai nevertinami, kadangi jie verčia atlikdami nuo raštinės ar gimnazijos ir niekad nemano, jog jie labai rimtą, garbingą ir atsakomingą darbą dirba, bet tik rado progą laikraščiuos pasiskelbti, „pagarsėti", na ir pasipelnyti. Jiems ir galvon neateina, kad čia, be gero noro, plunksnos, rašalo, popierio ir kelių gimnazijos klasių, reikia ne tik ilgos ir rimtos literatūrinės ir stilistinės praktikos, bet ir gabumo, o net ir talento versti", — rašė V. Jocaitis[2]. Nereikli meno žodžiui visuomeninė politinė spauda (išskyrus retas išimtis) nestimuliavo profesinės vertėjų pažangos. Tuo metu nedaug vertimų tapo kultūrinio gyvenimo

[1] *Pašeiminiškis [Prapuolenis B.].* Literatūros spekuliantai.— Krašto balsas, 1922, gruodžio 7.

[2] *V. J.* Vertimai ir „vertimai".— Lietuva, 1922, gruodžio 1.

reiškiniu, dar mažiau tokių įvykių — periodikoje. Vis dėlto verstinės produkcijos masėje yra reikšmingų darbų, pro kuriuos praeiti negalima. Įvairių pakraipų spauda atskleidė nemenką užsienio literatūros įvairovę, kurios specialūs literatūriniai leidiniai nei suspėjo, nei galėjo aprėpti.

Vertimai atspindi ne tik kultūros lygį, bet ir visuomenės santykius, vertėjų požiūrius, skaitytojų reagavimą. Apytikriai duomenys apie vieno ar kito užsienio rašytojo vertimus anuometinėje periodikoje (jie pažymėti skliaustuose) leidžia atsekti jų paplitimą. Čia neįtraukti vertimai literatūros bei kritikos žurnaluose — jie panagrinėti savame kontekste.

Egzotika vedė į grožinės kūrybos protėvynę — senovės Egiptą, Judėją, Indiją. Egiptologės M. Rudzinskaitės-Arcimavičienės iš hieroglifų ir hieratikos perskaitytą bene pirmąjį žinomą beletristikos kūrinį „Sinuhetas" lietuvių kalba 1922 m. „Švietimo darbe" perteikė P. Vaičiūnas. Užsienyje studijavęs klasikinę filologiją ir kalbas K. Būgos mokinys V. Kamantauskas 1926 m. „Židinyje" iš angliško šaltinio proza išvertė „Mahabharato" istoriją apie Nalą ir Damajantę. Kitais metais „Iliustruotojoje Lietuvoje" jis paskelbė savąjį Homero „Iliados" I giesmės fragmento vertimą. Savo galudieny M. Gustaitis suskato versti antikos poetus; Vergilijaus, Ovidijaus (po 5), Horacijaus (4), jo sekėjo M. K. Sarbievijaus (6) kūriniai minėtuose leidiniuose ir „Ryte" perteikti filologiškai tiksliai.

Iš ankstyvųjų viduramžių ir Renesanso anaiptol ne dėl literatūrinių ypatumų vertėjus traukė Dž. Bokačas (3). Lietuvių periodikoje buvo išverstas tik vienas V. Šekspyro sonetas. Su šio milžino kūryba mėginta supažindinti visuomenę primityviausiu būdu — Č. ir M. Lemų (Lambs) santraukomis. Herojinės literatūros populiarinimui panaudoti V. Ostrogorskio tekstai. Dienraščių atkarpose 1927 m. pasirodė „Rolando giesmė" ir anoniminė apysaka „Lasariljas iš Tormeso"; šiuodu kūrinius iš ori-

ginalo kalbų išvertė buržuazinis diplomatas P. Gaučys, nemažai nuveikęs propaguojant prancūzų, ispanų, italų rašytojus.

XVIII ir XIX amžiaus pradžios užsienio poezijai ryškiausiai atstovauja J. V. Getės (14) ir H. Heinės (19) kūriniai. Juos vertė ir sekė tautininkų spaudos bendradarbis B. Prapuolenis (Pašeiminiškis). J. V. Getės sekimų sukūrė Paparonis. H. Heinę bandė versti M. Vaitkus. „Šiaurės jūros" vertimu 1924 ir 1925 m. „Krivulėje" B. Sruoga nurungė F. Kiršą, daug šios poemos ištraukų 1924 m. pradžioje paskelbusį „Klaipėdos žiniose". Provincijos laikraštyje „Biržų žinios" šeštaklasis gimnazistas K. Snarskis 1923—1924 m. iš esperanto kalbos išvertė Dž. Bairono poemą (pavadintą apysaka) „Šiljono kalinys"[3]. 1924 m. „Kultūroje" K. Vairas-Račkauskas įdėjo H. V. Longfelou „Hiavatos giesmės" keturias dalis, verstas iš originalo.

Plačiausiai 1918—1927 m. lietuviškoje periodikoje pristatyta XIX ir XX amžių prancūzų literatūra. Mėgstamas buvo V. Hugo (11). Pasirodė „Vargdienių" ištraukų. Studentas E. Viskanta (Ed. V.) pasiskelbė verčiąs „Paryžiaus katedrą"[4] ir darbą ištesėjo iki galo. Dukart išversta romantinė P. Merime novelė „Matėjas Falkonė". Nėra Stendalio, H. Balzako, G. Flobero vardų, bet apstu E. Zola (5), Gi de Mopasano (29), A. Dode (27), A. Franso (13) kūrinių. Gi de Mopasaną iš prancūzų kalbos vertė Užsienio reikalų ministerijos tarnautoja M. Blažonytė; kai kuriuos „Lietuvos žiniose" pasirodžiusius jo dalykus netrukus „Lietuvoje" iš naujo pateikė kažkokia Danguolė. Istorikas I. Jonynas 1923 m. šiame dienraštyje spausdino A. Dode „Laiškus iš mano malūno". 1925 m. čia pasirodė R. Rolano „Bethoveno gyvenimas" su V. Daugirdaitės (V. D-t-s) pratarme. Vertėjas V. Kamantauskas netrukus skundėsi, kad šios biografijos kratosi

[3] *Skodžius P.* Ko išmokė širdis.— V., 1983, p. 121.

[4] Lietuva, 1923, gruodžio 13.

lietuviškos leidyklos, o žurnalų redakcijos atsisako Moljero, P. Kornelio, J. V. Getės kūrinių[5]. Senųjų ir naujųjų Prancūzų akademijos narių Š. Nodje, F. Kope (po 3), E. Rostano, P. Burže (po 2), P. Loti, Ž. Rišpeno, A. Renje, Ž. Diuhamelio kūryba buvo pakopos į nūdieną. A. Žido apsakymu grožinės literatūros vertėjo darbą 1927 m. pradėjo A. Šimėnas.

Daug kas vertė iš vokiečių kalbos, imdami kas tik po ranka pakliuvo, todėl didiesiems talentams buvo ankšta tarp antraeilių ir trečiaeilių autorių. „Klaipėdos žinios" spausdino įžymiojo XIX a. pradžios romantiko E. T. A. Hofmano romaną „Velnio eliksyras" (vertėjas nenurodytas). B. Sruoga (Padegėlis Kasmatė) rašė: „Hofmano demonizmas — nėra griaunantis. Nežiūrint į jo žiaurumą, jis yra subtelingas, nežiūrint į jo paradoksalumą, jis yra loginis"[6]. Iš vokiečių spaudos parinktais įvairių tautų rašytojų kūriniais P. Mašiotas nusėjo lietuviškus vaikų žurnalus. Devyniolika kartų jis publikavo vien austrų rašytojo P. Rozegerio kūrinius. Tokiu pat keliu ėjo K. Puida, įteisindamas vokiečių kalbą kaip tarpinę vertimų kalbą — greta rusų, kuria lietuvių vertėjai kuo plačiausiai naudojosi (tai išduoda net pavardžių rašyba: Geinė[7], Giugo[8], Gamsunas[9] — ir hipernormalizmas Hiui de Mopasanas[10]). Klerikalinius vokiečių autorius vertė A. Jakštas, M. Vaitkus (M. V., Ancilla), M. Pečkauskaitė, J. Talmantas. 1923 m. „Lietuvos žiniose" B. Melngailis parengė nedidukę vokiečių poezijos antologiją. V. Gustainis (Valentas) atskleidė vokiečių simbolistą Š. Georgę, J. Tysliava — F. Verfelį ir kai kuriuos kitus ekspresionistus.

---

[5] *Kamantauskas* V. Pribrendusiu reikalu.— Lietuvis, 1927, kovo 23.
[6] Klaipėdos žinios, 1924, gegužės 18.
[7] Beraštis, 1920, Nr 1—2, 4, 5.
[8] Trimitas, 1922, Nr 7, p. 21—24.
[9] Sekmoji diena, 1921, Nr 17, p. 6; Žiežirba, 1922, Nr 2, p. 3.
[10] Naujas žodis, 1925, Nr 16, p. 5—6.

P. Gaučio vertimai keliais taškais nužymėjo italų literatūros gaires: Mikelandželo poezija, Dž. Leopardžio, G. D'Anuncijaus (3), G. Deledos novelės. Lietuviai susidūrė ir su ispanų klasiko V. Blasko Ibanjo (2) kūryba.

„Krivulė" pateikė stambių Š. De Kostero apsakymų (2), kurie, kaip ir B. Sruogos ar P. Juodelio atkurti E. Verharno eiliuoti kūriniai (3), geografiškai priklauso belgų literatūrai. Iš danų kalbos J. Savickis išvertė islando G. Paulsono apysaką. Nemąžtantis pasisekimas lietuvių spaudoje lydėjo švedę S. Lagerlef (11). F. Kiršos dėka atsirado suomių ir švedų poeto J. L. Runebergo poemos ištrauka.

Jauniausia lietuvių rašytojų karta susidomi norvegais. 1923 m. „Aušrinės" 1-ajame numeryje įdėta H. Ibseno „Brando" ištrauka galbūt versta K. Borutos[11]. Tais pat metais A. Venclova išspausdina pirmąjį savo vertimą – B. M. Bjornsono (3) apsakymą. Impresionistinę K. Hamsuno prozą (10) verčia L. Skabeika, E. Viskanta, apie jį rašo straipsnį S. Šemerys (Šerys).

Vakarų Europoje turbūt nebeliko valstybės, kurios literatūra neatsispindėtų lietuviškoje spaudoje. Nuolat rodėsi anglų rašytojų vardai — nuo Č. Dikenso (3) iki lordo Dansenio (E. J. Dunsany, 2). Nė vienas neprilygo seniai vertėjų pamėgtam O. Vaildui (19). Egzotiškasis R. Kiplingas (5), juoko magas Dž. K. Džeromas (4), detektyvų tėvas A. Konanas Doilis (4), avantiūristinių nuotykių žanro meistras T. Main Ridas su „Trimite" K. Puidos perteiktais „Išeiviais iš Transvalio" ir naujosios mokslinės fantastikos kūrėjas H. Velsas, kurį „Klaipėdos žinios" pristatė romanais „Pirmieji žmonės Mėnulyje" (iš vokiečių kalbos vertė P. Mašiotas) ir „Pasaulių karas" (iš anglų kalbos

[11] Apie pritrenkiantį „Brando" įspūdį („Viskas arba nieko!") K. Boruta rašė 1922 liepos 30 laiške A. Venclovai.— Kn.: *Boruta K.* Drauge su draugais, p. 66.

vertė K. Vairas-Račkauskas — K. V.), atskleidė anglų literatūros vertimų margumyną.

Amerikiečius garsino E. A. Po (5), Dž. Londono (12), O. Henrio (7), M. Tveno (13) kūryba. Pluoštą O. Henrio apsakymų periodikoje išvertė J. Petrėnas (Br-las). 1925 m. juos, išleistus atskira knygele, suplieke V. Kamantauskas: „O. Henry rašė ypatingu Amerikos didmiesčių žargonu („slang"), pasižyminčiu nepaprastu išsireiškimo gyvumu, ryškumu, vaizdingumu ir savitumu. To visko lietuviškajame vertime nėra nė silpno atspindžio, kaip ir negalėjo būti, kadangi vertėjas vertė iš rusiško vertimo"[12]. E. Po ir M. Tveno kūrinius taip pat ne iš originalo 1926 m. vertė F. Kirša (K.). „Ryto" bendradarbis J. Paukštelis savo romanui „Našlės vaikas" parinko antraštę pagal šiame dienraštyje 1924 m. išspausdintą amerikiečių rašytojo V. Irvingo apsakymą „Našlė ir jos sūnus".

Trisdešimt keturis kartus išversta indų rašytojo R. Tagorės kūrinių ir jų ištraukų. Jeigu pridėtume literatūros žurnalų vertimus ir publikacijas apie jį, paaiškėtų, kad trečiajame dešimtmetyje tai buvo populiariausias Lietuvoje užsienio autorius. Kas tik jo nevertė ir neimitavo! Kai kurie jo dalykai lietuvių spaudoje pasirodė ne po kartą. J. Pronskus „Trimitui" davė ir 1922 m. išleido dvi R. Tagorės pjeses — „Auką" ir „Paštą". 1924 m. „Tautos vaire" P. Vaičiūnas pateikė 139 jo poetines miniatiūras. 1926 m. pabaigoje indų rašytojas ketino užsukti į Kauną[13], ir tai dar labiau žadino domėjimąsi jo asmeniu bei kūryba. Pagrindinis R. Tagorės vertėjas buržuazijai valdant mokytojas J. Kazėnas 1927 m. per „Lietuvos" atkarpas perleido iš vokiečių kalbos išverstą apsakymų rinkinį „Alkani akmenys".

---

[12] Lietuva, 1926, kovo 2.
[13] Jaunimas, 1926, Nr 20, p. 13.

Laisvą plotą laikraščiai ir žurnalai užkaišinėjo įvairių tautų liaudies kūryba, ypač pasakomis, padavimais, kuriuose veikia arabai ir japonai, kabardinai ir „indionai".

Lietuvos laikraščiuose ir žurnaluose pristatyta dvidešimt penkių latvių rašytojų kūryba. Gausiausiai versti J. Rainis (30 kūrinių), J. Porukas (11), Aspazija (7), K. Skalbė (4). Artimiausių kaimynų literatūrą ištvermingai propagavo J. Paleckis (Telšiškis), kuris geriausius savo vertimus pakartojo rinkiniuose „Iš latvių literatūros" (Ryga, 1924 ir 1926), po kelis eilėraščius išvertė E. Skujeniekas (E. Pušinis), B. Melngailis, S. Santvaras.

Iš lenkų literatūros populiariausias tebebuvo A. Mickevičius (18), kurį mėginta įsprausti į lietuvių poeziją. „Pono Tado" vertimais periodikoje susirėmė A. Valaitis su K. Šakeniu; M. Gustaitis išvertė „Vėlinių" II dalį. Buvo skelbiamos J. I. Kraševskio poemų apie Lietuvą ištraukos. Redakcijos viliojo skaitytojus lietuviška tematika, spausdindamos tęsiniais I. Chodzkos „Vilijos krantų" ištraukas, kurias parinko Z. Kuzmickis (B. K-dis), J. Petrėno (Brundulo) perteiktą M. Reut istorinę apysaką „Vaidevutis". Pasisekimo turėjo subtilios K. Tetmajerio impresijos (14), H. Senkevičiaus (9), B. Pruso (7), E. Ožeškovos (Ožeškienės, 5), M. Konopnickos (Konopnickienės, 3) proza. Neblogai užsirekomendavo pradedantysis vertėjas S. Zarackas (Zareckas).

Atviru biologizmu ne vieną pašiurpino modernistinė S. Pšybyševskio apysaka „De profundis"[14], kurią „Lietuvos žiniose" vertė B. Z. „Kam reikalingi tokie liguistai pornografiški degeneratų kliedėjimai? Tokia lektūra (žinia, atskiroj knygoj, ne laikrašty) gal įdomi kokiam psichopatologui ar su atbukusiais nervais ištvirkėliui, bet ne paprastam normaliam skaitytojui. Įsivaizduoju sau, kokį įspūdį daro į „L. Ž." skaitytoją, kokį nors valstietį arba pusinteligentį, toks skaitymas. Ar labai padeda pakilti

[14] K. Z. Sielos nuodytojai.— Krašto balsas, 1923, gegužės 8.

jo sielai?"— piktinosi anoniminė Skaitytoja. Redakcija teisinosi: „Nėr, sakoma, velnias toksai baisus, kaip jį paišo. „De profundis" vertimas turi ir gerų pusių. Pirmučiausiai išversta gražia kalba, toliau, tai veikalas, kuris savo pragarsėjimu verčia ne vieną skaitantį asmenį su tuomi rašiniu pasipažinti. Žinia, jame yra vietų, kurios daugeliui nepatinka. Kur baigiasi normalūs apsireiškimai ir kur prasideda patologija (liguistumas), dažnai sunku yra nuspręsti net ir giliam specialistui"[15]. Dėl redakcijos gąstavimų apysaka kuriam laikui buvo pertraukta ir dėl spaustuvės kaltės sujaukta.

Baltarusiams atstovauja seni lietuvių pažįstami: J. Kupala, J. Kolasas-Taras Gušča. Gausiau pateikta 1922 m. Vilniuje mirusio Š. Jadvigino (A. Levickio) vaizdelių (7); liberaliniuose savaitraščiuose kaimui juos vertė neišaiškinta santrumpa *V. Žb.* pasirašinėjęs literatas.

Nors valdantieji sluoksniai gręžėsi į Vakarus, bet neišjudino lietuvių periodikoje įsitvirtinusios rusų klasikinės literatūros. Labai populiarus buvo A. Čechovas (37 pozicijos). Jį nuo seno įprasta „lietuvinti". Toliausiai nuėjo S. Dabušis, kuris ne tik keitė apsakymų veikėjų vardus, bet ir perdirbinėjo visas kitas realijas. Mėgstami tebebuvo L. Tolstojaus (25) moralinės problematikos apsakymėliai. Jo filosofinės didaktikos kūrinius vertė mokytojas E. Levinskas. Kai V. Jocaitis (A. Romus) 1922 m. „Lietuvoje" paskelbė „Kreicerio sonatos" vertimą, kuris su dideliais pertrūkiais ėjo gerą pusmetį, atsirado pykstančių, kam reikia rodyti nesveikas aistras[16]. V. Jocaitis pasiteisino norėjęs „išmėginti savo jėgas prie silpnesniojo daikto, o paskui kibti į rimtesnius. Šis vertimas autorių [t.y. vertėją] daug ko pamokė ir paaiškino. Tas kūrinys nėra visai be reikšmės, jis turi didesnės visuomeninės ir kultūrinės negu literatūrinės reikš-

[15] Lietuvos žinios, 1923, kovo 6.
[16] *Vaižgantas.* Kultūra ir pornografija.— Krašto balsas, 1922, lapkričio 12.

mės"[17]. Po kelerių metų Platono Karatajevo epizodas tame pačiame dienraštyje pranešė apie V. Jocaičio pradėtą versti epopėją „Karas ir taika".

„Bajorų lizdo" idėjos šių laikų visuomenei, ypač jaunuomenei, jau yra pasenę, nebeįdomios. O su gyvenimu tenka skaitytis. Dėl to ir negalime priimti Tamstos malonaus pasiūlymo „Bajorų lizdą" leisti",— 1923 m. vasarą atsakė „Kultūros" bendrovė I. Turgenevo romano vertėjui J. Sužiedėliui[18]. Z. Kuzmickis (B. Kantvydis) reiškė nepasitenkinimą: „Skelbiamės esą artimesni Vakarams nei Rytams <...> ir taip sakydami verčiamės... Turgenevą"[19]. Trečiasis tarp XIX a. rusų prozininkų lietuviškoje periodikoje buvo kaip tik šis rašytojas (15). „Panevėžio balse" P. Būtėnas išvertė jo apysaką „Patenkintosios [Triumfuojančios] meilės daina". Nedidelis I. Turgenevo rašinys 1924 m. „Krivulėje" buvo vertimo pamoka šio ir kitų rusų rašytojų vertėjui L. Žurauskui. Realistines lietuvių prozos tradicijas padėjo ugdyti V. Korolenkos (6), V. Garšino, D. Mamino-Sibiriako, V. Veresajevo (po 2) apsakymai.

Iš rusų poezijos pirmavo M. Lermontovo (11) ir A. Puškino (9) vertimai bei sekimai. Jaunas literatas I. Lapienis M. Lermontovo „Sakalą" įsiūlė net trims leidiniams[20]. I. Krylovą eilėmis vertė Margalis. Mokyklai J. Jablonskis parengė dvidešimt penkių jo pasakėčių vertimus proza; tokį metodą pašiepė A. Jakštas[21]. Pagal išverstų kūrinių skaičių vėlesnius rusų poetus pirmojo buržuazijos valdymo dešimtmečio lietuvių periodikoje galima išrikiuoti apytikriai tokia seka: F. Tiutčevas,

---

[17] Ten pat, 1922, gruodžio 1.

[18] MACBR, f. 5—5, l. 126.

[19] Lietuva, 1925, vasario 11.

[20] Tėvynės sargo, 1923, Nr 39 priedas Šeimyna, Nr 8, p. 32; Artojas, 1924, Nr 1, p. 11; Pavasaris, 1925, Nr 5, p. 10.

[21] Žr. A. Jakšto (Druskiaus) ir J. Jablonskio (Kirvelis Nusmuko) polemiką: Draugija, 1920, Nr 5—6, p. 234—235; Lietuva, 1920, liepos 7.

K. Balmontas (po 7), F. Sologubas (6), A. Pleščejevas, A. Maikovas, S. Jeseninas (po 4), S. Nadsonas, V. Briusovas, A. Blokas, N. Minskis (po 3). Geriausi vertimai yra L. Giros, K. Binkio, B. Sruogos, F. Kiršos.

Šiuo metu A. Jakštas, M. Vaitkus ir Maironis išvertė D. Merežkovskio eilėraštį „Христос воскрес!"[22] Tai buvo savotiškos varžybos, kurias patvirtina tą pačią dieną su Maironiu, tik kitame laikraštyje pakartotas M. Vaitkaus pataisinėtas vertimas.

Pažymėtina, kad iš apygausės rusų emigrantų kūrybos (A. Buchovo — 13, A. Averčenkos — 12, A. Kuprino — 5, A. Remizovo — 4, L. Andrejevo, Teffi — N. Lochvickajos-Bučinskajos, S. Minclovo — po 2 kūrinius) tiktai A. Averčenkos humoristikoje aiškiau kyšo antitarybinės tendencijos. Tuo laiku užsienyje gyveno ir gydėsi M. Gorkis. Jo kūryba (17 pozicijų) buvo pažangiųjų jėgų vėliava. Jau kažkelintą kartą lietuvių spaudoje nuskambėjo „Daina apie Sakalą" (2 vertimai 1924—1925 m.) ir „Daina apie Audros paukštį". Dalis M. Gorkio kūrinių dėl įvairių priežasčių neišvydo šviesos[23].

1925 m. „Aušrinėje" pasirodė be vertėjo parašo K. Borutos versta V. Majakovskio „Kairiojo maršo" ištrauka. Marijampolės prokuroras 6-ąjį žurnalo numerį sulaikė, o autorių, V. Majakovskį... patraukė į teismą[24]. 1919—1923 m. legalioje komunistinėje periodikoje išspausdinta tarybinių rašytojų V. Pletniovo (2) ir J. Fiodorovo kūrinių; pastarojo apsakymėlis „Areliai",

---

[22] *Merežkovskis D.* Bažnyčioj gieda: „Kristus kėlės!.." / vertė A. Jakštas.— Draugija, 1921, Nr 5—6, p. 161; „Linksma diena" / vertė M. Vaitkus.— Ten pat, 1922, Nr 3—4, p. 158; „Linksma diena" / vertė M. Vaitkus.— Rytas, 1927, balandžio 14; *Maironis.* Aleliuja: versta iš rusų kalbos.— Lietuvis, 1927, balandžio 14.

[23] Žr. redakcijų atsakymus autoriams: Lietuva, 1923, kovo 17; Aušrinė, 1924, Nr 1, p. 16.

[24] Žr.: Lietuvos žinios, 1935, rugpjūčio 3.

verstas B. Matusevičiaus (Nežinomo, N.), susilaukė trijų leidimų[25]. 1927 m. sausio mėnesį „Socialdemokrate" K. Snarskis paskelbė du J. Utkino eilėraščius; labai reikšmingai nuskambėjo „Sušaudymas", redakcijos bandytas išleisti be autoriaus pavardės, tik su parašu: „Vertė K. Žvaigždulis"[26]. Trečiojo dešimtmečio vidurio periodikoje K. Snarskis buvo žymiausias pasaulinės proletarinės poezijos, darbininkų kovos dainų vertėjas į lietuvių kalbą. Tuo laiku revoliucinės nuotaikos Lietuvoje buvo labai pakilios — tai atspindi penki „Internacionalo" vertimai (po du — komunistų ir socialdemokratų, vienas — eserų spaudoje). 1927 metais įvairių pakraipų lietuvišką spaudą užkariavo tarybinis satyrikas M. Zoščenka (26 pozicijos). Kad ir kaip būtų keista, uoliausiu jo vertėju tapo A. Jakštas (Smidras) savo atgaivintame „Garnyje".

Mūsų literatūros istorikams bus nelengva nustatyti vertimų šaltinius: vietoj autoriaus neretai savo pavarde ar slapyvardžiu pasirašęs vertėjas, nurodoma, kad versta „iš vokiško" ar „iš rusiško". Tokie dalykai dažni klerikaliniuose leidiniuose „liaudžiai" ir vaikų žurnaluose — ten, kur didaktika išguja meną.

Galbūt paaiškės, kad kai kurie vertimai — visai ne vertimai, bet originalioji kūryba. To, kas pasidarė nebeįmanoma po 1926 m. gruodžio 17-osios pasakyti tiesiogiai, opozicijos spaudoje padėjo išreikšti ezopinė kalba ir įtartino autentiškumo publikacijos, kurių antraštės šneka pačios už save: „Satrapo sapnas. (Persų pasaka)"[27], *Nerode Nerode.* Žuvusioji laimės paslaptis (Turkų pasaka)"[28].

---

[25] Lietuvos Komunistų partijos spauda.— V., 1981, d. 1, p. 265—266.
[26] Žr. cenzūrinį egzempliorių — KPIB, Gž 46.
[27] Lietuvos žinios, 1927, balandžio 23.
[28] Ten pat, 1927, spalio 3; Lietuvos ūkininkas, 1927, Nr 41, p. 7—8.

Trečiojo dešimtmečio lietuvių periodikoje gausu silpnų užsienio rašytojų kūrinių ir dar silpnesnių vertimų, tačiau tenai nėra pornografijos.

Dalis grožinės literatūros vertimų lietuvių spaudoje atsirado ne atsitiktinai, o pažymint garsių rašytojų sukaktis, prisimenant juos mirties atveju. Kai kuriuos vertimus lydėjo originalūs ar verstiniai straipsniai. Tiktai jubiliejai paskatino taip gausiai rašyti apie Dantę ir Dž. Baironą, A. Fransą ir R. Rolaną. Antrasis akstinas buvo „lietuvybės" ieškojimai pasaulinių klasikų biografijose ir kūryboje. Šito ėmėsi žmonės, rūpindamiesi lietuvių kultūros prestižo didinimu. Filosofijos žurnalas „Logos" surengė konkursą „Kanto santykiams su lietuvybe išaiškinti", bet jis nepavyko[29]. Kone 30 straipsnių apie A. Mickevičių paskelbta todėl, kad jų autorius traukė poeto nacionalumo mįslė. F. Dostojevskio dukters knyga sukėlė ilgą diskusiją dėl šio rašytojo kilmės. Ieškota lietuviškos šakos L. Tolstojaus genealogijos medyje. O. Milašiaus pareiškimai laikyti jį lietuviu, K. Balmonto kildinimasis iš Lietuvos ir netgi peikiamo M. Arcybaševo tariamai lietuviška gija, išryškėjusi šiam mirus („Jo prosenukas (motinos senukas) buvo garsingasis lietuvių generolas Tadas Kosciuška")[30] susilaukė vienodai greitų ir palankių atsiliepimų.

Dar tik buvo pradėta tyrinėti lietuvių rašytojų sąsajas su pasauline klasika. Vienas ryškiausių komparatyvizmo bandymų — V. Jocaičio straipsnis apie Maironio ir M. Lermontovo kūrybos paraleles[31]. Keli „Klaipėdos žinių" straipsniai skirti lietuviškajai tematikai vokiečių literatūroje. Plačiai ir įvairiai atsiskleidė lietuvių ir čekų kultūrų ryšiai O. Puidienės specia-

---

[29] Logos, 1921—1922, sąs. 1—2, p. 128, sąs. 3—4, p. 224; 1924, Nr. 2, p. 160—161.

[30] Židinys, 1927, Nr 3, p. 237.

[31] Lietuva, 1927, sausio 7.

liai parengtame „Krivulės" 1924 metų 10 numeryje. Užsienio specialistų žodis padėjo išvengti diletantizmo nagrinėjant pasaulinės literatūros reiškinius.

Įvairių tautų ir epochų rašytojų kūriniai daugeliu atvejų atsiliepė į gyvenimo poreikius. Kiekvienas leidinys rinkosi autorius ir jų vertintojus pagal savo linkmę. Vertimų sraute vyraujanti XIX ir XX amžių klasika palaikė realistinio ir romantinio meno tradicijas. Laisvesni modernistiniai užsienio literatūros ieškojimai šokiravo skaitytojus.

NAMAMS IR PASAULIUI

1

Kultūrinį Lietuvos gyvenimą trečiajame šio amžiaus dešimtmetyje padėjo organizuoti ir gyvinti gausėjantys tautinių mažumų leidiniai. Kai kurie jų savo profesiniu lygiu ne tik nenusileido lietuviškai spaudai, bet net spartino jos brandą. Toks leidinys buvo dienraštis „ЭХО" („Aidas", 1920–1940). Jį redagavo A. Buchovas, vėliau tapęs vienu žymiausių tarybinių satyrikų.

1920 m. spalio 22 d. „literatorius" Arkadijus Buchovas įteikė Kauno miesto ir apskrities viršininkui pareiškimą leisti ir redaguoti laikraštį rusų kalba. Spalio 26 d. išėjo pirmasis „Эхо" numeris. Pavėluotai surinkusi duomenis apie „literatūros ir politikos dienraščio" vadovą, miesto valdžia lapkričio 5 d. išsiaiškino, kad A. Buchovas, „gyv. Kaune, Kęstučio g. Nr 37, but. 10, rusų pilietybė, tautybė rusų, stačiatikis, gimęs 1889 mt.

Ufoje, juridinio fakulteto, <...> atvažiavo iš Gardino spalio mėn. 1 d."[1]. Taigi neprabėgo nė mėnesio, kai jis atvyko į Kauną, ir per tą laiką spėjo įveikti leidybos problemas ir suburti redakciją. Tai buvo tiesiog neįtikėtina. Tačiau toks bruožas būdingas visai A. Buchovo veiklai, kauniškei — juoba.

Ikirevoliucinę rusų spaudą pažįstančiai Lietuvos inteligentijai A. Buchovo pavardė priminė žurnalų „Сатирикон" ir „Новый Сатирикон" puslapius, kuriuose jis nepaprastai šmaikščia savo plunksna pelnė A. Averčenkai ir Teffi tolygų populiarumą. Karštai pritaręs Vasario revoliucijai, vėliau penkių apsakymų knygų autorius šitaip atsiliepė apie savo poziciją Didžiojo Spalio atžvilgiu: „Aš vėlavau į revoliuciją kaip provincijos prekinis traukinys tarp dviejų stotelių"[2].

A. Buchovas su žmona [aktore?] 1919 m. vyksta į tarybinį Vilnių dirbti teatro trupės repertuaro vedėju, traukiasi nuo lenkų legionierių į Gardiną[3], bendradarbiaudamas tenykštėje spaudoje[4], kol galiausiai atsiduria Lietuvos teritorijoje. Apie netikėtą atsiradimą Kaune A. Buchovas „Эхо" skaitytojams pasakoja išmoningas istorijas, aiškindamas, kad tokį žingsnį nulėmę idėjiniai motyvai[5].

„Эхо" galėjo tapti įnirtinga baltųjų emigrantų santalka tarybinei santvarkai koneveikti, tačiau A. Buchovas nenusmuko iki primityvaus antitarybiškumo ir kitų neskatino. Įžanginiame dienraščio straipsnyje jis nepritarė tarybiniams idealams, bet ir atsisakė „giedoti ditirambus pietų ar šiaurės generolams,

---

[1] LTSR CVA, f. 402, ap. 6a, b. 33, l. 4.

[2] *Бухов А.* Кесарево — кесареви.— Пг., 1917, с. 3.

[3] *Ананьин С.* Аркадий Бухов.— В кн.: *Бухов А.* Рассказы, пародии, памфлеты. М., 1972, с. 249.

[4] *Донской С.* Частные уроки сатирика Бухова.— Гродненская правда, 1972, 6 мая.

[5] Эхо, 1920, 14 декабря; 1922, 5 августа; 1923, 15 февраля.

bandantiems, skambant pentinams, atkurti senąją Rusiją", nežadėjo kaulyti pagalbos vietiniams emigrantams. „Juolab mūsų laikraštis neturi tikslo spręsti kažkokius specifinius rusų uždavinius. Mūsų uždavinys, ypač tokiomis atsakingomis dienomis, būti Lietuvos laikraščiu, artimu tiems skaitytojams, kurie negali vartoti kitos kalbos, tik rusų". Iš pradžių A. Buchovas aktyviai rodė antitarybinį nusistatymą, bet pirmųjų metų pabaigoje jau pasamprotavo ir apie bolševizmo idėjų patrauklumą darbo žmonėms[6]. Juo toliau, juo labiau „Эхо" ideologinė pakraipa darėsi neaiški.

Penkerius metus dienraštį leido knygyno savininkas M. Kaplanas. Teisinės atsakomybės sumetimais A. Buchovas 1922 m. susikeitė su juo vaidmenimis: numerio pabaigoje ėmė pasirašinėti leidėju, perleisdamas kompanionui redaktoriaus titulą. Nusivylęs emigracija, A. Buchovas ryžosi sustiprinti leidinyje protarybines tendencijas. Tam tikslui 1925 m. jis atpirko iš M. Kaplano dienraštį, tapdamas jo leidėju ir likdamas faktiškuoju redaktoriumi. Rusų emigrantų laikraščiai Prancūzijoje ir kituose kraštuose ėmė nerimauti, kad „Эхо" orientuojasi į Maskvą. Taip iš tikrųjų ir buvo[7]. 1927 m. pabaigoje perleidęs dienraštį advokatui žurnalistui N. Radinui, A. Buchovas sugrįžo į Tarybų Rusiją[8].

Idėjinius „Эхо" vingius sunku būtų atpainioti ir specialioje studijoje. Atidesnis tyrinėtojas čia ras prieštaravimų ir paradoksų, rodančių, kad leidinį tvarkė be galo guvaus proto, bet pasiduodantis sugestijoms literatas. Jis gražiai sutarė su krikščionių demokratų vyriausybės užsienio reikalų ministru J. Pu-

---

[6] *Аркадский Л.* Дневник журналиста.— Там же, 30 декабря.
[7] *Ананьин С.* Аркадий Бухов.— В кн.: *Бухов А.* Рассказы, пародии, памфлеты, с. 249—250.
[8] Jo, kaip „Эхо" leidėjo, parašas išnyko lapkričio 9 d.

rickiu[9], nes gaudavo nemenką pašalpą laikraščiui leisti[10], ir pešėsi su A. Voldemaro šalininkais[11], pykosi su liaudininkais[12], kuriems rengėsi iškirsti pokštą — perimti oficiozą „Lietuva" su visais jo prenumeratoriais į privačią savo nuosavybę[13], šaipėsi iš socialdemokratų frakcijos seime[14], susikirto su komunistine „Litrostos" agentūra[15]. A. Buchovui teko gerokai paklaidžioti, ieškant socialinės pažangos kelių. Tuo atžvilgiu lemtingas feljetonas apie save, išspausdintas 1926 m. vasarą[16]. Savo žurnalistine intuicija stengdamasis perprasti gyvenamosios aplinkos reiškinius ir žmones, A. Buchovas „Эхо" skiltyse paliko stebinančią gausybę publicistinių rašinių — žaibiškų momento nuotraukų ir daug grožinės kūrybos.

Mažne kiekviename „Эхо" numeryje skaitytojai rasdavo po kelias stambias publikacijas, pasirašytas Ark. Buchovo pavarde, L. Arkadskio, A. Panino ir kitokiais slapyvardžiais, kriptonimais ar be jokių parašų, tačiau atpažįstamas pagal autoriaus dėstymą — gyvą, žaismingą, užkrečiantį smagiu juoku ir skatinantį mąstyti. A. Buchovo kūryba prisidėjo prie naujos feljetono sampratos įtvirtinimo lietuvių spaudoje. Daug kam atrodė, kad visas laikraštis — vieno A. Buchovo kūrinys: per kraštus besiliejantį savo sąmojį jis šliūkščiojo ir ten, kur niekas to nesitikėjo. Regis, nieko jam nebuvo lengviau, kaip bet kurį politikos, kultūros, buities faktą paversti sensacija, feljetonu, pikantiška istorija, sueiliuoti reklamą, parodiją ar sa-

[9] Lietuvos balsas, 1921, gegužės 24.
[10] Lietuvos žinios, 1921, rugpjūčio 8; Kibirkštis, 1926, Nr 14, p. 51.
[11] Žr. A. Voldemaro ir A. Buchovo polemiką: Lietuvos balsas, 1921, gegužės 24, 31, birželio 7; Эхо, 1921, 2 июня, 7 сентября.
[12] Žr.: Lietuvos žinios, 1926, rugpjūčio 3, 8.
[13] LKLIR, f. 13—1798, l. 40.
[14] Эхо, 1924, 6 декабря.
[15] Darbininkų žodis, 1920, Nr 4, p. 7.
[16] Эхо, 1926, 6 августа.

tyrinės poemos fragmentą, nors vieno jo literatūrinio feljetono antraštė įspėjo: „Darbas ne iš lengvųjų"[17].

A. Buchovas palaikė artimus ryšius su ankstesniais savo bičiuliais, žymiais rašytojais, kurių daugelį plakė ta pati skaudi emigranto rykštė. Jo reportažai apie jų viešnagę Kaune yra unikalūs Lietuvos kultūrinio gyvenimo dokumentai. Lietuvių spauda aptarė tik I. Severianino „poezokoncertą" ir A. Belo paskaitas, o „Эхо" aprašė ir A. Tolstojaus literatūrinį vakarą 1922 metais[18], A. Averčenkos humoro vakarus 1923 metais[19], pranešė apie tarybinio publicisto M. Kolcovo stabtelėjimą Kaune pakeliui į Paryžių 1924 metais[20], apie A. Kuprino ketinimą tais pat metais aplankyti Kauną ir surengti čia savo kūrybos vakarą[21]. Šių rašytojų ir kitų senų savo bičiulių — J. Čirikovo, A. Jablonovskio, Vas. Nemirovičiaus-Dančenkos, Teffi — kūrybą[22] A. Buchovas rankiojo iš kitų emigrantinių leidinių ir skelbė naujus jų kūrinius su neįprastu Lietuvoje prierašu: „Persispausdinti nenurodžius šaltinio draudžiama", minėjo liūdnus autorių jubiliejus, belaikes mirtis.

Penkerius metus A. Buchovas kiekybiškai (daugeliu atžvilgių — ir kokybiškai) nurungė kitų emigrantų kūrybą. 1926-aisiais laikraštyje pasirodęs didžiulis tarybinių satyrikų būrys pakeitė literatūrinę leidinio geografiją. Emigrantų humorui be-

---

[17] Там же, 1921, 18 сентября.

[18] Там же, 1922, 19 января, 1 февраля.

[19] Там же, 1923, 12, 17 января. Veikiausiai A. Buchovo prišnekintas K. Glinskis Valstybės teatre ketino statyti A. Averčenkos pjesę, su kuria teatralus supažindino atvykęs į Kauną autorius. „Buchovas prašo mūsų juoktis tik kuo daugiaus komediją beskaitant",— rašė L. Gira 1923 sausio 7 dienoraštyje.— LKLIR, f. 13—1795, l. 5.

[20] Эхо, 1924, 7 октября.

[21] Там же. 1924 sausio 1 A. Buchovui rašytame laiške iš Paryžiaus A. Kuprinas teiravosi, ar jam pavyktų Kaune perskaityti 2—3 naujus apsakymus ir šiek tiek uždirbti.— MACBR, f. 96—285.

[22] Jų laiškai A. Buchovui — ten pat.

liko skurdžios kertelės. Tai iš dalies sutapo su liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės atpalaiduotais visuomenės demokratėjimo reiškiniais, kurie palietė ir lietuvių spaudą. A. Buchovui dabar atsirado daugiau galimybių atnaujinti ryšius su draugais, rašytojais satyrikais, likusiais Tarybų Rusijoje. „Эхо" virto legalia tribūna šiaip jau cenzūros suvaržytai tarybinei periodikai Lietuvoje populiarinti. Iš laikraščių „Правда", „Известия", „Красная газета", žurnalų „Крокодил", „Смехач" „Беднота" ir kitų leidinių A. Buchovas perspausdino daugiau kaip trisdešimties tarybinių autorių kūrinius. Geras pusšimtis M. Zoščenkos humoreskų ir paties redaktoriaus straipsnis atskleidė šio staiga subrendusio „nuskriaustos miesčionijos tyrinėtojo" talentą. Laikraštyje pasirodė keli V. Katajevo, M. Kolcovo satyrinės prozos gabaliukai, I. Babelio „Raitelių armijos" ištrauka, anksčiau A. Buchovo pašieptų D. Bedno, V. Majakovskio eilėraščių. Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 9-ųjų metinių išvakarėse tęsiniais dvi savaites ėjo žymaus TSRS valstybinio ir partinio veikėjo V. Bonč-Brujevičiaus atsiminimai apie šią revoliuciją.

Gindamasis nuo buržuazinių emigrantų spaudos puolimų, A. Buchovas stiprino savo išpuolius prieš ją, ėmė kandžiai polemizuoti su Rygos dienraščiu „Сегодня" ir įvairiais būdais jo peršama nacionalistine, pornografine, sapnų aiškinimo lektūra. Jis didžiavosi savo mokykla — rusų klasikine demokratine literatūra.

Nereikia įsivaizduoti, kad A. Buchovas staiga „persiauklėjo", tapdamas nuosekliu buržuazinės sistemos kritiku ir tarybinės kultūros adoruotoju. Dideli socialiniai pertvarkymai ir kultūrinė revoliucija Tarybų šalyje neapsiėjo be nukrypimų, į kuriuos A. Buchovas ir toliau reagavo satyriškai. Taip pat nereikia manyti, kad jis vienintelis savo laikraštyje domėjosi

tarybinė literatūra; jam išvykus, 1928 metais smarkiai sumenkęs „Эхо" iš tų pačių šaltinių persispausdinėjo M. Zoščenkos, V. Inber, V. Lebedevo-Kumačiaus kūrinius.

Ilgą laiką gyvendamas Kaune, A. Buchovas įsitraukė į lietuvių kultūrinį gyvenimą: informavo „Эхо" skaitytojus apie svarbesnius įvykius, renginius, ruošė spaudos leidinių apžvalgas, recenzavo teatrų spektaklius, paskelbė nemažai feljetonų „kaunietiška" tematika, šaižiai polemizavo ir replikavo. Kad ir kokiomis akimis jie žiūrėjo į A. Buchovo asmenį, negalėjo nesižavėti jo intelektualumu, skverbimusi į visas gyvenimo sritis ir — ką jau ten kalbėti! — literatūriniu meistriškumu. Ne tik savo kūryba, bet ir pačia dienraščio sandara — medžiagos grupavimu, maketavimu, gyvomis antraštėmis, šriftų žaismu — A. Buchovas ardė laikraštinius stereotipus, darydamas pastebimą poveikį modernaus ir savito veido ieškantiems periodiniams leidiniams (pvz., „Kauno naujienoms" 1925—1926 m.). Dienraštis informatyvumu lenkė lietuvių laikraščius: pasirodydavo ne popiet su kitos dienos data, orientuodamasis į provincijos skaitytojus, o vakare, tad spėdavo įdėti rytines „Eltos" žinias[23], turėjo Vokietijoje specialųjį korespondentą, atsiradus reikalui ir be jo leido papildomas laidas — ekstra telegramas, kurios dirgino rambokus kolegas lietuvius[24]. Apie „Эхо" vadovų sugebėjimus pajamingai verstis, patraukti prenumeratorius įspūdingomis dovanomis — stambiais literatūros klasikų raštų rinkiniais — lietuviškų laikraščių redaktoriai galėjo tik svajoti.

A. Buchovas draugiškai bendradarbiavo, bičiuliavosi su įtakingais lietuvių spaudos veikėjais, aktyviai dalyvavo Lietuvių

[23] *Bagdonas M.* „Elta" ir laikraščiai.— Lietuvos žinios, 1923, gruodžio 15.

[24] Taip nepritinka.— Lietuvos žinios, 1922, liepos 6.

rašytojų ir žurnalistų sąjungos veikloje[25]. (Nors ir nemokėdamas lietuviškai, į šią sąjungą išimties keliu buvo priimtas 1924 m. gruodžio mėnesį.[26]) Ir vis dėlto jo kūrybos buvo išversta labai nedaug[27]. Kalčiausias čia buvo pats A. Buchovas: jis piktai išbarė rusų emigrantų laikraščius, kurie persispausdinėjo jo feljetonus neatsiklausdami ir be „Эхо" nuorodos[28]. Lietuviški leidiniai pernelyg skurdžiai gyvavo, kad būtų linkę prašyti autoriaus sutikimų ir paskui mokėtų jam honorarą. Užtat lietuvių periodika (net provincijos laikraščiai) gausiai vertė A. Averčenkos ir M. Zoščenkos kūrybą, kuria Lietuvos skaitytojus sudomino A. Buchovas.

1923 m. pabaigoje A. Buchovas įsteigė pigių knygelių leidyklą Europos klasikų kūrinių vertimams lietuvių kalba leisti[29]. 1924 metais su „Эхо" firma išėjo du K. Binkio išversti leidinėliai — L. Tolstojaus apysaka „Kaukazo belaisvis" ir Č. Dikenso romano santrauka „Dovydukas Koperfildas". Jie buvo išreklamuoti dienraštyje kaip paspara besimokantiems lietuvių kalbą. Tais pat metais A. Buchovo spaudžiamas L. Gira greitomis sukurpė „Rusiškai—lietuviškąją gramatiką", kuri susilaukė triuškinančios J. Jablonskio kritikos[30] ir atvėsino leidėjo entuziazmą.

---

[25] Эхо, 1925, 25 апреля.

[26] Lietuva, 1924, gruodžio 19; *Rigardis A.* Lietuvos žurnalistų sąjungos istorijos lapas.— Sėjos baras, 1931, Nr 2—3, p. 43.

[27] 1921 m. išspausdinta A. Buchovo humoreska „Karyje" (Nr 51—52, vertėjo parašo nėra), vaizdelis „Trimito" žurnale (Nr 14, p. 26—28, vertė slapyvardžiu Bylėkas pasirašęs literatas), 1925 m.— dešimt feljetonų valdžios oficioze „Lietuva" (kovo 21—liepos 25, vertėjas nepažymėtas). 1927 m. jis davė socialinį pamfletą apie lietuvių emigraciją į Braziliją satyros žurnalui „Aitvaras" (Nr 1, p. 4).

[28] *Бухов А.* О литературной развязности и авторской собственности.— Эхо, 1924, 5 апреля.

[29] Там же, 1923, 2 декабря.

[30] Švietimo darbas, 1924, Nr 10, p. 965—972.

Gražiai draugavo Buchovų ir Girų šeimos[31]. Dienraščiui „Эхо" L. Gira sukūrė eilėraščių rusų kalba „В альбом Е. Т. Жихаревой", „Не говори мне о любви, не говори...", „Много волн на буйном море...", „Я не вижу себе осанны..."[32]. Pastaruosius tris jis pateikė kaip savo kūrinių vertimus, tačiau iš tikrųjų tai originali L. Giros kūryba, trauktina į jo poezijos rinkinius. Specialiame lietuvių kultūros numeryje jis paskelbė literatūrinį laišką A. Buchovui „Rusiška lietuviškai ir lietuviška rusiškai", kuriame, apibūdinęs literatūros vertimus ir tautų bendradarbiavimą, minėjo S. Dabušio ketinimą versti „Эхо" redaktoriaus humoristinius apsakymus[33].

1926 m. pabaigoje A. Buchovas pirmasis atsiliepė į „Lietuvos žiniose" išspausdintą J. Pronskaus (Bangpūčio) straipsnį „Lietuvos žinių" platinimo reikalu", išvanodamas buržuazinių partijų spaudą, o labiausiai — valdžios oficiozą „Lietuva"[34]. „Эхо" redaktoriaus imtą gvildenti laikraščių atitrūkimo nuo liaudies masių problemą (Bangpūčio straipsnis netrukus sujudino ir lietuvišką periodiką)[35] papildė O. Puidienė kartėlio pilnais žodžiais: „Pamėginkite tapti nepartiniu lietuvių žurnalistu ar rašytoju, ypač pastaruoju metu, kai, iš vienos pusės, visos mūsų spaudos tiražas bankrotiškai smuko, o iš kitos — spauda tapo valdančiosios partijos organu. <...> Rašytojai, žurnalistai atiduoda savo darbą veltui, dargi džiaugdamiesi, kad jį ima"[36]. „Puidienė padarė viešą, mūsų parapijinėmis sąlygomis drąsią demonstraciją, nueidama į rusų spaudą. Atrodo,

---

[31] LKLIR, f. 13—1794, l. 55, 61, 67; f. 13—1798, l. 14, 35, 57, 59.
[32] Эхо, 1926, 11 июня; 1927, 13 марта, 12 июня.
[33] Там же, 1927, 5 июня.
[34] *Панин А.* Голоса ненужных.— Эхо, 1926, 16 ноября.
[35] Lietuva, 1926, lapkričio 20, 23; Lietuvos žinios, lapkričio 27; Lietuvis, Nr 48, p. 3—5, Nr 50, p. 6—7; Židinys, Nr 11, p. 251.
[36] *Пуйдо А.* О „голосах ненужных".— Эхо, 1926, 18 ноября.

atėjo lemtinoji valanda susivokti padėty ir gelbėti spaudos reikalu tai, kas dar galima išgelbėti",— rašė B. Sruoga[37].

Seimo narys kritikas V. Bičiūnas „Эхо" dienraštyje bandė teisinti lietuviško nacionalizmo apraiškas. Slapyvardžiu Spector jis pasireiškė ir kaip teatro recenzentas[38]. 1926 m. V. Bičiūnas prisidėjo prie A. Buchovo protarybinės veiklos aiškintojų[39]. Teatro klausimais laikraštyje rašinėjo V. Pravdinas-P. Lubickas.

„Pataisytas" „Faustas", „restauruota" N. Gogolio „Kalėdų nakties" fabula, Kauno čiastuškos[40] ir daugybė kitų perdirbinių atskleidė didžiulį A. Buchovo — parodijuotojo talentą. Itin stiprių paskatų tokiai kūrybai jis gavo iš mėgstamiausio savo poeto A. Puškino. 1921 m. vasarą A. Buchovas pradėjo skelbti satyrinę poemą „Eugenijaus Onegino" motyvais, daugiau kaip mėnesį vos ne kasdien pateikdamas iki 20 ir daugiau ketureilių[41]. Jis vaizdavo vėtytą ir mėtytą rusų emigrantą, kuris bastosi po Vakarų Europą ir vis grįžta į Kauną. Šaipydamasis iš kairės ir iš dešinės, autorius pajudino gausybę politinių aktualijų ir socialinių klausimų. Su ideologiniu jų vertinimu ne visur galima sutikti, tačiau meninei įtaigai atsispirti neįmanoma.

Šios poemos A. Buchovas neištempė iki galo, prisipažindamas, kad jo kūrinys tėra dienoraštis apie „mulkį, <...> kenksmingą kai kada". Keliskart autorius bandė savo poemą tęsti, „lietuvino" ją dramos pavidalu, bet nebesumezgė galų su galais. Nors krikščionių demokratų oficiozas A. Kiliuko (A. Naujoko) lūpomis piktinosi, kam tokį veikėją A. Buchovas atsigabeno į Kauną[42], visi graibstė „Эхо", kvatodami iš vinklių lietuviškos

37 Lietuvos žinios, 1926, lapkričio 20.
38 Эхо, 1922, 3 октября; 1923, 8 февраля; 1924, 9 февраля.
39 *Daugis Pr.* Kuriam ponui? [rankr.].— VVUBR, F 227, p. 475—483; t. p. žr.: Rytas, 1930, kovo 24.
40 Эхо, 1923, 7 ноября; 1924, 13 июня; 1926, 24 декабря.
41 Там же, 1921, 5 июня — 10 июля.
42 Laisvė, 1921, birželio 21.

tikrovės charakteristikų ir valdžios atstovų (tarp jų — ir poeto J. Baltrušaičio) veiklos aprašymų. Jeigu ne šios poemos bandymas, kažin ar K. Binkiui būtų kilusi mintis parodijuoti Maironio „Jaunosios Lietuvos" herojų Juozą Rainį.

Pirmieji vertimai į rusų kalbą „Эхо" puslapiuose buvo padavimai apie Kauno miesto įkūrimą ir Jūratę ir Kastytį (vertė L.)[43]. Straipsniams apie lietuvių kultūros ir meno įžymybes — Maironį, V. Kudirką, M. K. Čiurlionį, J. Basanavičių, P. Vileišį, K. Būgą, J. Jablonskį — išvardyti pakaktų abiejų rankų pirštų. A. Buchovo redaktoriavimo metu nedaug teišspausdinta ir lietuvių rašytojų kūrinių. A. Valaitis išvertė Maironio eilėraštį „Miškas ūžia"[44], A. Kusikovas (Paryžius) — J. Tysliavos eilėraštį „Elli"[45], *K. L.* — V. Krėvės impresiją „Aras"[46]. Pagrindiniu lietuvių poezijos vertėju tapo kurį laiką „Эхо" redakcijoje padirbėjęs poetas E. Škliaras. Dar 1922 m. jis apsiskelbė rengiąs dvylikos lietuvių poetų antologiją[47]. E. Škliaro dėka čia atsirado M. Gustaičio „Jaunos širdys", K. Jurgelionio „Atmintis", K. Binkio „Persiskyrimo dainos" pirmoji dalis ir „Ko čia taip ilgu...", F. Kiršos „Kas ta meilė — ar sakyti?", „Mano dainos, skambios dainos...", J. Mikuckio „Bangai", P. Būdvyčio „Ruduo"[48]. Jis palankiai recenzavo J. Tysliavos eilėraščių rinkinį „Traukinys"[49]. 1928 metais E. Škliaras dienraštyje suaktyvino lietuvių literatūros vertimus, populiarino žymiausius rašytojus, naujas knygas ir žurnalus.

---

[43] Эхо, 1920, 30 декабря; 1921, 4 января.
[44] Там же, 1922, 30 июля.
[45] Там же, 1925, 15 ноября.
[46] Там же, 1923, 23 декабря.
[47] Lietuva, 1922, kovo 1.
[48] Эхо, 1922, 26 марта; 9 апреля, 11 июня, 22 августа; 1923, 4 июня.
[49] Там же, 1923, 7 августа.

„Эхо" turėjo atskirą kultūros priedą. 1921 m. vasarą išėjo keturi A. Buchovo redaguoto literatūros ir meno humoristinio mėnesinio žurnaliuko „Заря" („Aušra") numeriai su linksmais redaktoriaus apsakymais ir užsienio rašytojų kūrinių vertimais lengvam pasiskaitymui. Šio iliustruoto 12 puslapių apimties „Эхо" priedo atsakomuoju redaktoriumi ir leidėju pasirašęs M. Kaplanas.

Didėlesnio, 16 puslapių, bevardžio „ЭХО" SAVAITINIO 1923 METŲ PRIEDO tituliniame puslapyje M. Kaplanas įrašytas redaktoriumi, o A. Buchovas — leidėju. Tai neturėtų stebinti,— šitaip jie susimainę vietomis ir pačiame dienraštyje,— jeigu ne įsidėmėtina aplinkybė: pagrindinė iliustruoto priedo redakcija ir kontora nurodyta Berlyne. Taigi medžiaga leidiniui buvo organizuojama Vokietijoje. 1924 m. pabaigoje atsirado naujo redaktoriaus B. Orečkino (Berlynas) pavardė, kuri išliko ir 1925 metais (vėliau savaitraštis veikiausiai nėjo). Sekmadieniniam „Эхо" priedui, besidairiusiam į Vakarų Europą, lietuvių kultūra visiškai nerūpėjo.

Kaip matome, septynerius metus A. Buchovo redaguotas, o galiausiai ir leistas dienraštis „Эхо", sudėtingai evoliucionavęs, pakreipė gaires ir toli pažengė, populiarindamas tarybinę literatūrą. Laikraštis kovojo už visuomenės ir meno demokratizavimą, pristabdė kylantį bulvarinės spaudos potvynį. Išliekamą vertę turi jame užfiksuoti Lietuvos kultūrinio gyvenimo faktai, kurių negalima rasti kituose leidiniuose, vieni pirmųjų bandymų po Pirmojo pasaulinio karo versti lietuvių poeziją į rusų kalbą.

Kiti trečiajame dešimtmetyje rusų kalba Kaune pradėję eiti periodiniai leidiniai neatlaikė varžybų su „Эхо" ir anksčiau ar vėliau turėjo sustoti. Taip atsitiko 1921 m. vidury 84 numerius išleidusiam informaciniam „nepriklausomos demokratinės minties" dienraščiui „ВОЛЬНАЯ ЛИТВА" („Laisvoji Lietuva"), kurio redaktorius ir leidėjas baltarusių reikalų ministras be portfelio J. Voronka sumanė įkurti lietuvių, baltarusių ir žydų sandraugą, apeinant pagrindinius kalbos vartotojus — rusus. Nuo greitos mirties dienraščio neišgelbėjo nė pigių sensacijų priedas

„Зеркало" („Veidrodis")[50], A. Buchovo įsteigto žurnaliuko „Заря" konkurentas, kurį redagavo J. Vegovas ir D. Džonsonas.

„Вольная Литва" persispausdinėjo rusų poetų kūrinius, propagavo J. Kupalos kūrybą, paskelbė E. Škliaro ir J. Vegovo eilėraščių lietuviška tematika. Lietuvių poezijai atstovavo Maironio poemos „Raseinių Magdė" pradžia ir M. Grigonio (Швирне Жвине)eilėraštis „Gimtinė" (vertė N. Serebrianskis). Tęsiniais išspausdinta M. Biržiškos „Lietuvių literatūros apžvalga". Laikraštyje epizodiškai bendradarbiavo archeologas muziejininkas E. Volteris.

1922 m. rugpjūčio 18 d. Kaune išėjo pirmas ir paskutinis informacinio dienraščio „ДЕНЬ" („Diena") numeris, kurį redagavo žinomas žurnalistas A. Gidoni, o redaktoriumi leidėju pasirašė M. Nievežskis. Dienraščio vadovai, rusų kalbą laikydami tarpnacionalinio bendravimo Lietuvoje kalba, žadėjo jį paversti „visas gyvas demokratines šalies jėgas" jungiančiu organu.

1924 m. pradžioje pasirodė dubliuotas lietuvių ir rusų kalbomis Lietuvos jūrininkų sąjungos 8 puslapių spaudinys su pretenzingomis antraštėmis „GYVENIMAS IR MENAS" — „ЖИЗНЬ И ИСКУССТВО". Jame išspausdintas pikantiškas Kapitono Nemo (A. Ausguridžio) rašinys jūreiviška tematika „Du broliu"[51]. Šis kinematografuose platinamų programų su iliustruota filmų apžvalga pirmtakas (red. A. Novichovičius), netrukus pavadintas „Inkaru"[52], ilgainiui išaugo į pirmąjį lietuviškos jūreivystės žurnalą.

Lietuvos piliečių rusų demokratinė sąjunga 1925 m. išleido šešis žurnaliuko „НАША ЖИЗНЬ" („Mūsų gyvenimas") numerius, suredaguotus šios sąjungos sekretoriaus J. Tatarincevo. Redakcija pabrėžė, kad tai esąs vienintelis spaudinys rusų mažumos

[50] Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 24—25.
[51] Šis rašinys persp.: Karys, 1926, Nr 2, p. 24—25.
[52] LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 102, l. 1—7.

interesams Lietuvoje ginti, tačiau labiausiai jam rūpėjo cerkvės reikalai. Šis leidinys vaidijosi su liaudininkų „Lietuvos žiniomis"[53]. Nuo 5-ojo numerio „Наша жизнь" pasivadino politikos, mokslo ir literatūros žurnalu. Jeigu čia kas ir verta dėmesio, tai tik apsakymas iš rusų emigrantų buities Paryžiuje „Apleistasis", kurį parašė V. Fedotovas — aktorius, režisierius V. Fedotas-Sipavičius-Sipaitis[54], vėliau V. Švitrigailos slapyvardžiu pasireiškęs lietuvių dramaturgijoje.

Visuose rusų kalba Kaune einančiuose leidiniuose per blankiai atsispindėjo lietuvių visuomenės bei kultūros rūpesčiai. 1925 m. pasirodė pranešimų apie Rygos dienraščio „Сегодня" priedą „Kauno gyvenimas"[55]. 1926 m. rugsėjo mėnesį pradėjo eiti „ГОЛОС ЛИТВЫ" („Lietuvos balsas"), pagal metriką — „nepartinis, pažangus laikraštis"[56], skirtas Lietuvos gyvenimui nušviesti. Jį redagavo buvęs „Эхо" atsakingasis sekretorius I. Kobylinskis[57]; iki 65-ojo numerio laikraščio atsakomuoju redaktoriumi pasirašinėjo V. Fedotovas, paskiau — A. Dzimitrauskas. „Голос Литвы" leidėja pasiskelbė fiktyvi bendrovė „Lietbals", nors visus administracijos reikalus tvarkė Rygos dienraščio įgaliotinis Kaune D. Kaganas. Platinamas kartu su „Сегодня", naujagimis purtėsi giminystės su savo maitintoja[58] — lėkštų plepalų skleidėja ir pavojinga prisitaikėle, įžūliai plėšikaujančia Lietuvoje (per metus Rygos biznieriams ji išveždavo iki ketvirčio milijono litų)[59].

---

[53] Žr.: Lietuvos žinios, 1925, liepos 26.

[54] Iš 1983 balandžio 13 pokalbio su V. Sipaičiu.

[55] Rytas, 1925, rugsėjo 15; Klaipėdos žinios, rugsėjo 17.

[56] Iš jo nepartiškumo ir pažangumo šaipėsi dienraštis „Rytas", 1926, rugpjūčio 20.

[57] Lietuvis, 1926, Nr 34, p. 15.

[58] *Kaganas D.* Laiškas redakcijai.— Lietuvos žinios, 1926, rugpjūčio 28.

[59] *Akst. [Gira L.].* Dar dėl „Golos'o Litvy"; Kiek apsieina ir apsieis Lietuvai „Segodnia".— Rytas, 1926, rugpjūčio 26.

Kauniškis dienraštis vos ištempė iki metų pabaigos (išėjo 95 numeriai), padarydamas leidėjams apie 50 tūkst. litų nuostolio[60].

Pagrindinis „Голос Литвы" bendradarbis buvo B. Dauguvietis. Prisidengęs pavardės santrumpomis *Б.Д-тис, Б.Д-ис, Д., -исъ,* slapyvardžiu Figaro, jis recenzavo naujas knygas, spektaklius, koncertus, dailės parodas, kalbėjosi su valstybės aparato darbuotojais ir menininkais, aiškino įstatymų pakeitimus, garsino sportą, pilna pavarde kivirčijosi su A. Gidoni, kuris, apmaudaudamas, kad „kazokiškas auskaras dar nesuteikia teisės džigituoti laikraščio skiltyse", iškvietė savo kritiką į atvirą disputą[61]. Daug dėmesio B. Dauguvietis parodė P. Vaičiūno pjesei „Patriotai" ir keturvėjininkų poezijai: pabrėžė K. Binkio „100 pavasarių" priešiškumą lietuvių literatūros tradicijoms[62], A. Rimydžio eilėraščių formos, minčių, spalvų matematišką konstruktyvizmą, reklaminį plakatiškumą[63]. Dienraštis palaikė lietuvių menininkų pastangas įveikti kultūrinio gyvenimo krizę.

Nemažai lietuvių literatūros vertimų spausdino valdžios leidiniai lenkiškai kalbantiems Lietuvos gyventojams: dienraštis „LITWA" (1920—1923) ir P. Rusecko įsteigtas[64] savaitraštis „NOWINY" („Naujienos", 1921—1932). Dienraštį porą mėnesių redagavo V. Biržiška[65], o savaitraščio redakcijoje, kaip jau buvo minėta, kurį laiką dirbo K. Binkis ir J. Petrėnas[66]; pastarasis galiausiai perėmė redakciją, leidybos dokumentuose pasirašydamas redaktoriumi ir administratoriumi[67]. Dviejų J. Biliūno apsakymų vertimai pasirodė separatinės pakraipos mėnesiniame baltaru-

---

60 VVUBR, F 340—247.
61 Lietuvos žinios, 1926, rugsėjo 12.
62 Голос Литвы, 1926, 3 сентября.
63 Там же, 15 сентября.
64 LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 49, l. 1.
65 V. Biržiškos autobiografija.— MACBR, f. 163—1, l. 34.
66 LKLIR, f. 13—1798, l. 66, 67, f. 45—132, 133, VRBR, f. 7—74.
67 LTSR CVA, f. 402, ap. 6, b. 49, l. 14, 16.

sių kultūros žurnale «КРЫВІЧ» (senovinis žodis, mėgintas įteisinti vietoj baltarusio), kuris, redaguojamas politiko ir literato V. Lastauskio, ėjo nuo 1923 iki 1927 metų, kol redaktorius išvyko į Tarybų Baltarusiją[68].

Kelis laikraščius ir almanachus išlaikė stiprioje sionistų įtakoje esanti Lietuvos žydų bendruomenė (pagal 1923 m. surašymo duomenis — maždaug 7,6% respublikos gyventojų)[69]. Gausėjantys bendri valstybės interesai ardė tradicinį tos bendruomenės uždarumą. Inteligentų būreliuose jau 1919 m. vidury kilo mintis įsteigti Lietuvių ir žydų draugiją[70], tačiau artimai bendradarbiauti dar nebuvo pasiruošusi nei lietuvių, nei žydų visuomenė. Klasiniai ir nacionaliniai prieštaravimai abiejose pusėse ne tik nežadino savitarpio pasitikėjimo, bet ir kurstė nacionalistines nuotaikas. Tuo reikšmingesni pirmieji rašytojų ir žurnalistų bandymai ieškoti geranorišką kaimynystę stiprinančių gijų.

Vaižgantas straipsnyje „Pirmieji žydų žingsniai lietuvių literatūroje" parėmė viso būrio žydų inteligentų pastangas aktyviai dalyvauti kultūriniame krašto gyvenime, išskirdamas G. Rutenbergo knygelę apie S. Daukantą, U. Kacenelenbogeno ir M. Lurje[71] publicistiką, kurioje reiškiamas didelis palankumas Lietuvai ir lietuviams[72].

Aštuonis straipsnius apie Lietuvos kultūrą žydų periodikoje 1921 m. paskelbė žinomas rašytojas ir literatūros kritikas I. Eljaševas (Baal Machšabot — Minčių vyras)[73]. Tais pat metais pradėjęs eiti dienraštis „Nais" („Naujienos"), be kita ko, žadėjo

---

68 Rytas, 1927, gegužės 11.

69 Lietuva skaitmenimis 1918—1928, p. 2.

70 Saulėtekis, 1919, birželio 25.

71 M. Lurje vienas pirmųjų parašė lietuvišką legendą jidiš kalba „Girgžduta".— Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 20—21.

72 Krašto balsas, 1922, lapkričio 24.

73 Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 13—14.

būti atidus lietuvių kultūriniam gyvenimui. Pirmuose jo numeriuose įdėta L. Giros parašyta lietuvių literatūros istorijos santrauka, E. Volterio straipsniai apie J. Basanavičių, Lietuvos metriką, 100-ajame numeryje skaitytojai supažindinti su naująja lietuvių periodine spauda[74]. Laikraštis kvietė bendradarbiauti L. Girą ir V. Krėvę. „Vispe" („Sala") rinkiniuose pasirodė I. Šeiniaus impresijos „Mirties dalgis" vertimas[75].

U. Kacenelenbogenas atgaivino prieš karą savo įsteigtą almanachą „LITE" („Lietuva")[76]. Vykdydamas kauniškės Žydų rašytojų ir žurnalistų sąjungos nutarimą[77], 1921—1922 m. Panevėžyje jis parengė ir išleido dvi tolesnes almanacho knygas, kuriose randame bene pirmąjį lietuvių poezijos vertimą jidiš kalba — B. Sruogos eilėraštį „Pjovėjas", Žemaitės apsakymą „Studentas", J. Tumo alegoriją „Vapsva vabzdžių karalaitė", aštuonias lietuvių liaudies dainas, M. Remerio, P. Rusecko, Z. Žemaičio straipsnius. Kitoje „Lite" knygoje buvo numatyta pateikti M. Urizano straipsnį „Pasakų rinkėjas Basanavičius" ir A. Sutkaus straipsnį „Lietuvių teatras"[78].

Kai atėjo metas tiesti antrą tilto pusę — leisti bendrą almanachą lietuvių kalba,— žydų kultūros veikėjai nusivylė lietuvių kultūrinio gyvenimo siaurumu, menininkų skurdu ir rietenomis, skaitytojų nesidomėjimu knyga. Jų rašytojai ir žurnalistai vis skaudžiau jautė nacionalinę netoleranciją, lietuvių

[74] Z. K. Žydų periodinė spauda Lietuvoje.— Lietuva, 1922, sausio 28.

[75] Lietuvos balsas, 1921, rugsėjo 20—21.

[76] 1920 liepos 3 laiške F. Bortkevičienei U. Kacenelenbogenas patikslino, kad pirmoji „Lite" knyga išėjo 1913 m. pabaigoje.— MACBR, f. 192—52, l. 8. Antrąją almanacho knygą suredagavo E. Goldšmitas, išleido M. Sidaras ir P. Markusas 1919 m.— Žr.: Di naje velt, 1919, Nr 1—2.

[77] Lietuva, 1921, liepos 24, 29.

[78] Lite, 1922, rink. 2, sk. 39—52, 99—120, 135—148, nenumeruoti puslapiai; Lietuva, 1922, sausio 1, balandžio 20; Tėvynės balsas, 1922, balandžio 19.

buržuazinės periodikos abejingumą ir netgi priešiškumą žydų reikalams[79].

Iš būtinybės ginti bendruomenės interesus atsirado naujo tipo leidinys — žydų laikraštis lietuvių kalba „MŪSŲ ŽODIS", vėliau pavadintas „MŪSŲ GARSU" (1924—1925). Prie šio laikraščio pritapo J. A. Herbačiauskas. Tautininkų žurnalas „Vairas" paleido gandą, kad jis faktiškai tą laikraštį redaguojąs[80]. „Mūsų garsas" tai paneigė[81], tačiau, šiaip ar taip, J. A. Herbačiauskas buvo redakcijos žmogus. Jis skelbė griežtus programinius straipsnius prieš lietuvių valdančiosios buržuazijos antisemitizmą, ragino kuo greičiau steigti Lietuvių ir žydų draugiją. Lietuvių—žydų susiartinimo ir kultūrinio bendradarbiavimo draugija buvo įkurta tik 1928 metais[82].

Vilkaviškio žydų gimnazijos direktorius dr. J. Zakheimas, tais metais Kaune išleidęs knygelę hebrajų kalba „Lietuvių liaudies kūryba", kurioje aptarti tautosakos bruožai ir pateikta jos pavyzdžių,— 170 patarlių, 40 mįslių ir 9 dainos,— ketino paruošti stambesnę „Lietuvių antologiją" — senosios ir naujosios literatūros, tautosakos, istorijos vertimų[83]. Jo vadovaujamos gimnazijos mokytojas I. Kisinas, dar studijuodamas universitete, žymaus rašytojo, publicisto ir pedagogo N. Grinblato pasiūlymu[84] buvo pradėjęs rengti „lietuvių literatūros antologiją žydų kalba ir žydų—hebrajų literatūrų antologiją lietuvių kalba"[85]. 1931 m.

---

[79] Rytas, 1927, rugsėjo 9.

[80] Vairas, 1924, Nr 4, p. 23, Nr 6, p. 17.

[81] Mūsų žodis, 1924, vasario 7.

[82] *Rutenbergas* G. Dr. Purickis ir lietuvių žydų bendradarbiavimas.— Kn.: Pirmasis Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis / Red. V. Kemežys ir J. Paleckis. K., 1934, p. 15.

[83] *J. P.* D-ras Zaktreimas [Zakheimas]. Lietuvių liaudies kūryba.— Lietuva, 1928, sausio 26. Į jidiš kalbą išverstų lietuvių liaudies dainų rinkinį išleido U. Kacenelenbogenas Toronte 1930 m.

[84] Rytas, 1927, rugsėjo 9.

[85] Lietuvos žinios, 1927, rugpjūčio 19.

siųsdamas A. Dambrauskui-Jakštui savo santaupomis išspausdintą „Lietuvių literatūros antologijos" I knygą (vertimą į hebrajų kalbą), jis nuoširdžiai dėkojo už padrąsinimą dirbti lietuvių ir žydų kultūriniam suartėjimui ir sakė norįs pateikti 6—7 tokias knygas. I. Kisinas buvo įsitikinęs, kad tai padės išvesti lietuvių literatūrą į platesnį pasaulį[86].

Bandyta garsintis per tarptautinę esperanto kalbą. Vienas pirmųjų šios kalbos skleidėjų A. Dambrauskas 1922—1926 m. redagavo Lietuvos esperantininkų sąjungos mėnesinį žurnalą „LITOVA STELO" („Lietuvos žvaigždė"). Kad ir neatsitiktiniai, bet pavieniai trumpi lietuvių tautosakos ir žymiausių rašytojų kūriniai (nuo M. Valančiaus iki K. Binkio), kuriuos vertė F. Andrusevičius, J. Kutra, P. Lapienė (P. L.), J. Murka (J. M-ka), pats redaktorius, esperantiški P. Šaulio eiliavimai vargu ar galėjo labai sudominti užsieniečius. Netekęs valdžios subsidijos, „natūralia aviacijos ir radijo kalba" (A. Dambrausko metafora)[87] leistas žurnalas kone dešimtmečiui sustojo. Didesnio atgarsio užsienyje susilaukė esperantininkų parengtas rinkinys apie Lietuvos gyvenimą, literatūrą, meną — „LITOVA ALMANAKO" (1923)[88].

2

Lietuvos spauda gaudyte gaudė kiekvieną žinutę apie lietuvių literatūros rinkinių rengimą ar atskirų rašytojų kūrybos publikavimą užsienyje. Daugiausia vadovautasi gandais, kurie retai pasitvirtindavo. J. Tysliava, parodęs iniciatyvą, pirmasis išvydo savo eilėraščius prancūzų kalba. Lietuvos lenkės H. Iz-

---

86 I. Kisino 1930 rugpjūčio 26 ir 1931 spalio 11 laiškai.— VVUBR, F 506—102, 103.

87 *Dambrauskas A.* Jokia paslaptis.— Rytas, 1927, rugpjūčio 11.

88 Lietuva, 1923, rugsėjo 28.

debskos išverstas nedidukas rinkinėlis su O. Milašiaus pratarme „Coupe de vents" („Vėjų taurė", 1926), kurį Paryžiuje pasitiko visas spiečius recenzijų[1], Kaune sukėlė begalinį pavydą ir apkalbas[2]. Tačiau ir aplinkiniai keliai į pripažinimą užsienyje daugeliui lietuvių poetų neatrodė smerktini. Ne vienas patikėjo, kad J. Tysliavos rastas prancūzų poetų būrelis sėkmingai verčia lietuvių poezijos antologiją bei novelių rinkinį ir ruošiasi šias knygas dubliuoti itališkai[3].

1926 m. rudenį „Elta" paskleidė informaciją apie Paryžiuje susidariusią knygų leidimo bendrovę „Naujasis Prometėjas", kuri supažindinsianti Europą su Pabaltijo rašytojų kūryba. Pirmiausia bendrovė išleisianti E. Škliaro išverstą į rusų kalbą ir Muravskos — į prancūzų kalbą J. Tysliavos poemą „Paryžius", toliau ketinanti pateikti Maironio „Pavasario balsų" E. Škliaro rusišką ir A. Žilio (Gille) prancūzišką vertimą, rinktinius V. Krėvės raštus, kuriuos prancūzų ir vokiečių kalbomis perteiksianti A. Damanskaja[4]. 1927 m. Paryžiuje išėjo E. Škliaro eilėraščių rinkinys su rusų emigrantus šokiruojančia antrašte[5] „Летува — золотое имя", kuriame buvo įdėtas ir minėtos J. Tysliavos poemos vertimas. Neilgai trukus atsirado girdų apie „vienos žymios prancūzų knygų leidimo firmos" apsiimtą išleisti lietuvių literatūros antologiją, iliustruotą lietuvių tapytojų darbų repro-

---

[1] Jų sąrašas išspausdintas „Lietuvoje", 1927, balandžio 27.

[2] M. Vaitkus-Rakštis net parašė niekinamą parodiją „Tysliava prancūziškai".— Garnys, 1927, Nr 1, p. 13.

[3] Reklaminėje žinutėje paskelbta: lietuvių poezijos knygą „leidžia „Éditions de la Nouvelle Revue Française". Antologija išeis su lietuvių poetų atvaizdais, žinomojo prancūzų dailininko p. Barthe iliustruota".— Lietuva, 1926, birželio 7. J. Tysliava piktnaudžiavo tuo pasitikėjimu, iš kai kurių lietuvių poetų negrąžinamai skolindamasis pinigus.— Žr. J. Tysliavos 1926 gegužės 26 laišką L. Girai.— VRBR, f. 7—884, l. 4.

[4] Lietuva, 1926, rugsėjo 17.

[5] *Gira L.* Eugenijaus Škliaro kūryba.— Kn.: *Škliaras E.* Lietuva — vardas auksinis. K., 1931, p. 5.

dukcijomis[6], apie tokią pat antologiją, 1928 m. rudenį numatomą spausdinti Paryžiuje prancūzų ir lygia greta rusų kalbomis[7].

Lietuvių literatūros antologijos prancūzų kalba leidybą 1927 m. pradžioje, kaip jau užsiminta antrojoje šios knygos dalyje, apsvarstė Švietimo ministerijos Meno taryba. Kovo 1 d. posėdyje buvo vienbalsiai priimta F. Kiršos rezoliucija: 300—400 puslapių apimties antologija — tai „ryškiausias vaizdas svetimtaučiams apie lietuvių tautos kūrybinę dvasią ir gyvybės pradus bei siekimus"; toks leidinys turėtų apimti visas literatūros kryptis ir reprezentuoti 50 rašytojų kūrybą. Knygai parengti ir išleisti reikėtų 10 tūkst. litų. Redakcinę komisiją sudarytų literatūros organizacijų atstovai: Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmininkas F. Kirša, draugijos Literatų sekcijos pirmininkas J. Tumas-Vaižgantas, rašytojų PEN klubo Lietuvos skyriaus pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius ir Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretorius L. Gira. Išleidimo firmą rastų ir vertimo darbus prižiūrėtų Lietuvos nepaprastas pasiuntinys ir įgaliotas ministras Prancūzijai P. Klimas ir pasiuntinybės patarėjas poetas O. Milašius[8]. Iširus Meno tarybai, dingo ir antologijos projektas.

J. Tysliavos pastangomis Paryžiuje buvo išleistas iliustruotas literatūros ir meno žurnalas „MUBA. Revue internationale [Tarptautinis žurnalas]". Nors jis chronologiškai peržengia šios knygos laiko ribą, tačiau savo pakraipa priklauso nagrinėjamam laikotarpiui. Pirmojo numerio metrika: „MUBA. Mūsų baro apžvalga. Eina kas mėnuo. 1928 m. liepos m. Redaktorius Juozas Tysliava. 21, Rue Valette Paris (V)".

Šis ištaigingas 24 nenumeruotų didelio formato puslapių leidinys prasideda trumpu manifestu lietuvių ir prancūzų kalbomis

[6] Lietuvos žinios, 1927, sausio 13.
[7] Балтийский альманах, 1928, № 1, с. 10.
[8] LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1476, l. 5—7; Rytas, 1927, kovo 18.

„Ėjimas prieš Žemę", kuriuo kreipiamasi į naujų kelių ieškotojus — viso pasaulio jaunimą („Mūsų uždavinys — sudaryti armija iš visų dabarties meno sričių ir pakraipų atstovų, vis tiek kurios tautos — baltas ar juodas"), gyvenantį nūdienos rūpesčiais („Kas nepažins savo epochos, jos kuriamojo darbo laimėjimų, tas bus baudžiamas mirties bausme po mirties"). Manifestas ragina ne tiek atspindėti dabartį, kiek kelti dvasios maištą ir, kompasu laikant širdį, eiti prieš Žemės sukimąsi („Kas nebijo nukristi aukštyn — *su mumis!*"). Taigi deklaratyvios modernizmo apraiškos (širdies motyvas) jungiasi su kovingais avangardizmo šūkiais.

Iš manifesto deklaracijų, kaip ir iš margo bendradarbių būrio kūrybos, panagrinėjęs į dadaizmą linkusio jau garsaus Ž. Kokto (J. Cocteau) ištraukos „Poeto mirtis" vertimą, kauniškėje spaudoje pasišaipė B. Sruoga[9]. Jis nepastebėjo Ž. Kokto piešinio ir ranka rašyto eilėraščio faksimilės su prierašu, rodančiu, kokią didelę reikšmę idėjinis prancūzų avangardistų vadovas teikia „mubiečių" pradėtam darbui, nutylėjo tai, kas bene reikšmingiausia „Muboje" lietuviams — lietuvių poezijos antologijos rengėjos H. Izdebskos išverstus į prancūzų kalbą keturvėjininkų eilėraščius: K. Binkio „Išsirikiavo senatvė už rašomo stalo..." (išspausdintą pačioje žurnalo pradžioje), J. Tysliavos „Dainą apie duoną", plakatiškai surinktą A. Rimydžio ketureilį „Žmogau, / visagalis žemės šoferi, / pasuk truputį kairėn pasaulio / profilį", taip pat M. Seforo (M. Seuphor) prancūziškai atpasakotą absurdo pasaką „Trys broliai ir pavasaris" iš „La Nouvelle Revue Française" leidyklos apsiimto išleisti lietuvių liaudies pasakų rinkinio, kuriam pratarmę parašęs J. Tysliava[10].

„Keturių vėjų" antraštė sukomponuota dešimčia kalbų, bet pačiame žurnale nėra net užuominos apie kūrybos spausdinimą

---

[9] *Žalmargis.* Muba.— Lietuvos aidas, 1928, rugpjūčio 8.
[10] Muba, 1928, Nr 1, nenum. p. 24.

jomis, nors kai kurie avangardistų periodiniai leidiniai užsieny (pvz., žurnalas „Вещь" Berlyne rusų, vokiečių ir prancūzų kalbomis 1922 m.) davė tokį toną. „Muba" užsiangažavo kalbėsianti dvidešimčia kalbų: lietuviškai, prancūziškai, latviškai, angliškai, ispaniškai, islandiškai, lenkiškai, vengriškai, rusiškai, portugališkai, suomiškai, vokiškai, itališkai, estiškai, švediškai, rumuniškai, kiniškai, serbiškai, graikiškai, turkiškai. Šis pretenzingas sąrašas realiai atspindi Paryžiaus naujovininkų kolonijos nacionalinį margumą. „Muboje" sutelkta penkiolikos tautybių autorių kūryba. Metrikoje išvardyti 26 žurnalo dalyviai — rašytojai, dailininkai, muzikas, fotografas, vertėjai,— o iš tikrųjų jų yra daugiau.

Pirmajame žurnalo numeryje latvių kalba paskelbti poeto A. Kurcijo, išleidusio knygas apie aktyvųjį meną, taip pat apie naująjį teatrą[11], eilėraštis „Jums", lenkų kalba — peržengusio futurizmą, išjudinusio proletarinę literatūrą Lenkijoje ir įsitraukusio į Prancūzijos komunistų partijos veiklą B. Jasenskio eilėraštis „Antimetafizika", beje, dedikuotas J. Tysliavai. Kitkas pateikta arba prancūziškai, kaip jau minėti lietuvių autorių, M. Seforo, S. Arno (C. Arnauld), serbo B. Polianskio, rumuno I. Voronkos (I. Voronca) kūriniai, arba lietuviškai.

Didžioji tekstų dalis „Muboje" išspausdinta lietuvių kalba. Pats J. Tysliava išvertė po vieną esto H. Visnapu (Visnapuu) ir suomio U. Kailo eilėraštį[12]. U. Kailas ironizavo pažangos kliūtį — pelenais greit virsiančius senius, per kurių galvas lieka peržengti. Tuo laiku Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje sekretoriumi dirbęs J. Urbšys prisiminė žurnalui išvertęs pagarsėjusio rašytojo

---

[11] *Tysliava J.* Andrejs Kurcijs.— Lietuvos žinios, 1926, sausio 31.

[12] Vertimai „Muboje" nepasirašyti. Tai, kad ne kas kitas, o J. Tysliava išvertė H. Visnapu eilėraštį „Estlantis", leidžia manyti kiti du jo versti šio poeto eilėraščiai („Ene!" ir „Nunuodyta žemė"), taip pat straipsnis „Henrik Visnapuu".— Lietuvos žinios, 1926, vasario 28. U. Kailo eilėraštis „Seniams" perspausdintas J. Tysliavos poezijos rinktinėje „Nemuno rankose" (V., 1967).

Ž. Deltėjaus (J. Delteil) prozos kūrinio ištrauką[13]. Vaizduodamas Marijos Antuanetės nužudymą, autorius demonstravo savitą braižą, kuriame „keistai pynėsi <...> lyrizmas su realizmu, vietomis iki grubumo, pamaldumas su nešvankybėmis, šaižūs anachronizmai ir mistifikacijos"[14].

Naujoviškas „Mubos" autorių estetines pažiūras deklaravo jų publicistika apie meną. Čiliečių ultraistas V. Huidobras, savo eilėraščiais patraukęs keturvėjininkus, straipsnyje „Bepročių poezija" skatindamas kurti tokią poeziją, kokios dar niekados nebuvo, skelbė „nesąmoningumą, tačiau sąmoningų žmonių nesąmoningumą", ir sakė renkąsis siurrealisto P. Eliuaro, o ne romantiko E. Rostano kūrybą. Impresijoje „Termometras" savo emocijas jis mėgino apvilkti naujos technikos įvaizdžiais, bet jie konservatyviam lietuvių skaitytojui galėjo sukelti tik šypseną: „Mano kraujas mokytesnis, ir niekas taip nekaitina, kaip mano žvilgsnio kaitra. O mano elektros siela. Amžių akumuliatorius ligi pasaulio galo". Straipsnyje apie Ž. Lipšicą V. Huidobras esejiškai aukštino kilusį iš Druskininkų skulptorių avangardistą, kurio dėka akmens kalba tampa sapnų kalba ir „lekia danguosna lengviau negu peteliškių sparnai".

„Mubos" viršelio dailininkas lenkas H. Staževskis samprotavo apie dabarties stilių: tai abstraktus, išsižadėjęs ornamentų menas, kuris jungia architektūrą su technika ir atmeta bet kokį „aprašinėjimą", natūralizmą. Konstruktyvizmo ir sintezės dvasią, tarsi einančią iš Šiaurės, artimiausias J. Tysliavos pagalbininkas prancūzų poetas P. Derme (P. Dermée)[15] siejo su tvarkos ir sąmoningos valios diktatu. Vilnietis dailininkas V. Kairiūkštis savo straipsnyje irgi palaikė konstruktyvizmą: išsivadavusi iš

[13] J. Urbšio 1979 lapkričio 26 laiškas šios knygos autoriui.

[14] Larousse du XXe siecle.— Paris, 1929, t. 2, p. XXIV.

[15] Vienoje žinutėje jis vadinamas antruoju „Mubos" redaktoriumi: Lietuviškas meno laikraštis Paryžiuj? — Lietuvos aidas, 1928, birželio 12.

perspektyvos, anatomijos ir kitų pavergiančių meną elementų, tapyba savaime suabstraktėja ir tampa aktyvi, nepriklausoma nuo vaizduojamų objektų.

Vienas iš futurizmo judėjimo pradininkų italų kompozitorius (vėliau — dailininkas) L. Rusolas (L. Russolo) pasakojo apie bandymą muzikos srityje jungti ne natūralius, o gamtos ir techninės civilizacijos tembrus į dvylikos tonų ir pustonių instrumentą „Rumorharmonium" („Triukšmodarną").

Skirtingų tautybių menininkų teiginiuose yra nemažai bendrų bruožų, kurie leidžia kalbėti apie spartų avangardizmo išsišakojimą visame pasaulyje. Serbų zenitizmo grupės vardu naujoviškai kuriantį Pabaltijo jaunimą sveikino L. Micičius (L. Mitsich).

Kreidiniame „Mubos" popieriuje naujausius dailininkų ieškojimus iliustravo jau pripažinti meno novatoriai K. Malevičius, P. Mondrianas (žurnale paskelbtas įspūdingas jo poetinis pareiškimas apie savo įkvėpimo šaltinius), Ž. Lipšicas ir ryškesni ar blankesni suprematizmo, kubizmo, neoplasticizmo, siurrealizmo, konstruktyvizmo metodų taikytojai fotografas Ž. Udas (J. J. Oud; sprendžiant iš Amsterdamo gatvės nuotraukos,— olandas), R. Radige (R. Radiguet), A. Rafalovskis, H. Staževskis, belgas G. Vantonžerlo (G. Vantongerloo), Kaune apie avangardizmą skaitęs paskaitas latvis R. Suta, V. Kairiūkštis.

B. Sruoga priekaištavo J. Tysliavai, kad jis nežinąs, ko nori, neskiriąs spausdintinų dalykų nuo nespausdintinų, o „Mubos" armija neturinti jokių idealų. Tačiau kol neištirta žurnalo medžiaga ir leidyba, šių priekaištų nereikėtų laikyti neginčytinais. Antikonformistinis „Mubos" kryptingumas, kairios frazės (prisiminkim A. Rimydžio ketureilį), proletarinė tematika (vertimui J. Tysliava galėjo parinkti ir kitą, meniškai brandesnį savo eilėraštį negu „Daina apie duoną"), tas faktas, kad žurnalo redaktorius patraukė įsitikinusį komunistą internacionalistą B. Jasenskį,

rodytų buvus sudėtingą ideologinę ir estetinę situaciją, kurioje, šiaip ar taip, vyravo antiburžuazinės demokratinės nuotaikos.

„Muba" gimė Paryžiaus kavinių aplinkoje. Ten J. Tysliavos „aukštas šešėlis" buvo lengvai atpažįstamas tarp trisdešimties tūkstančių poetų ir dailininkų[16]. M. Urbšienė palikusi dienoraštyje unikalių poeto gyvenimo Paryžiuje ir „Mubos" rengimo detalių. 1928 m. rugsėjo 7 d. J. Tysliava paprašęs jos vyro išversti 20 spausdintų puslapių antrajam „Mubos" numeriui. Tuo laiku Paryžiuje buvo išplatinta apie 50 pirmojo numerio egzmpliorių. Rugsėjo 18 d. atėjęs atsiimti vertimų, J. Tysliava pabrėžęs, kad „Mubos" pakraipa — futuristinė. M. Urbšienė jam davusi 11 spausdintų puslapių dydžio ranka rašytą savo vertimą „Lenkų literatūra"[17].

L. Tapino knygoje apie Paryžių, kurioje plačiai ir vaizdingai apibūdintas pirmasis „Mubos" numeris[18], M. Seforo atsiminimų nuotrupa lyg ir leistų patikėti antrojo numerio realumu. 1929—1930 metais J. Tysliava ir kiti „mubiečiai" bendradarbiavo Paryžiuje leistame lenkų avangardistų žurnale „L'art contemporain" („Dabarties menas"), kurio tekstai buvo spausdinami prancūzų ir lenkų kalbomis[19]. Šis leidinys savotiškai pratęsė „Mubą".

P. Klimas 1924 m. prašė lietuvių rašytojų medžiagos Neapolio universiteto prof. A. Benedečio (Benedetti) rengiamam kitataučių poetų eilių rinkiniui apie Italiją[20], 1926 m. ragino duoti kūrybos anglų kalba leidžiamam kasmetiniam novelių rinkiniui

---

16 *Šklėrys [Škliaras] E.* Lietuviai Paryžiuje.— Lietuvis, 1927, rugsėjo 3.

17 *Urbšienė M.* [Dienoraštis].— VRBR, f. 14—288, l. 29—31, 33; dienoraščio vietos apie J. Tysliavą ir „Mubą" ištisai pacituotos: Nemunas, 1984, Nr 2, p. 27—28.

18 *Tapinas L.* Iliuzijų mugėje.— V., 1983, p. 239—258.

19 *Galinis V.* Juozo Tysliavos poetinis kelias.— Kn.: *Tysliava J.* Nemuno rankose. V., 1967, p. 10.

20 P. Klimo 1924 spalio 25 laiškas A. Dambrauskui.— VVUBR, E 370—62.

"The best continental short stories" („Geriausios užsienio novelės")[21], 1927 m. organizavo lietuvių liaudies dainų tyrinėjimų knygą su prof. A. Meje (Meillet) įžanga[22], tačiau šios pastangos nedavė vaisių.

Lietuvių literatūros sėkmė užsienyje buvo keturių poetų eilėraščiai J. Kalmerio sudarytoje ir 1926 m. Vienoje išleistoje Europos XX a. poezijos antologijoje „Europäische Lyrik der Gegenwart" („Europos dabarties lyrika"). Leidinyje trumpai apibūdinta lietuvių kalba ir lyrika, išspausdinti K. Binkio eilėraščiai „Botanika" ir „Išsirikiavo senatvė už rašomo stalo...", F. Kiršos „Neskink žiedų", „Mes kitoki ir kiti", B. Sruogos „Pjovėjas", J. Tysliavos „Lietuvi" ir „4 ratai"[23].

Tolimiausias atstumas, kurį pagaliau įveikė lietuvių autorių kūryba, buvo Amerika. 1926 m. Čikagos klerikaliniame žurnale „Vytyje" pasirodė pirmasis lietuviško eilėraščio meninis vertimas anglų kalba — studento V. Desmondo gana išraiškingai atkurtas Putino „Rytas", išsklaidęs abejones dėl lietuvių poezijos negalimumo perteikti angliškai[24]. San Francisko tarptautiniame almanache „Mirror" („Veidrodis") 1927 m. buvo įdėta V. Kondrat išversta P. Cvirkos novelė „Gusarų daina"[25].

1923 m. gruodžio mėnesį pradėjo eiti poeto ir žurnalisto E. Škliaro Kaune ir Berlyne redaguojamas neperiodinis žurnalas „БАЛТИЙСКИЙ АЛЬМАНАХ" („Baltijos almanachas"), skirtas Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos literatūros, meno, ekonomikos būklei nušviesti. Rusų emigrantų spauda tuoj pat replikavo, kad redaktoriaus — galanterijos prekijo E. Škliaro ir leidėjo A. Riskino — kolonijinių produktų sandėlio savininko — inte-

---

[21] P. Klimo 1926 gegužės 25 laiškas J. Tumui.— Ten pat, F 331—30.

[22] P. Klimo 1927 birželio 22 laiškas B. Sruogai.— LKLIR, f. 53—764, l. 2.

[23] Lietuva, 1927, kovo 19.

[24] *Pieža S.* Criticism, Reviews, Poetry.— Vytis, 1926, Nr 5, p. 137—138.

[25] Lietuva, 1927, lapkričio 21; Rytas, 1927, lapkričio 22.

resai jame persveria kūrybą[26]. Lietuvių literatūrai pirmojoje žurnalo knygoje atstovavo vienas silpniausių Maironio eilėraščių „Nejaugi tai ne sapnas?" (vertė I. Višnevskis) ir epizodas iš A. Vienuolio karo korespondento užrašų knygutės (autoriaus vertimas).

Nuo ketvirtosios knygos redakcija persikėlė į Rygą. Žurnalas praplėtė savo akiplotį Švedija bei Danija, virsdamas „Арус" tipo literatūros ir meno rinkiniu, turinčiu ekonomikos skyrių. Šis dailios išvaizdos leidinys (ėjo su pertrūkiais iki 1937 m.), kaitaliojęs leidybos vietas ir galiausiai nukrypęs į reakcines vėžes, iš pradžių buvo gana demokratiškas. J. Janonio (Иаиионнса) eilėraščiai „Kalvis", „Ar tu matei?", trys V. Krėvės impresijos, tarp jų — „Эхо" dienraštyje jau spausdintas „Aras" (iš naujo vertė I. Višnevskis), P. Juodelio straipsnis apie lietuviškąjį avangardizmą, K. Balmonto verstos lietuvių liaudies dainos atskleidė kaimynams pabaltijiečiams svarbių lietuvių kultūros detalių[27].

Kituose kraštuose einantiems rusų emigrantų laikraščiams ir žurnalams, išskyrus, žinoma, Rygos dienraštį „Сегодня", biznio siejamą su Kauno įstaigomis (mūsų kultūros istorikai jo irgi neturėtų ignoruoti), lietuvių literatūra lyg ir neegzistavo. Tiktai Berlyno savaitraštis „Время" („Laikas") išspausdino E. Škliaro verstų F. Kiršos eilėraščių (1922 m. Nr 218?)[28] ir paskyrė Lietuvai specialų numerį (1925 m. Nr 355), kuriame buvo straipsnis ir apie meną[29]. Visa tai iš anksto anonsavo lietuvių dienraščiai. Berlyne leidžiamas rusų mėnesinis žurnalas „Сполохи", apie kurį buvo užsiminta nagrinėjant „Gaires", ža-

---

[26] *Straigis L.* [*Bičiūnas V.*]. „Baltijskij Almanach" Nr 1.— Krivulė, 1924, Nr 3, p. 29.

[27] Respublikos bibliotekose nepavyko rasti „Балтийский альманах" trečiosios knygos.

[28] Lietuva, 1922, spalio 19.

[29] Ten pat, 1925, rugsėjo 14.

dėjo 1922 m. rugsėjo numeryje paskelbti K. Binkio, M. Gustaičio ir F. Kiršos eilių vertimų[30], tačiau nei tada, nei vėliau jų neįdėjo; E. Škliaras turėjo tenkintis šių kūrinių publikacijomis kauniškiame dienraštyje „Эхо"[31].

1926 m. pradžioje J. Tysliava pranešė iš Paryžiaus, kad rusų poetas emigrantas A. Kusikovas, pramokęs lietuviškai, išvertė K. Donelaičio „Metus" ir ketina Maskvos leidyklai parengti lietuvių poezijos antologiją[32]. Kažin ar maskviškiai leidėjai norėjo naudotis jo paslaugomis. Jie ieškojo kitokių būdų įgyvendinti tokią idėją.

Tų pačių metų vasarą K. Boruta perdavė jauniems Kauno poetams netikėtą naujieną iš Vienos, kad jo studijų draugas M. Aronsonas kartu su maskviečiu poetu P. Antokolskiu ruošia plačią lietuvių poezijos antologiją. Jų talkininkas K. Boruta prašė A. Venclovos atsiųsti K. Binkio, A. Rimydžio, K. Snarskio, V. Montvilos eilių.

M. Aronsonas, išsilavinęs literatūrologas, vertėjas, bibliofilas, turėjo Lietuvai sentimentų: jis buvo gimęs Kaune, tenai gyveno jo motina[33]. Jis išvertė K. Borutos eilėraščių (tarp jų — „Gyvenimui"), keturis A. Venclovos eilėraščius, iš kurių jam labiausiai patikęs „Romantika" („rado ypatingą ritmą, kuriuo net rusų literatūrą žada stebinti")[34], domėjosi lietuvių poezijos publikacijomis „Балтийский альманах" puslapiuose. Maskvoje P. Antokolskis vertė J. Janonio, K. Binkio, L. Giros poeziją. Pas-

---

30 Ten pat, 1922, rugpjūčio 18; Trimitas, 1922, Nr 33, p. 5.

31 1927—1931 m. E. Škliaras redagavo ir kartu su Ch. Kučinsku Kaune leido laikraštį „Наше эхо" (išėjo 832 numeriai).

32 *Tysliava J.* Aleksandras Kusikovas.— Lietuvos žinios, 1926, sausio 24.

33 *Тихонов Н.* Двойная радуга.— М., 1969, с. 429—430; VRBR, f. 10—473.

34 K. Borutos 1926 birželio 30 ir rugpjūčio 6 laiškai A. Venclovai.— Kn.: *Boruta K.* Drauge su draugais, p. 82, 86.

kiau ketinta eiti prie F. Kiršos, V. Krėvės, B. Sruogos, „nors jį versti labai sunku (kaip, beje, ir Butkų Juzę)"[35]. A. Venclova pasiuntė į Vieną savo kolegos Lietuvos universitete P. Juodelio išverstas B. Sruogos „Saulėleidžio giesmes"[36].

Almanacho rengimas, M. Aronsonui sugrįžus į Leningradą su daktaro diplomu, nutrūko, bet šių vertėjų pažintis su lietuvių poezija neišdilo be žymės. P. Antokolskis, ilgainiui tapęs didžiausiu prancūzų poezijos puoselėtoju tarybinėje rusų literatūroje, mielai vertė ir lietuvių poetus.

Kauniškėje rusų, lenkų, baltarusių, žydų periodikoje pasirodę negausūs lietuvių rašytojų kūriniai, perskaityti arba neperskaityti tas kalbas mokančių skaitytojų, ten pat buvo ir palaidoti. Mėgėjiški vertimai esperanto kalba turėjo labai ribotą pažintinę reikšmę užsieniečiams. Garsindamasis Paryžiuje, lietuvių rašytojų užsisklendimą ardė J. Tysliava. Jo redaguota „Muba", kurios istorija tebėra ūkanota, bandė įjungti lietuviškąjį avangardizmą į pasaulinį kontekstą. Gaila, poetas nepaisė pažado supažindinti savo krašto skaitytojus su naujausia užsienio literatūra — antraip būtų pasirūpinęs žurnalo platinimu ir propagavimu Lietuvoje. Didesnio dėmesio lietuvių rašytojų kūryba galėjo susilaukti tokio tipo leidiniuose, kaip J. Kalmerio antologija ar „Балтийский альманах", tačiau per menkai pasinaudota jų galimybėmis ir nesugebėta išsamiau reprezentuotis jokia užsienio kalba.

---

[35] M. Aronsono 1926 liepos 26 laiškas K. Borutai.— VRBR, f. 10—45, l. 1.

[36] A. Venclovos 1927 vasario 2 laiškas K. Borutai.— Ten pat, f. 10—52, l. 16.

IŠVADOS

1904—1927 metų lietuvių literatūrinės spaudos raidai skirtos trys knygos negali apimti pernelyg sudėtingų ir prieštaringų visuomeninio kultūrinio gyvenimo, spaudos ir literatūros proceso reiškinių, kuriuos vienodu mastu mėginta išlaikyti akiratyje. Vis dėlto žvelgti į literatūros istoriją pro žurnalistikos lygmenį, o pačią žurnalistiką vertinti literatūros istoriko akimis pasirodė prasminga. Daugybė atvejų patvirtino paprastą tiesą, kad, nepatyrinėjus spaudos, neįmanoma geriau pažinti literatūros, juoba išsiaiškinti kai kurių esmingų jos faktų, sužinoti naujų detalių. Mes neturime nagrinėjamo meto lietuvių žurnalistikos istorijos nei spaudos bibliografijos, tad į šiuos dalykus teko kreipti daugiau dėmesio, negu to reikalautų formalioji darbo logika. Ieškant lietuvių literatūrinių leidinių ištakų, stengiantis kuo išsamiau atskleisti tų leidinių organizavimą ir leidybą, prasiplėtė kultūrinio gyvenimo, idėjų kovos vaizdas.

1904 metais atgautos lietuviškos spaudos vaidmuo vis didėjo. Legalūs laikraščiai ir žurnalai išjudino mases, padėjo carizmo pavergtai tautai kovoti dėl kultūros savarankiškumo, brandino visuomenės ir meno veikėjus. Nors liaudies užmojais ieškoti pažangos kelių ėmė piktnaudžiauti besivaržančios buržuazinės ir smulkiaburžuazinės partijos, bet jos dar neturėjo realių galimybių valdyti ir viešpatauti. Tos galimybės atsirado tada, kai po didžiųjų istorijos pervartų, užgniaužusi socialistinę revoliuciją, lietuvių buržuazija paėmė valstybės vairą. Prieškariniame Vil-

niuje, caro administracijos varžoma, prasiskleidė lietuviška spauda. Pokariniame Kaune ji taip sparčiai išsišakojo, kad valdantiesiems sluoksniams, mindantiems demokratines teises, atsirado keblumų greitai nustatyti tikrą periodinio spaudinio pakraipą ir nuslopinti laisvesnę mintį, priešišką balsą. Todėl, nepaisydama nuolatinių represijų ir administracinių baudų, Lietuvos Komunistų partija steigė legalius leidinius. Buržuazinio parlamentinio režimo sąlygomis spauda autentiškai išreiškė antagonistinius visuomenės santykius, pasaulėžiūrų susidūrimus ir opoziciją viešpataujančioms grupėms. Visa tai, tegul ir prislopintu balsu, ji išreiškė ir tada, kai valdžią užgrobė tautininkai.

Trečiojo dešimtmečio visuomeninė politinė periodika naujomis idėjinėmis ir kūrybos linkmėmis plėtojo ankstesnes tradicijas. Didėjant Lietuvos gyventojų raštingumui ir kylant žurnalistų profesionalumui, įdomesnis darėsi laikraščių bei žurnalų turinys, gerėjo jų išvaizda. Čia daug prisidėjo į redakcijų darbą įtraukti rašytojai. Retas leidinys neskelbė grožinės kūrybos. Kad ir kokia apgailėtina buvo jos padėtis politikos dienraščiuose ar savaitraščiuose, kad ir kokius menkus reikalavimus jai kėlė profesinės, socialinės ir teritorinės paskirties spaudiniai, tai skatino kurti rašytojus ir ypač jaunus literatus.

Daugumui Lietuvos gyventojų dienraščiai ir savaitraščiai buvo pirmoji literatūros mokykla. Vyresniosios kartos rašytojai realistai pasitenkino visuomenine politine periodika, retas ieškojo įvairesnių kūrybinio reiškimosi būdų. Redakcijų šurmuly itin lavėjo vertėjai, o publicistai mėgino spręsti visuomenės santykių su menu ir su pačia spauda problemas. Atsietai nuo laikraščių ideologijos sunku suprasti daugelio rašytojų pažiūras, tačiau, kaip ne sykį įsitikinome, būtų klaidinga jas tapatinti su viena ar kita politine srove. Platesnės mąstysenos rašytojai neišsitenko ideologiniuose redakcijų rėmuose. Siuntinėdami kūrybą skirtingiems leidiniams, produktyvesni autoriai elgėsi nenuo-

sekliai, o kartais ir nenuovokiai. Dėl to ir patys leidiniai dažnai stokojo aiškaus ideologinio apibrėžtumo.

Pradedant literatūros jubiliejų minėjimais ir baigiant redakcijų atsakymais autoriams, matyti, kad visuomeninėje politinėje spaudoje griežtėjo dviejų kultūrų kova. Nuomonių mūšiai dėl meno estetikos dalykų pureno dirvą naujoms literatūros kryptims ir literatūrinei spaudai. Tokie laikraščių priedai, kaip ankstyvoji „Aušrinė", „Vilties" mokslo ir literatūros puslapiai, „Liuosoji valanda", „Sekmoji diena", „Iliustruotoji Lietuva" ir kiti, priartėjo prie literatūrinės periodikos arba ją iš dalies atstojo. Šio amžiaus pradžioje atsiradę literatūros almanachai reikalavo perkainoti gyvenimo ir meno vertybes. Jie ardė provincinį literatūros užsisklendimą ir artino ją prie pasaulyje vykstančių meno procesų. Į pirmą vietą almanachuose iškilo estetinė kūrinių vertė. Lietuvių literatūrinės spaudos pirmagimiu laikytinas almanachas „Gabija" (1907). Jo redaktorius J. A. Herbačiauskas pasireiškė kaip maištautojas prieš visuomeninio ir literatūrinio gyvenimo normas, neoromantizmo estetikos diegėjas; kai kurių autorių kūryba turėjo impresionizmo bruožų ir simbolizmo užuomazgų. „Pirmajame bare" (1915) į atskirą grupę susispietė modernistai, meno naujovių ieškotojai ir interpretuotojai. Stipriausių šio almanacho kūrinių egocentrizmas, paslaptingas, intuityvus daiktų ir reiškinių vaizdavimas jau siejosi su simbolizmu kaip atskira literatūros kryptimi. „Dainavoje" (1920) vyravo daugiaprasmė simbolika su nuokrypiu į estetizmą. Eklektiškos „Gubos" atskleidė simbolizmo krikimo požymių. Vadinasi, almanachuose susikaupė itin svarbios medžiagos modernizmo kilmei ir jo kaitai nušviesti.

Per du dešimtmečius pasirodė įvairios pakraipos ir paskirties žurnalų, dar ilgai vadinamų laikraščiais. Prieškarinė „Draugija" su savo palydove „Ateitimi", dramaturgijos serialas „Teatras" ir kiti nemažos apimties leidiniai, nors ir gausiai spausdindami gro-

žinę kūrybą, kritiką, ne ką tepadėjo žodžio menui. J. Biliūno ir jo bendraminčių svajonę turėti specialų literatūros organą talentingiems kūrėjams, leidėjo J. Rinkevičiaus padedamas, įkūnijo L. Gira, pirmojo lietuvių literatūrinio žurnalo „Vaivorykštė" (1913—1914) redaktorius. Penkios šio žurnalo knygos, kad ir nedeklaruodamos meno atnaujinimo šūkių, vis dėlto skatino kūrybos ieškojimus ir pagarsino kai kurių jaunų literatų pavardes.

„Vaivorykštės" poezija iškėlė aikštėn nelengvus jaunimo užmojus ištrūkti iš Maironio magnetinio lauko. Proza, paveikta besiskaidančių modernistinių literatūros krypčių, linko į gana sudėtingas formas. Žurnalas kurstė rašančiuosius nesitaikyti prie kasdieninio adresato — valstiečio — lygio, bet siekti universalesnių kūrybos uždavinių. Pribrendęs reikalas didinti literatūros savarankiškumą, meniškumą, tolerancija skirtingų pasaulėjautų ir braižų autoriams sutelkė dešiniosios ir liberalinės periodikos bendradarbių būrį į kokybiškai naują — rašytojų — sambūrį.

Stambiausias buržuazijos valdymo metų žurnalas „Skaitymai" (1920—1923), leistas Švietimo ministerijos, redaguotas V. Krėvės ir galiausiai L. Giros, plačiu mastu konsolidavo karo išsklaidytus įvairių kartų ir literatūros krypčių rašytojus realistus, romantikus, simbolistus, dalį besiformuojančių avangardistų. V. Krėvės, M. Pečkauskaitės, Vaižganto, A. Vienuolio beletristika, Putino, B. Sruogos lyrika, F. Kiršos satyrinė poezija, kitų augančių plunksnos darbuotojų kūryba dvidešimt keturiose žurnalo knygose įspūdingai reprezentavo lietuvių literatūrą. „Skaitymuose" išryškėjo modernizmo smelkimasis į daugelį žanrų ir ypatingas simbolistinės lyrikos pakilimas. Pilietiškai drąsi, niekam nedaranti estetinių nuolaidų E. Radzikausko, M. Kemšio, B. Sirakuzino kritika keitė meno vertybių supratimą.

„Vaivorykštė" ir „Skaitymai" pagilino visuomenės ir pačių kūrėjų požiūrį į literatūrą, padidino nepakantumą rašeivystei. Čia nu-

sistovėjo pats *žurnalo* terminas, tikslėjo *rašytojo, knygos* sąvokos ir sampratos, kilo veikiai visą spaudą įjautrinusios diskusijos dėl lietuvių meno dabarties ir ateities. Pirmosios menininkų ir žurnalistų organizacijos tik formaliai sujungė periodikos bendradarbius ir knygų autorius; vos susibūrusius profesinius kolektyvus ėmė draskyti neišsprendžiami tarpusavio konfliktai ir asmenų vaidai. Tiktai literatūriniai leidiniai, bent jau išoriškai pašalinę politinių srovių įtakas ir atsidėję grožinei kūrybai bei jos problemoms, stimuliavo rašytojus profesionalėti. Tačiau ir jie nebuvo laisvi nuo vidaus prieštaravimų. Konsolidacinio tipo literatūrinė periodika, valdžiai sustabdžius „Skaitymus", neteko atramos gyvenime: privačios kapitalistinės leidybos sąlygomis jokia menininkų grupė neturėjo noro savo lėšomis palaikyti svetimas sroves. Prasidėjo sparti ir griežta literatūros žurnalų diferenciacija.

Nuo realizmo ir modernizmo tradicijų triukšmingai atsimetė keturvėjininkų būrelis, išaugęs K. Binkio organizuotose „paldienininkų" sueigose. Šio poeto parengtas „Keturių vėjų pranašas" (1922) ir neperiodinis „Keturių vėjų" žurnalas (1924—1928), kurio visus keturis numerius redagavo J. Petrėnas, sporadiškai jungdami ekspresionizmo ir futurizmo estetinius principus, bandė išvesti lietuvišką avangardizmo atmainą. Jaunų literatų anarchiškumas ilgam sujudino visuomeninę ir kultūrinę aplinką. Jų kūrybos dinamizmas, plakatiškumas, pastangos konstruoti netikėtus žodžių ir vaizdų junginius, polinkis į laisvą versifikavimą atskleidė naujų literatūros galimybių, kurių daugumas rašytojų ir skaitytojų iškart neįstengė nei suprasti, nei priimti. Tačiau maištavimo ir eksperimentavimo dvasia netrukus pagavo jaunuosius, troškusius greitai išgarsėti ir panūdusius ūmių meno reformų.

„Keturi vėjai" manifestavo literatūros originalumą, sustiprino joje polemikos, ironijos gaidas ir drastiškai artino kūrybą su

gyvenimu. Miesto ir technikos garbintojai nepajėgė visiškai atitrūkti nuo patriarchalinio kaimo, o maksimalistinei išraiškai pagrįsti ieškojo pavyzdžių tautosakoje ir liaudies mene. Taigi didieji tradicijų priešininkai neišvengė tradicijų įtakos.

Keturvėjininkai skatino rašytojus aktyvėti: jie pirmieji surengė Lietuvos radijo literatūrinę laidą, užkrėtė kuriantį jaunimą literatūros vakarais, dalyvavo literatūriniame teisme, kuris ne vieną privertė susimąstyti apie lietuvių meno būklę. J. Petrėnas konstruktyvistiškai atšviežino lietuviškos knygos meną. Ardydamas tebetvirtas romantizmo ir simbolizmo krypčių atsparas, „Keturių vėjų" žurnalas pradėjo naują lietuvių literatūrinės spaudos vystymosi etapą, davė akstinų keliems jaunimo sambūriams po 1927 metų.

Lygia greta su „Keturiais vėjais" vienas po kito ėję trys trumpalaikiai literatūros ir meno žurnalai rėmė modernistinius ieškojimus. K. Puidos redaguojamose „Gairėse" (1923—1924) šalia negausios originaliosios kūrybos išspausdinta nemažai vertimų, straipsnių apie užsienio literatūras, recenzijų; žurnalas ragino menininkus kūrybiškai naudotis liaudies meno lobiais.

F. Kiršos redaguojamas „Baras" (1925) simpatizavo simbolistams, bet skelbė ir kitokių pakraipų rašytojų kūrybą; čia galima rasti ir avangardistinių grožinių kūrinių. „Baras" paįvairino lietuvių literatūros tematiką ir problematiką, jame išryškėjo naujų Putino, V. Krėvės, J. Tysliavos ir kitų kūrybos bruožų. Žurnalo kritika reikliai vertino atskirus kūrinius ir literatūros reiškinius; kai kurie straipsniai, pvz., B. Sruogos polemika su A. Jakštu, sukėlė platų atgarsį. Šalia to stengtasi aprėpti ir principingai nagrinėti teatro ir dailės problemas, nušviesti kultūros gyvenimą. „Baro" leidybos istorija kalba apie atkaklią lietuvių menininkų kovą su valdančiąja buržuazija dėl žurnalo interesų.

Literatūros ir meno kritikos žurnalas „Pradai ir žygiai" (1926—1927), kurį redagavo taip pat F. Kirša, sutelkė esama

kultūros būkle nepatenkintus įvairių meno sričių atstovus. Straipsniuose, knygų, teatro spektaklių, parodų, koncertų recenzijose, kultūros gyvenimo apžvalgose jie kritikavo buržuazinės visuomenės sumaterialėjimą, vyriausybės nesirūpinimą menu, bet nerado veiksmingų būdų pakeisti padėtį. Kultūros veikėjų grupiškumą ir profesinius prieštaravimus parodė rašytojų polemika su kalbininkais.

Du dešimtmečius literatūriniuose almanachuose ir žurnaluose buvo jaučiamas modernistinių tendencijų stiprėjimas, kuriam pasipriešino avangardizmas. Sustabarėjusias formas ir klerikalinę grafomaniją atkakliai palaikė iš visų pusių puolamas A. Jakštas. V. Mykolaičio-Putino disputas su juo „Židinyje" dėl meno esmės atskleidė įsidėmėtiną reiškinį — tos pačios stovyklos menininkų atsitvėrimą nuo ortodoksinės metafizinės estetikos.

Tolydžio didėjo kultūros žurnalų reikšmė jaunų literatų ugdymui. Be „Naujosios bangos", „Vairo", „Lietuvio", „Kultūros", „Naujo žodžio" ir kitų buržuazinių bei smulkiaburžuazinių leidinių konfrontacijos būtų ne tokia įvairi visuomeninių ir estetinių nuomonių skalė. Socialinius literatūros akiračius itin praplėtė prieškarinio rinkinio „Nauju taku" ir Tarybų Rusijoje leidžiamos lietuviškos periodikos proletarines tradicijas tęsiantys komunistiniai žurnalai „Naujoji gadynė", „Skardas", „Vilnis".

Literatūrinė spauda ir jai artimi leidiniai paskelbė nemažai išliekamąją vertę turinčių kūrinių. Poezijoje kitėjo Maironio įtvirtintas lyrinis eilėraštis, prozoje stiprėjo meninė tikrovės transformacija, gilėjo psichologinis žmogaus vaizdavimas, tobulėjo stilistinis rašytojų meistriškumas. Vyravo ne specialiai teatrui, o skaitymui rašomi dramos kūriniai.

Menotyros ir kritikos baruose aštrėjo nesutaikomų idėjinių ir estetinių koncepcijų kova. Lietuvių estetinė mintis praturtėjo nauju turiniu ir naujomis interpretacijomis. Pagreitintais tem-

pais augančio nacionalinio meno inspiruojami, visų sričių menininkai sprendė esmių esmės klausimą: *kokiais keliais toliau eiti?* Kūrėjo ir visuomenės, meno tautiškumo, kūrybos atsinaujinimo ir kitos problemos laukė skubių, bet nevienadienių atsakymų. Kritika kaitino rašytojų, publicistika — skaitytojų aistras, spartino literatūros, žurnalistikos brandą.

Lietuvių literatūros pažangai turėjo reikšmės visuomeninėje politinėje periodikoje spausdinami užsienio autorių kūrinių vertimai ir žymesnių rašytojų bandymai reikštis kitomis kalbomis ėjusiuose leidiniuose. Jaunus literatus ėmė globoti periferijos laikraščiai. Nedingo be ženklo net ir tie spaudiniai, kurie dėl įvairių priežasčių negalėjo pasirodyti: jie byloja apie daugelio rašytojų, žurnalistų, kultūros veikėjų siekius įsitvirtinti visuomenėje ir veikti jos labui.

1904—1927 metų periodikos literatūrinis kontekstas sudarė galimybes ne tik įsigilinti į literatūros krypčių raidą, nubrėžti spaudos darbuotojų idėjinės ir kūrybinės evoliucijos kreives. Tas kontekstas leido kaip jokiame kitame veikale plačiai atskleisti lietuvių spaudos ir literatūrinį gyvenimą; jo kaitą apibendrina speciali rodyklė šios knygos pabaigoje.

Pirmųjų šio amžiaus dešimtmečių lietuvių literatūrinės spaudos sąjūdžius kėlė jauni žmonės. Tačiau jie priklausė ne vienai rašytojų kartai. Jas jau mėgino skirstyti kritika, deja, dar per mažai turėjusi duomenų apie meno kaitos priklausymą nuo menininkų kartų struktūros. Jauniausiosios kartos ypatumai ir jos santykiai su anksčiau susiformavusiomis rašytojų kartomis išryškėjo artimiausiu metu, kai „Pjūvio", „Trečio fronto", „Gaisų", „Granito", „Linijos", „Darbo" ir kitų leidinių bendradarbiai ėmė diktuoti literatūrai savo reikalavimus.

SANTRUMPOS

KPIB	— Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto mokslinė biblioteka.
LTSR CVA	— Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas.
LTSR CVLMA	— Lietuvos TSR centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas.
LKLIR	— Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraščiai.
MACBR	— Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščiai.
VRBR	— Lietuvos TSR valstybinės respublikinės bibliotekos rankraščiai.
VVUBR	— Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslinės bibliotekos rankraščiai.
LK	— „Literatūra ir kalba", Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbų tęstinis leidinys.
PA	— *Gudaitis L.* Platėjantys akiračiai. Lietuvių literatūrinė spauda 1904—1917 metais.— V., 1977.
LB	— *Gudaitis L.* Laiko balsai. Lietuvių literatūrinė spauda 1918—1923 metais.— V., 1985.
PV	— *Gudaitis L.* Permainų vėjai. Lietuvių literatūrinė spauda 1923—1927 metais.— V., 1986.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

PERIODINIŲ IR VIENKARTINIŲ LEIDINIŲ RODYKLĖ

1904—1917 METŲ LEIDINIAI

1918—1927 METŲ LEIDINIAI

NEIŠĖJĘ LEIDINIAI

SPAUDOS IR LITERATŪRINIO GYVENIMO RODYKLĖ

1904—1927

Šioje rodyklėje susisteminti trijose autoriaus knygose — „Platėjantys akiračiai", „Laiko balsai" ir „Permainų vėjai" — paminėti ar nagrinėti faktai, sąlygoję XX amžiaus pirmųjų dešimtmečių spaudos ir literatūrinį gyvenimą. Datuojamiems dalykams taikant chronologinį, ne abėcėlinį principą, parodyta to gyvenimo plėtotė nuo įvairių užuomazgų iki būdingiausių formų. Pagal leidybos specifiką, kūrybinių jėgų išsidėstymą, materialines ir dvasines kūrybos paskatas, visuomeninį kūrėjų reiškimąsi išskirti keturi skyriai. Rodyklė turėtų padėti ne tik aiškiau suvokti ano meto rašytojų, žurnalistų kultūrinės veiklos pobūdį, bet ir paskatinti labiau gilintis į atskiras jos sritis.

LEIDYBOS BARUOSE

SPAUSTUVĖS

KNYGYNAI

AUTORIŲ TEISĖS

CENZŪRA

SPAUDOS PLATINIMAS

KŪRĖJŲ SAMBŪRIAI

RAŠYTOJŲ DRAUGIJŲ PROJEKTAI

KŪRYBOS AKSTINAI

SPAUDOS IR LITERATŲ ŠALPA

PLUNKSNOS DARBUOTOJŲ ATLYGINIMAI IR HONORARAI

LITERATŪRINIAI MANIFESTAI IR PROGRAMOS

DISKUSIJOS, POLEMIKOS

LITERATŪROS KONKURSAI

LITERATAI IR VISUOMENĖ

TURINYS

Лянонас Гудайтис

ВЕТРЫ ПЕРЕМЕН

Литовская литературная печать
1923—1927 гг.

Исследование

На литовском языке

Издательство «Вага», 232000, Вильнюс, пр. Ленина 50

Leonas Gudaitis

PERMAINŲ VĖJAI

Lietuvių literatūrinė spauda
1923—1927 metais

Redaktorius V. Rakauskas
Dailininkas V. Armalas
Men. redaktorius R. Tumasonis
Techn. redaktorius G. Vinciūnas
Korektorė J. Barcienė

IB Nr. 4644
Duota rinkti 85.07.08. Pasirašyta spaudai 86.05.21. LV 12124. Leidinio Nr. 11615. Formatas 70×108 1/32. Spaudos popierius Nr. 1 Garnitūra „Baltika", 9 punktų. Iškilioji spauda. 15,9+0,7 (įkl.) sąl. sp. l. 18,2 sąl. spalv. atsp. 18,5 apsk. leid. l. Tiražas 5000 egz. Užsakymas 1067. Kaina 1 rb 50 kp

Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10
Leidykla „Vaga", 232000, Vilnius, Lenino pr. 50